

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE III. GIYASEDDİN
KEYHÜSREV DÖNEMİ (1266-1284)**

Hazırlayan
Yasemin ÇATAL

Tarih Anabilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Münir ATALAR

TOKAT-2009

**ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE III. GYASEDDİN
KEYHÜSREV DÖNEMİ (1266-1284)**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 09 / 01 / 2009

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Münir ATALAR

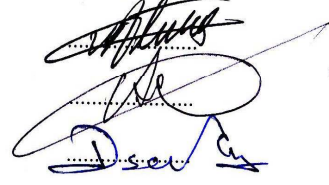
Üye : Doç. Dr. Ali AÇIKEL

Üye : Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 26/12/2008 tarih ve 35/13 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Mühür
İmza

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(09.01.2009)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Yasemin ÇATAL

İmzası

ÖZET

Tezimiz, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönem sultanlarından olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve saltanatı sırasında meydana gelen siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik gelişmeleri kapsamaktadır. Devletin yıkılma sürecine girdiği sırada IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra, çocuk yaşta olmasının da fırsat bilindiği III. Keyhüsrev, Moğol taraftarı Selçuklu devlet adamları tarafından 1266'da Anadolu Selçuklu tahtına çıkarılmıştır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Moğol Hanlığı ile Memlûkler arasında, Anadolu'ya hâkim olma mücadelesi yaşanmış, ancak Moğollar Anadolu'da baskılarını her geçen gün arttırmışlardır. Dönemin önemli isimlerinden olan Pervâne Muînüddin de bu mücâdelede menfaatine uyan tarafla ittifak içerisinde olmuştur. Pervane'nin izlediği bu ikiyüzlü politika 1277 yılında sonunu hazırlamıştır. Selçuk Hatun'un Moğol şehzadesine eş olarak götürülmesi, bu sırada başlatılan Hatıroğlu Şerefeddin İsyanı, Karaman Türkmenlerinin Cimri adında sahte bir şehzade ile başlattığı ayaklanma ve Kızıl Hamit Ayaklanması III. Keyhüsrev döneminin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra Kırım'da bulunan Gıyaseddin Mesud'un, Anadolu'ya gelmesi ile Moğol hanı Anadolu Selçuklu Devleti'ni III. Keyhüsrev ve Gıyaseddin Mesud arasında ikiye bölmüştür. Bir süre sonra itaatsizlikle suçlanan III. Keyhüsrev görevinden azledilmiş, 1284'te de Moğol hanının emri ile öldürülmüştür.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel yapı, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin ilk zamanlarında geliştirilmiş, ancak Moğol baskısının artması ve Pervane'nin öldürülmesi ile gerileme sürecine girilmiştir.

Anahtar Kelimeler: III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar, Memlûkler

ABSTRACT

Our thesis covers Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev III, who was one of the latest sultans of Anatolian Seljuk State, and the political, military, social and economic developments that took place during his reign. After Rükneddin Kılıç Arslan IV was murdered when the State had just entered a course of downfall, Keyhüsrev III, whose young age was also considered to be an advantage, was enthroned as the Anatolian Seljuk Sovereign by the Seljuk statesmen supporting Mongols in 1266.

During the reign of Gıyaseddin Keyhüsrev III, there was a struggle between Mongols Khanate and Mamluks for dominating the Anatolia; however, Mongols increased their pressure on Anatolia day-to-day. During this struggle, Pervane Muinüddin, who was one of the notables of the day, was in alliance with the side that was of interest to him. This two-faced policy, Pervane followed, caused his end in 1277. Seljuk Hatun's being taken to a Mongol prince as a spouse, Hatiroğlu Şerefeddin Rebellion, which started in the meantime, the rebellion which Karaman Turcomen started in the leadership of a prince called Cimri, and Kızıl Hamit Rebellion were all among important developments of Keyhüsrev III period. In addition to these developments, Mongol Khan divided the Anatolian Seljuk State into two parts between Keyhüsrev III and Gıyaseddin Mesud after Gıyaseddin Mesud came to Anatolia from Crimea, where he had been staying until then. After a while, Keyhüsrev III was dethroned as he was charged with disobedience and he was killed at Mongol Khan's orders in 1284.

The social, economic and cultural structure of the Anatolian Seljuk State had improved in the early periods of the reign of Gıyaseddin Keyhüsrev III; however, it entered a course of regression with the increasing pressures of Mongols and Pervane's

murder.

Keywords: Gıyaseddin Keyhüsrev III, the Anatolian Seljuk State, Mongols, Mamluks

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
MATERYAL VE YÖNTEM.....	IX
ÖNSÖZ	XV
GİRİŞ.....	1
1. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİNE KADAR ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NE GENEL BAKIŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN AİLESİ, TAHTA ÇIKIŞI, EĞİTİMİ VE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN DOĞUMU, AİLESİ VE ÇOCUKLUĞU	16
2. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN TAHTA ÇIKIŞI VE EĞİTİMİ	17
2.1 III. <i>Giyaseddin Keyhüsrev'in Eğitimi</i>	20
3. SALTANATIN İLK ZAMANLARINDA DEVLET MAKAMLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER	22
3.1 <i>Devlet İşlerinde Yapılan Diğer Düzenlemeler</i>	24
4. BİZANS' A SIĞINMIŞ OLAN II. İZZETTİN KEYKAVUS'UN DURUMU	26
4.1 II. <i>İzzeddin Keykavus'un Berke Han'ın Emri ile Kurtarılması ve Kırım'a Götürülmesi, Kırım'daki Yaşamı</i>	27
5. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN YARDIM İSTEMESİ VE FAHREDDİN ALİ'Yİ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ.....	29
6. FAHREDDİN ALİ'NİN AZLEDİLMESİ VE OSMANCIK KALESİ'NE HAPSEDİLMESİ.....	31
6.1 <i>Fahreddin Ali'nin Yargılanması ve Serbest Brakılması</i>	34
6.2 <i>Fahreddin Ali'nin Azledilmesi ile Devlet Teşkilatındaki Değişmeler ve Anadolu'da Meydana Gelen Gelişmeler</i>	35

İKİNCİ BÖLÜM

PERVANE MUİNÜDDİN SÜLEYMAN ÖLDÜRÜLENE KADAR ANADOLU'DA SİYASİ VE ASKERİ DURUM

1. ANADOLU'DA SELÇUKLU- MOĞOL VE MEMLÜK MÜCADELESİ	37
1.1 <i>Moğol Hanlığı'nın 1266 Tarihinde ve Sonrasında Memlüklerle Teması</i>	37
1.2 <i>Samagar Noyan'ın Memlük Sultanı Baybars'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Karşılığında Memlük Elçilik Heyetinin Gönderilmesi</i>	38
1.2.1 <i>Abaka Han'ın Huzurunda Ecay'ın Şikâyet Edilmesi</i>	40
2. ECAY'IN TUTUMUNUN DEĞİŞMESİ VE BAYBARS İLE TEMASA GEÇİLMESİ, ECAY'IN ANADOLU'DAN ALINMASI.....	41
2.1 <i>Toku Noyan'ın Anadolu'ya Tayin Edilmesi</i>	43
3. BAYBARS'IN ERMENİLER ÜZERİNE HAREKETLERİ VE 1275 KİLİKYA SEFERİ.....	44
3.1 <i>1275'ten Önce Yapılan Seferler</i>	44
3.2 <i>Baybars'ın Anadolu Hareketi ve 1275 Kilikya Seferi</i>	47
4. PERVANE VE TOKU NOYAN'IN ABAKA HAN'IN HUZURUNA ÇAĞIRILMALARI VE ECAY'IN ŞİKÂYET EDİLMESİ	49
4.1 <i>Fahreddin Ali'nin Vezirliğe Tekrar Getirilmesi</i>	50
4.1.2 <i>Fahreddin Ali'nin Vezirlik Makamına Dönmesi İle Devlet Makamlarındaki Değişmeler</i>	51

5. ECAY'IN ANADOLU'DAN ALINMASI.....	52
5.1 Bu Süreçte Meydana Gelen Diğer Gelişmeler.....	53
6. BİRE KUŞATMASI.....	54
6.1 Bire Kuşatması'nın Ardından Türkmenlerin Ermeniler Üzerine Hareketi.....	57
6.2 Bire Kuşatmasının Ardından Baybars ile Temasa Geçilmesi.....	58
7. SELÇUK HATUN'UN MOĞOL HANLIĞI'NA EŞ OLARAK GÖTÜRÜLMESİ.....	60
7.1 Selçuk Hatun'un Götürülmesi Esnasında Meydana Gelen Gelişmeler.....	60
7.2 Selçuk Hatun'un Moğol Hanlığı'na Götürülmesi.....	62
8. HATIROĞLU ŞEREFEDDİN İSYANI, BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ.....	65
8.1 Hatiroğlu Şerefeddin İsyanının Başlamasından Önceki Gelişmeler.....	65
8.2 Hatiroğlu Şerefeddin İsyanı'nın Sebepleri ve Baybars ile Temasa Geçilmesi, Bedreddin Bektut'un Anadolu'ya Gönderilmesi.....	67
8.3 Hatiroğlu İsyanının Başlaması ve Kayseri'ye Hareket Edilmesi.....	69
8.3.1 Hatiroğlu Şerefeddin'in Kayseri'ye Girmesi.....	72
8.4 Hatiroğlu Şerefeddin'in Niğde'ye Hareket Etmesi ve İsyanın Gelişimi.....	74
8.4.1 Hatiroğlu Ziyaeddin'in Elçi Olarak Baybars'a Gönderilmesi.....	75
8.4.2 Türkmenlerle Temasa Geçilmesi ve Türkmenlerin İsyanı Katılmaları.....	76
9. PERVANE MUİNÜDDİN'İN MOĞOL NOYANLARI İLE ANADOLU'YA DÖNMESİ.....	78
9.1 Hatiroğlu Şerefeddin Tarafından Memleketin Dört Bir Tarafına Gönderilen Fetihname.....	81
9.2 Hatiroğlu Şerefeddin Üzerine Gidilmesi ve Yakalanması.....	83
9.2.1 Hatiroğlu Şerefeddin Ve Yanında Yer Alanların Yargılanmaları ve Öldürülmeleri.....	85
9.3 Hatiroğlu İsyanı'nın Sonucu.....	88
9.4 Hatiroğlu İsyanı Sonrasında Karaman Türkmenlerinin İsyanı Devam Ettirmeleri.....	89
9.5 İsyan Sonrasında Meydana Gelen Diğer Gelişmeler.....	91
10. BAYBARS'IN ANADOLU SEFERİ VE BU SEFERİN SONUCU.....	92
10.1 Anadolu'ya Düzenlenen Sefer Öncesi Gelişmeler ve Hazırlıklar.....	92
10.2 Baybars'ın Anadolu Hareketi.....	93
10.2.1 Öncü Birliklerin Karşılaşması ve Moğolların Harekete Geçmeleri.....	95
10.3 Hazırlıkların Tamamlanması ve Elbistan Ovasında Meydana Gelen Savaş.....	96
10.3.1 Savaş Sonrası Gelişmeler ve Pervane'nin Savaş Alanından Kaçması.....	99
10.4 Baybars'ın Kayseri'ye İlerlemesi ve Kayseri'ye Girmesi.....	102
10.4.1 Kayseri'den Ayrılması.....	105
10.4.2 Dönüş Yolunda Ermeniler Üzerine Gidilmesi.....	109
10.4.3 Memlük Ülkesine Ulaşan Baybars'ın Ölümü ve Taht Değişiklikleri.....	110
11. KARAMANOĞLU MEHMED'İN İSYAN BAŞLATMASI VE KONYA ÜZERİNE HAREKET ETMESİ.....	111
11.1 Sahte Şehzade Cimri'nin Ortaya Çıkarılması, Konya'nın Alınması ve Cimri'nin Sultan İlan Edilmesi.....	113
11.1.1 Cimri'nin Saltanatı Strasında Konya'da Yaptıkları.....	117
11.2 Cimri ve Fahreddin Ali Oğulları Arasında Savaş.....	119
11.3 Abaka'nın İntikam Amacıyla Anadolu'ya Gelmesi.....	121
11.3.1 Abaka Han'ın Anadolu'da Yaptıkları.....	123
11.3.2 Pervane Munüddin Süleyman'ın Öldürülmesi.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1277'DEN SULTAN III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN ÖLÜMÜNE KADAR ANADOLU'DA SİYASİ VE ASKERİ DURUM

1. ŞEHZADE KONGURTAY'IN TÜRKMENLER ÜZERİNE GİTMESİ.....	129
1.1 Kızıl Hamit Ayaklanmasının Çıkması ve Bastırılması.....	129
1.2 Kongurtay'ın Karamanoğlu Mehmed Bey ile Türkmenler Üzerine Gitmesi ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in Ortadan Kaldırılması.....	131
1.2.1 Cüveyni Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	134
1.3 Cimri Üzerine Hareket Edilmesi.....	136
1.3.1 Cimri İle Savaşılması ve Ortadan Kaldırılması.....	138
1.3.2 Cimri'nin Ortadan Kaldırılmasından Sonra Meydana Gelen Diğer Gelişmeler.....	141
2. GIYASEDDİN MESUD'UN ORTAYA ÇIKIŞI VE MOĞOL HANLIĞI'NA GİTMESİ.....	142

3. MENGÜ TİMUR'UN ANADOLU'YA HAREKET ETMESİ.....	145
3.1 Memlüklerle Yapılan Savaş.....	146
4. ABAKA HAN'IN ÖLÜMÜ VE AHMET TEKUDAR SALTANATININ BAŞLAMASI.....	148
4.1 Tekudar'ın İlk Faaliyetleri ve Memlüklerle Temasa Geçmesi.....	149
4.2 Selçuklu Saltanatının İkiye Ayrılması.....	151
4.2.1 Şehzade Alâeddin'in Sultanlığını İlan Etmesi ve Moğollar Karşısında Kaçması.....	153
5. TÜRKMENLERİN AYAKLANMASI VE KONGURTAY'IN ÖLDÜRÜLMESİ	154
6. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN AZLEDİLMESİ	156
6.1 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ölümü.....	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ'NDE ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN İDARİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

1. DEVLET VE SARAY TEŞKİLATI.....	160
1.1 Hükümdar.....	160
1.1.1 Hükümdarlık Alametleri.....	161
1.2 Saray Teşkilatı.....	166
1.3 Divan ve Divan Görevlileri	167
2. ASKERİ TEŞKİLAT.....	170
3. ADLİ TEŞKİLAT	173
4. İDARİ YAPILANMA	173
5. TOPRAK SİSTEMİ.....	175
6. SOSYAL YAPI	177
7. EKONOMİK VE TİCARİ HAYAT	180
7.1 Ticari Faaliyetler	180
7.1.1 Vergiler	184
7.1.2 Para.....	186
7.1.3 Kervansaraylar.....	187
7.1.4 Ticari Hayatta Rol Oynayan Unsurlar.....	188
7.1.5 Esnaf Teşkilatı.....	189
7.2 Sanayi ve Madenler.....	190
7.3 Ziraat ve Hayvancılık.....	192
8. KÜLTÜREL VE DİNİ YAPI	193
SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	203
ÖZGEÇMİŞ	213
EKLER	

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
a.g.t.:	Adı Geçen Tez
Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çeviren
DGBİT:	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
ed.:	Editör
Haz.:	Hazırlayan
H:	Hicri
İA:	İslam Ansiklopedisi
M:	Miladi
Nşr.:	Neşreden
SAD:	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
TTKon.:	Türk Tarih Kongresi
TDAD:	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDVY:	Türk Diyanet Vakfı Yayınları
TDVİA:	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TAD:	Tarih Araştırmaları Dergisi
TİD:	Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
Terc.:	Tercüme
Trk.:	Türkçe
VD:	Vakıflar Dergisi

vd.: Ve Devamında

Yay.: Yayınlar

MATERYAL VE YÖNTEM

Ortaçağ tarihini aydınlatan diller Arapça ve Farsça olması sebebi ile tezimizde doğrudan veya dolaylı olarak faydalandığımız eserlerin bir kısmı Arapça ile Farsça'dır. Konumuzu aydınlatmada bu Arapça ve Farsça eserlerin Türkçe tercümelelerinden istifade edildi.

Literatür taraması sırasında, Anadolu Selçuklu Devleti tarihi ve sultanlarının dönemleri hakkında eser hazırlanmış olduğunu görmekteyiz. Selçuklu dönemine ait önemli eserler arasında, asıl adı Hüseyin b. Muhammed el- Münşî el- Cafer olarak geçen İbn Bîbî'ye ait olanı önem taşımaktadır. Atâ Melik Cüveynî'nin emri doğrultusunda yazılan ve iki ciltten oluşturulan eser, " El- Evâmirü'l Alâ'iyye fî'l- Umûri'l- Alâ'iyye" adı ile Farsça olarak hazırlanmıştır. Selçuklu dönemi kaynaklarından İbn Bîbî'nin eserinin Farsça asıl nüshası Ayasofya Kütüphanesinde yer almaktadır. Eserin dördüncü cildi Th. Houstma tarafından "*Recveil de Textes Relatif al- Histoire des Seldjoudes*" adı ile neşredilmiştir. Bu eser daha sonra A.Sadık Erzi ve Mürsel Öztürk Tarafından neşredilmiş ve Türkçe'ye çevrilmiştir¹. İbn Bîbî tarafından hazırlanan eser de XII yüzyıldan (1192 tarihinden) 1280 dönemine kadar geçen süreç ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer alırken, Selçukluların son dönemlerine ait bilgiler bulunmamaktadır. 1232 tarihinden itibaren Selçuklu sarayında bulunduğu belirtilen İbn Bîbî'nin, dönem içerisinde yaşamıyla III. Keyhüsrev döneminin son yıllarına kadar olan bilgileri net bir şekilde vermesinden dolayı, tezimizde eserin Mürsel Öztürk tarafından hazırlanan çevirisinden faydalandık.

Tezimizde faydalandığımız diğer bir önemli eser ise, Aksarayî (Kerim'üd-Din Mahmud bin Muhammed) tarafından Farsça olarak yazılan "Müsâmeretü'l-Ahbâr ve

¹ Mürsel Öztürk, *El- Evâmirü'l Alâ'iyye fî'l-Umûri'l- Alâ'iyye*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

Müsâyeretü'l-Ahyâr” adlı eserdir. 1323 tarihinde Moğol Valisi Timurtaş’a sunulan eserin genel itibari ile dört bölümden oluştuğu belirtilmektedir. Genel İslam Tarihi niteliğinde olan eserin, ilk kısmında kronoloji, ikinci kısmında Hazret-i Peygamberden başlayarak, halifeler ve Abbasi halifeliği, üçüncü kısmında Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşu ve Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine kadar olaylar; dördüncü kısımda ise Moğol hâkimiyeti altındaki son dönem Selçuklu sultanları hakkında bilgiler verilmiştir. Eser, İlhanlı (Moğol) hâkimiyeti altındaki Anadolu hakkında son dönemlere kadar bilgiler vermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Aksarayî bizzat devlet teşkilatı içerisinde yer aldığı için olaylar konusunda doğrudan bilgiler vermiş ve bu duruma eserinde de değinmiştir. Eser oldukça süslü ve edebî bir şekilde yazılmasına rağmen, Anadolu’nun siyasî, iktisadî hayatı hakkında oldukça geniş bilgiler vermektedir². İbn Bîbî tarafından Anadolu Selçuklu Devleti ile ilgili eksik bırakılan konular, Aksarayî tarafından bu eserde kısmen tamamlanmıştır. Eser, ilk olarak Osman Turan tarafından Osmanlı Türkçesi’ne çevrilmiş, daha sonra da Mürsel Öztürk tarafından Türkçe tercümesi yapılmıştır. Tezimizde İbn Bîbî’nin eserini ve Aksarayî’nin bu eserlerini dönem içerisinde hazırlanması sebebi ile doğru kabul ederek III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahta çıkışından itibaren, gelişmeleri doğru bir şekilde değerlendirme ve aktarmada eserleri karşılaştırmalı olarak ele alarak istifade etmeye çalıştık.

Ayrıca yazarı belli olmayan 1363 tarihinde yazıldığı belirtilen Anonim Selçuknâme de tezimizde faydalanılan eserler arasında yer almaktadır. Farsça olarak hazırlanan eser, ilk kez Feridun Nafiz Uzluk tarafından tercüme edilmiştir³.

² Osman Turan, Nşr: **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, TTK Yay., Ankara 1999; Trk.terc: Mürsel Öztürk, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, TTK. Yay., Ankara 2000; M. Fuat Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Bellekten**, S.27, C.VII, 1943, s.389 .

³ Anonim, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi**, Haz: F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

Selçuklu tarihine ilişkin diğer bir Türkçe eser, Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah'ın "Camû'd-Düvel" adlı eseridir. Eserde dünyanın var oluşundan 1673 tarihine kadar geçen sürede peygamberler, halifeler ve beylikler hakkında bilgi verilmiştir. Tezimizde kullandığımız kaynaklar arasında yer alan bu eser diğer ana kaynakların bir araya getirilmesi ve eksik görülen yerlerin tamamlanması ile hazırlanmıştır. Bilgileri teyit etmek açısından tezimizde bu eserden de istifade edildi⁴.

Süryani Abû'l Farac'ın, Abu'l Farac Tarihi de Selçuklu dönemi hakkında bilgi veren ana kaynaklar arasında yer almaktadır. Gregory Abû'l-Farac Tarihi olarak bilinen eser, Süryânice'den İngilizce'ye A. Wallis Budge tarafından ve Türkçe tercümesi Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılmıştır⁵. Ebul Ferec İbnül İbrî'ye ait olan Tarihi Muhtasarüddüvel⁶ adlı eser de İlhanlı Devleti hakkında bilgiler verilmektedir.

Arapça olarak yazılan ve Selçuklular hakkında bilgi veren önemli eserler de mevcuttur. Mısır Memlûkleri döneminde yazılmış olan ve İbn Şeddad'a ait olan Siretüzzahir Baybars (Baybars Tarihi) isimli eser Selçuklu-Memlûklü ilişkileri hakkında bilgiler içermektedir. İki ciltten oluşan eserin günümüze ikinci cildi ulaşmıştır. Bu cilt Şerafeddin Yaltkaya tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Verdiği bilgiler çerçevesinde Anadolu üzerinde yaşanan mücadelelerin aktarılması aşamasında tezimizde bu eser de kullanıldı⁷.

İlhanlıların Anadolu hâkimiyeti döneminde kaleme alınmış olan eserler de mevcut olup İlhanlı idaresi ve Selçuklular hakkında bilgiler yer almaktadır. Atâ Melik Cüveynî tarafından hazırlanan Tarih-i Cihangüşâ adlı eser İlhanlı Hanı Hülagu'nun ön

⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmi'ud-Düvel, Selçuklular Tarihi II**, Akademi Kitabevi, Haz. Ali Öngül, İzmir 2001.

⁵ Gregory Abu'l-Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, C.II, Süryaniceden İngilizceye Çev: Sad A. Wallis Budge, Trk Terc: Ömer Rıza Doğru, TTK. Yay., Ankara 1999.

⁶ Ebul Ferec İbnül İbrî, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Maarif Matbaası, Trk.Terc: Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul 1941.

⁷ İbn Şeddad, **Siretüzzahir Baybars (Baybars Tarihi)**, Çev: Şerafeddin Yaltkaya, TTK. Yay., Ankara 2000.

Asya seferi öncesinde hazırlanmaya başlanmış ve 1259 tarihinde tamamlanmıştır. İlhanlıların genel anlamda Anadolu’da uyguladıkları mali sistem hakkında bilgiler vermektedir⁸.

Eflâki’nin “Ariflerin Menkıbeleri”⁹ adlı eseri, dönemin sosyal, kültürel ve kısmen de ekonomik durumu ve Mevlana’nın, Mevlevîlerin Moğollarla olan ilişkileri hakkında bilgiler vermektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin son dönemlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı bazı vakfiyeler bulunmaktadır. Bu vakfiyeler arasında Osman Turan tarafından yayımlanmış olan “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakfı ve Vakfiyeleri” dönem hakkında bilgi içeren önemli eserler arasındadır¹⁰. Bu vakfiyeler arasında döneme ait önemli bilgilerin yer aldığı Cacaoğlu Nure’-d-din’in 1272 Arapça-Moğolca vakfiyesinde de III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Moğollar dönemi ile ilgili bilgilerin yer aldığı bu vakfiye Ahmet Temir tarafından yayımlanmıştır¹¹.

Anadolu Selçuklu dönemi ile ilgili geniş araştırmalar da bulunmaktadır. Çalışmamızda yararlandığımız dolaylı araştırmaların başında Osman Turan tarafından hazırlanmış eserler yer almaktadır. Bunlar arasında “Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi”, “Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar”, “Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti”, “Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” gibi çalışmalar sıralanabilir. Ayrıca Zeki Velidi Togan’ın “Umûmî Türk Tarihine Giriş” adlı eseri tezimizde faydalandığımız başlıca incelemeler arasında yer almaktadır.

⁸ Atâ Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihangüşâ**, Çev. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

⁹ Ahmet Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.

¹⁰ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakfı ve Vakfiyeleri” **Bulleten**, C.XII, S.45, 1948.

¹¹ Ahmet Temir, **Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur’el-din’in 1272 Arapça-Moğolca Vakfiyesi**, TTK. Basımevi, Ankara 1989.

Nejat Kaymaz'a ait olan Pervane Mu'înü'd-din Süleyman adlı Doçentlik çalışması tezimizde faydalandığımız diğer önemli bir eserdir. Bu kaynak III. Keyhüsrev' döneminde büyük söz sahibi olan Vezir Pervane hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ayrıca Claude Cahen'in "Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler" adlı eseri ile V. Gordlevsky'in "Anadolu Selçuklu Devleti" adlı eserinde dönem hakkında çeşitli değerlendirmeler yer almaktadır.

Faruk Sümer'in "Anadolu'da Moğollar" ve "Yabanlu Pazarı" adlı çalışmaları tezimizde kullandığımız önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya ait "Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal" adlı eserde Anadolu Selçuklu Devleti'nin teşkilatlanmasına dair geniş bilgiler yer almaktadır. Mustafa Akdağ'ın Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi adlı eseri ile Zeki Velid-î Togan'ın "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti" adlı makalesi dönemin sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgiler içermektedir. Bunların yanı sıra Tuncer Baykara, Faruk Sümer ve Erdoğan Merçil'in kitap çalışmaları ve makaleleri ile dönem hakkında daha önce hazırlanmış tezler konumuz açısından önem taşımaktadır. Çalışmamızda yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların haricinde birçok eserden de istifade edildi. Diğer eserlere tezimizin sonundaki kaynakça kısmında yer verilmiştir.

Tezimizin hazırlanması aşamasında en önemli kaynağı dönem hakkında bilgi veren Arapça ve Farsça eserlerin Türkçe tercümeleri oluşturmuştur. Türkçe tercümesi bulunan kaynaklardan İbn Bîbî ve Aksarayî'ye ait olan eserler dönem içerisinde hazırlanmış olması sebebi ile en fazla yararlandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Ana kaynak olarak ele aldığımız bu eserler daha sonraki dönemde hazırlanmış olan dolaylı ve ikinci elden kaynaklarla karşılaştırmalı bir biçimde ele alınarak değerlendirildi ve gerekli bölümlerde atıfta bulunularak en doğru şekilde ifade

edilmeye çalışıldı. Ayrıca kaynaklarda yer alan farklı bilgileri dipnotlarda belirterek konuyu eksiksiz olarak tüm yönü ile aktaraya çalıştık.

ÖNSÖZ

Anadolu, ilk dönemlerden itibaren siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik olayların merkezi konumunda olmuş ve daima stratejik önem taşımıştır. Anadolu'nun sahip olduğu zenginlikleri ve stratejik önemi, pek çok devletin dikkatini çekmiş, bu devletler bu sahayı hâkimiyetleri altına alarak menfaatleri doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti de, bu şekilde 1071 tarihinden itibaren artan Türkmen unsurları ile Süleymanşah tarafından kurulmuştur.

1075 tarihinde kurulan ve hızla zenginleşip gelişen Anadolu Selçuklu Devleti, 1308 tarihine kadar süren güçlü hâkimiyeti, teşkilatlı yapısı ile tarih boyunca birçok devletin dikkatini çekmiştir. Bu nedenler göz önünden bulundurularak Anadolu, birçok mücadelenin yaşandığı önemli bir saha olmuştur. Daima çatışmaların yaşandığı bu bölge, 13. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Moğol istilasına maruz kalmış ve bu durum devletin çöküş sürecine girmesine sebep olmuştur. Ayrıca, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son döneminde tecrübesiz ve zayıf karaktere sahip sultanların Selçuklu tahtında yer alması, devletin yıkılma sürecini hızlandırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönem sultanlarına bakıldığı zaman bu durum açıkça görülmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti, ihtişamlı yapısı ile Anadolu'nun yurt haline gelmesi bakımından önemli olup, bu önemi dolayısı ile devletin muhtelif dönemleri ve sultanları hakkında araştırmalar yapılmıştır. Çalışmamızın konusu da, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönem sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemidir. Moğol hâkimiyetinin Anadolu'ya tamamen yerleştiği bu süreci müstakil olarak ele alıp değerlendirmeye ve aktarmaya çalıştık.

Giriş ve dört ana bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde, III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin genel durumunu kısaca

anlattık. Birinci bölümde; III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ailesi, tahta çıkışı, eğitimi, sultanlığının ilk zamanlarında devlet kadrolarında meydana gelen değişiklikler ve Bizans'a sığınmış olan İzzeddin Keykavus'un genel durumu ile ünlü vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin görevinden azledilmesi anlatılmaktadır.

İkinci bölümde; Anadolu'nun içinde bulunduğu askerî ve siyasî durum, Memlûklü-Moğol mücadeleleri, Moğol noyanlarının ve Selçuklu devlet adamlarının Anadolu üzerindeki menfaat çatışmaları, Fahreddin Ali'nin vezirlik makamına tekrar atanması, Selçuk Hatun'un eş olarak Moğol şehzadesine götürülmesi ve bunu takip eden isyanlar ile Baybars'ın Anadolu seferi hakkında bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölümde; Moğollar aleyhinde başlatılan Cimri Hadisesi'nin ve aynı dönemde ortaya çıkan Kızıl Hamit İsyanı'nın bastırılması, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kırım'dan Anadolu'ya gelmesi ve saltanatın ikiye ayrılması, İlhanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, son olarak da III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in görevinden azledilmesi, Han'ın emri ile öldürülmesi konusunu inceledik. Kısacası 1277 tarihinden III. Gıyaseddin Keyhüsev'in ölümüne kadar geçen süreçte Anadolu'da yaşanan siyasî ve askerî olayları aktarmaya çalıştık.

Son olarak dördüncü bölümde ise; III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'nun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel yapı hakkında genel bilgiler verdik.

Çalışmalarımız her aşamasında yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Münir ATALAR'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamın her safhasında yanımda olup desteğini eksik etmeyen babam Yusuf ÇATAL'a ve bütün aileme, ayrıca çalışmamızda yardımcı olan değerli arkadaşım Arş. Gör. Esat AKTAŞ'a ve Atilla KUVANCI'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti, kuruluş aşamasından itibaren Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türk yurdu haline gelmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Selçuklu devletleri içerisinde uzun ömürlü olması ve bugün yaşadığımız topraklarda kurulması açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah'tan itibaren son dönemlere kadar sultanların büyük bir kısmı hakkında araştırmalar yapılmış olup, III. Gıyaseddin Keyhüsrev hakkında ise müstakil ve kapsamlı araştırma yapılmamıştır. Tez çalışmamız, Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönem sultanlarından III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına çıkışından ölümüne kadar geçen zamanda meydana gelen siyasî ve askerî gelişmeleri, Moğol Hanlığı ve Memlûklerle olan ilişkilerini içermektedir. Bu dönem Selçuklu sultanlarının tamamen pasif konuma geldiği, Moğol baskısının ve hâkimiyetinin Anadolu'ya tamamen yerleştiği bir süreç olması açısından derinlemesine incelenmesi önemlidir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemini aydınlatmayı ve yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçladık.

Konumuzu ele almaya başlamadan önce temellendirmek amacıyla giriş mahiyetinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatına kadar Selçuklu sultanları hakkında kısa bilgiler verdik. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatını da siyasî, askerî, ekonomik gelişmeler bölümlerine ayırarak temin edebildiğimiz kaynaklar çerçevesinde ele alınmaya çalıştık.

1. III. GİYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİNE KADAR ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NE GENEL BAKIŞ

Anadolu'da hâkim konumda olan Bizans İmparatoru Romans Diogenes, 1071 tarihinde meydana gelen Malazgirt Meydan Muharebesi ile büyük bir yenilgiye uğratılmış ve alınan büyük galibiyetle Anadolu kapıları Türklere açılmış, Türkler kitleler halinde Türkistan, Maveraünnehir ve Horasan'dan Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Anadolu, yaşanan göçler neticesinde Türk İslam yurdu haline gelmiştir¹².

Anadolu'nun fethedilmesi ve Türk- İslam yurdu haline gelmesinde Kutalmış oğlu Süleyman Şah oldukça etkili olmuştur. Kutalmış oğullarının Anadolu'ya gelişi konusunu özet olarak açıklarsak; Kutalmış Bey, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e (1040–1063) isyan ederek Selçuklu tahtı üzerinde hak iddia etmiştir. Bir süre, Tuğrul Bey tarafından gönderildiği Uç bölgelerde fetih hareketinde bulunan Kutalmış, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra da taht üzerindeki bu iddiasından vazgeçmemiştir. Kutalmış Bey, bir süre sonra Tuğrul Bey'in yerine geçmiş olan Alparslan'a (1063–1072) karşı ayaklanmış ve saltanatı alma düşüncesi ile Alparslan ile girdiği mücadelede hayatını kaybetmiş ve oğulları da bu mücadele sırasında esir edilmiştir¹³. Bu şekilde esir edilen Kutalmış oğullarının Anadolu'ya gelişleri konusunda iki görüş vardır. Bunlardan ilki Kutalmış oğullarının, Alparslan'ın ölümü ile başlayan taht mücadelesinden istifade ederek buradan kaçtıkları ve Anadolu'ya geldikleri yönündedir. Ayrıca Kutalmış oğullarının Anadolu'ya gelişlerinin Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072–1092) izni ile

¹² Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK. Basımevi, Ankara 2000, s.78–97; Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yay., İstanbul 1980, s.74; Anadolu'nun Türkleşmesine dair bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, "Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair", **Malazgirt Armağanı**, TTK. Yay., Ankara 1972, s.259-268.

¹³ Müneccimbaşı, **Câmiü'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, Haz:Ali Öngül, Akademi Kitabevi İzmir 2001, s.4-5.

olduğu yönünde bilgiler de bulunmaktadır. Bu şekilde Güneydoğu Anadolu'ya gelen Kutalmış oğulları bir süre, kendilerinden önce buraya gelmiş olan Türkmen beyleri ile birlikte hareket etmişlerdir¹⁴. Osman Turan tarafından Kutalmış oğullarının, 1064 tarihinde babalarının ölümünden sonra Alparslan tarafından Bizans sınırlarına sürgün edildiği de belirtilmektedir¹⁵. Kutalmış oğullarının Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunması ve devamında devlet kurmasından itibaren Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak hareket etmedikleri görülmektedir. Nejat Kaymaz da bu fikre katılmakta, Melikşah tarafından verilen izinle devlet kurulmadığı, Büyük Selçuklu Devleti sultanları tarafından verilmiş olan ünvanlara rastlanmadığı, aynı zamanda Süleymanşah'ın devleti kurduktan sonra doğrudan Sultan ünvanını kullanmasının cephe aldığına açık bir göstergesi olduğunu belirtmektedir¹⁶.

Bu şekilde Anadolu'ya gelen Kutalmış oğlu Süleymanşah, Türkmen beylerinin de desteği ile 1074 tarihinde Urfa dolaylarında fetih hareketlerinde bulunmuş ve birçok kaleyi ele geçirmiştir. Bu arada Atsız, Büyük Selçuklu Devleti adına Suriye'de fetih hareketlerine başlamış, Emiri Şöklü'de ondan ayrılarak ayrı bir beylik kurma girişiminde bulunmuş ve bu amacını gerçekleştirme düşüncesi ile Süleymanşah'ın kardeşlerinden birisine mektup göndermiştir¹⁷. Süleymanşah ise, 1074 tarihinde Türkmenlerin de desteğini sağlayarak Suriye fatihi olarak adlandırılan Atsız'ı bertaraf ederek birçok yeri yağmalamıştır. Anadolu üzerinde fetih hareketine devam eden Süleymanşah, Marmara kıyılarına kadar ilerleyerek, Konya ve Anadolu'da birçok şehir ile İznik'i fethetmiştir. Bizans İmparatorluğu'nu mağlup ederek aldığı İznik'i, başkent

¹⁴ Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", **DGBİT.**, C.VIII, Çağ Yay., İstanbul 1992, s.209; Müneccimbaşı'nın eserinde Sultan Alparslan tarafından babalarının ölümünden sonra serbest bırakıldıkları belirtilmektedir. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.5.

¹⁵ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.80.

¹⁶ Kaymaz, **Malazgir Armağanı**, s.262-263; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.81.

¹⁷ Sevim, **Anadolu'nun Fethi..**, s.115.

yapmış, 1075 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu şekilde kurulan devlet, İlhanlıların 1308 tarihinde son Anadolu Selçuklu Sultanı'nı tahttan indirmesine kadar varlığını devam ettirmiştir¹⁸. Süleymanşah, İznik'i başkent yapmasının ardından Bizans'ta yaşanan taht kavgalarına karışarak devletini güçlendirmiş ve İstanbul'u alma düşüncesi ile Marmara kıyılarına hareket etmiştir. Bu ilerleyişi karşısında hâkimiyetinin tehlikeye düştüğünü gören Bizans İmparatoru Alexi Kommen, her türlü yardımda bulunacağını vaat ederek, Anadolu Selçuklu Devleti sultanı ile anlaşma sağlamıştır. Dragos Suyu Anlaşması adı ile bilinen bu anlaşma ile Süleymanşah hâkimiyetini güçlendirmiştir. Bu arada devlete tek başına hakim olmak isteyen kardeşi Mansur'u, Melikşah'tan yardım isteyerek Emir Porsuk ile ortadan kaldırmıştır¹⁹. Süleymanşah bu fetih hareketleri ile 1082 tarihinde Kilikya bölgesinde bulunan Ermenileri, 1083'de Adana, Tarsus, Misis'i, 1085'de Antakya'yı hâkimiyeti altına almıştır. Süleymanşah, Antakya seferi sırasında İznik'e, yerine komutanlarından Ebul Kasım'ı vekil olarak bırakmıştır. Antakya'nın alınmasında, Bizans İmparatorluğu'nun baskılarından bıkmış olan Hıristiyan halkın desteğinin oldukça etkili olduğu belirtilmektedir. Süleymanşah bu fetih hareketi sırasında Antakya'nın alınmasından sonra Melikşah'ın onayını almadan Suriye'yi ele geçirme düşüncesi ile harekete geçmiştir. Bu girişimi sonucu, Suriye Meliki Tutuş ile menfaat çatışması yaşamış ve Tutuş ile girdiği mücadele sonrasında 1086 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bu savaş sonrasında Süleymanşah oğulları, Sultan Melikşah tarafından yakalanarak

¹⁸ Kaymaz, **Malagirt Armağanı**, s.262; Nesimi Yazıcı, **İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2005, s.276; Kutalmış'ın Süleyman Şah'tan başka, 4 oğlu olduğu, bunlardan birisinin adının bilinmediği diğerlerinin ise Mansur, Alp İliğ ve Dolat olduğu belirtilmektedir. Coşkun Alptekin, a.g.m, s.209; Sevim, **Anadolu'nun Fethi..**, s.117.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi C.1**, TTK. Basımevi, Ankara 2003, s.1; Kaymaz, **Malazgirt Armağanı**, s.262.

hapsedilmişlerdir²⁰.

Süleymanşah, Antakya seferi sırasında Ebul Kasım'ı vekil olarak İznik'te bırakması nedeni ile, Kılıç Arslan'ın Selçuklu sultanı olmasına kadar bir süre devlet sultansız kalmıştır. Ebul Kasım, devlet idaresine hakim olma düşüncesi ile yönetimi tek eline almış ve Bizans'la yapılan anlaşmayı bozmuştur. Hâkimiyetini sağlamlaştırma düşüncesi içinde olan Ebul Kasım, bir süre sonra Sultan Melikşah tarafından görevlendirilen Emir Bozan tarafından Melikşah'ın huzurundan dönüşü sırasında öldürülmüştür. I. Kılıç Arslan, Melikşah'ın ölümünden sonra Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanı olarak -Ebul Kasım'ın yerine bıraktığı kardeşi-Ebul Gazi'den idareyi almıştır (1092-1107). I. Kılıç Arslan, ilk olarak hâkimiyetinden önce 6 yıllık süreçte ortaya çıkan karışıklığı gidererek, devleti yeniden teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Ardından denizlerde hâkimiyet kurmuş olan ve kendisine engel olmasını istemediği kayınpederi Çaka Bey'i Bizans ile iş birliği yaparak ortadan kaldırmıştır²¹. Çaka Bey'in ortadan kaldırılmasından sonra, I. Kılıç Arslan Haçlılar'la mücadele etmiştir. İlk Haçlı grubu, 1096 tarihinde İzmit yakınlarında Selçuklu kuvvetleri tarafından mağlup edilmiştir. Haçlılar daha sonra oluşturdukları yeni kuvvetlerle hareket etmiş ve devletin merkezi İznik'i kuşatmış, bu sırada Malatya'da bulunan I. Kılıç Arslan İznik'i tekrar almak istemişse de başarılı olamayarak geri çekilmiştir. İznik'in bu şekilde 1097 tarihinde elden çıkması üzerine, I. Kılıç Arslan

²⁰ Yazıcı, **a.g.e.**, s.277; Kaymaz, **Malazgir Armağanı**, s.263; Anonim, **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Haz: F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s.24; Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK., Basımevi, Ankara 2000, s.14-15.

²¹ Yazıcı, **a.g.e.**, s.278-279; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK. Basımevi, Ankara 1995, s.429-430; Hakkın Dursun Yıldız, "Anadolu Selçuklu Devleti", **Türk Dünyası El Kitabı**, C.I, Ankara Üni. Basımevi, Ankara 2001, s.370; Müneccimbaşı 1086-1087 tarihleri arasında Melikşah tarafından babasının yerine Anadolu Selçuklu Devleti sultanı kabul edildiğini belirtmektedir. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.8.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkentini Konya'ya taşımak zorunda kalmıştır²². 1097 tarihinde Haçlı kuvvetlerinin bu ilerleyişini, Danişmendli Ahmet Gazi, Emir Hasan ve Türkmen beyleri Eskişehir civarında yavaşlatmıştır. Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli istikametinde ilerlemeleri sonucu Selçuklu sınırları Antakya, Eskişehir hattına kadar gerilemiştir. Güçlü bir savunma için tekrar hazırlanılması ile Haçlı ordusunun bir kısmı Danişmendli Ahmed Gazi tarafından Malatya civarında, bir kısmı Amasya ve çevresinde bir kısımda Konya-Ereğli arasında mağlup edilmiştir (1101–1102)²³. 1106 tarihine kadar Anadolu'da hâkimiyet sağlayan Kılıç Arslan, bu tarihte Urfa Haçlı Kontluğu'nu kuşatmasına rağmen alamamıştır. Kılıç Arslan, Malatya'da bir süre dinlendikten sonra Büyük Selçuklu Devleti idaresinde olan Musul'u almıştır. Bu durum Selçuklu Emiri Çavlı ile mücadeleye başlamasına sebep olmuştur. Kılıç Arslan, Çavlı ile Habur ırmağı kıyısındaki mücadelesi sırasında atından düşerek ırmakta boğulmuştur²⁴.

I. Kılıç Arslan'ın hayatını kaybetmesinden birkaç yıl sonra (1110) yerine oğlu Şehinşah geçmiştir. Şehinşah kardeşi Mesud ile taht mücadelesine girmiş ve yaşanan mücadelede Mesud, Danişmendlilerin de yardımı ile Şehinşah'ı mağlup etmiş ve devletin merkezi Konya'ya girerek 1116 tarihinde Selçuklu tahtına oturmuştur²⁵.

Sultan I. İzzeddin Mesud,'un hâkimiyetinin ilk yıllarında (1116–1155) Danişmendli Emir Gazi'nin kontrolü altında olduğu belirtilmektedir. Sultan Mesud, 1134 tarihinde Emir Gazi'nin ölümüne kadar onun sahip olduğu nüfuz altında kalmış, Emir Gazi'nin ölümünden sonra da Danişmendlilerin elinde olan toprakların büyük bir

²² Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.430-431; Sevim, **a.g.e.**, s.132; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.87; I. Kılıç Arslan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK. Basımevi, Ankara 1996; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1972, s.90.

²³ Kafesoğlu, **Selçuklular Tarihi**, s.91; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.88-89.

²⁴ Sevim, **Anadolu'nun Fethi..**, s.134; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.11-16.

²⁵ Yıldız, **a.g.m.**, s.372; Yazıcı, **a.g.e.**, s.283; Sevim, **Anadolu'nun Fethi..**, s.136-137.

kısmını hâkimiyeti altına almıştır. Ayrıca Sultan I. Mesud, Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos ile girdiği mücadelede büyük bir başarı elde etmiştir. Sultan Mesud'un Anadolu hâkimiyetini sağlamlaştırdığı sırada, İmameddin Zengi tarafından Urfa Haçlı Kontluğu'nun ortadan kaldırılması üzerine 1147 tarihinde II. Haçlı seferi düzenlenmiş ve Haçlılar Eskişehir civarında mağlup edilmiştir. Haçlılar ile mücadelesi sırasında aleyhinde hareket eden Danişmendli Beyi Yağıbasan'ın itaati sağlanmıştır. Kilikya Ermenileri üzerine giderek bunları vergiye bağlayan Sultan Mesud, 1155 tarihinde hayatını kaybetmiştir²⁶.

Sultan Mesud, hayatını kaybetmeden önce saltanatını 3 oğlu arasında paylaşmış, fakat yerine oğlu II. Kılıç Arslan'ı veliyaht tayin etmiştir. Bu paylaştırmada Konya, Aksaray ve Niğde oğlu II. Kılıç Arslan'a; Ankara ve Çankırı civarı diğer oğlu Şehinşah'a; Sivas, Amasya ve Niksar çevresi ise kendisini tanımış olan damadı Yağıbasan'a verilmiştir²⁷. II. Kılıç Arslan, saltanatının ilk yıllarında (1155–1192) kardeşi Şehinşah, eniştesi Yağıbasan ve Bizans İmparatorluğu ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. II. Kılıç Arslan, kendisine rakip olan kardeşi ve eniştesini ortadan kaldırdıktan sonra Bizans ile mücadelesine devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu ile dar, sarp olan Kumdanlı vadisinde yaptığı savaşta, Bizans kuvvetlerine ağır darbe vurmuştur. 1176 tarihinde yapılan Myriokephalon (Kumdanlı) Savaşı sonrasında Türklerin Anadolu'dan atılması imkânsız hale gelmiştir. Bizans İmparatorluğu'na karşı kazandığı bu başarının ardından, Kilikya bölgesinde bulunan Ermenilerin hareketlenmelerine son vermiş ve doğudaki tehlikeli rakibi Danişmendli Beyliği'ni

²⁶ Yazıcı, **a.g.e.**, s.282-283; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.2; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.90-94; I. İzzeddin Mesud hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK, Basımevi Ankara 1997; Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi**, TTK, Basımevi, Ankara 2003; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.2.

²⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.2.

ortadan kaldırmıştır (1178)²⁸. II. Kılıç Arslan, uzun süren saltanatı sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti'ni 11 oğlu arasında paylaşmıştır. Daha sonrada küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliyet tayin etmiştir²⁹.

Gıyaseddin Keyhüsrev, 1192 tarihinde büyük kardeşi Melikşah'ın kendisinden önce hâkim olduğu Konya'yı ele geçirerek Selçuklu tahtına oturmuştur. Ancak Tokat Meliki olan kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın, askeri bakımdan kendisinden oldukça üstün konumda olması sebebiyle, bu gücün karşısında tutunamayacağını düşünen Gıyaseddin Keyhüsrev İstanbul'a kaçmıştır. Keyhüsrev'in bu şekilde başlayan saltanatı sadece 5 yıl sürmüş ve 1196 tarihinde son bulmuştur³⁰. Rükneddin Süleymanşah kardeşlerini bertaraf ederek Selçuklu tahtına tek başına hâkim olmuştur (1196–1204). Rükneddin Süleymanşah, devlet işlerinde düzenlemeler yapmaya çalıştığı gibi, Bizans İmparatorluğu ve Ermeniler ile de mücadele içinde olmuştur. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu'da fetihler yapmış ve Gürcülerle savaşmıştır. Süleymanşah, 1204 yılında Gürcüler üzerine düzenlediği ikinci seferinde hayatını kaybetmiştir. Sultanın hayatını kaybetmesi ile yerine çocuk yaştaki oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan'ın, Selçuklu tahtına oturtulmasına rağmen, onun saltanatı da kısa sürmüştür.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bazı devlet adamlarının teşviki ile tekrar taht üzerinde hak iddia etmiş ve Bizans İmparatoru Teodorus Laskaris'in yardımı ile ikinci kez Selçuklu tahtına oturmuştur (1205–1211)³¹. Gıyaseddin Keyhüsrev, ikinci saltanatı

²⁸ İsimleri Kılıç Arslan, Devlet ve Şahinşah olarak zikredilmektedir. Kılıç Arslan gücünü kullanarak kardeşi Devleti öldürmüştür. Bunun üzerine Şahinşah, Danişmenli Emiri Yağbasan ile anlaşmıştır. Kaynaklarda Şahinşah ismi Şahinşah olarak da zikredilmektedir. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.2; Yıldız, a.g.m, s.375; Anonim, **a.g.e.**, s.25-26; Sevim, **Anadolu'nun Fethi.**, s.148; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.94-95.

²⁹ Saltanatın taksimatı konusunda bilgi için bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.25-28.

³⁰ Sevim, **Anadolu'nun Fethi.**, s.134–135; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Haz: Yıldız Moran, e Yay., s.122; Aksaraylı, **a.g.e.**, s.24.

³¹ İlk çıktığı tarih (1192-1196), ikinci kez tahta çıktığı tarih (1205-1211) olarak belirtilmektedir. Bkz Yazıcı, **a.g.e.**, s.286-287; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.97; Gıyaseddin Keyhüsrev ve Süleyman Şah

sirasında İznik İmparatoru Laskaris ile mücadele içine girmiş ve Bizans İmparatoru ile anlaşma sağlamıştır. Daha sonra Trabzon Rum İmparatoru üzerine giderek onu mağlup etmiş ve Karadeniz’de hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Ermeniler ile mücadele içinde olmuş, Samsun ve Antalya’yı hâkimiyeti altına alarak ticari alanda devletin gelişmesini sağlamıştır. I. Gıyaseddin Keyhürev’in bu hızlı ilerleyişi karşısında rahatsız olan İmparator Laskaris, Selçuklu sultanı ile mücadelesini tekrar başlatmıştır. I. Gıyaseddin Keyhürev, İznik İmparator’u Laskaris ile yaptığı Alaşehir savaşı sırasında İmparatoru mağlup etmiş, ancak savaş sonrasında Bizans askeri tarafından öldürülmüştür (1211)³². Bu savaşın Denizli-Lâdik arasında bir mevkide yapıldığı belirtilmektedir³³.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in savaş alanında ölmesinden sonra boş kalan Selçuklu tahtına oğlu I. İzzeddin Keykâvus geçmiştir (1211–1220). Sultan, ilk yıllarında saltanatını tanımayan kardeşi Alâeddin Keykubat ile mücadele etmiş ve kardeşini saf dışı bırakmıştır. İzzeddin Keykâvus daha sonra Anadolu’da daima sorun çıkarmış olan Bizans İmparatorluğu ve Ermeniler ile mücadeleye başlamıştır. 1216 tarihinde Trabzon Rum İmparatorluğu ile yaptığı mücadelede başarılı olmuş, imparatoru ve Ermenileri vergiye bağlamış ve ardından da Sinop’u ele geçirmiştir. Artuklular ve Eyyübiler’le bir süre mücadele içerisinde bulunan I. İzzeddin Keykâvus, Malatya’da vefat etmiştir. I. İzzeddin Keykâvus’un saltanatı sırasında devletin gelişimine önem verildiği

hakkında bilgi için bkz. Selim Kaya, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK. Basımevi, Ankara 2006.

³² Nevzat Köseoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s.94; Yıldız, a.g.m, s.376; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.3-4; Gıyaeddin Keyhüsrev hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Baykara, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev Gazi Şehir**, TTK. Basımevi, Ankara 2003; Nejat Kaymaz, “Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü”, **TAD.**, C.II, S.2-3, Ankara Üni. Basımevi 1966, s.128-130; Anonim, **a.g.e.**, s.28-29.

³³ Sevim, **Anadolu’nun Fethi..**, s.159-163.

belirtilmektedir³⁴. I. İzzeddin Keykâvus'tan sonra yerine kardeşi Alâeddin Keykûbat geçmiştir.

Alâeddin Keykubat döneminin, Anadolu Selçuklu Devleti'nde zirve dönemi olduğu ve bu dönemde Anadolu'nun her alanda büyük bir kalkınma içerisinde bulunduğu belirtilmektedir (1220–1237). Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde Selçuklu hâkimiyetini güçlendirmek adına fetih hareketlerinde bulunduğu sırada Moğol ilerleyişi karşısında birçok kişi sultanın himayesi altına girmiştir. 1226 tarihinde Sinop'u alan Sultan Alâeddin, Kastamonu Beyi Hüsamettin Çoban'ı Kırım'a göndermiş ve Suğdak'ı almıştır. Sultan, Ermeni Kralı Hetum ile yapılan anlaşmayı ağırlaştırarak yenilemiş ve daha sonra kendisine karşı hareketlerde bulunan Artuklu-Eyyübi kuvvetleri ile savaşmıştır. Eyyübileri mağlup etmiş olmasına rağmen, Moğol tehlikesi nedeni ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Bu faaliyetlerle Anadolu'nun büyük bir gelişme gösterdiği ve Türk birliğinin hemen hemen sağlandığı görülmektedir³⁵. I. Alâeddin Keykubat, 1230 tarihinde daha önce Moğollara karşı anlaştığı, ancak daha sonra aleyhinde hareket eden ve büyük bir tehlike arz eden Celaleddin Harzemşah ile karşı karşıya gelmiştir. Yassıçemen mevkinde savaşan iki kuvvetten Selçuklular büyük bir başarı elde etmiş ve Celaleddin Harzemşah'ı mağlup ederek Erzurum'u almıştır. Moğolların bu arada Erzurum ve Sivas yakınlarına ilerleyişi karşısında Anadolu'nun ve saltanatının tehlikeye girmesini istemeyen Sultan Keykubat, Moğollarla anlaşma yoluna gitmiştir. Sultanlığı sırasında Mardin, Rakka, Harran'ı alan Alâeddin Keykubat, Eyyübiler üzerine sefer

³⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.4; Köseoğlu, **a.g.e.**, s.94; Yazıcı, **a.g.e.**, s.287; Münecimbaşı, **a.g.e.**, s.41-57; Ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211–1220)**, TTK., Basımevi Ankara, 1997.

³⁵ Sevim, **Anadolu'nun Fethi.**, s.168-181; Kaymaz, "Anadolu Selçuklularının İnhitâtı...", s.94-95,147; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.100-102.

düzenleyeceği sırada yediği yemekle zehirlenerek öldürülmüştür³⁶. Sultan Keykubat'ın ölümünden sonra yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliaht tayin edilmesine karşın, önde gelen devlet adamlarının yardımı ile Selçuklu tahtına oturmuştur (1237–1246). Sadettin Köpek adlı devlet adamının sözü ile hareket eden Sultan Keyhüsrev, birçok tecrübeli devlet adamını öldürtmüştür. Sadettin Köpek devletin idaresini ele alma düşüncesi ile bu sayede kendisine karşı koyabilecek tüm devlet adamlarını ortadan kaldırmıştır. Kötü idare sonucu Anadolu'da kargaşanın baş göstermesi ile Maraş, Keferud, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat'a kadar geniş bir alana yayılmış olan Babailer İsyanı ortaya çıkmıştır (1239–1240)³⁷. Baba İshak adındaki Türkmen şeyhi etrafına topladığı adamlarla devleti oldukça uğraştırmış, ancak bu isyan 1240 tarihinde bastırılmıştır. Baba İshak isyanının bastırılmasının ardından 1242–1243 tarihinde Moğol baskısı daha da artmıştır. Baycu Noyan komutasında Erzurum'a kadar ilerleyen Moğol ordusunun Anadolu'da yağma hareketlerinden bulunmasının üzerine, Moğollara karşı koymak amacıyla harekete geçen Selçuklu kuvvetleri Köse Dağ mevkinde Moğollarla karşılaşmıştır. 1243 tarihinde meydana gelen Köse Dağ Savaşı'nda, Selçuklu kuvvetleri büyük bir hezimete uğramış ve bu yenilgi sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti çöküntü içine girmiştir. Memleketin Moğol askerleri tarafından tamamen yakılıp yıkılmasını önlemek ve canlarını kurtarabilmek için Sahib Mühezzibüddin'in girişimleri sonucu anlaşma sağlanmıştır³⁸.

³⁶ Yıldız, a.g.m, s.377-378; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.6-7; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.103-104; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.57-80; Aleddin Keykubat dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220–1237)**, TTK. Basımevi, Ankara 2003; Mahmud Yıldırım, **II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri**, Niğde Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 1998.

³⁷ Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s.102-103; Babailer isyanı hakkında bilgi için bkz. Mikail Bayram, "Babailer İsyanı", **Hareket Dergisi**, Mart 1981, s.16-28.

³⁸ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.90-91; Savaş 29 Temmuz 1943 tarihinde meydana gelmiştir. Anonim, **a.g.e.**, s.32; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.104-105.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1246 yılı başlarında vefat etmiştir³⁹. II. Keyhüsrev öldüğünde geride II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve Alâeddin Keykubat adında 3 oğlunu bırakmıştır. Sultan, ölmeden önce oğulları arasından Alâeddin Keykubat'ın veliaht tayin edilmesine rağmen, devlet adamlarının onayı ile büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus sultan ilan edilmiştir (1246–1249). Devlet adamları, üç şehzade adına birbirleri ile mücadele etmekten vazgeçmemiştir⁴⁰.

II. İzzeddin Keykavus⁴¹, ilk zamanlarda saltanat üzerinde hak iddia eden kardeşleri ile beraber devlet idaresini yürütmüş, ancak Moğolların sahip olduğu güç karşısında korkuya kapılarak göstermelik itaat içinde olmuş ve anlaşma yoluna giderek kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı Moğol hanına göndermiştir (1258)⁴². Bu arada vezir İsfahanlı Şemseddin, kargaşadan faydalanarak nüfuzunu oldukça güçlendirmiştir. Vezirin bu hareketi karşısında, Erzincanlı Şerefeddin Mahmud ayaklanmış ve Selçuklu kuvvetleri karşısında mağlup olmuşlardır. Ayrıca Sultan Alâeddin'in oğlu olduğu belirtilen Ahmet adında bir şahsın Türkmenler ile birleşerek isyan ettiği ve isyanın bastırıldığı belirtilmektedir. II. İzzeddin Keykavus, Anadolu'da bu kargaşalarla uğraşırken, Rükneddin Kılıç Arslan Moğol hanı tarafından Selçuklu sultanı tayin edilmiştir. Anadolu'da kargaşanın artmasını istemeyen Selçuklu devlet adamı Celaleddin Karatay, uğraşlar sonucunda II. Gıyaseddin Keyhüsrev oğullarını ikna ederek Selçuklu tahtına üç kardeşin birlikte geçmesini sağlamıştır⁴³.

³⁹ Köseoğlu, **a.g.e.**, s.95; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.9-10.

⁴⁰ Cahen, **a.g.e.**, s.265.

⁴¹ II.İzzeddin Keykavus dönemi hakkında bilgi için bkz. Filiz Kayalıoğlu, **II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006; Mehmed Suat Bal, **II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

⁴²M. Suat Bal, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", **TAD.**, S.17, Bahar 2005, s.296.

⁴³ Anonim, **a.g.e.**, s.33; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.475; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.94-96.

Karatay'ın yoğun uğraşları sonucu Üç Kardeş Saltanatı başlamıştır⁴⁴. Üç kardeşin 1249–1254 tarihleri arasındaki yönetimi sırasında Anadolu'da tam bir düzen sağlanamadığı gibi otorite boşluğu yaşanmaya, devlet adamları dilediği gibi hareket etmeye başlamıştır. Bu durum fazla uzun sürmemiş Celaleddin Karatay'ın⁴⁵ ve Sahib Şemseddin Mahmud'un ölümünden sonra II. İzzeddin Keykavus, kardeşi Alâeddin Keykubat'ı Kıpçak'a Batu Han'ın huzuruna göndermiş, ardından da öldürülmesi emrini vermiştir. Bunun ardından Rükneddin Kılıç Arslan ile bir süre daha ikili saltanat sürdükten sonra tek başına devlete hakim olma düşüncesi ile kardeşi ile Ahmedhisar ovasında savaşmış ve kardeşini yakalayarak Borgulu kalesine hapsedirmiştir⁴⁶. II. İzzeddin Keykavus, bu yaptıklarından sonra tek başına Selçuklu tahtına oturmuştur (1254-1256). İzzeddin Keykavus'un saltanatı sırasında Moğol baskısı her geçen gün artmıştır. Baycu Noyan'ın baskıları sonucu Moğollar karşısında tutunamayacağını anlayan Sultan, ailesi ile beraber Alaiyye'ye, ardından da Bizans İmparatorluğu'na kaçmıştır⁴⁷. II. İzzeddin Keykavus'un Alaiyye'ye kaçması üzerine daha önce kaleye hapsedilmiş olan kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan serbest bırakılmış ve Selçuklu sultanı ilan edilmiştir (1256–1257). Fakat Moğol komutanı Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması ile İzzeddin Keykavus tekrar taht üzerinde hak iddia etmiş ve İzzeddin Keykavus'un tahta tekrar oturması ile Anadolu'da tekrar ikili yönetim başlamıştır (1257–1262). Ancak İzzeddin Keykavus, kardeşine ve Moğollara karşı başlattığı mücadelede Moğollar karşısında tutunamayacağını anlayarak tekrar Bizans İmparatorluğu'na

⁴⁴ Köseoğlu, **a.g.e.**, s.95; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.475; Cahen, **a.g.e.**, s.266; Ayrıntılı bilgi için bkz. Kansu Ekici, **Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005.

⁴⁵ Cahen, **a.g.e.**, s.266-268; Anonim, **a.g.e.**, s.34; Aksarayı, **a.g.e.**, s.30.

⁴⁶ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.97-98.

⁴⁷ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.477-479.

sığınmıştır⁴⁸.

II. İzzeddin Keykavus'un saltanat merkezi Konya'dan ayrılmasından sonra, Moğolların desteğini alan IV. Rükneddin Kılıç Arslan tek başına Selçuklu tahtına oturmuştur (1262–1266). Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı sırasında Moğol baskısı artmış ve Moğolların vekili olan Pervane Muinüddin yönetime tamamen hâkim olmuştur. Bu dönemde Trabzon Rum İmparatorluğu ile mücadele edilmiş ve bu imparatorluk tarafından ele geçirilen Sinop şehri geri alınmıştır. Bu dönemden itibaren Selçuklu devlet adamları ve Moğollar devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. İlerleyen zamanda Rükneddin Kılıç Arslan, Pervane'nin güçlenmesinden rahatsız olmuş ve içki meclisinde sarf ettiği sözler neticesinde Pervane Muinüddin'in Moğollarla anlaşması sonucunda öldürülmüştür (1266 Kış mevsiminde öldürüldüğü belirtilmektedir)⁴⁹.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinin ardından, tezimizin konusunu teşkil eden oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına geçmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine denk gelmektedir. Bu dönemde Moğol baskısı oldukça artmış ve devletin tüm kadrosunda Moğol Hanlığı tarafından verilen emirler uygulanmıştır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, çocukluk çağında Selçuklu tahtına çıkması ve devlet adamlarının tamamen Moğol taraftarı olması, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecini hızlandırmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, 1283 tarihine kadar süren saltanatının büyük bir kısmında vezir Pervane Muinüddin'in emri altında hareket etmek zorunda kalmış ve 1277 tarihinde Pervane Muinüddin'in ölümünden sonra tek başına hareket etmek istemişse de Moğol baskısı karşısında fazla etkili olamamış ve

⁴⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.13; Cahen, **a.g.e.**, s.270; Aksarayı, **a.g.e.**, s.31,32,49.

⁴⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi.**, s.14; Anonim, **a.g.e.**, s.36; Aksarayı, **a.g.e.**, s.53-54.

hâkimiyetini kaybetmiştir. Burada kısaca değindiğimiz III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi, müteakip bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN AİLESİ, TAHTA ÇIKIŞI, EĞİTİMİ VE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN DOĞUMU, AİLESİ VE ÇOCUKLUĞU

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın oğludur. Bütün Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nde de sultanlar siyasi amaçlar doğrultusunda, hâkimiyet sahalarını genişletmek ve ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla birden fazla evlilikler yapmışlardır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın da bu amaçla yaptığı evlilikler olmuş ve Gazalya, Gümaç ve Fatma Hatun isimlerinde üç eşi olduğu belirtilmiştir. Fakat IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eşleri ve evlilik tarihleri hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgiler bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, Selçuklu dönemi kaynaklarında Gümaç Hatun'un Tokatlı⁵⁰ olduğu, Fatma Hatun'dan Selçuk Hatun adında kızı ve Gazalya (Gazalia) Hatun'dan da bir kızının olduğu yönünde bilgilere ulaşılmaktadır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın bu eşlerinden birisinden olduğu anlaşılacakla beraber, annesinin kim olduğu konusunda net bilgiler bulunmamaktadır. Selçuklu dönemi kaynaklarında bu şekilde isim olarak iki kız çocuğu ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ismine ulaşılırken doğum tarihleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır⁵¹. Hakkındaki eksik bilgilere rağmen, III.

⁵⁰ Gümaç Hatun'un Tokatlı olduğu ve Mevlana Celaleddin Rumi'nin müridleri arasında yer aldığı belirtilmektedir. Ahmet Eflâki, **Ariflerin Menkıbeleri**, C.I, Çev: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995, s.361.

⁵¹ Gazalya Hatun'dan olan kızlarından birisi ilerleyen zamanda sahte şehzade olarak zikredilen Cimri ile evlendirilmek istenecektir. Fatma Hatun'un kızı Selçuk Hatun ise menfaatler doğrultusunda Moğol şehzadesine eş olarak götürülecektir. Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri", www.tarihforumu.org, s.11.

Gıyaseddin Keyhüsrev orta boylu ve yakışıklı olarak tarif edilmektedir⁵².

2. III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN TAHTA ÇIKIŞI VE EĞİTİMİ

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Pervane Muinüddin Süleyman'ın menfaatleri doğrultusunda 664 (1266) yılı Şubat ayı içerisinde öldürülmesinin⁵³ ardından, Pervane Muinüddin⁵⁴ zaman kaybetmeden Moğol alayı ile Aksaray'dan Konya'ya gelmiş ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yerine çocuk yaştaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i sultan olarak Selçuklu tahtına oturtmuştur. Sultan Keyhüsrev'in tahta çıkış tarihi konusunda kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakta, ancak IV. Kılıç Arslan'ın ölümünden kısa bir süre sonra 1266 kış mevsiminde -genel itibari ile Şubat ayı olduğu belirtilmiştir- tahta oturtulduğu anlaşılmaktadır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına çıkış yaşı konusunda da dönemin kaynaklarında farklı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler içerisinde, o dönemde yaşamış,

⁵² Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi I**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998, s.32.

⁵³ Kılıçarslan'ın ölümü hakkında kaynaklar farklı tarihler vermekle beraber genel itibari ile edinilen bilgiye göre ölüm tarihi 1266 kış mevsimine rastlamaktadır. Anonimde 22 Cemaziül ahir 664 (18 Şubat 1266) tarihini vermiş ve öldürüldüğü zaman 26 yaşında olduğu belirtilmiştir. Anonim, **a.g.e.**, s.36; İbn Bîbî 2 Cemaziyelevvel 664 (10 Şubat 1266) tarihini vermektedir. İbn Bibi, **El-Evâmirül Alâ'iyye Fî'l Umûri'l Alâ'iyye**, C.II, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s.168. IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın öldürülüş şekli ve nedeni konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. IV. Rükneddin Kılıçarslan menfaat çatışması yaşadığı Hatiroğlu ve Pervane'nin Memlûklerle ittifak içerisinde olduğu yönünde iftiralari, kardeşi Alâeddin Keykubat'ı öldürdüğü gerekçesi ve Moğol Noyanlarını kışkırtmaları sonucu Moğol Noyanları tarafından Aksaray'da öldürülmüştür. Bkz. Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme II**, Haz: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975, s.155. Türk İslam devletlerinde Sultanın kanının akmasının ileride uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Bu nedenle IV. Kılıçarslan'ın da sultanların genel öldürülme şekliyle yani zehirlenerek yada yayının kirişi ile boğularak öldürülmüş olabileceği belirtilmektedir. Bkz. Münecimbaşı, **a.g.e.**, s.112-113; İbn Bibi, **a.g.e.**, s.166-167; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984, s.531; Cahen, **a.g.e.**, s.277. Ayrıca IV. Kılıçarslan'ın Pervane, bazı devlet adamları ve Moğol askerinin dayağı ile öldürüldüğü de kaynaklarda yer almaktadır. bkz. Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi I**, Barış Basımevi, Ankara 1999, s.60-61. Sultanların öldürülüş şekli bilgi için bkz. Mikail Bayram, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler**, C.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.169.

⁵⁴ Pervane Muinüddin Süleyman hakkında detaylı bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, **13 yy. İşbirlikçi Emiri Pervâne Muinüddin Süleyman**, Kaynak Yay, İstanbul 2007; Nejat Kaymaz, **Pervane Mu'ünü'd-din Süleyman**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.

eserini o dönem içerisinde kaleme almış ve dönemin âlimleri arasında yer alarak dönem hakkında bilgi veren İbn Bîbî ile eserlerini daha sonraki dönemde hazırlamış olan Neşri, Müneccimbaşı ve Eflakî'ye göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktığı zaman iki buçuk⁵⁵, Aksarayî, Togan ve Sümer'e göre altı⁵⁶, Ebû'l Farac'a göre dört⁵⁷ yaşındadır. Sonuç itibari ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev bebek olarak nitelendirilecek bir dönemde 2-6 yaşları arasında Pervane Muinüddin Süleyman ve Moğol Hanı'nın teşvikleri ile Selçuklu sultanı ilan edilmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu şekilde küçük yaşına rağmen tahta çıkarılması, tahta çıkışında etkili olan Pervane'ye ve Moğollara Anadolu'da diledikleri gibi hareket etme ortamı oluşturmuş, Pervane'nin hâkimiyetinin daha da güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu sultanı ilan edilmesinde Moğol noyanları arasında Alıncak Noyan oldukça etkili olmuştur⁵⁸. Bu da Pervane ile Alıncak Noyan'ın iyi ilişki içerisinde olduğunu, menfaatleri noktasında hem fikir olduklarını göstermektedir.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuk yaşta olması sebebi ile daha önce Atabeylik makamında bulunan Pervane Muinüddin Süleyman, Moğollar tarafından ona vekil tayin edilmiş ve Moğolların desteğini alan Pervane Muinüddin bütün yetkiyi tekelinde

⁵⁵ III. Keyhüsrev'in tahta çıkış yaşı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Bkz. İbn Bîbî, Neşri, Müneccimbaşı, Eflakî ve Akdağ'a göre 2,5 yaşında Selçuklu tahtına çıkmıştır. Bkz. İbn Bîbî, Çev: Mürsel Öztürk, **a.g.e.**, s.170; Eflakî, **a.g.e.**, s.86; Neşri, **Kitab'ı Cihannüma Neşri Tarihi**, Haz: F.Reşit Unat-M. Altay Köymen, TTK., Yay., Ankara 1995, s.41; Akdağ, **a.g.e.**, s.63; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.113.

⁵⁶ Selçuklu dönemine ait bazı kaynaklarda 6 yaşında olduğu belirtilmektedir. Bkz. Aksarayı, **a.g.e.**, Çev: Mürsel Öztürk, s.66; Aksarayı, **a.g.e.**, Nşr: Osman Turan, TTK. Yay., Ankara 1999, s.87; Zeki Velidî Togan, **Umûmî Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s.234; Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, TDAV.Yay., İstanbul 1985, s.56. Selçuklu tarihi ile ilgili bilgi veren Yılmaz Öztuna'ya göre 2 yaşındadır. Bkz. Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi**, C.II, İstanbul 1964, s.159.

⁵⁷ Ebû'l Farac'a göre de 4 yaşında sultan ilan edilmiştir. Bkz. Gregory Abu'l Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, C.II, Süryaniceden İngilizceye Çev: Sad A. Wallis Budge, Trk. Terc: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara 1999, s.587.

⁵⁸ Alıncak Noyan, Moğolların önemli komutanlarından. Ahmet Tekudar'ın damadı olup, Karamanoğlu Türkmenleri ile mücadelede yer almıştır. Bkz. Abdülkadir Yuvalı, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994, s.149.

toplamaı başarmıřtır⁵⁹. III. Keyhüsrev, Moğolların ve Pervane Muînüddin'in artan gücü karşısında Selçuklu sultanı olarak geri planda kalarak, sadece ismen var olmuştur. Saltanatta ve devlet işlerinde etkili konuma gelen Pervane, sultanın vekili olarak serbest bir şekilde hareket etmesiyle, İlhanlı hanları da Pervane'yi muhatap kabul ederek tüm işleri sadece onunla halletmeye başlamışlardır. Pervane ile beraber Moğollar da bu süreç içinde Anadolu'da hâkimiyetlerini oldukça güçlendirmişlerdir⁶⁰. Pervane Muînüddin Süleyman'ın asıl amacının Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresine tamamen hâkim olmak olduğu anlaşılmalı beraber, Sultan'ın yaşının küçük olmasından istifade ederek Pervane hâkimiyetini her geçen gün güçlendirmiş ve amacına bu şekilde kısmen ulaşmıştır. Moğollar nezdinde oldukça itibar kazanan Pervane, saltanat üzerinde tamamen söz sahibi olmak için Selçuklu soyu ile bağ kurmak istemiş ve bu amaçla da *“III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dul olan annesi ile evlilik”* girişiminde bulunduğu belirtilmiştir. Selçuklu hanedanından olmak devlet adamları için daima avantaj olmuş, Pervane'de bu hareketi ile eline geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Pervane, her geçen gün Moğollarla ilişkilerini güçlendirerek Selçuklu tahtında daha fazla söz sahibi olmuş ve bu durum Pervane'nin kişisel anlamda saltanatının ilanı olarak nitelendirilmiştir⁶¹. Pervane Muînüddin, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra dul kalan eşi Gürcü Hatun ile evlenmiş ve Selçuklu Sultanlığı ile güçlü bir bağ kurmayı başarmıştır. Evliliğin ardından devlet idaresi üzerinde daha etkili olmaya başlamıştır⁶².

III. Gıyaseddin Keyhüsrev çocuk yaşta da olsa Selçuklu tahtına oturmasının ardından vekili olarak Pervane Muînüddin, memleketin dört tarafında sultanlığını ilan için müjde fermanları göndermiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına gönderilen müjde

⁵⁹ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.114.

⁶⁰ Togan, **a.g.e.**, s.234.

⁶¹ Ahmed b. Mahmud, **a.g.e.**, s.156; Kaymaz, **13 yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.34.

⁶² O. Turan, **Türk Cihân Hakimiyeti...II**, s.149-150.

fermanlarında “*el-mülkü li'llah*” yani “Mülk Allahındır” ibaresi yer almıştır. Fermanların gönderilmesinin ardından Selçuklu devlet adamları, yeni sultana bağlı kalacaklarına ve itaat edeceklerine dair yemin etmişlerdir. Devlet adamları ve bağlı beyler her ne kadar itaatlerini bildirmişlerse de yeni sultan ile beraber Moğol baskısı ve nüfuzunun artması karşısında çok da memnun olmaları beklenemez. Aksarayî, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının başlaması sırasında halkın içinde bulunduğu durumu anlatmak için “*Gözler ağlarken diller gülüyor. Biz şimdi hem yas hem sevinç içerisindeyiz..*” şiirine yer vermiştir⁶³. Aksarayı'nın eseri Moğol vezirinin isteği doğrultusunda kaleme alındığı için Moğol hâkimiyetini ve baskısını kötülemesi beklenemez. III. Gıyaseddin'in bu şekilde başlayan saltanatında Pervane ve Moğol noyanları karşısında daima geri planda kalmış, vezir Pervane'nin etkisinden kurtulamayarak, saltanatı süresince Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresi Pervane'nin tekelinde Moğol isteği doğrultusunda yürütülmüştür. Genel itibari ile Selçuklu dönemi kaynaklarında Pervane idaresindeki III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yılları 1270–1271 tarihine kadar olan süreç huzur ve sükûnet devri olarak nitelendirilmektedir.

2.1 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Eğitimi

Çocuk yaşta Selçuklu sultanı ilan edilen III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimine, vekili olan Pervane Muinüddin Süleyman ve Vezir Fahreddin Ali tarafından oldukça önem verilmiştir. Özellikle Pervane Muinüddin, genç sultanın kendi istekleri ölçüsünde yetişmesi için ayrı bir özen göstermiştir. Bu kişiler tarafından hem devletin idaresi yürütülmüş, hem de sultanın eğitimi ile yakından ilgilenilmiştir. Çocukluk çağındaki

⁶³Aksarayı, Çev: M.Öztürk, **a.g.e.**, s.66; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.87; Kaymaz, **Pervane Muinüddin Süleyman**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s.123-124.

sultanın ilk eğitimi ile akli erene kadar veziri olarak Fahreddin Ali ve Pervane Muînüddin ilgilenmiş, aklının ermeye başladığı, ezber gücüne sahip olduğu yaştan itibaren de Fahreddin Ali'nin eğitiminden alınarak, dini ve askeri eğitim en iyi şekilde verilmeye başlanmıştır. Pervane Muinüddin, kendi oğlu Mühezzibü'd-din Ali'yi genç sultana muhafız tayin ederek⁶⁴ daima gözetimi ve kontrolü altında tutmaya çalışmıştır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğitimine ilk olarak "*Kadı Nureddin Yenbuî*" tayin edilmiştir. Dönemin değerli ve ünlü âlimlerinden olan Yenbuî, ilk olarak çocuk yaştaki sultana yazma usullerini öğretmiştir. Kadı Nureddin Yenbui Selçuklu dönemi kaynaklarında "üstadü's-saltana"⁶⁵ olarakta zikredilmektedir. Yenbu'i'den sonra "üstadü'd-dar"⁶⁶ olan Eminateddin İsfehani genç sultanın eğitimi ile görevlendirilmiştir. Eminateddin İsfehani, genç sultana gerekli dini eğitimi vererek dini vecibeleri yerine getirmesinde teşviklerde bulunmuştur. Selçuklu sultanlarının zaman zaman dini taassuptan uzak hareket etmeleri nedeni ile tepkiler oluşmuş, bu nedenle din adamları ve âlimlerin tepkilerini engellemek amacıyla III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dini eğitimine oldukça önem verilmiştir. Dini eğitimin temelinde namaz kılma, oruç tutma, kuran okuma ve helal-haram gibi kavramlar en iyi şekilde öğretilmiştir⁶⁷. Bunların yanı sıra sultanlık adetleri öğretilmiş ve hayır işleri ile ilgilenmesi teşvik edilmiştir.

Genç sultana bu âlimler tarafından dini eğitimin verilmesinin ardından belirli bir seviyeye gelmesi ile silah kullanma, ata binme gibi usuller de en iyi şekilde

⁶⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, s.170-171; Nejat Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.124.

⁶⁵ Sarayda Sultanın yanında bulunan âlim, ilim sahibi kimselere verilen isimdir. Emir Bedreddin Gevhertaş'ın, Alâeddin Keykubat'ın lalası olduğu ve baş üstadlarından olduğu belirtilmektedir. Erdoğan Merçil, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, TTK. Basımevi, Ankara 2000, s.189; Aydın Taneri, "Müsameretül Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", **Makaleler I**, Yay., Haz:E. Semih Yalçın, Sadet Lüleci, Berikan Yay., Ankara 2004, s.137.

⁶⁶ Üstadü'd-dar, saray nazırı olup Selçuklu sarayında bulunan memurların en üst amiri konumundadır ve saray hazinesinden bir kısım geliri saray masrafları için harcamakla görevlidir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK. Yay., Ankara 1988, s.80.

⁶⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.532.

öğretilmiştir⁶⁸. İbn Bibi tarafından genç sultanın eğitimi konusunda fazla bilgiye yer verilmemiş ve aldığı dini eğitim şiir ile anlatılmaya çalışılmıştır. Aksarayı ise, dini eğitimi veren Eminateddin İsfehani'yi hayır işleri ile ilgilenen, güvenilir, daima sultanın yanında yer alan rehberi ve memleket vakıflarının yöneticisi olarak tanımlamaktadır⁶⁹.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, en iyi şekilde yetiştirilmeye çalışılmışsa da ilerleyen dönemde dirayetli bir sultan olamamış, saltanatı süresince Pervane Muinüddin'in ve Moğol Hanlığı'nın gölgesinde sönük bir şekilde varlığını devam ettirmek zorunda kalmıştır.

3. SALTANATIN İLK ZAMANLARINDA DEVLET MAKAMLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına oturtulmasının ardından genç sultana vekil olarak tayin edilen Pervane Muinüddin Süleyman, ilk iş olarak devlet teşkilatında bir takım değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Eski devlet adamlarından bazılarını Türkmen, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Memlûk Sultanı Baybars taraftarı olduğu yönünde asılsız iddialarla tasfiye etmiş, devlet makamlarına menfaatleri ölçüsünde yeni tayinlerle kendi yetiştirdiği adamlarını ve yakın akrabalarını getirmiştir⁷⁰. Pervane Muinüddin, bu girişimleri ile hâkimiyetini, nüfuzunu sağlamlaştırarak yaptırım gücünü devam ettirme, kendisine sadık ve Moğolları memnun edecek bir teşkilat oluşturma çabası içinde olmuştur⁷¹. Pervane, bu yapılanma sırasında, İzzeddin Keykavus taraftarı olan devlet adamlarını da ortadan kaldırmayı ihmal

⁶⁸ III. Keyhüsrev'in oldukça iyi ata bindiği belirtilmektedir. Ali Sevim, "Keyhüsrev III", **TDVİA.**, TDV. Yay., C.25, Ankara 2002, s.351.

⁶⁹ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.67; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.88.

⁷⁰ Kaymaz, **13 yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.34.

⁷¹ Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri" **Selçuklulardan Bugüne El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2004, s.49.

etmemiştir. Bu arada Pervane'nin Moğolara karşı tam bir teslimiyet içerisinde olması ile Moğol Hanlığı, hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla Ecay ve Samagar Noyanları Anadolu'ya vali tayin etmişlerdir. Daha önce Anadolu'da askeri alanda kontrollerde bulunan valiler, İlhanlı nüfuzunun artması ile siyasi ve idari tüm alanlarda etkili olmaya başlamışlardır⁷².

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına çıktığı sırada devlet teşkilatında en üst konum olan Vezirlik makamında Fahreddin Ali⁷³ ve Pervanelik⁷⁴ makamında Pervane Muînüddin Süleyman yer almaktaydı ve bunlar konumlarını korumuşlardır. Dönemin veziri Fahreddin Ali olmasına rağmen, Pervane Muînüddin görevi dışında hareket etmiş ve sultanın vekili olarak devlet işlerini tamamen kontrolü altına alarak yönetimi tekelinde tutmaya devam etmiştir⁷⁵. Pervane Muinüddin, Moğol Hanlığı'ndan aldığı destek ile Pervane unvanını koruyarak devlet yönetimini elinde bulundurmaya, Fahreddin Ali de vezirlik makamını korumaya devam etmiştir⁷⁶. Pervane Muinüddin tarafından yapılan diğer değişiklikler şöyledir: “Emineddin Mikail Saltanat Naipliği (niyabet-i saltanat)⁷⁷, Celaleddin Mahmud İşraf-ı Memalik'lik⁷⁸, Hatiroğlu Şerefeddin

⁷² Kaymaz, **13 yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.58; Kaymaz, **Pervane Muinüddin**, s.126.

⁷³ Fahreddin Ali, elli yıla yakın Selçuklu devlet idaresinde Emir-i dâd, vezir, naip gibi görevlerde yer almıştır. Bkz. Osman Nuri Küçük, **Mevlana ve İktidar Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları**, Rumi Yay., Konya 2007, s.76; Hayır işleri ile fazla ilgilenmesi sebebi ile Ebu'l Hayrat denilen Fahreddin Ali'nin himayesinde 200 kölesi olup ıktalar hariç günlük geliri 7000 dirhemdir. Bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay, İstanbul 1999, s.370.

⁷⁴ Pervane, ıкта topraklarının düzenlenmesi, toprakların verildiğine dair berat, menşur hazırlar, arazi defterlerinin kayıtları ile ilgilenir. Bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.95; Refik Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, MEB. Yay., İstanbul 2005, s.66.

⁷⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.14.

⁷⁶ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.532.

⁷⁷ Niyabet-i saltanat, Eyyübilerden alınmış olan bir yapılandırma. Vezirden sonra ikinci sırada önem taşımaktadır. Sultanın merkezde bulunmadığı zamanlarda devlet işlerinin düzenli olarak yürütülmesinden sorumludur. Bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.93; R.Turan, **a.g.e.**, s.57. Ayrıca Niyabet'de hükümdarlıkla idare edilen yerlerde herhangi bir sebeple hükümdarların idari işlere bakmadığı zamanda işlerin seçilen bir meclis veya herhangi birinin yürütmesine denmekte yani vekillik anlamındadır. Bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, MEB. Yay., İstanbul 2004, s.701.

⁷⁸ İşraf-ı Memalik, devletin mali ve idari işlerini kontrol etmekle ve naip tayin etmekle görevlidir. Müşrif de denilmektedir. bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.97; R. Turan, **a.g.e.**, s.72.

Beylerbeyilik⁷⁹ ve Mecdeddin Muhammed de İstifa⁸⁰ yani maliyeden sorumlu kişi olarak konumlarını korumaya devam etmişlerdir. Anadolu’da o sıralarda Şeyhü’l-İslamlık makamında, başta hadis ilmi olmak üzere bütün ilim dallarında oldukça bilgi sahibi olan Şeyh Sadreddin Muhammed bulunmuştur. Ayrıca, Taceddin Mutez de Moğolların Anadolu naibi olarak devlet teşkilatı içerisinde yerini korumuş, askerî, siyasi ve mali tüm konularda devlet adamları tarafından alınan kararlardan haberdar edilmiştir⁸¹. Bunların dışında Anadolu’da bulunan Moğol askeri sayısı arttırılırken, Ecay Noyan askeri hâkimiyeti ve kontrolleri sağlamakla görevlendirilmiştir. Devlet teşkilatlanmasında bu şekilde öncelikli olarak Moğol Hanlığı’nın ve daha sonra da Pervane Muinüddin’in isteklerinin gözönünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır⁸². III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in saltanatı sırasında “*Konya’da Siraceddin Mahmud el-Urmevi, Aksaray’da Eminateddin Tebrizi, Kayseri’de Celaledin, Sivas’ta İzzeddin, Tokat ve Niksar’da Sadeddin ve Bedreddin Kazvini*” kadı olarak görev yapmışlardır⁸³.

3.1 Devlet İşlerinde Yapılan Diğer Düzenlemeler

Pervane Muînüddin Süleyman, Moğol noyanlarından aldığı destek ile devlet teşkilatında bir takım düzenlemeler yaptıktan sonra devlet işlerinde de düzenleme yoluna gitmiştir. İlk olarak Moğolların isteği doğrultusunda devletin mali sisteminde bir takım düzenleme yoluna gidilerek memleketin iktisadi düzeni tamamen İlhanlı Devleti

⁷⁹ Beylerbeyi, savaşta ve seferde sultanın yanında yer alır. Sarayda devlet işlerinin yürütülmesinde de sultanın yanındadır. Bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.92; R. Turan, **a.g.e.**, s.61.

⁸⁰ İstifa, sorumlusuna Müstevfi de denilmekle beraber bu görevli tüm mali işlerden sorumludur. Bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s. 98; R. Turan, **a.g.e.**, s.68.

⁸¹ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.67; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.95.

⁸² Kaymaz, **13 yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.35.

⁸³ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.69; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.95.

lehine oluşturulmaya çalışılmıştır⁸⁴. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı döneminde İlhanlı Hanlığı'nın daha fazla para talep etmesi sonucunda, bu talebi karşılamak üzere vergi sisteminde yeni uygulamalara geçilmiş ve Moğolların talep ettiği paraları karşılamak üzere Kastamonu ve Aksaray bölgelerinin bütün gelirleri Moğollara tahsis edilmiştir. Alınan vergiler dört ayrı şekilde ve yılda dört defa devlet kontrolünde toplanmaya başlanmasından dolayı halkın üzerinde ki vergi yükü daha da artmıştır⁸⁵. Bu vergiler Yivit⁸⁶, Nal-baha, Mâl-ı yam⁸⁷ ve Mâl-ı buzurg⁸⁸ isimleri altında toplanmıştır. Ayrıca daha önce toplanan tekâlif ve zevat yani zorunlu vergiler ise devlet tarafından yasaklanmıştır. Moğolların isteği doğrultusunda Antalya, Alanya ve Sinop gibi sahil bölgelerinden gümrük vergilerinin toplanmasına daha çok dikkat edilmiştir. Anadolu'dan toplanan bu vergilerin büyük bir kısmı İlhanlı Devleti'ne gönderilirken bir kısmı da Anadolu'da bulunan Moğol askerleri ve noyanlarının ihtiyaçları için kullanılmıştır.

Yapılan bütün bu düzenlemelerin ardından Pervane, saltanat merasimlerini sultanın vekili olarak devam ettirmiş, Cuma törenleri düzenleyerek, ziyafetler vermiş, âlimleri saraya toplayarak ilmi tartışmaların yapılmasını sürdürmüştür⁸⁹. Saltanatın ilk yıllarında bu şekilde düzen sağlandıktan sonra bir süre büyük çapta askeri ve siyasi bir olay yaşanmamıştır. Bu nedenle III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk yılları, 1270-1271 tarihine kadar olan süre Selçuklu dönemi kaynaklarında huzur ve sükûnet devri olarak

⁸⁴ Enver Behnan Şapolyo, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1972, s.200.

⁸⁵ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi İlişkileri ve Sonuçları", **TAD.**, S.33, C.XXI, Ankara 2003, s.52.

⁸⁶ Yivit, Bu kelimenin ne olduğu ve hangi vergiyi gösterdiği hakkında şimdilik tam bir malumat elde edilememiştir. Farsça cizye demek olan ve bu kelimenin mu'arabi olan gezyet düşünülmektedir. Bilgi için bkz. Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.68.

⁸⁷ Nal-baha, askeri ihtiyaçlar için alınır, savaş tazminatı olarak nitelendirilir. Mâl-ı yam ise posta vergisi olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Yuvalı, **a.g.e.**, s.157.

⁸⁸ Mâl-ı buzurg, 1266'dan sonra yapılan düzenlemeye göre yapılan vergi türüdür. Genel harcama vergisine verilen isimdir. Bkz. Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.68.

⁸⁹ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.68; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.88-95.

tanımlanmaktadır. Fakat bu süreç içerisinde Türkmenler ile Ermenilerin Selçuklulara karşı küçük çapta hareketleri olmuş, başlatılan bu olaylar kısa sürede bastırılmıştır. Bu dönemde Türkmenler, Anadolu'da Moğol varlığına karşı ayaklanmalar çıkarırken, Ermeniler Moğol Hanlığı'ndan aldığı destek ile devlet ve Türkmenler aleyhine hareketlerde bulunmuşlardır⁹⁰.

4. BİZANS'A SİĞİNMIŞ OLAN II. İZZETTİN KEYKAVUS'UN DURUMU

Anadolu'da siyasi ve askeri menfaatlerin çatışmaya başladığı sırada Bizans İmparatorluğu'na sığınmış olan eski sultan II. İzzeddin Keykavus ile ilgili bazı gelişmeler yaşanmıştır. Eski sultan II. İzzeddin Keykavus'un, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile yaşadığı taht mücadelesinde Moğollara mesafeli davranması ve Pervane Muinüddin ile menfaatlerinin çatışması Anadolu'da hâkimiyetinin sarsılmasına sebep olmuştur. Moğol noyanları ve Pervane Muinüddin tarafından “...Mısırlılara eğilimi var. Her zaman deniz yolu ile onlara haberciler gönderiyor. Eğer padişah izin verirse onun Mısırlılarla işbirliği yapmasından önce gerekli önlemler alalım” diyerek, Moğol Hanı Hülagu'ya şikâyet edilmiştir⁹¹. II İzzeddin Keykavus, sert tutumu nedeni ile kendinden uzaklaştırdığı devlet adamlarının ve Pervane'nin girişimleri sonucu kardeşi ile giriştiği taht mücadelesinde Moğollar karşısında tutunamayacağını anlayarak Bizans İmparatoru Vasilyus'a sığınma kararı almıştır. Eski sultanın böyle bir karar almasında Moğollarla savaşı göze alamaması ve Alıncak Noyan tarafından esir edileceğini öğrenmesi de etkili olmuştur⁹². Bu sebeplerle Bizans imparatoruna sığınan eski sultan burada bir süre kaldıktan sonra imparator tarafından çeşitli gerekçelerle hapsedilmiştir. II. İzzeddin

⁹⁰ Cahen, a.g.e., s.277.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, a.g.e., s.158.

⁹² Abu'l Farac, a.g.e., s.583.

Keykavus Bizans İmparatorluğunda hapsedildiği güne dek sultan olarak, oldukça rahat, zevk ve eğlence içinde bir hayat sürmüştür. II. İzzeddin Keykavus, sultan ünvanı da korunarak en iyi şekilde ağırlandı. Bu şekilde İmparator da menfaatleri ön plana çıkana kadar daha önce yardımlarını gördüğü Selçuklu sultanına vefa borcunu ödemiş olur⁹³.

4.1 II. İzzeddin Keykavus'un Berke Han'ın Emri ile Kurtarılması ve Kırım'a Götürülmesi, Kırım'daki Yaşamı

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatını ilan etmesinden bir süre sonra Bizans imparatoru Vasilyus tarafından çeşitli sebeplerle hapsedilmiş olan II. İzzeddin Keykavus'un kurtarılması için Altın Orda Hanlığı tarafından girişimde bulunulmuştur. Altın Orda Hanı olan Berke Han'ın karısı, eski sultan II. İzzeddin Keykavus'un halasıdır. Berke Han akrabalık bağından dolayı, karısının isteği ve Müslüman bir Selçuklu sultanının Hıristiyan imparatora esir olmasını istemediği için Bizans İmparatorluğu üzerine harekete geçmiştir. Berke Han, emrindeki değerli komutanlardan *"Kutluğ Melik'i 20 bin kişilik bir ordu ile imparatorluk üzerine İstanbul'a"*

⁹³ II. İzzeddin Keykavus'un Bizans İmparatoru tarafından hapsedilmesi konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. İzzeddin Keykavus, Bizans İmparatorluğu'nu ele geçirmek istediği gerekçesi ile 1262 tarihinde Enez kalesine hapsedilmiştir. Yanında bulunan adamlarından Emir-i ahur Uğurlu Ayasofya kilisesine sığınarak canını kurtarmak istemiş, ancak gözlerine mil çekilerek cezalandırılmıştır. İzzeddin Keykavus'un Bizans İmparatorluğu'na sığınması ve hapsedilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Suat Bal, **II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246-1266)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004; Filiz Kayalıoğlu, **II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006; İbn Bîbî, dayısı ve şarapdarının bulunduğu içki ortamında İmparatoru öldürme planı yaptığı ve bu bilginin şarapdar tarafından İmparatora haber verildiğine, bu sebeple hapsedildiğine yer verir. Ayrıca verilen bilgilere göre hapsedilenler arasında Sultan, annesi, oğlu Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Geyumers ve maiyetinden Emir-i ahur Uğurlu ile Emir Bahadır da yer alır. Bu zatlara din değiştirmeleri konusunda baskı da yapılmıştır. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.158-161; Cahen'e göre II. Keykavus, İmparator tarafından farklı sebeplerle tutuklanmıştır. İmparator, Rusya'da bulunan Moğollar'a karşı İran Moğolları ile anlaşır. İran Moğollarından gelecek yardımın kesilmesi korkusu ve Han'ın gözünden düşmemek için Türkmenlere karşı tutumunu değiştirir ve eski sultanı maiyeti ile beraber hapseder. bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.273; Bizans'a sığınması ve Bizans'daki durumu hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltuk Popüler İslamın Balkanlar'daki Destani Öncüsü**, TTK.Basımevi, Ankara 2002, s.26-27.

göndermiştir⁹⁴. Berke Han'ın böyle bir girişimde bulunmasında akrabalık ilişkilerini güçlendirmek istemesinin yanı sıra ilerde siyasi amaçlar doğrultusunda kullanacak zemin oluşturmak istemesi de etkili olmuştur. Kutluğ Melik komutasındaki ordu, kış mevsiminin oldukça sert geçmesine rağmen hızlı bir şekilde ilerlemiş ve Bizans İmparatorluğu'na ait birçok şehri yakıp yıkmıştır. Bizans ordusu, Kutluğ Melik ve askerleri karşısında tutunamamışlardır. Enez Kalesi önlerine kadar ilerleyen Kutluğ Melik, savaşılmadan sultanın teslim edilmesini istemiş, isteğin kabul edilmemesi üzerine saldırıya geçen Kutluğ Melik karşısında başarılı olamayan kale komutanları II. İzzeddin Keykavus'u teslim etmek zorunda kalmışlardır⁹⁵. Bizans İmparatoru, Kutluğ Melik ve askerlerinin sahip olduğu şehirlere daha fazla zarar vermesini istemediği için II. İzzeddin Keykavus'u serbest bırakma kararı almış olabilir.

Kutluğ Melik tarafından 1265/66 tarihinde kurtarılan eski sultan II. İzzeddin Keykavus'un yanında ailesi ve maiyeti de bulunmaktadır. Ancak sultanın iki oğlu ve bir kızı Bizans İmparatoru tarafından bırakılmamıştır. “*II. İzzeddin Keykavus 1266 tarihinde Kırım'a götürüldüğü zaman Berke Han tarafından hürmetle karşılanmıştır*”⁹⁶. II. İzzeddin Keykavus'un eski bir sultan olarak maiyeti ile beraber Kırım'da rahat bir hayat sürdürmesi için Suğdak ve Sulhad şehirleri ikta olarak verilmiş ve her türlü imkân temin edilmiştir⁹⁷. Eski sultan, Kırım da bulunduğu sürece sultan olarak hayatını devam

⁹⁴ Münecimbaşı, **a.g.e.**, s.107; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.500; Abu'l Farac tarihinde Enez kalesinde hapsedilen II. Keykavus'un yardım istemesi üzerine Berke Han'ın harekete geçtiği belirtilir. Bkz. Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.585.; II. Keykavus, dayısı Kir Kedid'in, Sultan aleyhinde imparatora bilgi verdiği gerekçesi ile tutuklandığını belirtir. Ocak, **a.g.e.**, s.33-34

⁹⁵ Bal, a.g.m., s.301-304; 1266 tarihinde 29 yaşında Altınorda Hanlığı tarafından kurtarıldığı belirtilmektedir. Ocak, **a.g.e.**, s.35-36.

⁹⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.161-162; İbn Şeddad, **Siretü'z-zahir Baybars (Baybars Tarihi II)**, Trk. Terc: Şerefeddin Yaltkaya, TTK. Yay., Ankara 2000, s.33; Aksarayı'ye göre Sultan Kırım'a ulaştığı vakit Berke Han hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle uğursuz olarak nitelendirilen sultan, hanlığın baş şehrine alınmamıştır. 1266 tarihinde tahta çıkan Mengü Timur döneminden itibaren de öldüğü zamana kadar sıkıntılı hayat sürmeye başlamıştır. Bkz. Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.57.

⁹⁷ Şerafettin Turan, **Türkiye İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s.129.

ettirmiş ve Altın Orda Hanlığı ile akrabalık ilişkisi oluşturmak amacıyla Berke Han'ın kızı Urbay Hatun ile evlenmiştir⁹⁸. Kırım'da sultan olarak kabul görüp ağır lanmasına rağmen, yakın adamlarından Fahreddin Ali'ye bir mektup göndermiştir. Gönderilen bu mektuptan ve sonuçlarından ileride bahsedilecektir. Kırım'da hayatını devam ettiren⁹⁹ II. İzzeddin Keykavus'un oğulları ilerleyen dönemde III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hâkimiyetine son verecek girişimlerde bulunacaklardır.

5. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN YARDIM İSTEMESİ VE FAHREDDİN ALİ'Yİ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilan edilmesinin ardından Pervane Muinüddin, Moğol desteği sayesinde Fahreddin Ali ile beraber devlet idaresini tamamen kontrolü altında tutmaya devam etmiştir. Pervane Muinüddin bir süre vezir Fahreddin Ali ile iyi geçinmiş, beraber devlet idaresini yürütmüşlerdir. Fakat bir süre sonra Pervane Muinüddin Süleyman, konumunu ve nüfuzunu güçlendirme yolunda kendisine engel olarak gördüğü vezir Fahreddin Ali'yi tasfiye etmek için harekete geçmiştir¹⁰⁰. Fahreddin Ali'nin tasfiye edilmesinde Pervane tarafından yapılan değişikliklerle görevlendirilen yeni idarecilerin, veziri devlet yönetiminde dışlanması da

⁹⁸Bal, a.g.m., s.304; Selçuklu dönemi kaynaklarında II. Keykavus'un baş şehre alınmadığı belirtilirken Togan tarafından 14 yıl başkent Saray şehrinde hayatını devam ettirdiği belirtilmiştir. Karşılaştırmalı olarak bkz. Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.57; Togan, **a.g.e.**, s.268-269.

⁹⁹II. İzzeddin Keykavus 1279/1280 tarihinde hayatını kaybettiği zamana kadar Kırım'da Sulhat ıktasında yaşamıştır. O. Turan tarafından yayınlanan vesikalara göre, II. İzzeddin Keykavus'un 5 oğlu vardır. Bunlardan Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Geyumers ve Siyavuş isimli oğullarının Kırım'da yanında olduğu Feramuruz ve Rükneddin Kılıçarslan'ın ise Bizans imparatorunun yanında kaldığı belirtilir. Bizans İmparatoru'nun yanında kalan oğullarından birisinin adı Melik Konstantin olarak değiştirilmiş ve Hıristiyan geleneklerine göre yetiştirilmiştir. Bkz. Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK. Yay., Ankara 1988, s.10-11; Uzunçarşılı tarafından Feramuruz'un Bizansta öldüğü ve diğerinin Hıristiyanlaştığı belirtilmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.17. Bunun yanı sıra iki kızı olan sultanın, kızlarından birisi de Hand Fatma Hatun adında Hıristiyan geleneklerine göre yetiştirilmiştir. Ancak kaynaklardan bu ismin hangi kıza ait olduğu anlaşılamamaktadır. Bkz. Uyumaz, a.g.m., www.tarihforumu.org, s.11.

¹⁰⁰O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.533; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.14.

etkili unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca uzlaşma ortamının varlığından rahatsız olan ve menfaat peşinde koşan devlet adamlarının Pervane'yi kışkırtmaları da bu durumda oldukça etkili olmuştur¹⁰¹.

Pervane Muinüddin, her fırsatı değerlendirmiş ve Selçuklu dönemi kaynaklarında yer alan bilgilere göre; ilk olarak Mevlana Celaleddin Rumi, Sadreddin Konevi gibi âlimlerin huzurunda bulunduğu sırada Fahreddin Ali'yi zora sokacak soruları Fahreddin Ali'ye yöneltmiştir. Fahreddin Ali'nin engin bilgisi karşısında amacına ulaşamayan Pervane, vezir Fahreddin Ali'yi tasfiye etmek için başka yollar aradığı sırada¹⁰² Kırım'ın Suğdak/Sudak şehrinde yaşayan eski sultan İzzeddin Keykavus, eski adamlarından ve dostlarından gördüğü Fahreddin Ali'ye 1272 tarihinde bir mektup göndermiştir. İzzeddin Keykavus, gönderdiği mektubu ile içinde bulunduğu sıkıntılardan, yaşamının zorluklarından, eski bir sultan olarak gelirinin giderinden az olduğundan, memleket üzerindeki hakkından dolayı kendisine yardım etmeleri gerektiğinden ve vatan hasretinden bahsetmiştir. Mektubu okuyan Fahreddin Ali, ihtiyatlı davranarak Pervane Muinüddin'e, İzzeddin Keykavus tarafından gönderilen mektuptan bahsetmiş ve ne yapması gerektiği konusunda fikir danışmıştır. Pervane Muinüddin ise, Fahreddin Ali'nin ortadan kaldırılması konusunda bunu kaçınılmaz bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Selçuklu Sultanı II Tuğrul Şah'ı örnek vermiştir. II. Tuğrul Şah'ın sıkıntılı döneminde Ahlât Şahı'ndan yardım istediğini, şahın da yardım etmediğini ve bu nedenle şahın kötü bir üne sahip olduğunu anlatarak yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir. Fahreddin Ali de Pervane'nin aleyhinde gelişen fikirlerinden habersiz olarak eski sultana bir takım hediye ve yüklü bir miktar da para

¹⁰¹ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.114.

¹⁰² Şapolyo, **a.g.e.**, s.202.

göndermiştir¹⁰³. Fahreddin Ali tarafından gönderilen hediyeler arasında “*altın maşrapa, birkaç elbise, beş yüz altın*” ve birçok değerli eşya bulunmaktadır. Fahreddin Ali gönderdiği çok miktardaki yardım ile eski sultana vefa borcunu ödemeye çalışmıştır¹⁰⁴. Pervane, kendisine fikir danışıldığında üzölmüş gözükse de menfaatlerini ön planda tutmaktan geri kalmamıştır. Fahreddin Ali'nin bu yardım girişimi, ilerleyen zamanda Pervane Muinüddin tarafından Fahreddin Ali'nin tasfiyesi için kullanılacak en önemli gerekçedir.

6. FAHREDDİN ALİ'NİN AZLEDİLMESİ VE OSMANCIK KALESİ'NE HAPSEDİLMESİ

Fahreddin Ali'nin, eski sultana yardım etmesinden kısa bir süre sonra Pervane Muinüddin bu yardıma onay vermesine rağmen, bu durumu kendi menfaatleri doğrultusunda koz olarak kullanmak için harekete geçmiştir. Taceddin Hüseyin'in sahip olduğu askeri gücün ve nüfuzun Pervane için büyük bir engel teşkil etmesi, Pervane'nin gözünün korkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Pervane Muinüddin, ilk olarak Fahreddin Ali'nin oğlu Taceddin Hüseyin'i ortadan kaldırmakla işe başlamıştır¹⁰⁵. Pervane Muinüddin, zaman kaybetmeden Taceddin Hüseyin'i ortadan kaldırmak için yakın adamlarından Hatiroğlu Şerefeddin ile anlaşmış ve yapılan plan gereği Hatiroğlu Şerefeddin, Taceddin Hüseyin'i evine davet etmiştir. Taceddin Hüseyin davet edildiği bu evde Pervane'nin emri ile Hatiroğlu ve askerleri tarafından yakalanarak, gözaltına

¹⁰³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.533; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.172; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.23.

¹⁰⁴ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme I”, **TİD**, XV, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000, s.104; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.133

¹⁰⁵ R. Turan, **a.g.e.**, s.47.

alınmış, yakalandığına dair haber de derhal Pervane'ye ulaştırılmıştır¹⁰⁶.

Pervane Muinüddin, bundan sonra zaman kaybetmeden Ecay, Samagar ve diğer noyanların divan toplantısında bulunduğu sırada huzurlarına çıkarak, Fahreddin Ali'nin eski sultana yardım ettiği, II. Keykavus ve Memlükler'le ittifak hazırlığında olduğu yönünde iftiralarda bulunarak II. Keykavus'a yardım ettiğine dair mektupları göstermiştir¹⁰⁷. Pervane tarafından öne sürülen ithamlar Moğol noyanları ve devlet ileri gelenleri huzurunda Fahreddin Ali'ye sorulmuştur. Pervane tarafından ihanetle suçlanan Fahreddin Ali ise, mektup olayını inkar etmemiş ve kendisini savunmaya geçerek “*Bu zat bütüin memleketin padişahu, senin ve benim efendimiz idi. Bana mektup yazarak halinden şikâyet etti. Ben de bu hanedanın bir bendesi olduğum için üzerimizde bunca hak ve nimetleri dolayısı ile küçük bir yardımda bulundum. Seni de bundan haberdar ettim onayını aldım. İşte suçum bundandır*”¹⁰⁸ diyerek Pervane Muinüddin'i suçlamıştır. Fahreddin Ali tüm olanları anlatmasına rağmen, Moğollarla yakın ilişki içerisinde olan Pervane'nin iftirasından kurtulamamıştır. Pervane Muinüddin, Moğol noyanlarından aldığı destek ile 1272¹⁰⁹ yılı içerisinde Fahreddin Ali'nin azledilmesi ve yakalanarak hapsedilmesi kararını devlet adamlarına onaylatarak harekete geçmiştir. Fahreddin Ali'nin tutuklanması sırasında yakın adamlarından Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin ve kardeşi Ziyaeddin, Pervane Muinüddin'e büyük yardımda bulunmuştur¹¹⁰. Fahreddin Ali'nin nerde yakalandığı konusunda Selçuklu dönemi kaynaklarında detaylı bilgi bulunmamakla beraber, Refik Turan'a göre Emir-i Dâd Eminateddin İsfehani'nin evinde

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.174; İbn Şeddad da Hatiroğlu Ziyaeddin tarafından yakalandığı belirtilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.23; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.133.

¹⁰⁷ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.71; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.92.

¹⁰⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.533.

¹⁰⁹ Erdoğan Merçil, “Türkiye Selçukluları”, **Genel Türk Tarihi**, C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.183.

¹¹⁰ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.23-24.

yakalanmıştır¹¹¹. Erdoğan Merçil tarafından saray odalarından birisinde Eminateddin İsfehani tarafından yakalandığı ve Osmancık kalesine hapsedilene kadar bir süre Emir-i Dâd Eminateddin'in evinde gözetim altında tutulduğu ifade edilirken, İbn Bîbî tarafından da saray odalarından birisinde yakalanarak Osmancık kalesine hapsedilene kadar Pervane'nin sadık adamlarından Eminateddin Delicani'nin evinde gözetim altında tutulduğu belirtilmektedir¹¹². Bu konuyla ilgili olarak bu kaynakların haricinde detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır.

Bu şekilde yakalanan Fahreddin Ali ve kendisinden önce yakalanmış olan oğlu Taceddin Hüseyin, Pervane tarafından derhal öldürülmek istenmişse de Moğol Noyanları Ecay ve Samagar buna izin vermemiş, Abaka Han'dan gelecek emire kadar Osmancık kalesine hapsedilmelerine karar vermişlerdir. Fahreddin Ali'nin yakalanması ve hapsedilmesi sırasında küçük oğlu Nasıreddin Mahmud Hasan kargaşadan faydalanarak kaçmış ve Abaka Han'a sığınmıştır. Bir süre hanın yanında kalan "Nasıreddin/Nusretüddin" Moğol Hanı'nın nezdinde itibar ve güven kazanarak babasını kurtarmak için zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu arada Osmancık kalesine hapsedilen Fahreddin Ali'nin tüm malları Pervane tarafından müsadere edilmiş¹¹³ ve öldürülmek için girişimlerde bulunulmuştur. Fahreddin Ali'nin vezirlikten azledilmesi ve devlet teşkilatından uzaklaştırılması ile Pervane'nin aldığı kararlara itiraz edecek kimse kalmamıştır. Fakat vezirin küçük oğlu babasını kurtarmak için gerekli zemini

¹¹¹ R.Turan, **a.g.e.**, s.47.

¹¹² Eminateddin İsfehani, III. Keyhüsrev'in saltanatı ile Pervane'ye sadık bir adam olarak Emir-i dadlık makamına getirilmiştir. Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Emir'i-dad Müessesesi", **Bellekten**, C.LIX, S.225, Ağustos 1995, s.336.

¹¹³ Anadolu Selçuklu Devleti'nde müsadere tüm servete el koyulması şeklinde olmuştur. Ayrıca sultanın emri doğrultusunda yapılan müsadere devlet adamlarının canlarını kurtardığı gibi malların müsadere edilmesinin yanı sıra ölüm, sürgün, hapis cezaları da uygulaması yapılmıştır. Bkz. Fedâ Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devletinde Müsadere", **5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985 Tebliğler III. Türk Tarihi**, C.1, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, s.48-51.

oluşturmaya devam etmiştir¹¹⁴. Fahreddin Ali'nin kendisinden önce tutuklanan oğlu Taceddin Hüseyin ise, gücünden korkulduğu için “Hatiroğlu Şerefeddin'in teminatı ile barışta ve seferde Pervane'nin yanında görev yapması, muhalefet ve gıybet yapmaması şartıyla” serbest bırakılmıştır¹¹⁵.

6.1 Fahreddin Ali'nin Yargılanması ve Serbest Bırakılması

Pervane Muinüddin, iftiralarla hapsedtirdiği Fahreddin Ali'nin derhal öldürülmesi için uğraştığını, ancak Anadolu'da bulunan Moğol noyanlarının buna izin vermeyerek Abaka Han'dan gelecek haberi beklediklerini belirtilmiştir¹¹⁶. Abaka Han, Moğol noyanları tarafından gönderilen mektuplar ve Fahreddin Ali'nin küçük oğlunun kendisine sığınması ile olaylardan haberdar olmuştur. Durumun bir şekilde Abaka Han'a arz edilmesinden sonra Abaka Han, Nusretüddin'in de teşviki ile Pervane ve Osmancık Kalesi'nde hapsedilmiş olan Fahreddin Ali'yi huzuruna çağırmıştır. Fahreddin Ali, Han'ın huzurunda suçsuzluğunu ispatlayarak tekrar hapsedilmekten kurtulmuş ve devlet işlerine karışmaması şartı ile serbest bırakılmıştır. Fahreddin Ali bir süre evinde istirahat etmiş ve bütün gününü hayır işleri ile ilgilenerak geçirmiştir¹¹⁷. Fakat ömrünün yarısını devlet işleri ile uğraşmakla geçirdiği için devlet işlerinden uzak olmaya alışamamıştır. Ayrıca makamından olmasına sebep olan devlet adamlarının gurur ve kibirleri karşısında eski makamına sahip olma hırsı her geçen gün artmış ve hayır işleri ile uğraşmasının yanı sıra eski makamını ele geçirmek için de uğraşmaya

¹¹⁴ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.23-24; Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.71; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.92.

¹¹⁵ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.174; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.134

¹¹⁶ Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK. Yay., Ankara 1991, s.158.

¹¹⁷ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.114; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.134.

başlamıştır¹¹⁸.

6.2 Fahreddin Ali'nin Azledilmesi ile Devlet Teşkilatındaki Değişmeler ve Anadolu'da Meydana Gelen Gelişmeler

Pervane Muinüddin Süleyman, Fahreddin Ali'yi devlet işlerinden uzaklaştırdıktan sonra devlet teşkilatının kontrolünü tamamen hâkimiyeti altına alabilmek için bir takım değişikliklere gitmiştir. Yaptığı değişikliklerde daha önce de belirttiğimiz gibi devlet makamlarına tamamen kendi yakınlarını ve akrabalarını yerleştirerek kendisine itiraz etmeyecek kimseleri getirmiştir. Değişiklikler ile İstifa divanından sorumlu olan damadı Meceddin Muhammed¹¹⁹ boşalan vezirlik makamına getirilmiş, fakat bu dönemde vezirlik makamı görünüşte var olmuş, tüm kararlar Pervane Muînüddin'in onayından geçmiştir. Meceddin Muhammed tarafından boşalan İstifa makamına (Mütevfi olarak) ise Celaleddin Mahmud getirilmiştir¹²⁰. Celaleddin Mahmud tarafından boşaltılan İşraf Divanı'na (Müşriflik makamına) Zaireddin Mütevvec ve Nazır makamına Ahmed Erzincani'nin getirildiği yönünde bilgiler bulunmaktadır¹²¹. Bu değişiklikler ile devletin önemli makamlarının tamamen Pervane idaresine geçtiği açık bir şekilde görülmektedir.

Anadolu'da siyasi hareketlenmelerin başlamasından kısa bir süre önce, Pervane Muinüddin hâkimiyetini güçlendirmek adına civar bölgelerin beyleriyle ilişkilerini düzenleme yoluna gitmiştir. Bu amaçla Ermeni Kralı Hetum'un kızı ile evlenerek Ermeniler ile akrabalık bağı kurmak istemiştir. Bu akrabalık sayesinde de Ermenilerin daimi desteğini sağlamış olacaktı. Pervane Muinüddin, Ermeni rahip Parsih'e böyle bir

¹¹⁸ İbn Bibi, **a.g.e.**, s.175.

¹¹⁹ Meceddin, ilmi seviyesi yüksek, erdemli faziletli bir devlet adamı olarak zikredilmektedir. Bkz. R.Turan, **a.g.e.**, s.129; Meceddin Muhammed hakkında ayrıntılı bilgi bkz. O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.4-6.

¹²⁰ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.71-72; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.93-94.

¹²¹ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.89.

girişimde bulunmasının sakıncası olup olmayacağını sormuş ve Parsih de Pervane'yi desteklemiştir. Pervane, Ermeni rahipten aldığı destek üzerine birkaç devlet adamı ile Ermeni kralının huzuruna çıkarak kızını istemiştir. Ancak Kral oğlu Leon'un, Memlük Sultanı Baybars'ın elinde esir olduğunu ve oğlu esir iken kızını veremeyeceğini, bir süre beklemesini belirtmiştir. Buradan Kral Hetum'un, kızını bir Selçuklu beyine verme taraftarı olmadığı da anlaşılmaktadır. İlerleyen zamanda Hetum'un oğlu Leon, Selçuklu devlet adamlarının da yardımı ile kurtulmuştur. Ancak, bu kez de Hetum'un kızı ölmüş ve yerine cariyeden bir kız eş olarak Pervane'ye gönderilmiştir¹²². Bu evlilikle aradaki bağ tamamen koparılmamaya çalışılmıştır. Yaşanan bu olaydan sonra sultanın genç ve tecrübesiz olmasından faydalanarak harekete geçen İlhanlı Hanlığı, Memlükler ve Pervane arasında menfaatler doğrultusunda siyasi ve askeri çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Saltanatın ilk yıllarında, bu tarihe kadar herhangi bir siyasi, askeri olay yaşanmadığı için Moğol varlığına rağmen huzur ve sükûnet ortamı olarak nitelendirilmektedir.

¹²² Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.587-588.

İKİNCİ BÖLÜM

PERVANE MUİNÜDDİN SÜLEYMAN ÖLDÜRÜLENE KADAR ANADOLU'DA SİYASİ VE ASKERİ DURUM

1. ANADOLU'DA SELÇUKLU- MOĞOL VE MEMLÜK MÜCADELESİ

1.1 Moğol Hanlığı'nın 1266 Tarihinde ve Sonrasında Memlûklerle Teması

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğu dönemden itibaren Anadolu üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen devletler arasında birçok mücadele yaşanmıştır. Bu şekilde Anadolu üzerinde hak iddiasında bulunarak mücadele içinde olan iki büyük devlet Memlûkler ve Moğollar olmuştur.

Ancak Abaka Han, Hanlığının ilk zamanlarında gerek Altın Orda Hanlığı ile mücadele içerisinde olması gerekse devlet içinde olan karışıklıklar Memlûklere karşı sulh teklifinde bulunmasına sebep olmuştur. Bu nedenle 1266 yılı Ağustos-Eylül ayları arasında Baybars'a elçilik heyeti göndererek barış istedi. Fakat Baybars teklifi reddederek Abaka'nın elçilerini huzurundan kovar. Çünkü Moğollar Müslüman beldelerini yakıp yıkmışlar, İslam düşmanları ile işbirliği yapmışlardır¹²³.

İlhanlı Hanlığı'nın Müslümanlara verdiği zararlara son vermeden böyle bir talepte bulunması Memlûk sultanının haklı olarak tepkisine neden olmuştur. Abaka Han iki yıl sonra 1268 tarihinde barış sağlamak adına ikinci bir elçilik heyeti göndermiştir. Abaka Han, bu kez Ermeni ve Gürcüler'den aldığı destek ile üslubunu daha da

¹²³ Ayşe Dudu Erdem, **İlhanlı-Memlûk Münasebetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s.65-66.

sertleştirerek, Baybars'a hakaret içeren sözler sarf etmiştir. Abaka Han, menfaati çerçevesinde art niyet içerisinde Memlûklerle kısa süreli anlaşmalar yapmak istemişse de teklifleri daima reddedilmiştir¹²⁴.

Moğol hanı Abaka, 1260 tarihinde Ayn Calut savaşında Memlûkler tarafından yenilmiş, 1271 tarihinde Memlûkler üzerine başlattığı harekette de başarı elde edememiş ve Memlûkler karşısında daha da başarı elde edemeyeceğini düşünerek geçici bir süre için Memlûklerle ve Anadolu'da aleyhinde hareket edenlerle anlaşma sağlamak zorunda kalmıştır. Böyle bir karar alınmasında Memlûklerin, Müslümanların kurtarıcısı olarak görülmesi ve daima büyük bir tehlike arz etmesi önemli nedenler arasında yer alır. Abaka han bu düşünceler içerisinde Anadolu Valisi Samagar Noyan ve Pervane Muinüddin'in de aralarında yer aldığı elçilik heyetini bir daha Memlûk sultanına gönderme kararı almıştır. Bu sayede Anadolu'da kısa süreli düzen sağlamayı da amaçlamıştır¹²⁵.

1.2 Samagar Noyan'ın Memlûk Sultanı Baybars'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Karşılığında Memlûk Elçilik Heyetinin Gönderilmesi

Moğolların Anadolu Valisi Samagar Noyan¹²⁶ ve Moğolların vekili konumunda olan Pervane Muinüddin Süleyman, Moğol Hanı Abaka'nın emri ile Memlûk Sultanı Baybars ile anlaşma sağlamak üzere harekete geçmiştir. Samagar Noyan'ın elçilik heyetinde görevlendirilmesinde, adil ve ağır başlı bir noyan olması büyük etken

¹²⁴Elçilik Heyetinin 28 Şubat 1268 tarihinde gönderildiği ve uslubun sertleşmesinde o sırada Bizans İmparatorluğu'nda bulunan kayınpederi VIII. Michael'den ve Ermeniler'den cesaret alındığı belirtilmektedir. Bilgi için bkz. A.D. Erdem, a.g.t., s.66-67.

¹²⁵ Cahen, a.g.e., s.279.

¹²⁶ Samagar Noyan, Abaka Han tarafından 1265-1277 tarihlerinde Anadolu Emir-i Leşkerlik makamına getirilmiştir. Bkz. Togan, a.g.e., s.235; Samagar hakkında bkz. Ahmet Temir, **Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nure'd-din'in 1272 Arapça-Moğolca Vakfiyesi**, TTK. Basımevi, Ankara 1989, s.206-208.

olmuştur¹²⁷. Pervane ve Samagar Noyan başkanlığındaki heyette Selçuklu devlet adamlarından Devlet Han, Sadeddin Tercüman da yer almıştır. Bu heyet “6 Mayıs 1272 tarihinde Baybars’ın huzuruna çıkmak üzere Dimeşk’e hareket etmiştir. Baybars elçilik heyetini Dimeşk’te kabul ettiği zaman heyete oldukça iyi davranmış ve ikramlarda bulunmuştur”. Samagar Noyan ve Pervane Muinüddin Süleyman görüşmeleri sırasında Memlüklerin Moğol Hanı’na elçi göndermesini ve iki devlet arasında anlaşma yapılmasını teklif etmiştir.

Anadolu’da bulunan Moğol askerlerinin zulme varan hareketlerine son vermemelerine rağmen “Baybars heyetin teklifi karşısında iyi niyet göstergesi olarak Fahreddin Ayaz ve Mübarüziddin el- Turi’den oluşan elçilerini Moğol hanı Abaka’nın huzuruna göndermeyi” kabul etmiştir¹²⁸. Memlûk Sultanı Baybars, en iyi şekilde karşıladığı ve uğurladığı elçilik heyeti ile beraber Abaka Han’a zırh, Samagar Noyan’a da ok göndermeyi ihmal etmemiştir¹²⁹. Bu şekilde Anadolu’ya hareket eden Moğol ve Memlûk elçilik heyeti, Konya’ya girdiği zaman Anadolu halkının Cuma vakti Müslümanların kurtarıcısı olarak gördüğü Baybars’a dua ettiğini görmüşler ve bu durum, elçilerde Anadolu halkının Memlûk sultanlığı yanında olduğuna dair bir izlenim oluşmasına neden olmuştur. Bir süre Konya’da dinlenen Memlûk elçileri, Samagar Noyan ve Pervane ile Abaka Han’ın huzuruna çıkmak üzere hareket etmiştir. Baybars’ın elçileri Abaka Han’ın huzuruna çıktıkları zaman Samagar Noyan’ın isteği doğrultusunda elçi olarak bulduklarını belirterek Müslümanlara ait toprakları iade etmelerini istemişlerdir. Abaka Han elçilerin bu istekleri karşılığında “*bu mümkün*

¹²⁷ Samagar Noyan, diğer Moğol Noyanları arasında en adili olarak tanımlanmaktadır. Faruk Sümer, “Anadolu da Moğollar”, **SAD.**, I, 1969, TTK. Basımevi, Ankara 1970, s.38–39.

¹²⁸ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250–1277)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, no.2, Mayıs 1999, s.47.

¹²⁹ Ok ve yay, Türk geleneklerine göre tabilik-metbuluk anlamlarını içermektedir. Ok ile Anadolu üzerinde hak iddia ettiğini, zırh ile de meydan okuduğunu göstermek istemiştir. Sembol olarak kullanılan ok hakkında bilgi için bkz. Osman Turan, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, **Bellekten**, IX/35, Ankara 1945, s.305–318; Sümer, “Anadolu da Moğollar”, s.39.

olmayan işlerdendir, bunun iyisi her iki taraf elinde bulundurduğu memleketleri olduğu gibi elinde tutsun” diyerek Baybars’ın ılımlı tavrının aksine elçilere sert bir tutum sergilemiş, oluşturmak istediği barış ortamını yine kendisi bozmuştur¹³⁰. Elçilik heyeti aldıkları bu olumsuz cevap karşısında görevlerini tamamlamış olarak Dimeşk’e dönmüşlerdir. Abaka Han ilerleyen zamanda *“hem bir takım askeri faaliyetlerde bulunur hem de barış sağlamak adına elçilerini Baybars’a göndermeye devam eder. Ancak Abaka Han’ın gönderdiği mektuplarda iki devlet arasında barış anlaşması için bizzat Baybars’ın kendi sarayına gelmesi gerektiğini belirtmiştir”*¹³¹. Abaka Han sulh oluşturmak istemişse de menfaat çatışması sebebi ile iki devlet arasında anlaşma sağlanamamıştır. Baybars’ın elçilerinin Abaka’nın huzurundan ayrılmasından sonra Pervane Muinüddin, Abaka Han’ın huzurunda bir süre daha kalmıştır.

1.2.1 Abaka Han’ın Huzurunda Ecay’ın Şikâyet Edilmesi

Pervane Muinüddin, Han’ın huzurunda kaldığı zaman zarfında Abaka Han ile gizli bir görüşme yaparak Anadolu’nun içinde bulunduğu durum hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Anadolu naiplerinden Ecay, Anadolu’da bulunduğu sürece halk ve devlet adamları üzerinde baskı ortamı oluşturarak, Pervane Muinüddin ile diğer Selçuklu devlet adamlarının menfaatlerine göre hareket etmesine engel olmuş, karşılanamayacak taleplerde bulunmuştur. Bu nedenle Pervane Muinüddin, Abaka Han ile yaptığı görüşme sırasında Anadolu Naibi Ecay’dan şikâyetçi olmuş ve Han’a *“padişahlıkta akrabalığa bakılmaz, icabında oğul babaya ve kardeş kardeşe kıyar. Ecay beni öldürüp Rum tahtına geçmek ve Mısır hükümdarına tabi olmak azmindedir”*

¹³⁰ İbn Şeddad, a.g.e., s.7; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.536.

¹³¹ A.D. Erdem, a.g.t., s.66.

diyerek Han'ı Ecay'a karşı kıskırtmış, Ecay'ın Anadolu'dan alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Pervane bu amacını gerçekleştirdiği takdirde, Abaka Han'ın kendisine olan güvenini kullanarak Ecay'ı bertaraf etmiş, kendisi için de rahat bir ortam sağlamış olacaktı¹³². Pervane'nin bu söyledikleri ve isteği karşısında Abaka Han konuşmalarının aralarında kalmasını, konuyu araştırarak Ecay'ı Anadolu'dan alacağını, yerine Toku Noyan'ı göndereceğini belirtmiştir. Bu durum Abaka Han'ın Pervane'yi dinlediğini, fakat Müslüman olan Selçuklu devlet adamlarına her ne kadar yanında gibi gözükselerde tam olarak güvenmediğini göstermektedir.

2. ECAY'IN TUTUMUNUN DEĞİŞMESİ VE BAYBARS İLE TEMASA GEÇİLMESİ, ECAY'IN ANADOLU'DAN ALINMASI

Pervane Muinüddin, Anadolu'ya döndükten kısa bir süre sonra durumun değişmediğini, Ecay'ın Anadolu'dan alınmadığını görmüştür. Ecay Anadolu'dan alınmadığı gibi tutumu eskisine nazaran daha da sertleşmiş, talepleri ise her geçen gün biraz daha artmıştır. Bu durum Ecay'ın Han'a şikâyet edildiğinden haberdar olduğunu göstermektedir. Bu arada Ecay da, şikâyet edilmesinin ardından Abaka Han'a Pervane aleyhinde bir mektup göndermiş ve Pervane'nin kendisini öldürerek Anadolu'ya hâkim olmak istediğini belirtmiştir¹³³. Ecay karşısında, korkuya kapılan Pervane, durumu lehine çevirdiği zamana kadar daha fazla tepkisini çekmemek için Ecay'ın taleplerini harfiyen yerine getirmeye başlamıştır. Pervane Muinüddin, sunduğu hediyelerle Ecay'a kendisini affettirdikten bir süre sonra Ecay'ın tutum ve taleplerinde değişiklik olmaması ve Toku Noyan'ın tayin edilmemesi üzerine Baybars ile temasa geçmek için girişimde

¹³² İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.33-34; Sümer, "Anadolu da Moğollar", s.39-40; Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-in*, s.139.

¹³³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s.536-537; Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-in*, s.141.

bulunmuştur¹³⁴. Müslümanların daima kurtarıcı ve sığınak olarak gördüğü Baybars'a, Pervane de Moğollar karşısında kaybettiği güven nedeni ile kurtarıcı olarak bakmaya başlamıştır¹³⁵. Aslında Pervane Muinüddin'deki bu değişme Baybars'ı Anadolu'da istediğinin göstergesinden ziyade onun ikiyüzlü siyasetinin bir parçasıdır. Pervane, hâkimiyet oluşturma konusunda kendisinden güçlü olan Moğol ve Memlûk varlığını Anadolu'da hiçbir zaman istememiştir.

Pervane, Ecay karşısında Anadolu'da daha fazla tutunamayacağını düşünmüş olmalı ki korkuya kapılarak yardım edeceğini ümit ettiği Baybars'a elçiler aracılığı ile gizli bir mektup göndermiştir¹³⁶. Pervane Muinüddin, mektubunda Memlûk Sultanlığı'na bağlı olduklarını, daima destek olmaya hazır bulduklarını belirtmiş, aynı zamanda III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Anadolu Selçuklu Devleti'nin sultanı olarak kendisinin de bulunduğu konumunu koruması şartı ile Anadolu'ya sefer yapmasını ve Moğolları Anadolu'dan çıkarmasını istemiştir. Pervane, halkı ve devleti düşünmekten ziyade şahsi menfaatlerini göz önünde bulundurarak, Moğol noyanı tarafından ortadan kaldırılma düşüncesi ile böyle bir talepte bulunmuştur. Baybars, Pervane'nin bu isteği karşısında Müslümanların koruyucusu sıfatı ile Pervane'ye olumlu cevap vermiş, fakat askeri durumunun yetersiz olduğunu belirterek bu seferi 1 yıl sonra yapabileceğini bildirmiştir. Ayrıca askerlerin ihtiyaçları için bir yer tahsis edilmesini, elde edilecek hâsılatın kendilerine verilmesini ve Moğolları Anadolu'dan çıkardıktan sonra aldıkları yerlerin kendilerine bırakılmasını da istemiştir. Pervane Muinüddin'in elçisi Baybars'ın yanından gelene kadar Ecay ve Samagar Noyanlar bir süreliğine Anadolu'dan alınmışlardır. Pervane Muinüddin bu sayede rahat bir nefes almış ve Baybars'ın

¹³⁴ Kaymaz, **13.yy İşbirlikçi Emiri...**, s.59.

¹³⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537.

¹³⁶ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmedi Celayir", **Belleten**, C.LII, S.206, Ankara Nisan 1989, s.179.

kendisine ulaşmış olan mektubuna olumlu ya da olumsuz cevap verme gereği duymamıştır¹³⁷. Bu durum Pervane'nin Anadolu hâkimiyetinde herhangi bir değişme olmadığını, canını ve konumunu kurtardığını, Baybars'ın yardımına ihtiyacı kalmadığını göstermektedir.

2.1 Toku Noyan'ın Anadolu'ya Tayin Edilmesi

Ecay'ın Anadolu'dan alınmasının ardından Anadolu Naipliği'ne Toku Noyan tayin edilmiştir. Toku Noyan'ın Anadolu'ya hangi tarihte gönderildiği konusunda kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, N. Kaymaz tarafından 1274/1275 tarihleri arasında gönderildiği belirtilmektedir¹³⁸. Son elçilik görüşmeleri 1272 yaz mevsiminde yapıldığına göre, N. Kaymaz tarafından verilen bilgi doğru kabul edilebilir.

Ecay'ın baskı ve isteklerinden kurtulmayı düşünen Selçuklu devlet adamları, umduklarının aksine Toku Noyan karşısında nüfuzlarını kaybetme noktasına gelmişlerdir. Anadolu'ya çok geniş yetkilerle donatılarak tayin edilen Toku Noyan, Selçuklu devlet adamları üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş ve Selçuklu devlet adamları onun haberi ve onayı olmaksızın hiçbir karar alamayacak ve uygulayamayacak konuma gelmişlerdir. Ayrıca Toku Noyan, Anadolu'da Moğol gücünü hissettirmek adına bir takım düzenlemeler yapma yoluna gitmiş, Anadolu şehirlerini dolaşmış, Abaka Han'a hediye ve para toplayarak göndermiştir. Abaka Han'ın, Anadolu'da hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla Toku Noyan'a geniş yetkiler vermiş olması, Selçuklu devlet adamlarına güveninin kalmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır¹³⁹. Pervane, her ne kadar eski nüfuzunu kaybetse de, Moğollar nezdinde daha fazla itibar

¹³⁷ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.33-34; Özbek, **a.g.m.**, s.48.

¹³⁸ Kaymaz, **13.yy İşbirlikçi Emiri...**, s.60.

¹³⁹ Toku Noyan okur-yazar olduğu için Bitikçi olarak adlandırılmıştır. Bu özelliğinden dolayı Anadolu'nun mali kontrolü de yetkileri arasına verilmiştir. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s.58.

kaybetmemek, hayatını da tehlikeye atmamak için Toku Noyan ile iyi geçinmeye çalışmıştır.

3. BAYBARS'IN ERMENİLER ÜZERİNE HAREKETLERİ VE 1275 KİLİKYA SEFERİ

3.1 1275'ten Önce Yapılan Seferler

Memlûk Sultanı Baybars, Pervane ile olan anlaşması gereği, 1275 tarihinde Anadolu'ya düzenlediği sefer öncesinde III. Keyhüsrev'in saltanatı sırasında 1266, 1271 ve 1273/1274 tarihinde Kilikya bölgesinde bulunan Ermeniler üzerine kısa süreli bir sefer düzenlemiştir. O tarihlerde Kilikya bölgesinde bulunan Ermeniler, Moğollardan aldıkları destek ile Müslümanlar aleyhinde hareketlerde bulunmuş, 1271 siyasi askeri hareketlerin yoğun olarak yaşandığı tarihe kadar Moğollar yanında yer alarak, Memlûklerle sürekli mücadele içerisinde olmuşlardır.

Bu Memlûk-Ermeni mücadeleleri şu şekilde gelişme göstermiştir. Memlûk Sultanı Baybars, saltanatı süresince Moğolların daimi destekçisi Ermeniler ile sık sık mücadele halinde olmuş, kesin tarihi bilinmemekle beraber III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk zamanlarında da -1266 tarihinde- Moğollara tabi olan Ermeni Kralı Hetum üzerine harekete geçmiş ve Moğol desteği ile sınır hattı boyunca aldıkları toprakları iade etmelerini istemiştir. Hetum ise, İlhanlı Hanlığı'na güvenerek, kendisine zarar veremeyeceğini düşündüğü Baybars'ı küçümseyen sözler sarf etmiştir¹⁴⁰. Ancak bu sözlerin ardından Memlûk kuvvetlerinin ilerleyişini devam

¹⁴⁰ İtaatini bildirerek vergi vermesini ve Şam ile ticari faaliyetlerin serbest bırakılmasını istemiştir. Ayrıca bu seferde Hama Hakimi Melik Mansur'un da olduğu belirtilmektedir. Mehmet Ersan, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995, s.187-188.

ettirmesi ve bunlar karşısında başarılı olamayacağını anlaşılması üzerine Kral Hetum, Moğol Hanı Abaka'dan yardım istemek amacıyla Elbistan-Göksu arasındaki Moğollara ait mevkiye gitmiştir. Kral Hetum'un yardım arayışı içinde olduğu sırada Memlûk komutanı Kalavun, maiyetindeki askerleri ile Çukurova'ya girmiş ve Ermenilere ait birçok yeri yakıp yıkmıştır. 1266 yaz mevsiminde -Servand Kayası civarında- karşı karşıya gelen kuvvetlerden Kral Hetum'un oğlu Leon komutasındaki Ermeni kuvvetleri mağlup edilmiş, Memlûk askerleri Kilikya bölgesinde birçok tahribatta bulunmuş ve manastırları yakıp yıkmışlardır¹⁴¹. Hetum, Abaka Han'dan aldığı kuvvetler ile Anadolu'ya geldiği zaman geç kaldığını, bir oğlunun öldüğünü diğer oğlunun ise esir edildiğini öğrenmiştir. Ermeni kralı, Moğollara güvenerek sert tutum sergilediği, Müslüman olduğu için küçümsediği Memlûkler karşısında büyük bir hezimete uğramıştır. İlerleyen zamanda Kral Hetum, Abaka Han'ın da yardımları ile oğlu Leon'u kurtarmış, Leon'un serbest bırakılması karşılığında ise Memlûk Sultanı Baybars'ın daha önce Moğollarca esir edilen yakın arkadaşı Sunkur el-Aşkar'ın serbest bırakılması ve bazı yerlerin kendilerine verilmesi şart koşulmuştur. Baybars, 1266 da başlayan bu mücadelenin neticesinde 1268 tarihinde anlaşmaya vararak istediklerini elde etmiştir¹⁴². İ. Gökhan tarafından verilen bilgilere göre, bu anlaşma ile mücadele sırasında Ermenilerden alınan Behisni adlı kale, Ermenilerin aracılığı ile serbest kalan Sungur el-Aşkar'ın ricası ile tekrar Ermenilere bırakılmıştır¹⁴³.

1271 tarihinde ise Anadolu'da hâkim konumda olan Moğollar

Memlûklere ait Antep şehrine saldırır ve Samagar Noyan komutasında

¹⁴¹Abû'l-Farac, Baybars'ın bu bölgede 20 gün kaldığını belirtmektedir. Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.586-587; İ. Gökhan tarafından bu seferin 1265 tarihinde yapıldığı belirtilmektedir. İlyas Gökhan, "13 yy da Maraş ve Çevresi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.13, Temmuz 2005, s.208.

¹⁴² Moğol- Memlûk mücadelesi ve Moğollar hakkında bilgi için bkz. Aknerli Grigor, **Okçu Milletinin Tarihi**, Çev: Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s. 68-71; A.D. Erdem, a.g.t., s.70-71; Yapılan savaş ve anlaşma konusunda karşılaştır. Mehmet Ersan, a.g.t., s.175-176, 188,190.

¹⁴³Gökhan, a.g.m., s.209.

Harim'e yönelir. Moğolların bu ilerleyişi karşısında bölgede bulunan Memlûk yetkilileri bağlı oldukları Sultan Baybars'dan yardım ister. Baybars da adamlarından Bedreddin Beyseri eş- Şemsi'yi 3 bin askerle Moğollar üzerine gönderir. Hama hakimi el-Melik el Mansur'un da yardım için görevlendirdiği kuvvetlerin gecikmesi nedeni ile bölgede bulunan halkın büyük bir kısmı katledilmiş. Moğolların Dımeşk'e saldırımları ihtimali üzerine Baybars kendisine bağlı askerleri, Beyleri Halep'te toplayarak Ermeni ve Moğol kuvvetlerini mağlup etmiştir¹⁴⁴.

Baybars bizzat katıldığı ve aldığı başarı üzerine "*Yeşil Meydan'a kadar ilerlemiştir*". Memlûk kuvvetlerinden bir kısmı Sis civarına kaçan Moğol ve Ermeni kuvvetler üzerine gönderilmiştir. Moğol kuvvetleri Maraş-Harran bölgesinde büyük bir yenilgiye uğratılmıştır¹⁴⁵.

1273 yılında Kilikya bölgesinde bulunan Ermeniler üzerine bir sefer daha düzenlenmiştir. Bu seferin düzenlenmesindeki gerekçe ise, Göynük civarında bulunan Ermenilerin burada ticari faaliyette bulunan Memlûklü Müslümanlara saldırımları ve mallarını yağmalamaları olmuştur. Müslümanların bu şekilde zarar görmelerinin ardından Halep Emiri Hüsameddin el-Ayıntabi bir kısım askeri ile kervan ticaretini daima sekteye uğratan Ermeniler üzerine sevk edilmiştir. 1273 yılı Temmuz ayında gerçekleştirildiği belirtilen sefer sonucunda Ermenilerin büyük bir kısmı esir alınmış ve

¹⁴⁴ Baybars'ın bu sefer sırasında Moğollar'ın büyük bir kısmını katletmiş olmasına rağmen, Baybars Anadolu içlerine ilerlememiştir. İ. Gökhan tarafından verilen bilgilere göre; bu durumda Suriye sahillerinde bulunan Haçlı Kontlukları'nın Memlûkler'e karşı saldırıda bulunmalarının etkili olduğunu görmekteyiz. Gökhan, a.g.m., s.209-210.

¹⁴⁵ A.D. Erdem, a.g.t., s.75-76.

Göynük kısa süreli de olsa kuşatılmıştır¹⁴⁶. Bu şekilde Ermenilerin cezalandırılması ile kısa sürelide olsa Müslüman tüccarların ticari faaliyetleri kolaylaştırılmış olur. Ancak bu saldırı Ermenilerin hareketlerini durdurmamış, Müslümanlara yönelik saldırılara zaman zaman devam edilmiştir.

3.2 Baybars'ın Anadolu Hareketi ve 1275 Kilikya Seferi

Baybars'ın Kilikya bölgesine düzenlediği bu seferlerden sonra Pervane ile anlaşması gereği Anadolu üzerine sefer hazırlığına başlamıştır. Memlûk Sultanı Baybars'ın bu seferinde ve Pervane ile anlaşmasında çeşitli nedenler etkili olmuştur. Bu nedenler arasında devlet adamlarının teşviki ve Moğol egemenliğinin güçlenmesi sebebi ile ticari faaliyetlerin büyük sekteye uğraması önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Moğolların gücüne güvenen Ermeniler ve Bizans İmparatorluğu, Memlûklerin ticari faaliyetlerine, Müslümanlarla yakınlık kurmalarına engel olmaya çalışmış ve bu baskılarını her geçen gün arttırmışlardır. Ayrıca Moğollar ile yakın ilişkiler içerisinde olan Bizans'a, ticari faaliyetleri düzenlemek adına elçilik heyeti gönderilmiş, ancak elçiler imparator tarafından Moğolların gözüne girmek adına hapsedilmiştir¹⁴⁷.

Bunlardan başka net olarak tarihi bilinmemekle beraber 1275 Kilikya Seferi öncesinde olduğu anlaşılan, 1274–1275 yılı içerisinde bir Türkmen grubunun Abbasi Halifesi Memun'un kabrini ziyaret için Tarsus'a hareket etmesi ve bu kafilenin ziyaret dönüşü sırasında Ermeni Kralı Leon'un emri doğrultusunda yakalanarak hapsedilmesi

¹⁴⁶ Aynı şekilde Hüseyin Ayıntabi'nin 1 yıl sonra 1274 tarihinde tekrar Ermeniler üzerine sevk edildiği, Sis ve Maraş'ın uzun süren kuşatmaya rağmen alınmadığı da verilen bilgiler arasındadır. Gökhan, a.g.m., s.210; M. Ersan tarafından 1273 yılında gerçekleştirilen bu seferin tarihi 3 Muharrem 672 olarak gösterilmektedir. Ersan, a.g.t., s.193.

¹⁴⁷ Özbek, a.g.m., s.49.

de Baybars'ın Kilikya seferinde etkili olan sebepler arasında yer almıştır¹⁴⁸. Bütün bu gerekçeleri göz önünde bulunduran Baybars, Anadolu seferine başlamış, ancak Baybars'ın Anadolu üzerine hareket ettiğini öğrenen Pervane Muinüddin, Ecay'ın Anadolu'dan alınması ve çeşitli sebeplerle Baybars'tan Anadolu seferini bir yıl ertelemesini istemiştir. Pervane Muinüddin'in bu isteği karşısında Memlûk Sultanı Baybars, ordusunun yönünü Moğolların daimi destekçisi olan Kilikya Ermenileri üzerine çevirmiştir. 1275 tarihinde Baybars'ın katılması ile gerçekleştirilen seferde sultan¹⁴⁹

1 Şubat 1275 (3 Şaban 673) de Kalet'ül- Cebel'den hareketle 29 Şubat Perşembe Dimeşk'e, 7 Mart'ta da buradan ayrılarak Hama'ya gelir ve Kilikya'ya yönelir. Sultan Baybars, kış mevsimini geçirmek üzere bölgeye gelmiş olan Türkmenlerle birleşir. Bölgenin geçitlerini iyi bilmekte olan bu Türkmen aşiretler Baybars'ın etrafında toplandı ve bu şekilde Ermeniler üzerine harekete geçmişlerdir¹⁵⁰.

Memlûk sultanı bu ilerleyişi ile Kilikya Ermenilerinin merkezi olan Sis'e girmiş ve Ermeni kralına ait saray da dâhil olmak üzere birçok yeri yakmış ve yağmalamıştır. Sis (Kozan), Ayas (Misis), Adana çevresinde bulunan Ermeni ve Moğollara yardımcı olan Hıristiyanların birçoğu kılıçtan geçirilmiştir¹⁵¹. Memlûk Sultanı Baybars'ın, gerçekleştirdiği bu seferlerle kendisi ve Anadolu'da bulunan Müslüman halk için büyük bir tehlike oluşturan Ermeniler ile Moğolları yıpratmak istediğini, onlar tarafından sekteye uğratılan ticari faaliyeti geliştirmek istediğini anlayabiliriz.

Baybars'ın Kilikya Seferi sırasında Ecay, Abaka Han'dan izin alarak tekrar

¹⁴⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.511.

¹⁴⁹ Gökhan, a.g.m., s.210.

¹⁵⁰ Ersan, a.g.t., s.194.

¹⁵¹ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.49; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.140; Memlûk ordusunun ilerleyişi ve alınan yerler konusunda detaylı bilgi için bkz. Ersan, a.g.t., s.194-195.

Anadolu'ya dönmüş ve Pervane ile Toku Noyan da, Abaka Han'ın, Baybars'ın seferi nedeni ile çağrısı üzerine Han'ın huzuruna çıkmak için Anadolu'dan ayrılmışlardır.

4. PERVANE VE TOKU NOYAN'IN ABAKA HAN'IN HUZURUNA ÇAĞIRILMALARI VE ECAY'IN ŞİKÂYET EDİLMESİ

Pervane Muinüddin Süleyman, Memlük Sultanı Baybars'ın seferi öncesinde Ecay'ın Anadolu'da yaptığı baskıları anlatan mektupları hazırlamış ve Abaka Han'a göndermiştir. Bu mektupların Abaka Han'a ulaşması, Baybars'ın da Kilikya seferinin duyulmasının ardından Abaka Han Anadolu'da bulunan Toku Noyan ve Pervane Muinüddin'i huzuruna çağırmıştır. Toku Noyan'ın yanında Pervane'nin dışında Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Seyfeddin Torumtay, Abaka Han'ın yakın arkadaşı tabir edebileceğimiz Papaz Merhasya Sergis ile Toku Noyan'ın onayını ve desteğini alan eski vezir Fahreddin Ali de vardır¹⁵². Heyet, Abaka'nın huzuruna çıkmak üzere Konya'dan ayrılıp Erzurum'a ulaştığı zaman, Ecay'ın tekrar Anadolu'ya döndüğünü görmüşlerdir. Devlet adamlarında, Ecay'ın Anadolu'dan alınmasına sebep olan devlet adamlarından intikam almak ve Anadolu'ya tekrar hakim olmak amacıyla dönmüş olabileceği düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Pervane Muinüddin, Ecay'ın kendisinden de intikam alması korkusu içinde Ecay'a hediyeler sunarak özür dilemiş ve Erzurum'dan Abaka Han'ın huzuruna çıkmak üzere hareket etmişlerdir. Abaka Han, huzuruna çıkan Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e gizlice "*atan eceli ile mi öldü? Yoksa öldürüldü mü?*" diyerek, IV. Kılıç Arslan'ın gerçek ölüm sebebini öğrenmek ve buna kısasla cevap vermek istemiştir¹⁵³. Hanın huzuruna çıkan Pervane, Anadolu'da

¹⁵² Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.140-141.

¹⁵³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.56.

dönüş yolunda Ecay'ın baskı ve zulümlere devam ettiğini söyleyerek tekrar şikâyetçi olmuş, Anadolu'dan alınmasını istemiştir¹⁵⁴.

Pervane, Toku Noyan ile hanın huzurunda bulunduğu sırada Fahreddin Ali'nin vezirliğe dönmesi konusu da görüşülmüştür. Selçuklu devlet adamlarının bu şekilde hanın huzuruna çağrılmaları, Baybars'ın seferi sonrasında devlet adamlarının kontrol altında tutulmak istendiğinin ve Moğol hâkimiyetinin hala var olduğunun hissettirilmeye çalışıldığının göstergesidir.

4.1 Fahreddin Ali'nin Vezirliğe Tekrar Getirilmesi

Fahreddin Ali, daha önce değindiğimiz üzere İzzeddin Keykavus'a yardım ettiği gerekçesi ile önce hapsedilmiş, daha sonra Abaka Han'a kendisini affettirmesi ile hapisten kurtulmuş, fakat görevinden azledilerek evinde dinlenmeye çekilmek zorunda kalmıştır. Fahreddin Ali'nin bir süre evinde kalıp hayır işleri ile ilgilendiği, fakat uzun yıllar devlet teşkilatında kalması sebebi ile eski görevine dönme arzusunu daima koruduğu daha önce belirtildi. Fahreddin Ali, ilk olarak Pervane Muinüddin ve Moğol noyanlarının, Elbistan sınır hattının muhafazası için görüştükleri sırada noyanların huzuruna çıkmış ve desteklerini sağlamayı başarmıştır. Noyanların desteğini sağlayan Fahreddin Ali, bir ay sonra devlet adamlarının Abaka Han'ın huzurunda bulunduğu sırada Toku Noyan'ın da desteği ile hana değerli hediyeler sunmuş ve görevine dönmek istediğini belirtmiştir. Ayrıca Abaka Han'a eski sultana yaptığı yardımın gerekçesini anlatarak haklılığını ispat etmiş, Toku Noyan'ın yardımı ve Abaka Han'ın da onayı ile eski görevine dönmeyi başarmıştır¹⁵⁵.

¹⁵⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537.

¹⁵⁵ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.135; Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.72; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.93; İbn Bibi, **a.g.e.**, s.175.

Fahredden Ali, vezirlik görevini tekrar alırken Han'ın güvenini kazanmış olan oğullarına da hilatlar giydirilmiş, Denizli, Honas ve Karahisar'ın da ıkta olarak verilmesini sağlamıştır. Ayrıca Abaka Han ile anlaşması gereği İlhanlı Hanlığı'na yıllık 2.000 balış ödemeyi ve vergilerin gönderilmesi sırasında kullanılmak üzere 700 at göndermeyi vaat etmiştir¹⁵⁶. Fahreddin Ali'nin makamına tekrar kavuşmasından sonra Selçuklu devlet adamları Anadolu'ya dönmek üzere harekete geçmiştir.

4.1.2 Fahreddin Ali'nin Vezirlik Makamına Dönmesi İle Devlet Makamlarındaki Değişmeler

Fahredden Ali'nin eski görevine dönmesi ile devlet teşkilatı içerisinde yine bir takım değişiklikler yapılmıştır. Fahreddin Ali'nin yerine getirilen Pervane Muinüddin'in damadı Mecdeddin Mehmed vezirlik görevinden alınmış, ancak alt konumdaki eski görevi olan istifa makamına getirilmesinin doğru olmayacağı düşünülerek, Celaledin Karatay'ın¹⁵⁷ daha önce bulunduğu makama, yani atabeylik makamına getirilmiştir. Hatiroğlu Şerefeddin ise beylerbeyi makamını koruyup Pervane Muinüddin'e olan yakınlığından faydalanarak Niğde'yi kendisine ıkta olarak almış ve kardeşi Hatiroğlu Ziyaeddin'i Pervanelik makamına getirtmiştir. Bu durum Hatiroğlu'nun yönetimde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir¹⁵⁸.

¹⁵⁶Kaymaz tarafından 1.000 balış verildiği belirtilirken, İbn Şeddad ve O. Turan tarafından 2.000 balış verildiği belirtilmiştir. Karşılaştır. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.135; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.534; İbn Bibi, **a.g.e.**, s.176; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.57.

¹⁵⁷ Celaledin Karatay için bkz. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaledin Karatay Vakfi ve Vakfiyeleri", **Bellekten**, C.XII, S.45, 1948, s.17-158.

¹⁵⁸ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.73-74; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.96-97.

5. ECAY'IN ANADOLU'DAN ALINMASI

Pervane Muinüddin, Toklu Noyan ile Anadolu'ya döndüğü zaman Sivas civarında Ecay'ın Anadolu'da tamamen baskı ortamı oluşturduğunu, Selçuklu devlet adamlarını dövdüğünü ve Hatiroğlu Ziyaeddin'in mallarına el koyduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine Pervane Muinüddin, Anadolu'da bulunan devlet adamlarından ve âlimlerden Ecay'a olan şikâyetlerini içeren imzalı yazılar olarak, durumu Abaka Han'a bildirmiştir¹⁵⁹. Pervane, kendisi için büyük bir tehlike arz eden Ecay'ın tepkisini çekmemek için Ecay'a bir taraftan iyi davranırken diğer taraftan da ortadan kaldırmak için tüm fırsatları değerlendirme peşinde olmuştur. Pervane tarafından gönderilen mektup üzerine hiddetlenen Abaka Han, yanında bulunan adamlarından birisini Ecay'ı almak üzere Anadolu'ya göndermiştir. Ecay ise, Abaka Han'a şikâyet edildiğini öğrendikten sonra zaman kaybetmeden Pervane ve Toklu Noyan'ın kendisini ortadan kaldırıp Anadolu'ya hâkim olmak istediklerini belirten mektubunu hazırlayarak Abaka Han'a göndermiştir. Ecay'ın mektubuna karşılık olarak "*Pervane kim oluyor. Senin hakkında sözü dinlenir mi? Onun hayatı senin elindedir. İster yaşatırsın ister öldürürsün*"¹⁶⁰ diyerek yanında olduğunu vurgulamıştır. Pervane ise, Ecay'ın Anadolu'dan alınmasını beklerken, gönderilen mektuptan haberdar olmuş ve Ecay'a gelecek olan postacıyı dört gözle beklemiştir. Gözcüler aracılığı ile haberciyi evine davet ederek mektubu alan Pervane, mektubun içeriğini öğrendiği zaman durumun vehametini anlamış ve hayatının tehlikede olduğunu düşünerek Ecay'a hediyeler sunarak tekrar özür dilemiştir. Pervane Muinüddin, bir yandan Ecay'a özrünü kabul ettirirken diğer yandan Ecay'ı ortadan kaldırmak için girişimlerine devam etmiştir¹⁶¹.

¹⁵⁹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.141; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.57.

¹⁶⁰ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.57-58.

¹⁶¹ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.141.

Pervane Muinüddin, Anadolu'da bulunan âlim, fakih ve kadılardan, Ecay'ın Anadolu'da baskı ve zulmünü arttırdığı, Memlüklerle ittifak içinde olduğu yönünde yazılarını tekrar alarak Abaka'ya göndermiştir. Abaka Han, bu haber üzerine Selçuklu devlet adamlarını tekrar huzuruna çağırmıştır. Pervane bu kez, zulme uğrayan devlet adamları, Toku Noyan, Seyfeddin Torumtay, Moğol hanının yakın dostu olan Ermeni piskoposu Merhasya ve Ecay ile Abaka Han'ın huzuruna çıkmıştır. Abaka Han, yaptıkları karşısında Ecay'ı yanında tutarak Anadolu Naipliği'nden menetmiş ve Ecay'ın adamlarından Anadolu'da zulüm yapan 7 kişiyi öldürmüştür¹⁶².

5.1 Bu Süreçte Meydana Gelen Diğer Gelişmeler

Abaka Han'ın huzuruna giderken başka olaylarda meydana gelmiştir. Pervane Muinüddin, Abaka Han'ın huzuruna gidiş sırasında Seyfeddin Torumtay'ı Erzincan'a bırakmış ve Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de onun himayesine teslim etmiştir. Moğol Hanı Abaka'nın dostluğunu kazanmış olan papaz Merhasya ise o bölgenin ikta olarak kendisine verilmesini istemiştir. Merhasya, Moğol Hanı Abaka ile dostluğuna güvenerek böyle bir talepte bulunmuş, ancak Pervane bu talebe kesin surette karşı çıkmıştır. Merhasya bu talebini Abaka Han'ın huzurunda da yenilemiştir. Fakat Pervane'nin vergi gelirlerinin azalacağını gerekçe göstermesi ve bu durumu açıklaması Abaka Han'ı tatmin etmiş olmalıdır. Çünkü Anadolu'dan gelecek verginin eksilmesi hiçbir şekilde kendisini memnun etmeyecektir¹⁶³.

¹⁶² İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.58; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537-538.

¹⁶³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.58.

6. BİRE KUŞATMASI

Moğol Hanlığı'ndan gelen emir doğrultusunda Bire üzerine birçok defa sefer düzenlenmesine rağmen, Bire alınamamıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında 1272/1273 tarihinde, Memlûklerle İlhanlı Devleti arasındaki elçilik heyeti görüşmeleri sonrasında Moğollar tarafından Bire üzerine sefer düzenlenmiştir. Moğol askerleri, Selçuklu askerlerinden aldığı destek ile Memlûkler açısından büyük önem taşıyan Bire kalesi önlerine kadar ilerlemiş ve kale kuşatılmıştır. Oluşturulan orduda Moğol askerlerinin komutanı olarak Abatay Noyan, Diyarbakır Valisi Durbay ve diğer komutanlar, Selçuklu kuvvetlerinin başında ise Pervane ile Beylerbeyi (Zencan'lı) Hayıroğlu Şerefeddin, Atabey Arslan Doğmuş ve Naibü's-Saltana Eminüddin Mikail bulunmuştur. Bire Kalesi, uzun süre kuşatılmasına rağmen alınamamıştır¹⁶⁴. Moğollar ile Memlûkler arasında yapılan bu savaşta Moğol kuvvetleri büyük bir yenilgiye uğramış, Baybars, Moğolları mağlup ederek Bire kalesine girmiş ve kale muhafızları ile Bire kalesi komutanına hılat giydirmiştir. Bire kalesinde bulunan diğer şahıslara ise “100 bin dirhem” ile Moğol askerlerinin bırakıp kaçtığı eşyaları ve silahları dağıtmıştır¹⁶⁵.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında Selçuklu kuvvetleri ile Bire üzerine yapılan diğer bir sefer ise 1276 tarihinde olmuştur. Kaynaklarda birbirinden farklı tarihlere yer verilmiş olmakla beraber, bu seferin 1275 yılı son ayları ile 1276 yılının başlarında gerçekleştiğini belirtebiliriz¹⁶⁶. Pervane Muînüddin, Ecaz konusunu halledip Toku Noyan ile Anadolu'ya hareket ettikten bir süre sonra Abaka Han

¹⁶⁴ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.39.

¹⁶⁵ A.D. Erdem tarafından hazırlanmış olan tezde 11 Aralık 1272 tarihinde yapıldığı belirtilmiştir. A.D. Erdem, a.g.t., s.81.

¹⁶⁶ Abû'l-Farac tarafından 1276 Kış mevsiminde yapıldığı ifade edilmektedir. Bkz. Gregory Abû'l-Farac, a.g.e., s.596; S. Özbek tarafından da 1275 Kasım ayında sefer yapıldığı belirtilir. Özbek, a.g.m., s.50; İbn Şeddad tarafından 29 Kasım 1275 tarihinde olduğu belirtilmektedir. İbn Şeddad, a.g.e., s.58.

tarafından çıkarılan buyrukla Nabşı ve Abatay noyanlarla Anadolu, Irak ve Cezire’de bulunan askerlerin toplanması ve Memlûkler için askeri önem taşıyan Bire’nin kuşatılması emrini almıştır¹⁶⁷.

Moğol Hanı Abaka, anlaşma sağlayamadığı Memlûk Sultanı Baybars’ın her an saldırıya geçmesi korkusu nedeni ile Baybars’a gözdağı vermek amacıyla bu emri vermiştir. Ermeni Kralı Leon da krallığı üzerine yapılan daimi seferlerden dolayı Toku Noyan’a Memlûklere karşı hazırlıklı olması konusunda haber göndermiş ve kuşatma konusunda teşvikte bulunmuştur¹⁶⁸. Bire Kalesi üzerine yapılan bu sefer, özellikle 1275 Kilikya Seferi’nin intikamının alınması ve Bire Kalesi’nin Memlûkler için stratejik önem taşıması nedeni ile yapılmıştır. Bu sefer sırasında Moğol kuvvetlerinin başında “*Atabay ve Tabişi (Nabşı) Noyanlar, Selçuklu kuvvetlerinin başında ise Pervane Muinüddin Süleyman bulunmuş, toplam 30 bin kişiden oluşan ordunun 15 bini Moğol geri kalanı ise Selçuklu ve Gürcü kuvvetlerinden meydana gelmiştir*”¹⁶⁹. Moğol ve Selçuklu askerleri Bire Kalesi’ni uzun süre kuşatma altında tutmalarına rağmen, kaleyi yine ele geçirememişlerdir. Bunun üzerine kalenin çevresinde bulunan yerler yağma ve talan edilerek zarar verilmeye çalışılmıştır. İbn Şeddad’a göre; kuşatma sırasında Pervane Muinüddin tarafından 400 Moğol askeri Şam’ı yağmalamak amacıyla görevlendirilmiştir. Bu sayede Baybars’ın dikkati Bire üzerine çekilecektir. Pervane, her zamanki gibi Moğolları Anadolu’dan atmak için fırsat kollamış ve Baybars’dan yardım beklemiştir¹⁷⁰.

Pervane Muinüddin, ikiye bölünmüş politikasını devam ettirerek sefer sırasında yine saf değiştirmiş, Anadolu’da Moğol varlığına son vermek için girişimde bulunmuş ve

¹⁶⁷ Kaymaz, **Pervane Mu’inü’-d-in**, s.142.

¹⁶⁸ Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.599.

¹⁶⁹ Özbek, a.g.m., s.50; Abû'l-Farac tarafından Moğol asker sayısının 70 bin olduğu belirtilmektedir. Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.599.

¹⁷⁰ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.59.

Memlûklerle ittifak yapmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla kuşatma sırasında Baybars'ın Moğollar üzerine hareket etmesini isteyen mektuplar göndermiştir. Buna karşılık olarak Baybars tarafından gönderilen cevapta, kuşatma sırasında Moğolların oyalanması istenmiş ve Memlûk kuvvetleri harekete geçmiştir. Ancak Baybars tarafından gönderilen postacılar Fırat nehri yakınlarında Moğol askerleri tarafından yakalanmış ve böylece Pervane'nin bütün planları son gelişmelerle alt üst olmuştur¹⁷¹. Askerler tarafından yakalanan elçiler mektuplarla beraber Abatay Noyan'a götürülerek mektupların içeriği öğrenilmiştir. Baybars mektubunda *“Biz senin bize yazmış olduğun mektupların muhtevasına vakıf olduk. Senin bu hususta göndermiş olduğun elçilerin peşlerinden oradayız. Düşmanı tepelemek hususundaki ittifakımızı çıkarmak için hazırlıklı olun”* demiştir. Bunları öğrenen Atabay Noyan, Selçuklu beyine karşı oldukça hiddetlenmiş ve Selçuklu beylerinin hepsini öldürmek istemiştir. Samagar Noyan ise, Selçuklu kuvvetlerinin Bire kalesinde bulunanlarla birleşmesinden korkarak bir süre sonra kuşatmayı kaldırmıştır. Kuşatmanın kaldırılmasının ardından elçiler mektuplarla beraber Pervane'ye gösterilmiş ve Moğol noyanları tarafından içeriği öğrenilen mektuplar konusunda Pervane sorguya çekilmiştir. Pervane, Ermeni krallığı tarafından aleyhinde düzenlenmiş komplo olduğunu söyleyerek inkâr etmiş ve böylece canını kurtarmaya çalışmıştır. Ancak ele geçirilen mektuplar Moğol noyanları tarafından Pervane ile beraber Abaka Han'a gönderilmiştir. Pervane, bırakılan elçilerin Moğol Hanı'nın huzurunda daha fazla konuşmalarına engel olmak için elçileri öldürmüştür¹⁷². Bir süre sonra da Moğol noyanlarını ikna ettiğini düşünerek rahat hareket etmeye başlamıştır.

İbn Şeddad tarafından Bire kuşatmasında başarısız olunmasında çeşitli

¹⁷¹ Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.61; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.142-143; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.59-60.

¹⁷² İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.61; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.142.

gerekçeler öne sürülmüştür. Bunların ilki kuşatmanın kış mevsimine denk gelmesi ve mevsimin oldukça sert geçmesidir. Ayrıca Bire Kalesi'nde bulunan askerlerin mancınıklarını isabetli kullanmaları, oldukça baskın konumda olmaları ve Moğol askerlerinin erzak sıkıntısı çekmeye başlaması, askerlerin zayıflaması da etkilidir. Son yaşanan olay olan Pervane-Memlük ittifakındaki mektuplaşmalar, kuşatmanın kaldırılmasındaki diğer bir sebep olmuştur¹⁷³. Ayrıca dönüş yolunda soğuk hava etkisini göstererek zayıflamış olan ordunun tamamen çökmesine sebep olmuştur. Dönüş yolunda atların büyük bir kısmı telef olmuş, askerler yayan olarak hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle askerlerin büyük bir kısmı da yürüyüşleri sırasında hastalanarak hayatını kaybetmiştir¹⁷⁴.

İlhanlı Hanlığı'nın başlattığı bu kuşatmada olumsuz hava şartları, devlet adamlarına ve Selçuklu kuvvetlerine karşı duyulan güvensizlik nedeni ile diğerleri gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

6.1 Bire Kuşatması'nın Ardından Türkmenlerin Ermeniler Üzerine Hareketi

1.000 kişilik Memlük ordusunun başında Sultan Baybars tarafından “*Bire üzerine sevk edilen Hüsameddin Ayıntabi*” bulunmaktayken, Ermeni ordusunun başında da Baron Simbat bulunmuştur¹⁷⁵. Ancak Türkmenler bu hareketlerinde başarılı olamamış, olumsuz hava şartları Türkmenlerin bu hareketini olumsuz yönde etkilemiştir. Bire kuşatması sırasında Pervane Muinüddin'in, menfaatleri doğrultusunda hareket etmesi hayatının tekrar tehlikeye girmesine sebep olmuştur.

Ebû'l Farac tarafından verilen bilgiye göre Moğol askerlerinin kale

¹⁷³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.60.

¹⁷⁴ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.596; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.39.

¹⁷⁵ Ersan, **a.g.t.**, s.66.

önerilerinden ayrılmasından sonra Türkmenler 1000 kadar Memlük askeri ile birleşerek Maraş bölgesinde Ermenilerle mücadeleye girmiş, karşı karşıya gelen iki kuvvetten, Ermenilerden 13 komutan ile 100 atlı ölürken Türkmenlerden de birçoğu hayatını kaybetmiştir¹⁷⁶.

6.2 Bire Kuşatmasının Ardından Baybars ile Temasa Geçilmesi

Pervane Muinüddin, kuşatmanın kaldırılmasından sonra kendisini Moğol noyanları nezdinde temize çıkardığını düşünse de kuşatma sırasında mektupların yakalanması sebebi ile Moğolların kendilerinden intikam almasından korkmuştur. Pervane, korku içerisinde noyanlardan izin alarak devletin başkenti Konya'ya gelmiş ve Anadolu'da bulunan Selçuklu devlet adamlarına durumu anlatmıştır. Pervane ve devlet adamları aralarında yaptıkları ortak görüşmeler sonucu Baybars ile tekrar ittifak girişiminde bulunmak amacıyla, imzalı mektuplar göndererek Baybars'ı Anadolu'ya tekrar davet etme kararı almışlardır¹⁷⁷.

İbn Şeddad'a göre Pervane Muinüddin Beylerbeyi Hatıroğlu Şerefeddin, kardeşi Hatıroğlu Ziyaeddin, Harput Subaşı Emir Hüsameddin Bicar, Diyarbakır'ın iktâ olarak verildiği oğlu Bahaeddin ve Naip Eminateddin Mikail aralarında anlaşmalarına dair imzalı ahitnamelerin suretlerini Nureddin adına bir şahısla Memlük Sultanı Baybars'a göndermişlerdir. Bu devlet adamları aralarında anlaşmalarına rağmen, "*Celaleddin Müstevfi, Seyfeddin Torumtay ve Mecdeddin Atabek*" Moğollarla aralarındaki ilişkilerin korunmasını

¹⁷⁶ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.596.

¹⁷⁷ Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.61; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.143.

istemişler ve anlaşmaya razı olmamışlardır¹⁷⁸.

Selçuklu devlet adamları arasında bu şekilde ayrılık oluşmasında Moğol taraftarı gözüken devlet adamlarının buldukları konumlarını ve hayatlarını kaybetme endişesi taşıması etkili olmuştur.

Pervane ve yanında yer alan devlet adamları imzaladıkları ahitnameyle “*Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahtta kalmak şartı ile Moğolları Anadolu’dan atmak için iş birliği yapmaya, Moğolları Anadolu’dan attıktan sonra vergileri ona vereceklerini ve dostuna dost düşmanına düşman olmaya karar verdiklerini*” bildirmişlerdir. Anadolu’da Moğolların baskısına karşın Müslüman bir devletin varlığı istenmiş, fakat mektupların ardından Baybars, durumdan memnun olmasına rağmen Anadolu’ya gelemeyeceğini bildirmiştir. Buna da su azlığını ve mevsimin sertliğini gerekçe göstererek bir yıl sonra bahar mevsiminde gelebileceğini belirtmiştir¹⁷⁹. Buradan Baybars’ın, Anadolu’ya düzenleyeceği sefer için en uygun zamanı beklediği, ayrıca devlet adamlarının tutumlarının tam olarak kesinleşmesini ve tutumlarının anlaşılmasını da beklediği anlaşılabilir. Baybars ile bu şekilde temasa geçilmesinden sonra Pervane ve diğer devlet adamları Baybars’ın Anadolu’ya geleceğini ümit ederek İlhanlılara (Moğollar) karşı hareketlere başlamışlar ve Moğollara karşı başlatılan ilk girişimlerde daima Moğolların karşısında duran Türkmenleri desteklemişlerdir. Bu amaçla ilk olarak Karamanoğlu Devleti’nin kurucusu olan Karaman Bey’in hapiste tutulan çocukları serbest bırakılmıştır¹⁸⁰.

¹⁷⁸ İbn Şeddad, a.g.e., s.61.

¹⁷⁹ Özbek, a.g.m., s.51.

¹⁸⁰ Kaymaz, 13.yy. İşbirlikçi Emiri..., s.62.

7. SELÇUK HATUN'UN MOĞOL HANLIĞI'NA EŞ OLARAK GÖTÜRÜLMESİ

7.1 Selçuk Hatun'un Götürülmesi Esnasında Meydana Gelen Gelişmeler

Selçuk Hatun'un eş olarak götürülmesinden önce Pervane ve gelinin sivas'ta hazırlıklarla meşgul olduğu sırada Anadolu'da bir takım olaylar meydana gelmiştir. Eş olarak götürülmesini açıklamadan önce bu konuya değinirsek bunlardan ilki doğu bölgelerin yıllık vergilerini toplamakla görevli olan Zait kalesi Emiri Bişar tarafından başlatılmıştır. Emir Bişar, 1276 yılında Moğolların yıllık vergisini toplamış ancak toplanan parayı Moğol hanlığına vermek yerine, kendisine almış ve Suriye'ye kaçarak Moğol idaresine karşı isyan başlatmıştır¹⁸¹.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hâkim konumda olan Ermeniler, Moğol Hanlığından aldıkları destek ile daima Türkmen halka zulme varan davranışlar sergilemişlerdir. Ermeniler'in Moğol varlığı ile daha imtiyazlı konuma gelmelerinden dolayı Ermenilerin koruyucusu konumunda olan Anadolu'da belirli bir nüfuz elde etmeye çalışan Merhasya (Sarkis/Sergis) ile Pervane arasında da daima mücadele olmuştur. Çünkü Merhasya, Selçuk Hatun'un gelin olarak götürülmesinde Moğol hanından Erzincan'ın ıkta olarak kendisine verilmesi karşılığında 500 Moğol askeri beslemeyi taahhüt etmiştir. Ancak bu talep Pervane'nin müdahalesi ve Moğol hanlığına verilecek olan vergilerin azalacağına belirtilmesi üzerine Han'ın ikna edilmesi ile Abaka Han tarafından reddedilmiştir. Bu durum Pervane nezdinde Merhasya'ya olan kinin artmasına neden olmuştur. Böylece Baybars'ın Anadolu üzerine sefer yapacağından ümidi olan Pervane Muinüddin, menfaat çatışması yaşadığı Merhasya ile Ermeni sorununu da ortadan kaldırmayı düşünmüştür¹⁸². Sonuç itibari ile Ermeni

¹⁸¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.77; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.100; Cahen, **a.g.e.**, s.280.

¹⁸² O. Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti..**, s.161; Bu gelişmelerin yani Merhasya'nın Erzincan'ı ıkta olarak istemesi ve sonunda Pervane'nin isteği ile öldürülmesinin Selçuklu devlet adamları ile Moğol

piskoposun ortadan kaldırılmasında da Pervane etkili olmuş ve olaylar onun bilgisi dâhilinde gelişmiştir.

Daha önce İlhanlı devletine ait doğu Anadolu bölgesi vergilerini alarak kaçan Hüsameddin Bicar, Mısır'a gitmeden önce yolu üzerinde bulunan Erzincan şehrine uğrayarak burada bulunan şehrin ileri gelenlerinden Ermeni piskopos Merhasya (Sarkis/Sergis) üzerine gitmiştir. Abu'l Farac tarafından kötü ve kan dökücü olarak nitelendirilen Emir Hüsameddin Bişar/Bicar, Abaka'nın dostu olması ve Müslümanlar aleyhinde Han'ı kışkırtması sebebi ile Ermeni piskoposa daima düşmanlık beslemiştir. Bu nedenle yanında yer alan 200 kişilik Türkmen grubu ile manastırdan şehre gelen Piskopos'u oğlu da dâhil olmak üzere 38 adamı ile şehre girişinde öldürmüştür¹⁸³.

Harput Subaşı Hüsameddin Bicar¹⁸⁴ ve oğlu Diyarbakır Subaşı Bahadır'ın çıkardığı olayda kardeşlerinden ve akrabalarından Moğol hanının hizmetinde bulunanlar vardır, olayın çıkmasında bunlar da etkili olmuştur. Moğol ordusunda görev alan Bicar ailesi mensupları, Anadolu'da bulunan Bahadır ailesinden para ve mal istemiş, *“Sizler şehirde rahat ediyorsunuz. Biz ise askerlik sıkıntısı içindeyiz. Bize sıkıntımızı defedecek kadar mal veriniz. Eğer bize mal vermeyecek olursanız orduya gidip Abaka'nın karşısına muhakemeye çıkalım”* demişler ve Anadolu'da bulunan ailelerini tehdit yoluna gitmişlerdir. Pervane'ye danışıldığı zaman menfaatlerini göz önünde bulundurarak yardım etmelerini söylemiştir. Ancak talep edilen yardım yapıldıktan bir süre sonra *“bunlar Abakaya gidip bizim kendisinin düşmanlarından olduğumuzu iddia etmeyeceklerinden emin değilim”* diyerek öldürülmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bicar

noyanlarının Selçuk Hatun'u teslim edip Erzincan'a dönmelerinden sonra yaşandığı belirtilmektedir. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.538.

¹⁸³ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.597; Baybars tarihinde Merhasya'nın, Pervane'nin emri ile Erzincan valisi Mecdeddin Atabek'in kardeşi Kutbeddin Mahmud tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁸⁴ Müslüman olmasına rağmen Anadolu'da rahat hareket edebilmek için Moğol emirinin kızı ile evlenmiştir. Bkz. Togan, **a.g.e.**, s.266.

ailesinin para isteyen akrabaları Pervane'nin isteği ile yakalanarak öldürülmüş ve Hüsamedin Bicar, oğlu Emir Bahadır ve yakınları da Pervane'nin onayı ile Anadolu'da yaptıklarından sonra Baybars'a sığınmışlardır¹⁸⁵. İlerleyen zamanda Bicar ailesinin yaptıklarının ortaya çıkması ile hesap sorulduğu vakit Pervane Muinüddin bu durumdan haberdar olduğu halde habersiz gibi davranmıştır. Bu arada Abaka Han tarafından gönderilen elçiler, hanın huzuruna davet edildiklerini bildirmelerine rağmen sürekli geçirilmiş ve Baybars'ı bekleyiş devam etmiştir. Ancak Bicar ve oğlu Bahadır'ın, Baybars'a sığınmaları sırasında Doğu Anadolu Bölgesi'nin vergilerini de alarak Anadolu'dan ayrılmaları üzerine, Moğol hanının vereceği tepkiden korkularak zaman kaybedilmeden Moğol hanlığına gidilmesi kararı verilmiştir¹⁸⁶.

7.2 Selçuk Hatun'un Moğol Hanlığı'na Götürülmesi

Baybars ile temasa geçilmesinden sonra Selçuklu devlet adamları uzun süre Baybars'ın Anadolu'ya yapacağı seferi beklemişlerdir. Ancak Bire kuşatması esnasında Baybars ile Pervane Muinüddin arasında gönderilen mektupların yakalanması ve Abaka Han'a gönderilmesi sebebi ile Pervane, Abaka Han tarafından sürekli olarak huzuruna çağırılmıştır. Son olarak da Abaka Han, iki devlet arasında akrabalık ilişkisi kurarak hâkimiyetini sağlamlaştırma, meşru bir zemin oluşturma düşüncesi ile Selçuk Hatun'un, oğlu Argun'a eş olarak ülkesine getirilmesini istemiştir¹⁸⁷. Bu konuda çok farklı bilgiler

¹⁸⁵ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.73; Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.597.

¹⁸⁶ Bicar oğlu Bahadır'ın yanında Şektay ve Çaverçi adlı iki Müslüman Moğol asilzadesinin de olduğu belirtilmektedir. bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.73; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.145.

¹⁸⁷ Rükneddin Kılıçarslan'ın Fatma Hatun'dan olma kızı Abaka Han'ın isteği üzerine götürülmüştür. Selçuk Hatun'un Abaka Han'ın ya da Pervane'nin menfaatleri doğrultusunda götürüldüğü konusunda bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Abaka Han ile evlendirilmek istendiği de belirtilmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.77; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.100; Sümer, "İlhanlı Hükümdarları..." s.180; Siyasi amaçlar doğrultusunda Argun Han ile evlendirilmek istenen Selçuk Hatun, Hüdevend Hatun olarak da zikredilmektedir. Argun Han'a eş olarak götürüldüğüne yönelik bilgiler için bkz. Uyumaz, **a.g.m.**, s.11; Akdağ, **a.g.e.**, s.63; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.73; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.115.

olmakla beraber Abaka Han'ın oğlu Argun'a eş olarak götürüldüğü doğru kabul edilebilir.

Ayrıca devlet adamları arasındaki anlaşmazlıklar ve Baybars taraftarlığının hergeçen gün artması nedeni ile Abaka, devlet adamlarını noyanlarla birlikte huzuruna çağırmişti. Bu sayede Anadolu'daki son siyasi gelişmelerde öğrenilmeye çalışılacaktır¹⁸⁸. Bu arada Baybars tarafından beklenen yardımın her geçen gün gecikmesi, devlet adamlarının ziyaret teşviki ve Bişar meselesi nedeni ile Anadolu'da yaşanan kargaşadan dolayı kendisini sorumlu tutmalarından korkan Pervane, Moğollarla baş edemeyeceklerini anlayarak Selçuk Hatun'u İlhanlı Hanı'na götürmeye razı olmuştur. Bu durumdan faydalanmak isteyen Pervane, bu sayede İlhanlı Devleti ile olan ilişkileri düzelterek eski itibarını da tekrar kazanacaktı¹⁸⁹. Selçuk Hatun'un eş olarak İlhanlı Hanlığı'na götürülmesi konusunda kaynakların bir kısmı Abaka Han'ın emri ile olduğunu belirtirken, bir kısmı da Pervane'nin ikiyüzlü siyaseti gereği konumunu güçlendirmesi adına götürüldüğünü belirtir. Ayrıca İbn Bîbî, bu evlilikten Selçuklu devlet adamlarının övünç duyduklarını, Selçuklu bayrağının şan ve şerefine artacağı ümidiyle hareket ettiklerini belirtir¹⁹⁰.

Pervane Muînüddin, Fahreddin Ali, Mecdeddin Atabek, Seyfeddin Torumtay, Eminüddin Mikail ve birkaç devlet adamının yer aldığı gelin alayı M. "26 Mayıs 1276" tarihinde birçok hediye ile yola çıkmıştır. Pervane Muînüddin, Selçuk Hatun'un çeyizinin hazırlanması görevini devlet adamlarından Sadr-ı Kebir Kemalettin Rahat'a vermiştir¹⁹¹. Ayrıca Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in götürülmesinin tehlikeli olabileceği düşünülerek Sultan III. Keyhüsrev, Moğollar aleyhine Baybars ile

¹⁸⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537-538.

¹⁸⁹ Cahen, **a.g.e.**, s.280.

¹⁹⁰ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.180.

¹⁹¹ H. 10 Zilhicce 674 tarihi. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.179-183; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.146.

yapılan ittifaka katılmayan devlet adamları Seyfeddin Torumtay ve Meceddedin Atabek ile Kayseri’de bırakılmıştır¹⁹². Pervane bu hareketi ile herhangi bir isyan çıkacak olursa sultanı hem saltanat merkezinden uzak tutmaya çalışmış, hem de Bicar meselesi nedeni ile hanlıkta yaşanacak herhangi bir olumsuzlukta Moğol hanının sultanı elinde tutmasını önlemiş olacaktı.

Evliliğin gerçekleşmesine gönülsüz olan devlet adamları, Sivas’a geldikleri zaman gelinin çeyizinin hazırlanmasını bahane göstererek gelinin götürülmesini ağırdan almışlardır¹⁹³. Selçuklu dönemi kaynaklarında Selçuk Hatun’un götürülmesi sırasında yavaş davranılmasında çeşitli sebepler gerekçe gösterilir. Aksarayî tarafından gösterilen gerekçeler arasında ilk sırada Baybars’dan yardım geleceği düşüncesinin olması yer alır. Daha sonra Anadolu’da yaşanan kargaşadan dolayı sorumlu tutularak, Abaka Han tarafından cezalandırılacağı fikrinin hâkim olması ve Anadolu’nun boş kalmasından faydalanan gruplar tarafından karışıklık çıkarılması korkusu gerekçe gösterilmektedir¹⁹⁴.

Sivas’ta bir süre oyalanan gelin alayı Moğol hanından gelen yarlığ üzerine, daha fazla hanın tepkisini çekmemek için zaman kaybetmeden Bicar meselesinde duyulması ile Sivas’tan ayrılarak Moğol Hanlığı’na hareket eder. Gelin alayı ile Abaka Han’ın huzuruna çıkan Pervane Muinüddin, Anadolu’da meydana gelen olaylardan dolayı hanın güvenini kaybetmemek için Memlüklerin Selçuk Hatun’u kaçıracaklarını öğrendiği için aceleyle kendisine getirdiğini belirtmiştir. Düğün merasiminin bitmesinin ardından Pervane, Moğol hanı ile yaptığı gizli görüşmesinde Anadolu’da devlet adamlarından Hatiroğulları’nın Memlüklerle ittifak içinde oldukları ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev’i Baybars’a teslim edecekleri yönünde iddialarda bulunmuş, Hatiroğulları’nı

¹⁹² O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537.

¹⁹³ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.115; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.73; Özbek, a.g.m., s.51.

¹⁹⁴ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.77; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.100.

ortadan kaldırmak için kendisine bir ordu vermesini istemiştir¹⁹⁵. Pervane Muinüddin, aslında öne sürdüğü tüm iddiaları kendisi gerçekleştirmiş, ancak buradan da anlaşılacağı üzere her açıdan hanın yanında olduğu izlenimi vermek istemiştir. Ayrıca her geçen gün güçlenen Hatiroğulları, Pervane'nin nüfuzunun zayıflamasına sebep olabilirdi, bu nedenle belirli bir askeri güce sahip olan Hatiroğlu'nun ortadan kaldırılması gerekiyordu. Pervane de, hanın huzurunda bulunma fırsatını değerlendirerek böyle bir girişimde bulunmuştur.

Her iki tarafın da siyasi menfaatlerine göre uygun gördüğü bu evlilik büyük olasılıkla Anadolu Selçuklu Devleti içinde devlet adamları ve halk arasında olumlu karşılanmamıştır. Çünkü, Moğol şehzadesi Budist olduğundan Müslüman bir kişinin kendi dini dışında birisi ile evlenmesi Selçuklu Türkiyesi'nde destek görmemektedir¹⁹⁶.

8. HATIROĞLU ŞEREFEDDİN İSYANI, BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

8.1 Hatiroğlu Şerefeddin İsyanının Başlamasından Önceki Gelişmeler

Pervane Muinüddin, Anadolu'dan ayrılmadan önce saltanatın boş olmasından faydalanarak aleyhinde hareket etmesinden korktuğu Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin'i¹⁹⁷ ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunmuştur. İbn Bîbî tarafından verilen bilgilere göre; Pervane, Anadolu'dan ayrılmadan önce Arslandoğmuş oğlu Emir Sinaneddin ile gizlice bir görüşme yapmış ve

Ben Hatiroğlunun tutumlarında, davranışlarında ve sözlerinde

¹⁹⁵ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.598.

¹⁹⁶ Abaka Han, hızla yayılan İslam dinini benimsememiş ve atalarının gelenek-göreneklerini devam ettirerek Budizm'i benimsemiştir. Faruk Sümer, "Abaka", **TDVİA.**, C.1, İstanbul 1989, s.8.

¹⁹⁷ Hatiroğlu Şerefeddin devlet teşkilatlanmasında III. Keyhüsrev döneminde beylerbeyilik makamına getirilmiş ve Fahreddin Ali'nin vezirlik görevinden azledilmesinde ön planda yer almıştır. Pervane'nin yakın adamlarından olarak hareket eden Şerefeddin, Pervane'nin Moğolların maşası konumuna gelmesi ve Şerefeddin'inin de Moğol aleyhinde hareket etmesi sebebi ile Pervane ile araları açılmıştır. Bkz. Küçük, **a.g.e.**, s.82.

şimdiye kadar hiç iyilik ve hayır görmedim. Şüpheniz olmasın onlardan büyük bir bela ve elim bir fitne çıkacak. O karışıklıkta büyükler yorulacak ve ar tozları her yeri kaplayacak. Eğer burada kalmış olsaydım her ne kadar benim yetiştirdiğim kimseler olsalar da bunların pasını varlık aynasından silerdim... O iki kardeşin kanlarını dökmekte acele edin o konuda hızlı davranmayı ihmal etmeyin¹⁹⁸

diyerek Hatiroğullarının ortadan kaldırılması yönünde gizli bir emirde bulunmuştur. Pervane Muinüddin tarafından verilen bu emir, oğlu Mühezzebeddin, yakın adamları Taceddin Giv, Emir Sinaneddin ve Seyfeddin Torumtay tarafından daha sonra sultanın yanına, saraya dönülmesi ile tekrar görüşülmüştür.

Bu arada Pervane'nin yakın adamları ile yaptığı görüşmenin ardından Kayseri'den Tebriz'e hareket ettiği sırada "*Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin, Taceddin Giv ve Arslandoğmuş oğlu Sinaneddin'in de yer aldığı Selçuklu ve Moğol askerlerinden oluşan bir ordu ile beraber Memlük sınır hattı olan Akça Derbend ile Elbistan*" bölgesini muhafaza ve kontrol için hareket etmişlerdir. Selçuklu ve Moğol kuvvetlerince yapılan bu askeri hareket her yıl düzenli olarak Memlüklerin ilerleyişini kontrol amacıyla yapılmıştır¹⁹⁹. Hatiroğlu Şerefeddin, bu askeri hareketi sırasında Pervane ve önemli devlet adamlarının Anadolu'da bulunmayışından ve geride bırakılan asker sayısının az olmasından istifade ederek ilk isyan hareketine başlamıştır.

Elbistan bölgesine ulaşan Hatiroğlu Şerefeddin'in yanında bulunan askerlerinden öncü kuvvetler, askeri kontroller sırasında daha önce bölgeye ulaşmış olan Memlük askerleri tarafından pusuya düşürülmüştür. Öncü kuvvette yer alanlardan

¹⁹⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.179.

¹⁹⁹ Anonim, **a.g.e.**, s.37; İbn Bibi tarafından Pınarbaşı mevki olarak zikredilmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.180; Kaymaz tarafından Aziziye/Pınarbaşı aynı anlamda kullanılmıştır. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.147.

“Çaşnigir Türkeri oğlu Rumeri, Seyfeddin Ebu Bekir, Rükneddin Kılıçarşlan’ın yakın adamlarından Seyfeddin Karasungur” Memlûk askerlerince esir alınmış ve Memlûk Sultanı Baybars’ın huzuruna götürülmüştür. Hatiroğlu Şerefeddin ise, asker sayısının az olmasından dolayı daha fazla ilerlemeye cesaret edemeyerek, yanında kalan askerleri ile Kayseri yakınındaki Elbistan ovası gerisine dönmek zorunda kalmıştır²⁰⁰.

Hatiroğlu Şerefeddin, isyan hareketini başlatmasına rağmen yeterli askere sahip değildir. Bu nedenle Müslümanların daima koruyucusu konumunda olan Memlûk Sultanı Baybars ile temasa geçmek üzere harekete geçmiştir. Memlûk sultanı ile ittifak girişimleri daha önce defalarca yapılmış, ancak Pervane’nin menfaatleri ön planda tutması nedeni ile yarıda kesilmiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere Pervane, 1276 yılı başlarında Baybars’ı Anadolu’ya davet etmiş, ancak bir yıl sonra gelebileceği yönünde cevap alması nedeni ile Tebriz’e hareket etmiştir. Hatiroğlu da bu bilgidен habersiz olarak Memlûk sultanı ile ittifakta bulunmak istemiştir²⁰¹.

8.2 Hatiroğlu Şerefeddin İsyanı’nın Sebepleri ve Baybars ile Temasa Geçilmesi, Bedreddin Bektut’un Anadolu’ya Gönderilmesi

Hatiroğlu Şerefeddin’in isyan girişiminde bulunmasında Anadolu’nun içinde bulunduğu kargaşa ortamı büyük etken olmuştur. Hatiroğlu Şerefeddin, Moğolların Anadolu’daki varlığına, Pervane’nin ikili oyunlarından dolayı Anadolu’da Moğol varlığının pekişmesine, Anadolu’da yapılan baskı ve zulme son vermeyi amaçlamıştır. Anadolu’da her geçen gün artan Moğol hâkimiyeti ile beraber sultan da dahil olmak üzere Selçuklu devlet adamları Moğollara tabi kukla haline gelmiştir. Hatiroğlu

²⁰⁰ İbn Bîbî, a.g.e., s.180; O. Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri”, s.53.

²⁰¹ İbn Bîbî, a.g.e., s.180; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537-538.

Şerefeddin, tüm bu gelişmelerle birlikte Pervane'nin Anadolu'dan ayrılmadan önce aleyhinde yaptığı konuşma ve hakkında verdiği talimat nedeni ile bütün olumsuzluklara son vermek için isyan hareketine başlamıştır²⁰². Bu harekette, Müslüman bir hatunun Moğol şehzadesine eş olarak götürülmesi de oldukça etkili olmuştur²⁰³.

Hatiroğlu Şerefeddin bu hedefleri doğrultusunda Memlük sultanının desteğini sağlamak üzere harekete geçerek Elbistan bölgesinden ayrılmadan Memlük sultanına mektup göndermiştir. Gönderilen mektup ile, Pervane'nin ve Moğol noyanlarının Anadolu'da olmadığı, Selçuklu sultanının ve diğer devlet adamlarının kendisine tabi olacakları bildirilerek Baybars Anadolu'ya davet edilmiştir²⁰⁴. Hatiroğlu'nun bu talebi karşısında Memlük Sultanı Baybars, doğrudan kendisi sefer düzenlememiş "*Bedreddin Bektut al-Atabekiyye*" komutasında bir miktar askerini, yazdığı mektup ile Hatiroğullarına yardıma göndermiştir. Sultan Baybars yazdığı mektubunda seferi ancak bir yıl sonra yapabileceğini²⁰⁵ ve

Ey Müminler Allaha ve Allah'ın Resulüne ve sizin içinizden iş sahibi olanlara itaat edin. Bana itaat eden dünyada canını ve malını kurtardığı gibi ahirette de cennete girer. Ve bana asi olan karşı koyan cezasını bulduğu vakit kendi kendisini azarlamalıdır. Eğer bana itaat etmeyen kimseye ölüm cezası vermez isem oda benim ona karşı lütfum olur²⁰⁶

diyerek gözdağı vermiş ve tehditkâr bir şekilde Anadolu'ya düzenleyeceği bir hareket sırasında yanında yer almalarını belirtmiştir. Hatiroğlu Şerefeddin, Taceddin Giv,

²⁰² Cahen, **a.g.e.**, s.280; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.180; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.41.

²⁰³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.41; Kamuran Gürün, **Türk Devletleri Tarihi**, Bilgi Yay., Ankara 1984, s.373; Salim Koca, "Anadolu'da Türk Beylikleri", **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.705.

²⁰⁴ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.74; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537.

²⁰⁵ Sümer, "İlhanlı Hükümdarları..." s.180.

²⁰⁶ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.74.

Seyfeddin Torumtay gibi devlet adamlarına gönderilen mektuplarla kendisine bağılıklarını bildirmeleri istenmiştir²⁰⁷.

Memlük Sultanı Baybars tarafından yazılan mektuplar ve Halep'ten aldığı yardımcı kuvvetlerle birlikte 6 bine yakın asker ile 1276 Haziran ayı içerisinde Anadolu'ya giren Bedreddin Bektut'u, Elbistan dolaylarında bulunan "*Emir Seyfeddin Candar, oğlu Bedreddin Kus ve Emir Mikail*"in yer aldığı Selçuklu kuvvetleri karşılamıştır. Bedreddin Bektut, Sultan Baybars tarafından hazırlanan mektupları Elbistan bölgesi civarında karşılaştığı Selçuklu devlet adamlarına teslim ettikten bir süre sonra, Selçuklu devlet adamları aralarında yaptıkları anlaşmalar doğrultusunda yanlarındaki Moğol askerlerini öldürerek Bektut ile Anadolu'dan ayrılmışlardır²⁰⁸. Hatiroğlu Şerefeddin, Baybars'dan gelen askeri yardım ve mektup üzerine birçok devlet adamının desteğini sağlamış ve Baybars'ın askeri yardımda bulunacağı konusunda ümide kapılmıştır. Bedreddin Bektut, mektupları teslim ettikten sonra yanında bulunun askerleri ve diğer devlet adamları ile beraber Karatay Kervansarayı istikametinde ilerlemiştir²⁰⁹.

8.3 Hatiroğlu İsyanının Başlaması ve Kayseri'ye Hareket Edilmesi

Hatiroğlu Şerefeddin, Anadolu'nun boş olmasından istifade ederek ve Memlük Sultanı Baybars'ın da yardım edeceği ümidi ile daha önce belirtilen gerekçeler çerçevesinde isyan hareketine başlamıştır. Hatiroğlu Şerefeddin ilk adım olarak,

²⁰⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.538-539.

²⁰⁸ Baybars ve Selçuklu devlet adamları arasındaki mektuplaşma konusunda detaylı bilgi için bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.74-76; Sümer, "Anadolu da Moğollar", s.41.

²⁰⁹ Kaymaz tarafından verilen bilgilere göre; bu kişiler kendilerine dokunulmamak şartı ile Elbistan'da bulunan Moğolları beraber ortadan kaldırmayı teklif etmiş ve bir kısım Moğol askerleri öldürülerek Harim'e hareket edilmiştir. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-in**, s.148.

Baybars tarafından gönderilen mektupların ardından, ilerleyen zamanda askeri yardımın artacağı düşüncesi içerisinde Pervane Muinüddin'in oğlu Mühezzebeddin'i sultan ile Kayseri'de bırakmasının üzerine Kayseri'ye hareket etmiştir. Bu arada Selçuklu devlet adamları Taceddin Giv, Seyfeddin Torumtay ve Hatiroğlu Şerefeddin, Memlük Sultanı Baybars tarafından gönderilen mektuplar üzerine nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda görüşmüşler²¹⁰ ve bu görüşmeler sırasında Baybars'ın isteği doğrultusunda devlet adamları tek tek mektup yazmış ve imzalı olarak göndermişlerdir. Selçuklu devlet adamları yazdıkları mektuplarında *“Ben senin kölenim ve şehirler bütün senindir. Muinüddin Abaka'ya gitmiştir. Sultan III Gıyaseddin Keyhüsrev Kayseri'dedir. Biz hepimiz Kayseri'ye gider ve orada bütün beylere bu kararımızı bildirir, Sultan Gıyaseddin'i alarak süratle huzurunuzda geliriz”* diyerek teminat vermişler ve Kayseri'ye ilerlemişlerdir. Hatiroğlu Şerefeddin'in isyan girişiminden önce Kayseri'de *“Seyfeddin Torumtay, Mecdeddin Atabek, Nureddin Caca ve oğulları, birçok devlet adamı ile genç sultan III Gıyaseddin Keyhüsrev”*²¹¹ bulunmaktadır. Sultan ve devlet adamları, Selçuk Hatun'un eş olarak götürülmesi sırasında Pervane tarafından tedbir amacı ile burada bırakılmıştı.

Hatiroğlu Şerefeddin ve yanında bulunan devlet adamları, Kayseri'ye ilerleyişleri sırasında Karatay Kervansarayı'nda bir süre dinlenmişler. Bu sırada gece karanlığından faydalanan Taceddin Giv, Seyfeddin Torumtay ve Arslandoğmuş oğlu Sinaneddin gizlice Karatay Kervansarayı'ndan ayrılıp Pervane'nin verdiği emir doğrultusunda Kayseri'ye girmişlerdir²¹². Bu devlet adamları burada Pervane Muinüddin'in oğlu Mühezzibüddin ile babası Pervane'nin Anadolu'dan ayrılmadan

²¹⁰ İbn Bîbî, a.g.e., s.180.

²¹¹ Anonim, a.g.e., s.37; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.539.

²¹² O. Turan, “Selçuklu Vakfiyeleri” s.53; Anonim, a.g.e., s.37; Karatay Kervansarayı'nın Kayseri'ye bir günlük mesafede olduğu belirtilmektedir. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.149.

önce kendilerine verdiği talimatı görüşmüşler ve Hatiroğlu Şerefeddin'i ortadan kaldırmak için aralarında gizli bir plan yapmışlardır. Bu planda Hatiroğlu Şerefeddin, Kayseri'ye girip sultanın yanına geldiği sırada ya da Kayseri önlerinde karşılandığı sırada öldürülecekti. Mühezzibüddin ve devlet adamlarının aralarında gizlice yaptıkları bu konuşma Hatiroğlu Ziyaeddin'in yakın adamları tarafından duyulmuş ve derhal Ziyaeddin'e iletilmiştir. Ziyaeddin ise, Kayseri'de askeri tedbirler aldığı gibi ertesi gün şehre gelecek olan kardeşi Hatiroğlu Şerefeddin'e de haberci aracılığı ile durumu bildirmiştir. Hatiroğlu Ziyaeddin, kardeşine haberci gönderdikten sonra devlet adamlarının planını bozmak için hazırlıklarını tamamlamış ve askerlerine “*silah kuşanın, uyanık olun tetikte durun. Yarın gündüz ben Taceddin Giv'i kucakladığımda savaş kılıcını çektiğim zaman acımasız kılıcınızı onun vücuduna saplayın ve kötü varlığını yeryüzünden kaldırın*” diyerek emir vermiştir²¹³.

Hatiroğlu Şerefeddin, Baybars'ın desteğini sağladığının ümidi ile isyan bayrağını açmış olarak sultanı almak üzere Kayseri önlerine geldiği vakit, kardeşi Ziyaeddin diğer devlet adamlarından önce onu karşılayarak aleyhlerinde yapılan tüm planları anlatmıştır. Taceddin Giv, Seyfeddin Torumtay ve Emir Sinaneddin, planlarından haberdar olan Hatiroğlu Şerefeddin'i karşılamak ve hain planlarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Seyfeddin Torumtay ise bu karşılama sırasında geride kalmıştır. Hatiroğlu Şerefeddin'in Kayseri önlerinde karşılanmasında Taceddin Giv, hiç beklemediği bir tutumla karşılaşmıştır. Hatiroğlu, Taceddin Giv'e sert çıkarak “*eğer efendinin oğlu bizi karşılamaya gelseydi büyüklüğünden ne kaybederdi*” demiştir. Taceddin Giv ise, bu soru karşısında planını uygulayabilmek için savunmaya geçmiş ve “*eğer onun kusuru varsa siz melikü'l ümera iyi niyetinizle onu görmezden gelir, onun*

²¹³ İbn Bibi, a.g.e., s.180-181; İbn Şeddad, a.g.e., s.76-77.

yanına varınca ondaki utanma sıkılma duygusunu uyandırırınız” diyerek planını uygulamak için harekete geçmiştir²¹⁴. Ancak o sırada hazır durumda bekleyen Hatiroğlu Ziyaeddin, Taceddin Giv’e sarılma bahanesi ile kılıcını kınından çıkarmış ve Giv’in sağ eline saplamıştır. Taceddin Giv, canını kurtarmak için kılıcına sarılmışsa da Hatiroğulları’nın adamları tarafından öldürülmüştür. Taceddin Giv’in ardından yanında bulunan Emir Sinaneddin de öldürülmüştür. Aksarayî tarafından Taceddin Giv’in Hatiroğlu Şerefeddin tarafından öldürüldüğü belirtilirken, Anonim Selçuknâme’ye göre; Ziyaeddin’in bu devlet adamlarını öldürdükten sonra geride kalan adamlara “*her kimse kendi sırrını faş ederse ne olur diye sorar. Bu sual üzerine bulunanların katli vaciptir demeleri üzerine öldürülürler. Bu devlet adamlarının öldürülüş sebebi Moğollara düzenlenmesi kararlaştırılan baskının bunlar tarafından gizlice Moğollara söylenmesi olduğu da belirtilir*”²¹⁵. O. Turan, Taceddin Giv öldürülürken, Sinaneddin Arslandoğmuş’un son elçi olarak Baybars’a gönderildiğini belirtmektedir. Taceddin Giv ve Arslandoğmuş oğlu Sinaneddin’in öldürülmesinin ardından, Seyfeddin Torumtay aynı akıbete uğramamak için geri dönmüş ve evine kapanmıştır. Böylece Hatiroğlu İsyanı da bu olaylarla birlikte sert bir şekilde başlamış olur²¹⁶.

8.3.1 Hatiroğlu Şerefeddin’in Kayseri’ye Girmesi

Hatiroğlu Şerefeddin, aleyhinde hareket eden devlet adamlarını ortadan kaldırdıktan sonra Kayseri önlerindeki Meşhed Ovası’na kadar ilerlemiş ve kardeşi

²¹⁴ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.77; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.180-181; Anonim, **a.g.e.**, s.37; Kaymaz, **Pervane Mu’inüddin**, s.149.

²¹⁵ Bu devlet adamları genç sultanı korumakla görevlendirilmişlerdir. Ancak, Hatiroğulları karşısında tutunamazlar. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.78; Aksarayî, Nşr: Turan, **a.g.e.**, s.102; Anonim, **a.g.e.**, s.37.

²¹⁶ H. 674–675 Zilhicce-Muharrem (M.1276) Hatiroğlu Şerefeddin isyanının başladığı tarih olarak gösterilmektedir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.539.

Ziyaeddin'i Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i huzuruna getirmek üzere şehre göndermiştir. Kaynaklarda bu olayların meydana geldiği tarih konusunda net bir bilgi bulunmamakla beraber, 1276 yılı Haziran ya da Temmuz aylarında gerçekleştiği konusunda fikir edinebiliriz. Hatiroğlu Şerefeddin'in adamları ile Meşhed Ovası'nda bulunduğu sırada, III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile beraber birçok devlet adamı Kayseri şehrinde bulunmaktadır²¹⁷. Şehre giren Hatiroğlu Ziyaeddin, yanında bulunan adamları ile kendilerine karşı koyup, zorluk çıkarabilecek Moğol askerlerini ve Moğol taraftarı olanları kılıçtan geçirerek mallarına el koymuşlardır. Hatiroğlu'nun karşısında tutunamayacaklarını anlayan Seyfeddin Torumtay, Müstevfi Celaledin, Nureddin Caca ve Emir-i Dâd Eminüddin İsfahani, Sultan Keyhüsrev'i de yanlarına alarak Meşhed ovasında bulunan Hatiroğlu Şerefeddin'in yanına hareket etmişlerdir. Sultan "Cemal Taşı" adı verilen mevkide Hatiroğlu Şerefeddin tarafından karşılanmıştır²¹⁸. Sultan ve Selçuklu devlet adamlarının, Hatiroğlu'nun başlattığı isyanı tanıdıklarını bildirmelerinin ardından Hatiroğlu Şerefeddin, sultanı da yanına alarak isyan hareketini resmen başlattığını ilan etmiştir. Sultan ve Selçuklu devlet adamları, Hatiroğlu'nun yanına götürülüp isyanı tanımalarından sonra Hatiroğlu Şerefeddin tarafından "*Kayseri yakınlarındaki Develi Kalesi'ne*" götürülmüşlerdir²¹⁹.

Kayseri yakınlarındaki kaleye giren Hatiroğlu, burada bir süre Moğol taraftarlarının tasfiyesi ile uğraşmış ve Baybars'dan geleceğini ümit ettiği yardımı beklemiştir. Ancak bir süre sonra beklediği yardımın gecikmesi üzerine Kayseri'nin kendisi için tehlikeli olduğunu düşünerek, devlet adamları ve sultanı da yanına alarak

²¹⁷ Osman Turan tarafından 1276 Haziran ayında Kayseri'ye girdiği belirtilmektedir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.539; Diğer kaynaklarda ise, Kayseri önlerine geldiği tarih 27 Temmuz 1276 Pazartesi günü (13 Safer 675) gösterilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.76-78; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.150.

²¹⁸ Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.150; Burada ismi zikredilmeyen bir emir de Türkeri Çaşniğir'dir. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.37.

²¹⁹ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.115.

iktası olan Niğde'ye hareket etmiştir²²⁰. Hatiroğlu Şerefeddin'in sultanı yanına almasındaki amacı, isyanını meşru bir zemine oturtmak ve Selçuklu saltanatına taraftar olanların desteğini sağlamaktır.

8.4 Hatiroğlu Şerefeddin'in Niğde'ye Hareket Etmesi ve İsyanın Gelişimi

Hatiroğlu Şerefeddin, Selçuklu devlet adamları Meceddin Atabek, Seyfeddin Torumtay, Nureddin Caca ve Celaleddin Müstevfi ile Kayseri'den ayrılması sırasında Pervane Muinüddin'in oğlu Mühezzibiddin, eşyalarını toplama bahanesi ile Kayseri'ye geri dönmüştür. Mühezzibiddin, Kayseri'de bulunan eşyalarını ve maiyetini topladıktan sonra ıktaları olan Tokat'a çekilmiştir²²¹. Mühezzibiddin'in geri dönmesindeki amacı belirttiği gerekçesinden daha farklıdır. Bu davranışı ile babasından ve Moğol Hanlığı'ndan habersiz hareket etmek ve isyana katılmak istemediği ya da babasının daha önce Baybars ile yaptığı mektuplaşmadan haberdar olduğu anlaşılabilir. Kayseri'de Selçuklu devlet adamlarının itaatinin sağlanmasından sonra, Niğde'ye hareketlerinde devlet adamlarının ve sultanın da gönüllü olarak isyana katıldıkları söylenemez. Hatiroğlu'nun Niğde'ye gitmesinde kendisine ait ikta olması ve halkın kendisine daha sadık olduğuna inanması etkili olabilir.

Niğde'ye giren Hatiroğlu Şerefeddin burada Moğolların “*naibi konumunda olan ancak bu görevden ayrılmış olan Şemseddin Gencevi ile birleşir*”. Aksarayı tarafından “*Şemseddin Gencevi'nin Hatiroğlu'nun danışmanı olduğu vurgulanmaktadır*”. Hatiroğlu, Niğde'de ilk olarak isyanı yaymak ve daha fazla destek toplamak için ne yapması gerektiğine karar vermiştir. Devlet adamları ile yapılan görüşmeler sonucunda

²²⁰ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.115.

²²¹ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.76-77; Kaymaz, **13.yy İşbirlikçi Emiri...**, s.64-65; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.150.

Baybars ile temasa geçilmiş ve Moğollar aleyhinde hareket edilerek Türkmenler isyana davet edilmiştir. Hatiroğlu, bu amacında da başarılı olmuş ve kısa sürede Türkmenlerin isyana katılmasını ve böylece isyanın geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır²²².

8.4.1 Hatiroğlu Ziyaeddin'in Elçi Olarak Baybars'a Gönderilmesi

Hatiroğlu Şerefeddin, Niğde'de bulunduğu süreç içerisinde Baybars'tan beklenen yardımın gecikmesi üzerine tekrar harekete geçmiş ve Baybars'a göndermek üzere elçilik heyeti oluşturmuştur. Daha önce de Baybars'a gönderilen elçiler, Baybars'tan askeri yardımda bulunmasını istemişler ancak yeterli yardım yapılmaması üzerine tekrar gönderilen bir heyet, Baybars'ı yardım konusunda ikna etmeye çalışacaklardır²²³. Hatiroğlu Ziyaeddin başkanlığında oluşturulan heyette, Hatiroğullarının “37 adamı ile Emir Seyfeddin Torumtay oğlu Sinaneddin ve 20 adamı” yer almıştır. 1276 Temmuz-Ağustos ayı içerisinde Humus'ta Sultan Baybars ile görüşen elçiler, bağlılıklarını bildirerek isyana destek olması için Baybars'ı Anadolu'ya davet etmişlerdir²²⁴. Ancak Baybars elçilik heyetine

Tatarlardan ayrılmakta acele ettiniz. Muinüddin Pervane ile orduya gitmeden önce kararlaştırmış idik. Ben askerlerimle bu yılın sonunda Rum'a geleceğim. Şimdi askerlerim Mısır'dadır. Yanımda az ve zayıf bir miktar asker ile benim oraya gelmem mümkün değildir. Mühezzibiddin Tokat'a gitmiş olmakla doğru bir iş yapmıştır. Çünkü

²²² Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.78-79; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.101-102; Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.64-65.

²²³ Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.151.

²²⁴ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.78-79; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.182; Özbek, **a.g.m.**, s.52; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.537.

atasıyla benim aramda olan karar ve ittifaktan onun haberi vardır²²⁵

diyerek yardım talebine ancak bir yıl sonra cevap verebileceklerini belirterek, isteklerini geri çevirmiştir. Birkaç gün Humus'ta kalan elçilik heyetinden Hatiroğlu Ziyaeddin, yalnız olduğu bir sırada Sultan Baybars ile gizlice görüşmüş ve bu görüşmesinde Anadolu'ya sefer düzenlemediği takdirde kardeşi ile ona tabi olan devlet adamlarının hayatlarının tehlikeye gireceğini, Moğol noyanları tarafından öldürülebileceklerini belirtmiştir. Sultan Baybars Hatiroğlu Ziyaeddin'in ısrarları karşısında Anadolu'ya öncü birlik göndermeyi kabul etmiş²²⁶ ve bu öncü birlik Baybars'ın Anadolu'ya sefer düzenleyeceği izlenimi yaratarak, isyanı desteklediğini göstermek istemiştir.

Hatiroğlu İsyani'na destek vermek amacıyla Anadolu'ya gönderilen "*Seyfeddin Balaban, 20–25 Safer 675 tarihinde Baybars'ın emri doğrultusunda Halep'ten topladığı 6 bin asker ile Anadolu'ya hareket eder*"²²⁷. Seyfeddin Balaban, Maraş üzerinden Göynük'e ulaştığı vakit Pervane ve Moğol noyanlarının çok sayıda asker ile Anadolu'ya geldiğini haber almıştır²²⁸.

8.4.2 Türkmenlerle Temasa Geçilmesi ve Türkmenlerin İsyana Katılmaları

Hatiroğlu Şerefeddin, Baybars ile ittifak yapmak amacıyla elçilik heyetini gönderdikten sonra yardım geleceğinden emin olarak isyan hareketine devam etmiştir. İsyani daha geniş bir alana yaymak isteyen Hatiroğlu, Uç Türkmen beyleri ve

²²⁵ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.78-79.

²²⁶ Sümer, "İlhanlı Hükümdarları..." s.180; Özbek, a.g.m., s.52; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42; Aksarayî tarafından Hatiroğlu Ziyaeddin'in Kayseri'de iken Baybars'a elçi olarak gönderildiğini kaydetmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.78-79; Aksarayî, Nşr. O. Turan, **a.g.e.**, s.101-102.

²²⁷ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.78-79; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür**, TTK. Yay., Ankara 2002, s.482-483.

²²⁸ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42.

Karamanoğlu Mehmed Bey ile temasa geçmiş ve bunları isyana davet etmiştir. Türkmenlerden ilk olarak Karamanoğlu Mehmed Bey harekete geçmiş ve Niğde'ye giderek Hatiroğlu Şerefeddin'e bağlılığını bildirerek, isyanın en büyük destekçileri arasında yer almıştır. Böylece "*Hatiroğlu tarafından Ermenek serleşkerliği Bedreddin İbrahim'den alınarak Karaman oğlu Mehmed Bey'e verilir*"²²⁹. Diğer Türkmen unsurlar da zaman kaybetmeden isyana katılmak üzere Niğde'ye hareket etmişlerdir. Türkmenler ve Karamanoğlu Mehmed Bey isyan hareketini her geçen gün genişleterek sahil bölgelerine kadar etkili olmuşlar, ele geçirdikleri Moğolları ortadan kaldırarak, yağma ve talan hareketine devam etmişlerdir. Karamanoğlu Mehmed, Hatiroğlu nezdinde güven ve itibar kazanabilmek için Karaman, Ermenek çevresinde bulunan "*Urla adlı Moğol komutanı 200 askeri ile beraber öldürür. Karaman Türkmenleri güçlerini ispatlamak adına Moğol askerlerini başlarını keserek Niğde'de bulunan Hatiroğluna gönderir*"²³⁰. Aksarayî tarafından "*öldürülen askerlerin kesik başları ile guy-i çevkan (polo oyunu olduğu belirtilmektedir)*" oynadıkları ve altından kalkamayacakları büyük bir harekette buldukları belirtilmektedir²³¹.

Türkmenlerin bu hareketleri ile isyanın hızla Anadolu'ya yayıldığı sırada Hatiroğlu tarafından Baybars'a gönderilen elçilik heyeti Niğde'ye ulaşmıştır. Heyet, Baybars'ın Anadolu'ya sefer düzenleyeceğini ve öncü birliklerini gönderdiğini ve bunların Elbistan'a ulaştığını bildirmiştir. Bu haber üzerine Hatiroğlu Şerefeddin, söylenenlerin doğruluğunu araştırmadan, Baybars'ın Anadolu'ya geleceği haberi ile halkın desteğini sağlamak adına isyanı daha fazla genişletmeye çalışmıştır²³². Hatiroğlu,

²²⁹ Z. Günel Öden, "Karamanoğulları Beyliği", **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.756.

²³⁰ Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.152.

²³¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.79; Aksarayî, Nşr. O. Turan, **a.g.e.**, s.102 ; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.539; Özbek, a.g.m., s.58; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.152; Guy-i çevkan denilen aletle oynanan oyuna, topa verilen isimdir. Bkz. Pakalın, **a.g.e.**, s.682.

²³² Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.78-79; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.103.

başlattığı bu isyan hareketi sırasında Müslümanların kurtarıcısı olarak kabul edilen Baybars'ın gelişini her gün ümitle beklemiştir. Ancak, Moğollar karşısında tutunamayacağını anlaması ve yardımın gecikmesi üzerine ara sıra Niğde yakınlarında bulunan Develi Kalesi'ne giderek Baybars'ın gelişini buradan kontrol etmiştir. Daha önce değindiğimiz üzere, Memlük ülkesinde bulunan Hatiroğlu Ziyaeddin'in yoğun ısrarları karşısında Seyfeddin Balaban 6 bin kişilik kuvveti ile sultanı ve Şerefeddin'i korumak amacıyla Anadolu'ya gönderilmiştir. Elbistan bölgesine kadar ilerleyen Balaban, Pervane'nin çok sayıda Moğol askerleri ile Anadolu'ya gelmekte olduğunu duyarak karşı koyamayacağını anlamış ve ülkesine geri dönmüştür²³³. Hatiroğlu Şerefeddin ve taraftarları ise Baybars'ın Anadolu'ya gelmek üzere olduğu yönündeki asılsız haberlerle halkı ve devlet adamlarını oyalamaya devam etmişlerdir. İbn Bîbî tarafından Hatiroğlu Şerefeddin'in içinde bulunduğu durum “*her sınıf insandan büyük bir kalabalık meydana gelince her gün gücü, kibiri gururuyla birlikte aptal ve cahil hareketleri arttı. Her an devlet büyüklerini baskı ve zulüm altında tuttu...*” şeklinde tarif edilmektedir²³⁴.

9. PERVANE MUİNÜDDİN'İN MOĞOL NOYANLARI İLE ANADOLU'YA DÖNMESİ

Hatiroğlu'nun, isyanı daha geniş alana yayma çabaları içinde olduğu sırada Selçuk Hatun'u Moğol şehzadesi ile evlendiren Pervane Muinüddin, yanında olan Selçuklu devlet adamları, Toku ve Kongurtay noyanlar ile Anadolu'ya dönmek üzere hareket etmiştir. Devlet adamlarının bu ilerleyişleri sırasında Ermeni sınırına kadar

²³³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.78-79; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.152-153.

²³⁴ İbn Bibi, **a.g.e.**, s.182.

geniş bir alan Selçuklu Devleti topraklarına dâhil edilmiştir. Erzurum'a ulaşan Selçuklu devlet adamları ile Moğol komutanları Hatiroğlu'nun isyan başlattığını öğrenmiştir. İsyanın Sivas civarında öğrenildiğine dair bilgiler bulunmakla beraber, isyanın geniş bir alana yayıldığı doğru kabul edilirse Sivas'a ulaşılmadan öğrenilmesi muhtemeldir. Moğol noyanları zaman kaybetmeden durum hakkında bilgi edinebilmek için öncü bir birlik oluşturmuş, Moğol Hanı Abaka'ya haber göndermiş, daha sonra hanlıktan takviye kuvvet almak amacıyla Abaka Han ile durumu görüşmüşlerdir. Moğol ve Selçuklu devlet adamları Moğol Hanı'ndan aldıkları emirle Kongurtay komutasında 30 bin asker oluşturmuş ve tekrar Anadolu'ya hareket etmişlerdir²³⁵. Kongurtay, Toktu, Tudavun ve Taceddin Mutez'in yer aldığı 30 bin kişilik Moğol ordusu "M. 1276 Güz mevsiminde (H. 675 Rebiülahir) Hatiroğlu isyanını bastırmak üzere Doğu Anadolu bölgesinden Anadolu'ya girer, Sivas yolundan Yabanlu Pazarına kadar ilerlerler"²³⁶. Pervane Muinüddin, Selçuk Hatun'un teslim edilip dönülmesinden sonra Memlûklere karşı iyimser fikrini değiştirmiş ve sürekli olarak Moğolların Anadolu'dan atılması için uğraşan Pervane, bu kez Moğolların yanında yer almıştır. Pervane'nin bu şekilde fikir değiştirmesinde Memlûklerin kendisinden bağımsız olarak tek başına Anadolu'ya hâkim olmasından korkması etkili olmuştur.

Aksarayî tarafından nakledilen bilgilere göre; "Sivas'a ulaşan Moğol ve Selçuklu komutanları buradan Memlûk askerlerinin durumunu öğrenmek için 500 kişiden oluşan öncü birliği isyanın boyutunu öğrenmek amacıyla Elbistan bölgesine gönderir". Daha önce bahsedildiği üzere Memlûk Sultanı Baybars tarafından bölgeye gönderilmiş olan Seyfeddin Balaban komutasındaki öncü birliğin bir kısmı da burada bulunmaktadır.

²³⁵O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.541; Kaymaz, **Pervane Mu'inüd-din**, s.153; Aksarayî tarafından, Anadolu'ya gelen Selçuklu devlet adamlarının Sivas Pınarbaşı mevkinde Hatiroğlu isyanını öğrendikleri belirtilmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.80; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.103.

²³⁶İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.183; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.79.

“Moğol öncü birliği ile Memlûklü öncü birliği beklenmedik bir zamanda karşılaşır. Yakalanan Memlûk askerleri 6 bin olan sayılarını daha fazla söyler” bu asılsız haber karşısında Memlûklerle baş edemeyeceğini anlayan Moğollar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı şekilde Memlûklü kuvvetlerince yakalanan Moğolların öncü kuvvetlerinden bir kısım asker de Moğol Hanı Abaka’nın büyük bir ordu ile Anadolu’ya sefer düzenleyeceğini söylediklerinden Memlûk ordusu da gerekli hazırlığı yapmak üzere geri çekilmek zorunda kalmıştır²³⁷. Moğol noyanları sorgulama sırasında Memlûk komutanlarından, Pervane Muinüddin’in Baybars tarafından düzenlenecek seferden haberdar olduğu bilgisini de almışlardır. Bu haber ile Pervane, Moğol Hanı ve noyanları nezdinde güven kaybetmiştir. Moğol naibi olarak Anadolu’da bulunan, ancak daha sonra Hatiroğlu isyanına destek olan Şemseddin Gence’i de Moğolların Anadolu’ya geldikleri tarihte yakalanarak öldürülmüştür. Bu kişi de Hatiroğlu Ziyaeddin’in ardından tekrar yardım talep etmek ve yardımın gelişini hızlandırmak amacıyla Memlûk ülkesine gönderilmiş olan kişilerdendir²³⁸.

Hatiroğlu’na gönderilen Memlûk öncü birlikleri Moğolların ilerleyişi karşısında geri çekilmek zorunda kalmış, ancak Baybars’ın Anadolu’ya geleceği yönündeki asılsız haberler nedeni ile Hatiroğlu Şerefeddin, başlattığı isyanı devam ettirmiştir. Öncü birliklerin karşılaşmasından sonra ise “*Zamantı (Elbaş) ve Saros (Sartz) naipleri*” yaşanan mücadelede Moğol askerinin bozguna uğradığı ve Memlûk Sultanı Baybars’ın Anadolu’ya geldiği yönünde asılsız haberler göndermiştir. Hatiroğlu, bu haberlerin doğruluğunu araştırmadan, Türkmenlerin desteğini sağladıktan sonra memleketin dört bir tarafına fetihnameler göndermeye başlamıştır²³⁹.

²³⁷ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.183-184.

²³⁸ Yakalanan öncü birlik kuvvetleri, yardıma giden asker sayılarını bire on katarak söylemişlerdir. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.80; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.103.

²³⁹ Kaymaz, **Pervane Mu’inüddin**, s.153.

İsyanı daha etkili kılmak için fetihname yayan Hatıroğlu, Memlük sultanının kendisinin yanında yer aldığını ve sultan için Anadolu'dan değerli hediyeler toplanmasını da emretmiştir. Fetihnamelerin tüm Anadolu'ya gönderilmesinin ardından Moğollar aleyhinde Türkmenler tarafından büyük bir kıyım hareketinin başladığı anlaşılmaktadır. Moğolların oldukça zayıf hale getirdiği Anadolu Selçuklu Devleti'nin temeli bu isyan hareketi ile biraz daha sarsılmıştır. Bu arada Pervane Muinüddin ise, Moğol Hanlığı'ndan aldığı destek ile devleti temelden sarsan isyanı bastırmak ve hâkimiyetini tekrar sağlamak için harekete geçmiştir.²⁴⁰

9.1 Hatıroğlu Şerefeddin Tarafından Memleketin Dört Bir Tarafına Gönderilen Fetihname

Hatıroğlu tarafından Aksaray'a gönderilmiş olan bu fetihname, bu gün elde bulunmamaktadır. Günümüze sadece bir kopyası kalmıştır.

Bismillahirrahmanirrahim

Kadılar, imamlar, naipler, görevliler ve Aksaray halkı-Yüce Allah onları korusun-ve yüksek saltanatımızdan sual edenler bilsinler ki peş peşe gelen elçiler ve habercilerin bildirdiklerine göre, doğunun ve batının sultanı, iki kıblenin yöneticisi, dünyanın ve dinin direği el-Melikü'z-Zahir –Allah şanını yüceltsin- sayısız muzaffer askerle hareket etti. İslam askerlerinin öncü birliği, korunmuş ülkemize çıktılar. Saltanatımızın kutlu alayı İslam padişahını – Allah saltanatını ebedi kılsın- karşılamak için Niğde mahrusesinden ayrıldı. Karahisar-
1 Yavaş nahiyelerine varınca haberciler (kussad), “Devletimizin

²⁴⁰ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.78-79; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.102-103.

muhalifleri toplanmışlar, lanetli askerleriyle, Müslümanlığa ve Müslümanlara kastetmek için harekete geçmişlerdi” haberini getirdiler. İlahi korumanın güzelliği ve Rabbani lütfun desteği bizim kefilimiz ve yardımcımız olunca “Allah katında din, şüphesiz İslamiyet’tir” ayetine uygun olarak fetih ve zafer yardımları görüldü. “Allah, bu din için her asrın başında bir zafer ihsan eder” şeklinde Peygamber’in (A.S) sözü gereğince İslam askerleri Elbistan mevkiinde kâfir mel’unlarla karşı karşıya geldiler. Doğruluk ayağını “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz” vadisine koydular. Toprağa yakışan o rezil ve melunların çoğunu keskin kılıca yem yaptılar. Geride kalan bazıları da hezimete uğrayıp kaçtılar. Fesat çıkaran Pervane, Sahip ve hain Mu’tez, rezillik bağına ve esaret hüsrânına tutuldular. Saltanatımızın alayı İslam padişahını karşılamak için acele etmektedir. Şanı yüce Rabbani fazlın feyzine tam olarak güvenmekteyiz ki günden güne İslam’ın bayrakları yükselmekte dinin temelleri sağlamlaşmakta, kâfirliğin ve sapkınlığın direkleri sarsılmaktadır. Mel’un kâfirlerin – Allah onları yok etsin ve topluluklarını dağıtsın – yaktıkları ateş tamamen sönsün. İslamiyet’in başlarında bağışlanmış olan bu büyük bağış ve önemli yardımın müjdeyi ve desteği arttıracığını umuyor; bu müjdenin şehirde ve vilayette tellal çağırımlarını buyuruyoruz ki İnşallah-ı te’ala halkın tamamı gönlü rahat olarak işiyle gücüyle meşgul olsun ve duasını arttırsın”²⁴¹.

²⁴¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.81; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.107.

Bu fetihname ile Müslümanların koruyucusu olan Baybars'ın Moğollara karşı yanlarında yer aldığı vurgulanarak, Anadolu halkının da desteği tam olarak sağlanmak istenmiştir.

9.2 Hatiroğlu Şerefeddin Üzerine Gidilmesi ve Yakalanması

Gönderdiği fetihnamelerle isyanı yaymaya çalışan Hatiroğlu Şerefeddin, Niğde'de bulunduğu süre içinde sürekli olarak Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelişini beklemiş, Niğde'den ayrılarak sultanın gelip gelmediğini kontrol etmiştir. Son olarak Baybars'ın Moğol askerlerini bozguna uğrattığı haberi üzerine sultanı karşılamak için Elbistan'a hareket etmiştir. Karahisar-ı Yavaş'a giren Hatiroğlu Şerefeddin burada beklediği sırada, Pervane Muinüddin'in büyük bir ordu ile üzerine geldiğini öğrenmiştir. Hatiroğlu Şerefeddin, Baybars'dan beklenen yardımın gecikmesi ve Moğolların ilerleyişi karşısında olumsuzlukların artması üzerine çevresinde bulunan devlet adamlarına oldukça sert davranmış, bu duruma kızan devlet adamları da maiyetlerinde yer alan askerleri ile Hatiroğlu'nun yanından ayrılmışlardır²⁴².

Hatiroğlu Şerefeddin, her şeye rağmen yardım geleceğini umarak 4.000 askeri ile karşı koymak istemişse de casuslar aracılığı ile Moğolların ilerleyişini ve sayılarının oldukça fazla olduğunu öğrendiği zaman karşı koyamayacağını düşünmüş ve bulunduğu yerden ayrılma kararı almıştır²⁴³. Baybars'ın güven verdiği, fakat Anadolu'da yalnız bıraktığı Hatiroğlu Şerefeddin'in durumu her geçen gün kötüye gitmiştir.

Karahisar-ı Yavaş'ta çadırında bulunduğu sırada etrafı Moğol askerlerince kuşatılmış olan Hatiroğlu, ilk etapta şaşkınlık yaşamışsa da askerlerinin azlığına rağmen

²⁴² Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.82; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.106-107; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.541.

²⁴³ Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.64-66.; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.153.

karşı koymaya çalışmıştır. Ancak tutunamayacağını anlaması üzerine yanında bulunan Selçuklu Sultanı ve Selçuklu devlet adamlarına “*ben yanlış davranışlarımın ve kötü işlerimin tedbiri olarak zor günler için yaptırdığım kalelerin kapısına sığınmaktan başka çıkış yolu göremiyorum. Siz de saltanat alayıyla Pervane’yi karşılayınız*” dedikten sonra Moğolların kuşatmasını aşarak çadırından gizlice kaçar. Hatiroğlu Şerefeddin, yanına aldığı bir kısım adamı ile her türlü ihtimale karşı hazırlıklı bulundurduğu “*Luluve (Ulukışla) -kaynaklarda Luluve-Ulukışla kalesi, Niğde kalesi olarak ta geçmektedir-*” kalesine hareket etmiştir²⁴⁴. Luluve Kalesi’nde, kale komutanı olarak Hatiroğlu Şerefeddin’in dostu olarak gördüğü ve vefalı olacağını düşündüğü Sabıkuddin bulunmaktadır. Kale önlerine gelen Hatiroğlu Şerefeddin, kale komutanından maiyeti ile beraber kaleye alınmalarını istemiş, fakat Hatiroğlu’nun bu isteği karşısında büyük bir vefasızlık gösteren kale komutanı haberciler aracılığı ile sadece Hatiroğlunu ve yanında bir emirini alabileceğini belirtmiştir. Kale komutanı Sabıkuddin, Moğolların Anadolu’ya geldiğini bildiğinden ve kendisini cezalandırmalarından korkarak böyle bir davranış sergilemiştir. Hatiroğlu Şerefeddin yanında bulunan “*Emir-i Âlem’i ile Luluve kalesine sığınmıştır*”²⁴⁵. Fakat Emir, daha önce yaşadıkları bir takım sorunlardan dolayı Hatiroğlu’na kin duyması sebebi ile kale komutanını Hatiroğlu’na karşı kışkırtmıştır. İbn Şeddad ve İbn Bîbî tarafından verilen bu bilgiye göre; Emir-i Âlem’in kışkırtmaları sonucu Sabıkuddin, askerlerine verdiği emir ile Hatiroğlu’nu ani bir hareketle yakalatmıştır. Moğol hanı nezdinde itibar kazanmayı düşünen Sabıkuddin ve Emir-i Âlem, zaman kaybetmeden Hatiroğlu

²⁴⁴ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.183; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.541-542; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.115; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.79.; Kaymaz, **Pervane Mu’inü-din**, s.154.

²⁴⁵ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.79; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.541-542.

Şerefeddin'in yakalandığı haberini Moğol noyalarına bildirmişlerdir²⁴⁶. Sabıkuddin, Hatiroğlu'na söz vermiş olmasına rağmen sözünde durmamış, Moğolların kendisine zarar vermesinden korkarak Hatiroğlu'nu Moğol noyanlarına teslim etmiştir. Pervane Muinüddin, Hatiroğlu'nun yakalandığı haberini alması üzerine güvendiği devlet adamlarından Emir Seyfeddin Çalış'ı Hatiroğlu'nu almak ve kale komutanını mükâfatlandırmakla görevlendirmiştir.

Hatiroğlu Şerefeddin'in, güvendiği kale komutanı tarafından Moğol noyanlarına teslim edilmesinden önce Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Selçuklu devlet adamları da Hatiroğlu'nun ayrıldığı Niğde şehrinde yakalanmışlardır²⁴⁷.

9.2.1 Hatiroğlu Şerefeddin Ve Yanında Yer Alanların Yargılanmaları ve Öldürülmeleri

Yakalanan Hatiroğlu Şerefeddin, Moğol Noyanları Toku, Tudavun ve Kongurtay tarafından, Moğolların karargâh haline getirdiği Delice kışlağına götürülmüştür. Hatiroğlu'nun götürüldüğü ve yargılandığı yer konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Aksarayî tarafından Delice Kışlağı'na götürüldüğü²⁴⁸ belirtilirken Anonim Selçukname'de Gedük kasabasına götürülerek yargılandığı belirtilmektedir²⁴⁹. Olayların içinde bulunması ve eserini o dönemde ele alması sebebi ile Aksarayî tarafından verilen bilgi geçerli kabul edilebilir.

Moğol noyanları, Hatiroğlu İsyanı ile ilgili sorgulamaya ilk olarak Selçuklu

²⁴⁶ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.79; Ebû'l-Farac tarihinde Hatiroğlu'nun Kongurtay karşısında tutunamadığı ve Filistin ovasında Memlük ülkesine kaçacağı sırada yakalandığı belirtilir. Bkz. Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.598; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.184.

²⁴⁷ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.184-185.

²⁴⁸ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.83; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.108.

²⁴⁹ Anonim, **a.g.e.**, s.37; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.184; Moğol komutanı Giray da, Hatiroğlu isyanını bastıranlar ve Hatiroğlu Şerefeddin'i yargılayanlar arasında yer almaktadır. Bkz. Temir, **a.g.e.**, s.193, 216-217.

Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Hatiroğlu'nun yanında yer alan Selçuklu devlet adamları ile başlamışlardır. Sorgulanan devlet adamlarından “*Emir-i Şikar Kılavuz oğlu Seyfeddin, Camedar Sancar ve Hadım has Kayıaba sorgulamanın hemen ardından öldürülürler*”. Bazı devlet adamları ise, sorgulama sırasında aleyhlerinde yapılan suçlamaları kabul etmeyerek birbirlerine ithamlarda bulunmuşlar ve inkâr yoluna gitmişlerdir²⁵⁰. III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise, sorgusu sırasında Abaka Han'ın emrinden neden çıktığı sorusu üzerine yaşının küçük olması sebebi ile “*ben sabiyim doğruyu bulmak ve bilmek derecesinde değilim. Hükümet ulularının hareketlerine muhalefetten korktum*” diyerek suçsuz olduğunu ispatlamak istemiştir²⁵¹. Sultanın yanı sıra yargılananlar arasında Celaledin Müstevfi, Mecdeddin Atabek ve Seyfeddin Torumtay da vardır. Bu devlet adamları Pervane ve Moğol noyanları tarafından sultanı korumakla bırakılmışlardı. Ancak isyana dâhil olmak zorunda kalmışlardır. Bu devlet adamları da sorguları sırasında Hatiroğlu'na itiraz etmeye korktuklarını ve Taceddin Giv gibi öldürülebileceklerini söyleyerek kendilerini savunmuşlardır. Selçuklu devlet adamlarının ifadeleri, Pervane'nin yardım etmesi ve verdikleri değerli hediyelerle canlarını kurtarmışlardır²⁵². Seyfeddin Torumtay, canını kurtarabilmek için Abaka Han'a “*400 bin dirhem para, 200 at ve değerli hediyeler vermeyi vaat eder*”. Bunların yanı sıra “*1000 kadar Moğol askerinin bakımını üstlenmeyi*” teklif etmiş, bu teklifleri kabul edilen Seyfeddin Torumtay hayatını kurtarmayı başarmıştır²⁵³.

Hatiroğlu'nun yakalanması ve Selçuklu sultanının devlet adamları ile yargılanmasının ardından Moğol şehzadesi Kongurtay, Moğol hanını gelişmelerden haberdar etmek üzere Anadolu'dan ayrılmıştır. Toku ve Tudavun Noyan ise Hatiroğlu

²⁵⁰ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.185.

²⁵¹ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.80.

²⁵² O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.541.

²⁵³ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti**, s.371; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.154.

Şerefeddin'in sorgusuna başlamak üzere Moğol karargâhına hareket etmişlerdir. Hatiroğlu Şerefeddin'in sorgusu sırasında Anadolu'daki gelişmelerden haberdar olan ve hayatını kaybetme korkusu taşıyan Pervane Muinüddin de hazır vaziyette bulunmuştur. Sorgusu sırasında Baybars'la temasa geçme sebebi sorulan Hatiroğlu Şerefeddin, Pervane Muinüddin'in bu durumdan haberdar olduğunu ve kendisinden önce Pervane'nin Baybars ile ittifak içerisinde olduğunu, kendisinin de bu sebeple Memlükler ile temasa geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca isyana katılan "*Seyfeddin Torumtay, Mecdeddin Atabek ve Celaleddin Müstevfi'yi kendisinin etkilediğini söyleyerek öldürülmekten kurtulmalarını sağlamıştır*"²⁵⁴. Hatiroğlu bu itirafı ile ölüm cezasından kurtulmayı, cezasını hafifletmeyi düşünmektedir. Hatiroğlu'nun yargılanması sırasındaki bütün itirafları, noyanlar tarafından kaydedilerek Moğol Hanı Abaka'ya gönderilmiş ve Abaka'dan gelecek habere kadar da kırbaç cezasına çarptırılmıştır²⁵⁵. Hatiroğlu'nun bu itiraflarının ardından cezalandırılmaktan korkan Pervane, Hatiroğlu ile yaptığı gizli görüşme sırasında itirafını inkâr etmesini, aksi halde aynı akıbeta uğrayacağını belirtmiş ve kendisini öldürülmekten kurtaracağına dair vaatlerde bulunmuştur. Hatiroğlu'nun itirafları Pervane'nin ikiyüzlü siyasetinin ortaya çıkmasına sebep olacağı için böyle büyük bir korkuya kapılmıştır²⁵⁶.

Hatiroğlu Şerefeddin ise, Pervane Muinüddin'e güvenerek kırbaç cezası ile cezalandırıldığı sırada Pervane'nin durumdan habersiz olduğunu söyleyerek Pervane'nin ve kendisinin hayatını kurtarmaya çalışmıştır. Hatiroğlu Şerefeddin, kırbaç cezasının ardından Moğol hanından gelen yarığ doğrultusunda M. 1276 yılı Ekim ayı

²⁵⁴ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.80.

²⁵⁵ Kaymaz, Hatiroğlu'nun 1 ay boyunca 100 kırbaç cezası ile cezalandırıldığını belirtilir. Bkz. Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.64–66; Kaymaz, **Pervane Mu'inü-din**, s.154.

²⁵⁶ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.83; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.108.

içerisinde öldürülmüştür²⁵⁷. Anonim Selçukname’de ise “*H. 15 Safer 675 (M. 29 Temmuz 1276)*” tarihinde öldürüldüğü belirtilmektedir²⁵⁸. Hatiroğlu Şerefeddin öldürüldükten sonra handan gelen emir doğrultusunda parçalara ayrılmış ve “*başı Konya’ya, ellerinden birisi Ankara’ya diğeri de Erzincan’a, vücudunun her bir azası Anadolu’nun her bir şehrine*” gönderilmiştir²⁵⁹. Moğol noyanları tarafından bu şekilde Hatiroğlu isyanı’na destek verenlere ve ilerleyen zamanda isyana teşebbüs edebilecek Türkmenlere gözdağı verilmek istenmiştir. Hatiroğlu’nun öldürülmesinden sonra birçok devlet adamı da aynı akıbete uğramıştır.

Hatiroğlu Şerefeddin’in öldürüldüğü haberi fazla zaman geçmeden Memlük Sultanı Baybars’ın yanında bulunan kardeşi Hatiroğlu Ziyaeddin’e ulaşmıştır. Hatiroğlu Şerefeddin’in öldürüldüğünün Sultan Baybars’a anlatılmasından sonra, kendilerine sığınmış olan “*Mecdeddin Atabek’in kardeşi Nizameddin Yusuf ve Celaleddin Müstevfi’nin kardeşi Hacı ile Seyfeddin Torumtay’ın oğlu Sinaneddin Musa*” hapsedilmiştir. Hatiroğlu Şerefeddin’e gereken yardımı yapmamış olan Baybars, bu şekilde Hatiroğlu’nun intikamını alacağını göstermek istemiştir²⁶⁰.

9.3 Hatiroğlu İsyanı’nın Sonucu

Hatiroğlu Şerefeddin, Memlük Sultanı Baybars’a ve Türkmenlere güvenerek başlattığı isyan hareketinde büyük bir yenilgiye uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Hatiroğlu’nun başlattığı isyanda başarısız olmasında Baybars’ın yardım etmekte yavaş davranması, Hatiroğlu’nun Anadolu’da ortamın tam olarak isyana hazır olduğunu

²⁵⁷ Sevim- Merçil, **a.g.e.**, s.482-483.

²⁵⁸ Anonim, **a.g.e.**, s.37.

²⁵⁹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.547; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.81; Abû’l Farac tarafından verilen bilgiye göre Hatiroğlu, yanında sultan ile Memlûk sultanlığına sığınmaya çalıştığı sırada Kongurtay tarafından Filistin ovasında yakalanarak öldürülmüştür. Gregory Abu’l-Farac, **a.g.e.**, s.598.

²⁶⁰ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.81; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.185.

araştırmaması ve Pervane'nin daha önce Baybars ile temasa geçtiği 1 yıla kadar Anadolu'ya gelmeyeceğini bildiği halde isyan edeceğini tahmin ettiği Hatıroğlu'na bu durumu söylememesi en büyük etkenlerdir.

Bu isyan sonrasında Hatıroğlu'nun itirafları ile Pervane Muinüddin'e olan güven azalmış, itirafların Han'a iletilmesi ile Pervane Muinüddin, Moğol hanı nezdinde de itibar kaybetmiştir. Pervane, bu tarihten itibaren daha fazla gözetim altında tutulmuş olmalıdır²⁶¹. Abul Farac ise, bu bilginin aksine Pervane Muinüddin'in hem Selçuk Hatunu eş olarak vermekle hem de çıkacak olan isyan hareketini bildirmekle Moğollar nezdinde oldukça sevgi ve güven kazandığını belirtmektedir. Hatıroğlu ve taraftarlarının ortadan kaldırılmasından sonra Moğol Noyanları Toku ve Tudavun, Pervane ile Anadolu'nun her tarafını gezerek isyana destek verenleri cezalandırmışlardır²⁶².

Dönem hakkında bilgi veren Aksarayî, eserinde “*Ben de Hatıroğlu'nun divanında kalem sahibiydim ve onun devletinin sayfasına yazı yazmıştım. Fakat onlara olan itaatim kendi isteğim dışında oldu. Diğer tamahkâr insanlar gibi ortaya getirilen mallara saldırmadım. Bütün o işlerden uzak durdum...*” şeklinde açıklamaya yer vererek isyana dahil olmadığını belirtmektedir²⁶³. Hatıroğlu İsyanı'nın Moğollar tarafından oldukça sert bir şekilde bastırılmasına rağmen, bu tarihten itibaren Moğollar aleyhinde ayaklanmalar daha da artmıştır.

9.4 Hatıroğlu İsyanı Sonrasında Karaman Türkmenlerinin İsyanı Devam Ettirmeleri

Daha önce belirtildiği üzere Hatıroğlu Şerefeddin, isyan hareketini başlattığı

²⁶¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.83; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.108.

²⁶² Gregory Abu'l-Farac, **a.g.e.**, s.598.

²⁶³ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.84; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.110-111; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.116.

zaman isyanı daha geniş alana yaymak amacıyla Türkmen beylerini de isyana davet etmiştir. Türkmenler de daima Moğollar aleyhinde hareket ettikleri için Hatiroğlu'ndan gelen isteğe hemen cevap vermiş ve memleketin dört bir tarafında Moğollara karşı harekete başlamışlardır. İsyanın bastırılması ve Hatiroğlu'nun ortadan kaldırılmasından sonra Türkmenler, Moğolların tüm baskısına rağmen yine de isyanı devam ettirmişlerdir. Türkmenler ilk olarak Moğolların isteği doğrultusunda Selçuklu Devleti'ne daha önce verdikleri vergiyi kesmişlerdir. Türkmenlerin bu hareketi Moğollara ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı başlattıkları ilk ciddi hareket olmuştur²⁶⁴.

Türkmenlerin başlattığı bu isyan hareketi karşısında Pervane Muinüddin, kendi menfaatlerini gözeterek ses çıkarmamış, ancak Hatiroğlu İsyanı sırasında Ermenek Serleşkerliği elinden alınarak Karamanoğlu Mehmed'e verilen Bedreddin Huteni intikam duyguları ile harekete geçmiştir. Bedreddin Huteni, Pervane'nin ikiyüzlü siyaseti nedeni ile izin vermediği halde Moğol Noyanları Toku ve Tudavun'dan aldığı onayla 1.000 kişilik kuvvet oluşturarak Türkmenler üzerine Ermenek bölgesine gitmiştir. Pervane ise, Bedreddin Huteni'nin bu hareketini engellemeye devam etmiştir. Karaman Türkmenleri ilk anda Moğol ve Selçuklu kuvvetlerine karşı koyamayacaklarını düşünerek korkuya kapılmışlar, Bedreddin Huteni'yi karşılamak ve anlaşmak üzere haberciler göndermişlerdir²⁶⁵. Karamanoğlu Mehmed, haberciler aracılığı ile isyanın bedeli olarak “100 bin dinar ödemeyi” ve daha önce vermeleri gereken vergileri vermeyi kabul ettiklerini bildirmiştir. Ancak intikam duygusuna kapılan Bedreddin Huteni, kendisine olan güveninden dolayı bu teklifi reddederek

²⁶⁴ Ali Sevim, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, **Bellekten**, C.XXV, S.97, 1961, s.506.

²⁶⁵ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.85; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.110-11; Huteni'nin emrinde 2.000 kadar asker olduğu da kaynaklarda yer almaktadır. Öden, a.g.m., s.757; O.Turan tarafından Türkmenler üzerine giden kişinin Bedreddin Huteni değil oğlu Bedreddin Sinan olduğu belirtilmektedir. Bkz. O.Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.549.

Karaman Türkmenleri'ne saldırır. Türkmen kuvvetleri ile “*Göksu Derbendi*” mevkinde karşılaşan Bedreddin Huteni, Türkmenlerin karşısında tutunamayarak “*Ermenek yakınlarında bir kaleye*” sığınmak zorunda kalmıştır²⁶⁶. Bedreddin Huteni'nin böyle bir sefere çıkmasını doğru bulmayan dönemin âlimleri “*barış isteyenlere karşı savaşa kalkışmak hataların en büyüğüdür*” diyerek uyarmalarına rağmen Huteni'nin alimleri dinlememesi, hırsına yenilmesine sebep olmuştur. Karaman Türkmenleri, Bedreddin Huteni'nin sığındığı kaleyi kuşatarak Huteni'yi mağlup etmiş, ancak Huteni'nin yardım istemesi üzerine Delice kışlağında bulunan Eminateddin Mikail komutasında Selçuklu askerleri Ermenek dolaylarına hareket etmişlerdir. Eminateddin Mikail, kuşatma altındaki Bedreddin Huteni'yi kurtarmasına rağmen, Türkmenler karşısında başarısız olmuştur²⁶⁷. Karaman Türkmenleri, barış teklifi ile girdikleri mücadelede Selçuklu ve Moğol kuvvetlerine karşı kazandığı bu başarılarla gücünü ve malını daha da arttırmıştır.

9.5 İsyân Sonrasında Meydana Gelen Diğer Gelişmeler

Selçuklu ve Moğol kuvvetlerinin, Türkmen hareketlerini bastırdığı sırada Moğol ve Selçuklu komutanlarını uğraştıracak başka olaylarda meydana gelmiştir. Karaman Türkmenleri'nin hareketlerinden ve birbirlerinden cesaret alan Uç Türkmenleri, uç bölgelerinde bulunan Frenk kafilelere saldırarak tüccarların mallarına el koymuşlardır. Moğol noyanları, Anadolu'da Türkmen hareketlerinin devam etmesi, Bedreddin Huteni ve Eminateddin Mikail'in yenilmesi üzerine Pervane'nin dayısı Emirü's-Sevahil Hoca Yunus diğer Türkmenlere gözdağı vermek amacıyla Frenk

²⁶⁶ Sevim, “Cimri Olayı...” s.506-507; Öden, a.g.m., s.757; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, a.g.e., s.85; Aksarayî, Nşr: O. Turan, a.g.e., s.110-111; Kaymaz, **Pervane Mu'inüd-din**, s.157.

²⁶⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.548-549.

tüccarlarına saldıran uç Türkmenlerine karşı gönderilmiştir. Hoca Yunus da diğer Selçuklu komutanları gibi mağlup olmuş ve tüm malları Türkmenlerin eline geçmiştir²⁶⁸. Bu Frenk kafilenin 80 kişiden oluştuğu ve sadece bir tüccardan 120 bin dinar para alındığı belirtilir²⁶⁹.

Emineddin Mikail, Hoca Yunus ve Bedreddin Huteni, Türkmenler karşısında uğradıkları başarısızlıklardan sonra saltanat merkezi Konya'ya çekilmişlerdir. Selçuklu devlet adamları ve Moğol noyanları, Türkmenlerin bu hareketlerine son vermek için genel bir sefer düzenleme kararı almışlar, ancak mevsimin kış olması ve düşüncelerinin aksine gelişmeler yaşanması sebebi ile sefer düzenleyememişlerdir. Burada, Baybars'ın Anadolu üzerine düzenleyeceği sefer en önemli etken olmuştur²⁷⁰.

10. BAYBARS'IN ANADOLU SEFERİ VE BU SEFERİN SONUCU

10.1 Anadolu'ya Düzenlenen Sefer Öncesi Gelişmeler ve Hazırlıklar

Memlük Sultanı Baybars, 1260 tarihindeki Ayn Calut savaşında Moğollara karşı kazandığı başarının ardından Anadolu'da bulunan Müslümanların koruyucusu konumuna gelmiştir. Daima Moğollar ile mücadele içerisinde olan Baybars, 1260 tarihinden itibaren Müslümanlar tarafından kurtarıcı olarak görülmeye başlanmıştır. Hatiroğlu isyanı öncesinde Pervane ve Selçuklu devlet adamları tarafından ve isyan sırasında da isyan eden devlet adamları tarafından sürekli Anadolu'ya davet edilen Baybars, son olarak da Hatiroğlu Şerefeddin isyanının bastırılması ve Hatiroğlu

²⁶⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.559; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.158.

²⁶⁹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti**, s.371; Abû'l Farac tarafından Türkmenlerin 300 kişi olduğu, mallarına el konulan tacirlerin Hadiri oğlu İsa ailesine mensup oldukları, yalnızca 4 deve kurtarılabildiği ve olayın Herakleia şehri civarında olduğu belirtilmektedir. Bkz. Gregory Abû'l-Farac, **a.g.e.**, s.586-587; Ş. Turan, **a.g.e.**, s.176.

²⁷⁰ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.158.

Şerefeddin'in öldürülmesi nedeni ile devlet adamlarının ısrarı karşısında Anadolu üzerine yapılacak olan sefer hazırlıklarına hız vermiştir. Anadolu'da yaşanan son gelişmelerle Baybars'ın Anadolu'da beklediği ortam hazır hale gelmiş, Anadolu'da kendisine olan desteğin artacağı fikri ile Anadolu seferini erteleme gereği duymamıştır²⁷¹.

Memlük Sultanı Baybars, Anadolu seferine başlamadan önce Memlük ülkesinde bir takım düzenlemeler yapmıştır. Sultan Baybars, ilk olarak “5 bin asker ile Emir Aksungur el-Fergani’yi oğlu el-Melik es-Salih ile bırakmış” ve sefer için asker toplamaya başlamıştır. Ayrıca Sunkur el-Aşkar komutasında öncü bir birlikte oluşturarak, Moğolların askeri durumunu önceden öğrenmeye çalışmıştır²⁷².

10.2 Baybars'ın Anadolu Hareketi

Sultan Baybars, oğlu “el- Melik’ül Mesud Mehmed’i Seyfeddin Kalavun’un kızı ile evlendirdikten sonra M. 7 Nisan 1277 (H. 2 Zilkade 675 ” tarihinde Anadolu üzerine hareket etmiştir. Baybars'ın Anadolu üzerine yaptığı bu hareket tarihi kaynaklarda farklı olarak zikredilmektedir. Genel anlamda 1277 Nisan ayı içinde harekete geçtiği anlaşılmaktadır²⁷³. Devlet işlerinde sorun yaşanmaması için düzen sağlayan Baybars, yeterli sayıda asker toplayabilmek için Mısır'dan ayrılarak “Dımeşk’e oradan da Halep’e ulaşır”. Halep’te bir gün istirahat eden Baybars, buradan askerleri ile beraber “Heylan köyüne” geçmiştir. Burada da bir süre kaldıktan sonra sırası ile “Ayntap, Delük

²⁷¹ Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.68; Ebu'l Farac İbn'ül İbri, **Tarihi Muhtasarüddüvel**, Maarif Matbaası, Trk. Terc. Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s.50.

²⁷² Özbek, a.g.m., s.53.

²⁷³ Sümer, **a.g.e.**, s.58; 7 Nisan 1277 tarihinde Halep'ten Anadolu üzerine hareket ettiği belirtilmektedir. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.185-186. Kaynaklarda farklı tarihler yer almaktadır. Neşri 24 Mart 1277 (17 Şevval 675) tarihini vermektedir. Bkz. Neşri, **a.g.e.**, s.41; 13 Nisan 1277 tarihinde Elbistan ovasına ulaştığı belirtilmektedir. Kaymaz, **Pervane Mu'inüd-din**, s.159.

oradan da Mercü'd-Dibac"a ilerlemiştir. Memlük askerleri kaynaklarda "*Hadesü'l-Hamra olarak geçen Göynük ve Nehr'ü-l Azrak olarak geçen Göksu beldelerini*" geçtikten sonra Akça Derbend'e ulaşmıştır. Anadolu'ya giren Baybars "*Kışlakpınar, Reman*" ve başka bir köyde daha mola vererek Karatay Kervansarayı'na kadar ilerlemiştir²⁷⁴. Dönem ile ilgili kaynaklarda bu ilerleyişin tarihleri verilmekle beraber, bu tarihler birbirinden farklılık göstermektedir. Ayrıca Memlük askerlerinin bu ilerleyiş sırasında dağlık alanlarda ve çok zor şartlarda Anadolu'ya girdiği belirtilmektedir.

Sultan Baybars'ın bu ilerleyişini haber alan Ermeni Kralı Leon, Memlüklerin Anadolu'ya hızla ilerlediği haberini Kırşehir kışlağında olan Moğol Noyanları Toku ve Tudavun noyanlara bildirmiştir. Fakat Kral Leon'un bu girişimi Baybars'ın Anadolu'ya gelişini bekleyen Pervane Muinüddin tarafından engellenmeye çalışılmış ve Pervane, Leon'un haberlerinin asılsız olduğunu bildirerek Moğol noyanlarını oyalamaya çalışmıştır. Ermeni Kralı Leon ise kendisi için de büyük tehlike arz eden Memlüklere karşı Moğol noyanlarını daima uyarmıştır²⁷⁵. Moğol noyanlarının yanına giden Kral, "*dikkat edin ve uykudan uyanın çünkü Mısırlılar büyük bir ordu ile yaklaştılar*" diyerek uyarısını tekrarlamışsa da dinletememiştir. Ancak Pervane, Moğol noyanlarına olan yakınlığını ve onların eğlenceye olan düşkünlüğünü kullanarak haberlerin asılsız olduğunu yenilemiş ve ikramlarda bulunarak dikkatlerini dağıtmaya devam etmiştir²⁷⁶. Pervane'nin tekrar taraf değiştirdiği ve Anadolu'da baskın konuma gelen Moğolların Memlükler tarafından yıpratılmasını istediği anlaşılmaktadır.

Memlük Sultanı Baybars'ın Halep'ten ayrıldığı sırada bir takım olaylar meydana

²⁷⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545; 8 Şevval 675 (15 Mart 1277) tarihinde Dimeşk'e, 1 Zilkade 675 (6 Nisan 1277) tarihinde Halep'e girdiği belirtilmektedir. Bkz. Gökhan, a.g.m., s.211; O. Turan, "Selçuklu Vakfiyeleri" s.43; Sümer tarafından 24 Zilkade 675 (29 Nisan 1277) tarihinde Anadolu'da Karacahisar kayalıklarında mola verdikleri belirtilmektedir. Bkz. Sümer, a.g.e., s.19.

²⁷⁵ Ebu'l Ferec İbn'ül İbri, a.g.e., s.51.

²⁷⁶ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545; Gregory Abu'l Farac, a.g.e., s.598-599.

gelmiştir. Baybars sefer hazırlığı sırasında “*Halep valisi Emir Nureddin’i ve Emir Şerefeddin’i Şam üzerinden gelebilecek Moğol saldırılarını durdurmakla görevlendirir. Irakta bulunan Moğollar da Baybar’ın kendi üzerlerine geldiğini düşünerek Baybars’ın hareketini yavaşlatmak için Haface Araplarını Memlük askerleri üzerine gönderir*”. Fakat, Moğollar tarafından harekete geçirilen Araplar, Memlükler karşısında tutunamamış, Moğolların tüm girişimlerine rağmen Memlük askerlerinin ilerleyişini yavaşlatamamışlardır. Bu karşılaşma sırasında “*Halep naibi bunların beraberindeki bin iki yüz kadar deveyi ellerinden alır*”²⁷⁷. Bu şekilde Baybars’ın önüne çıkabilecek engellerden biri daha ortadan kalkmış olur.

10.2.1 Öncü Birliklerin Karşılaşması ve Moğolların Harekete Geçmeleri

Memlük askerlerinin Akça Derbent istikametinde ilerleyişi sırasında Memlük Sultanı Baybars’ın “Sunkur el-Aşkar” komutasında Anadolu’ya gönderdiği Memlük öncü birlikleri de Moğolların Anadolu’daki durumunu öğrenmek için ilerlemişlerdir. Memlüklerin öncü birlikleri Moğol komutanı Giray komutasındaki 3 bin kişilik Moğol öncü birliği ile aniden karşılaşmışlar ve Memlük askerleri, kısa bir mücadeleden sonra Moğol askerlerinin bir kısmını kılıçtan geçirip yakalananları ise esir almıştır. Bunun ardından Moğol noyanları kaçan askerler aracılığı ile Memlüklerin Anadolu’ya geldiğini haber almışlar ve her iki taraf da Anadolu’da daha ihtiyatlı hareket etmeye başlamışlardır²⁷⁸.

Öncü birliklerin karşılaşmasından sonra “*Sis (Çukurova) ve Suriye*” taraflarından

²⁷⁷ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.85; A.D. Erdem, a.g.t., s.94.

²⁷⁸ Öncü birliklerin Akça Derbend mevkinde karşılaştıkları yönünde bilgilerde bulunmaktadır. Bkz. Sevim, “Keyhüsrev III”, s.351; Sümer, **a.g.e.**, s.19; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.85. 14 Nisan 1277 tarihinde karşılaştıkları belirtilir. Bkz. Gökhan, a.g.m., s.211-212; Karşılaşan Moğol kuvvetlerin komutasında Giray’ın yer aldığı belirtilmektedir. Temir, **a.g.e.**, s.193; Kaymaz, **Pervane Mu’inü-dîn**, s.160.

Memlüklerin büyük bir ordu ile Anadolu'ya girdiği ve Ceyhan nehrine yaklaştığı haberi kesinleşmiştir. Memlük kuvvetlerinin yaklaşması üzerine, Moğol Hanı Abaka ve Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'den alınan emir doğrultusunda sefer hazırlığına başlanılmıştır. Moğol noyanları Toku, Tudavun ve Pervane Muinüddin askeri hazırlıkların yapılması için fermanlar çıkartmış ve savaş için hazır konuma gelmeye çalışmışlardır²⁷⁹. Hazırlıklarını tamamlayan Moğol noyanları, Kırşehir kışlağından yola çıkarak Kayseri'de diğer kuvvetlerle birleşmiş ve Elbistan istikametinde ilerlemişlerdir²⁸⁰.

10.3 Hazırlıkların Tamamlanması ve Elbistan Ovasında Meydana Gelen Savaş

Memlüklerin ilerleyişi karşısında Moğol noyanları, hızla Anadolu'daki tüm Moğol, Gürcü, Ermeni ve Selçuklu kuvvetlerini bir araya toplayarak büyük bir ordu hazırlamaya çalışmışlardı. Moğol noyanları, savaş düzeni alınması sırasında tek milletten orduya sahip olmadıkları için Selçuklu kuvvetlerinin kendileri gibi Müslüman olan Memlükler tarafına geçmesinden korkarak Selçuklu kuvvetlerini geri planda tutmuşlardır. Yine aynı şekilde Gürcülerin de aleyhlerinde hareket etmesinden, diğer unsurlarla aralarında kargaşa çıkarmalarından korkarak ayrı bir grup oluşturarak savaş düzeni aldirmişlerdir. Ayrıca, Selçuklu dönemi kaynaklarında ordunun biner kişilik on bir taburdan oluştuğu yani ordunun binlik, yüzlük ve onluk gruplara ayrıldığı da belirtilmektedir²⁸¹.

Memlük ordusunun durumu, Baybars'ın uzun süredir bu sefer hazırlığı içinde olması sebebi ile her anlamda İlhanlı kuvvetlerinden daha iyi durumdadır. Bu arada

²⁷⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.186-187; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.85; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545-546.

²⁸⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545.

²⁸¹ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.85-86; V. Gordlevsky, **Anadolu Selçuklu Devleti**, Çev: Azer Yaran, Onur Yay., Ankara 1988, s.69; Sümer, "İlhanlı Hükümdarları...", s.181.

Elbistan ovasına ilerleyen Memlük Sultanı Baybars, Toku Noyan ve Tudavun'un büyük bir ordu ile “*Binboğa (Horon dağı) dağlarına ulaştığı*” ve kendilerine yaklaştığını öğrenmiştir. Kaynaklarda iki kuvvetin sahip olduğu askeri güç farklı zikredilmiştir. İbn Bîbî tarafından da Memlük kuvvetinin asker miktarının sayısız, Moğol asker sayısının ise 3 binden az olduğunu ifade edilmiştir²⁸².

Toku ve Tudavun Noyanlar idaresindeki Moğol ordusu, diğer önemli komutanları “*Uructu, Tayçi (Napşi), Curmagun, Doladay Yargucu ve Sertak Tayve*” emrinde²⁸³ son hazırlıklarını “*Zamantı ırmağı*” kıyısında tamamladığı sırada, Memlük askerleri Elbistan ovasına yakın “*Huni tepesine*” kadar ilerlemişlerdir. Savaş, Moğol kuvvetlerinin ani saldırısı ile “*M. 1277 Nisan (H. 675 Zilkade)*” ayı içerisinde Elbistan ovasında Huni tepesinde başlamıştır²⁸⁴. Savaş hazırlığı sırasında Moğolların önemli komutanlarından Baycu Noyan, Sivas'tadır ve savaşa katılmak üzere harekete geçmişse'de o yetişmeden Elbistan ovasında savaş başlamıştır. Moğolların ani saldırısı ile başlayan savaşta ilk olarak Memlüklerin sol kolu yıpratılmaya çalışılmış, ancak geriden gelen Sultan Baybars'ın ve sağ kolda bulunan askerlerin yardımı ile Memlükler daha baskın duruma gelmiştir. Memlükler, beklenmedik andaki saldırıya karşı koyarak Moğolları büyük bir hezimetle uğratmıştır. Savaş sırasında Selçuklu askerlerinin yanı sıra Selçuklu devlet adamları da oldukça ilgisiz hareket etmiş ve kendilerini savaşın

²⁸² Kaynaklarda Memlük ve Moğol askerlerinin sayıları farklı zikredilmektedir. Sultan Baybars'ın Halep'ten topladığı askerler ile sayısının 30 bin, Moğolların ise Gürcü, Ermeni, Moğol ve Selçuklulardan oluşan kuvvetinin 16 bin olduğu belirtilmektedir. Bkz. Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.68; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.186-187; Gökhan tarafından Memlüklerin asker sayısı 10 bin, Moğol asker sayısı ise 1.000 olarak belirtilmektedir. Gökhan, a.g.m., s.212.

²⁸³ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.42; Elbistan savaşı öncesinde Niğde karargahı komutanı olan Hutu Buha da Elbistan savaşına katılan Moğol komutanları arasında yer almaktadır. Napşi Noyan hakkında bilgi için bkz. Temir, **a.g.e.**, s.191,198-199.

²⁸⁴ Gökhan, a.g.m., s.211-212; Faruk Sümer'e göre; 15 Nisan 1277 (10 Zilakde 675) tarihinde başlamıştır. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s.59; Kazım Yaşar Koprman'a göre; 18 Nisan 1277 (13 Zilkade 675) tarihinde olur. Bkz. Kazım Yaşar Koprman, “Mısır Memlükleri (1250–1517)”, **Genel Türk Tarihi**, C.3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.426; Cahen tarafından Elbistan yakınlarındaki Yukarı Cihan mevkinde karşılaştıkları belirtilmektedir. Bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.281. Ayrıca Selçuklu Sultanı, savaş alanından uzak tutulmak için Loras Dağı'na götürülmüş ve savaş sonuna kadar orada bekletilmiştir. Bkz. Neşri, **a.g.e.**, s.47.

dışında tutmuşlardır²⁸⁵. Her iki kuvvetinde zarara uğraması ve birbirini ortadan kaldırması Pervane Muinuddin'in en büyük isteğidir. Bu sayede Anadolu'da sadece kendi hâkimiyetini kurabilecektir.

Savaş sonunda Moğolların önemli komutanları Tudavun ve Toku Noyan'ın yanı sıra birçok komutanın hayatını kaybetmesi, Moğollar için büyük bir kayıp olmuştur. Kaynaklarda, savaşın meydana geldiği alanda “6700- 6770” Moğol ölüsünün bulunduğu belirtilmektedir. Selçuklu askerleri ise, geri planda kalıp yeterince savaşmadıkları ve gönüllü olarak Memlük ordusuna teslim olukları için fazla kayıp vermemişlerdir²⁸⁶. Ebû'l Farac tarafından ise, savaşta “5000 Moğol askerinin öldürüldüğü ayrıca askerler arasında 3 bin'e yakın İberyaluların da olduğu” belirtilmektedir²⁸⁷.

Aksarayî, savaşın seyrini “*Elbistan toprağı öldürülenlerin kanından lale bahçesine döndü. Kılıcın meydana getirdiği kan bulutu yağmur damlaları gibi yağmaya başladı*” sözleri ile ifade etmektedir. Savaş sırasında Moğol askerlerinin yanı sıra önemli komutanların birçoğu öldürülmüş bir kısmı da esir alınmıştır. Esir alınanlar arasında Selçuklu devlet adamları ile yakınları da yer almaktadır. Bu Selçuklu devlet adamları ve askerleri, Baybars'a karşı savaşmakta gönülsüz hareket etmişler, buradan esir olmalarının da kendi rızaları ile olduğunu anlayabiliriz²⁸⁸. Savaş sırasında esir alınan devlet adamları arasında Moğolların emrinden ayrılmayan Pervane'nin oğlu

Mühezzibiddin Ali, damadı Atabey Mecdeddin Atabey, Erzincan

Valisi Kutbeddin Mahmud, Hoca Yunus'un oğlu, Sivas Subaşı

Seyfeddin Sungurca, Emir-i Dâd Seyfeddin çalı, Arz'ül Ceyş Emir

²⁸⁵ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.116-117; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.87; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114.

²⁸⁶ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.42; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545-546; İbn Bîbî **a.g.e.**, s.188-189; Sümer, **a.g.e.**, s.59; Gordlevsky, **a.g.e.**, s.69; İbnül İbri savaşın, Moğol askerlerinin sarhoş olduğu sırada Memlük askerlerinin ani saldırısı ile başladığını belirtmektedir. Ebul Ferec İbnül İbri, **a.g.e.**, s.50.

²⁸⁷ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.59; Ebu'l Ferec İbn'ül İbri, **a.g.e.**, s.50.

²⁸⁸ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.87; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114.

Kemalettin, Germiyanlı Türkmen Alişir oğlu Seyfeddin, Müşrif Zahirüddin, Baş kadı Hüsameddin, Malatya valisi Reşidin oğulları, Taceddin Giv kardeşi ve bazı şehirlerin valileri²⁸⁹

yer almıştır. Esir olan devlet adamlarının sayısı kaynaklarda 12 olarak belirtilmektedir. Ayrıca Zeyrek Sahra Buga ve Nureddin Caca oğullarının da Elbistan savaşı sonrasında esir alındığı ifade edilmektedir²⁹⁰.

10.3.1 Savaş Sonrası Gelişmeler ve Pervane'nin Savaş Alanından Kaçması

Moğolların savaş alanında mağlup edilmesinin ardından Memlük Sultanı Baybars ve Hatiroğlu Ziyaeddin, savaş alanında ne kadar Moğol askerinin öldüğünü öğrenmek amacıyla savaş alanına dönmüşlerdir. Moğol askerleri arasında Moğolların önemli komutanlarının olup olmadığını kontrol eden Hatiroğlu Ziyaeddin, ölümlerine baktığı sırada öldürülmekten korkan yaralı bir Moğol askerinin ani saldırısına uğramış ve Hatiroğlu bu saldırı sonrasında hayatını kaybetmiştir²⁹¹. Anonim Selçukname'de Hatiroğlu Ziyaeddin'in 18 Zilkade 675 (23 Nisan 1277) tarihinde hayatını kaybettiği belirtilmektedir²⁹². Ayrıca Hatiroğlu'nun ölmeden önce Memlük Sultanı Baybars'a "*Benim işim bitti istiyordum ki senin hizmetinde Moğolları Anadolu'dan çıkarıncaya kadar çalışayım. Ama takdir benim fikrimin aksini ortaya koydu*" dediğine yer verilir. Hatiroğlu'nun bu son sözlerinin ardından Baybars, Anadolu'da güvendiği tek adamı da kaybetmiştir²⁹³. Baybars, Hatiroğlu Ziyaeddin'in

²⁸⁹ Cüveyni, **Tarih-i Cihangûşa**, C.1, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s.27; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.546; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42.

²⁹⁰ Temir, **a.g.e.**, s.183,203.

²⁹¹ Kaynaklarda Hatiroğlu Ziyaeddin'in yaralı bir Moğol askerinin attığı ok ile gözünden yaralandığını ve hayatını kaybettiği belirtilir. Kaymaz, **Pervane Mu'inüd-din**, s.161; Gregory Abu'l Farac, **a.g.e.**, s.601.

²⁹² Anonim, **a.g.e.**, s.37.

²⁹³ Gregory Abu'l Farac, **a.g.e.**, s.601.

ölümünden sonra Müslüman halkı Moğol zulmünden kurtarmak ve Selçuklu tahtına oturmak için Kayseri yönünde ilerlemeye devam etmiştir.

Bu arada Elbistan Ovası'nda, Moğol ve Selçuklu kuvvetlerinin büyük yenilgiye uğradığını, yok olma noktasına geldiğini gören Pervane Muinüddin, Baybars'ı Anadolu'ya kendi davet ettiği halde canını kurtarma telaşına kapılarak savaş alanından kaçmıştır. Pervane Muinüddin, telaş içerisinde ilk olarak sultanın da olduğu Kayseri şehrine hareket etmiştir²⁹⁴. Anonim Selçuknâme'de Pervane'nin Kayseri'ye ilerleyişi sırasında 3 ayrı yerde konakladığı belirtilmektedir²⁹⁵. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Sahip Ata Fahreddin Ali ile Abaka Han'ın hizmetinde savaşa katılma konusunu görüştüğü sırada Kayseri'ye giren Pervane, burada ilk olarak Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve ileri gelen devlet adamları ile görüşmüş, Elbistan ovasında Moğolların uğradığı hezimetini, Baybars'ın başarısını anlatmıştır. Savaş alanında olanları anlatan Pervane, Vezir Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in aksine *"Tokat'a gitmemiz gerekir. Orada bu işten daha rahat oluruz"* diyerek Kayseri'den ayrılmaya sultan ve veziri ikna etmiştir. Sultan III. Keyhüsrev, Abaka Han'dan habersiz olarak savaşa dahil olmak istemediği için Pervane'nin teklifini olumlu karşılamıştır. Bu durum, sultanın tecrübesiz bir yapıya sahip olsa da saltanatının Moğol hanına bağlı olduğunun farkında olduğunu göstermektedir. *"Erkilet tepesine"* çıkan sultan ve Selçuklu devlet adamları, Memlük sultanının askerleri ile Kayseri'ye yaklaştıklarını görmüşlerdir²⁹⁶. Büyük yenilgi karşısında Moğolların kendisini sorumlu tutmasından ve intikam almasından korkan Pervane, burada gördüklerinden sonra ıktası olan Tokat'a gidişini hızlandırmıştır. Selçuklu dönemi kaynaklarında Tokat Kalesi'ne gittiği ve

²⁹⁴ Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.163.

²⁹⁵ Anonim, **a.g.e.**, s.38; Farklı isimlerde zikredildiği ve 4 günlük mesafede olduğu belirtilmektedir. Paul Wittek, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Çev: Mihin Eren, **SAD, I, 1969**, TTK. Basımevi, Ankara 1970, s.233; Gordlevsky, **a.g.e.**, s.69.

²⁹⁶ İbn Bibi, **a.g.e.**, s.190-191.

buranın da “4 günlük mesafede” olduğu belirtilmektedir²⁹⁷.

Pervane'nin Kayseri'den ayrıldığı sırada bazı devlet adamları şehirden ayrılmamış ve Moğolların cezalandırmaları korkusu ile Memlük Sultanı Baybars'ın gelişini beklemişlerdir. Memlük sultanı Baybars'ı bekleyen devlet adamlarının isimleri “*Emir Seyfeddin Çalış, Emir Seyfeddin Balaban, Seyfeddin Şahin, Muzaffereddin Hacafi, Hatıroğlu Şerefeddin oğlu Nizameddin, Emir Ali ve Nusretüddin Çalış*”²⁹⁸ olarak ifade edilmektedir. Pervane ise o sırada Kayseri'den, yanında bulunan Sultan III. Keyhüsrev'in yanı sıra karısı “*Gürcü Hatun, Emir Bedreddin Mikail, Emir Celaleddin Müstevfi, Fahreddin Ali ve Atabek Mecdeddin*” ile beraber ıktası olan Tokat'a ilerlemiştir²⁹⁹. Bu arada Memlük Sultanı Baybars'ın yakın adamlarından olan Aybeyi Şeyhi, Baybars ile aralarında yaşanan anlaşmazlıktan dolayı Pervane ile işbirliği yapmak üzere Baybars'ın huzurundan ayrılmıştır. Aybeyi Şeyhi, ayrılması sırasında Baybars'dan yardım isteyen devlet adamları ile Hatıroğlu ve Pervane'ye ait mektupları da almış, ilerleyen zamanda menfaati doğrultusunda bunları kullanmayı düşünmüştür. Pervane Muinüddin'in Tokat'a ulaştığı sırada Aybeyi Şeyhi de arkasından ona yetişmiştir. Aybeyi Şeyh'in saf değiştirmesi ve yaptıkları ile çok da iyi niyetli olmadığı anlaşılmaktadır. Tokat'a ulaşan Pervane Muinüddin ve devlet adamları, Abaka Han'ı Elbistan Ovası'nda olanlardan haberdar etmek üzere harekete geçmişler ve bu sırada kendisine inandıkları Aybeyi Şeyhi de yanlarında bulunmuştur³⁰⁰. Daha sonra Aybeyi Şeyhi, Moğol Hanı Abaka'nın Anadolu'ya geldiği sırada ortaya çıkarak mektuplarla Pervane Muinüddin'in sonunu getirecektir.

²⁹⁷ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.86-87; Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.88; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114; Ayrıca Wittek tarafından Tokat için “*Dukia, Doqia, Tokhia, Toqia, Tokia ve Tokat isimlerinin*” kullanıldığı ve hepsinin de aynı yer için kullanıldığı belirtilmektedir. Wittek, a.g.m., s.233.

²⁹⁸ Sümer, **a.g.e.**, s.74.

²⁹⁹ Kaynaklarda Pervane'nin yanında eşi ile beraber 400 cariyesi de olduğu yer almaktadır. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.86; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.545.

³⁰⁰ Anonim, **a.g.e.**, s.38.

10.4 Baybars'ın Kayseri'ye İlerlemesi ve Kayseri'ye Girmesi

Pervane Muinüddin Süleyman ve Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in maiyetinde bulunanlarla Kayseri'den ayrılmasının ardından Sultan Baybars, aldığı galibiyet ile Kayseri önlerine kadar ilerlemiştir. Elbistan Ovası'nda Moğolları mağlup eden Memlük ordusu, ilerleyiş sırasında oldukça güçten düşmüştür. Sultan Baybars, şehre girmeden önce ilk olarak ordunun eski gücüne kavuşması için Karatay Kervansarayı'na gelmiş ve bir süre burada dinlenmiştir³⁰¹. İ. Gökhan tarafından Kayseri'ye ilerleyişi sırasında “*Saruz, Yedioluk, Pınarbaşı ve Karatay Kervansarayı*” istikametini takip ettiği belirtilmektedir³⁰². Kayseri yakınlarındaki Keyhüsreva adındaki ovaya kadar ilerleyişi sonrasında Baybars, Kayseri halkı ve şehrin ileri gelenleri tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Halk tarafından sevinçle karşılanmadığı yönünde bilgi bulunmakla beraber, bu bilgi doğruyu yansıtmamaktadır. Moğol zulmü karşısında halkın böyle bir tepki vermesi beklenemez. Baybars, Müslüman halkın gözünde Moğol zulmü karşısında kurtarıcı olarak görülürken³⁰³, İbn Bîbî tarafından “*edepsiz padişah*” olarak nitelendirilmekte, ayrıca etrafında yer alanların kendisinden nefret ettiği belirtilmektedir³⁰⁴. Baybars'ın Kayseri'ye ilerleyişi sırasında Pervane'nin yardım etmediği gibi savaş alanından da kaçması üzerine Baybars oldukça hiddetlenerek “*Onunla kavlimiz böyle değildi. Onunla birbirimize yazdığımız çok*

³⁰¹ Burada bir süre dinlenen Memlük ordusunun buradan sonra “*Samuga*” adlı köyde de bir süre dinlenerek Keyhüsreva ovasına ilerlediği belirtilmektedir. Sümer, **a.g.e.**, s.80-81; Anonim, **a.g.e.**, s.38; Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.547.

³⁰² Gökhan, **a.g.m.**, s.212.

³⁰³ O.Turan, halk tarafından Meşhed ovasında karşılandığını belirtmektedir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.546-547; Ayrıca İbn Şeddad, Baybars'ın bu ilerleyişi sırasında “*Ehl al Kehf (Tarsus sınırında Üfsus adlı köy) adlı köyü, Semendo adlı kaleyi ve Develi kalelerini*” aldığını belirtir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.87; Ebû'l-Farac tarafından Keykubat ovasında 15 gün dinlendiği ve sultanlığını burada ilan ettiği belirtilmektedir. Bkz. Gregory Abu'l Farac, **a.g.e.**, s.599-600; Roux tarafından Baybars'ın Kayseri'de büyük bir coşku ile karşılanmadığı, Baybars'ın büyük bir hayal kırıklığına uğradığı ve halkın tekrar Moğol zulmüne uğramasından korktuğunu belirtilmektedir. Bkz. Jean – Paul Roux, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, Çev: Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul 2007, s.300; Kaymaz, **Pervane Mu'inüddin**, s.163-164.

³⁰⁴ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.192.

mektup var. Birkaç yıldır ülkeme gönderdiği mektuplarda verdiği sözleri ezbere biliyorum... O yalancı ve hainin sözleri ile onca hazinemi malımı kaybettim. Hançerin ucunda pazara çıkılmasını sağlamazsam Allah'ın kulu olmayayım" demiştir. Baybars Pervane aleyhinde bu sözleri sarf ettikten ve savaştan yaklaşık iki hafta sonra İbn Bîbî tarafından verilen bilgiye göre; "H. 20 Zilkade 675 (M. 25 Nisan 1277)³⁰⁵ tarihinde *Keyhüsreva ovasından*" ayrılarak Kayseri şehrine girmiştir. Dönemin kaynakları Baybars'ın Kayseri'ye ilerlediği ve girdiği tarih konusunda farklı bilgiler vermektedir. Sonuç itibari ile 1277 yılı Nisan ayının son haftasında Kayseri'ye girmiştir.

Şehre giren Baybars, Müslüman halkın kurtarıcısı olarak hareket etmek istemiş ve bu eylemini meşru bir zemine oturtmak için Cuma namazından sonra Selçuklu tahtına oturmuştur. Hâkimiyet alametlerinden olan geleneklerini devam ettiren Memlûk Sultanı, nevbet çaldırılmış ve adına hutbe okutarak devlet adamlarıyla âlimleri huzuruna kabul etmiştir. Ayrıca Memlûk Sultanı Baybars şehre girdikten sonra Selçuklu ve Türkmen beylerine elçiler göndererek sultanlığını kabul etmelerini ve itaatlerini bildirmelerini istemiştir³⁰⁶. Bunun yanı sıra Memlûk ülkesine de ferman göndermiş, "Mel'un Moğol ordusunu kırdık, Rum diyarını bir günde ele geçirdik" diyerek, Moğollar karşısında aldığı başarıyı anlatmıştır. Sultan Baybars'a itaatini arz eden ilk Türkmen beyi Karamanoğlu Mehmed Bey olmuştur. Sultan Baybars, Karamanoğlu Mehmed Bey'in bu bağlılığı karşısında Mehmed Bey'e sancak ve menşurlar vererek, Ermenek, Karaman ve sahillere kadar geniş bir alanı idaresi altına bırakmıştır. Sultan Baybars, Kayseri'de bulunduğu sürece oldukça adaletli davranmış ve halkın malına,

³⁰⁵ İbn Bibi, **a.g.e.**, s.192; Neşri tarihine ve İbn Şeddad tarafından verilen bilgiye göre; M. 22 Nisan 1277 (H. 17 Zilkade 675) tarihinde Kayseri şehrine girmiştir. Bkz. Neşri, **a.g.e.**, s.43; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.87; Ebûl Ferec İbnül İbri Keykubat ovasında 15 gün kaldığını belirtmektedir. Bkz. Ebül Ferec İbnül İbri, **a.g.e.**, s.50.

³⁰⁶ Kaynakta Emir Seyfeddin Çalış'ın da kendisine vekil tayin edildiği belirtilmektedir. Ancak diğer kaynaklarda bu bilgiye yer verilmemektedir. bkz. Sümer, **a.g.e.**, s.83-85; Cahen, **a.g.e.**, s.282.

canına dokunmadan, ihtiyaçlarını kendi imkânları ile satın alarak temin etmiştir. Bu arada Sultan Baybars, Kayseri’de bulunduğu süre içinde ilk olarak savaş alanında yaptığını görmezden geldiği Vezir Pervane Muinüddin’e elçi aracılığı ile haber göndermiş ve eski makamındaki görevine dönmesini yanında yer almasını istemiştir. Ancak Pervane, bu davet karşısında Moğolların tepkisini çekme korkusuyla oyalama yoluna giderek iki haftalık bir süre istemiştir³⁰⁷.

Memlük Sultanı Baybars, şehirde bulunduğu süre içinde Pervane Muinüddin’in eşi Gürcü Hatun’un Kayseri’den ayrılması sırasında yanına alamadığı mallarına, Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev’e ve devlet adamlarına ait mallara el koymuştur. Bir süre sonra asker sayısının fazla olması, yiyeceklerin satın alınması sebebi ile Anadolu’da yiyecek ve para sıkıntısı da yaşanmaya başlanmıştır³⁰⁸. Baybars’ın Kayseri’de bulunduğu sürece Anadolu’da kıtlık yaşanmasında ihtiyaçların parayla temin edilmesinin yanı sıra asker ve hayvan sayısının çok olması, şehri kontrol altında tutmak amacıyla giriş çıkışların kontrol altında tutulması, yolların kesilmesi de etkili olmuştur. Aksarayı tarafından şehir ekonomisinin zayıf olduğu dönemde *“tahulların bulunamadığı ve bir men (833 gr ağırlık ölçüsü) kuru üzümün 10 dirheme satın alınıp, hayvanların yem ihtiyacının karşılandığı”* belirtilmektedir³⁰⁹.

³⁰⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.548; Baybars askerlerine yağma hareketlerini yasakladığı gibi “ben bu memleketi harap etmek için gelmedim. Sultanını tatarların esaretinden kurtarmak için geldim” diyerek halkın koruyucusu olduğunu göstermiştir. Bkz. Gregory Abu’l Farac, **a.g.e.**, s.600; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.88; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.88.

³⁰⁸ Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.68; Kaymaz, **Pervane Mu’inüddin**, s.165.

³⁰⁹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.88; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114. Baybars döneminde Anadolu’da yaşanan kıtlığın Bizans kaynaklarınca ilahi menşeilere dayandırıldığı belirtilmektedir. Bkz. Gülay Öğün Bezer, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da ve Civar Bölgelerde Kıtlık”, **Tarih Boyunca Anadolu da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs Bildirileri**, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s.82.

10.4.1 Kayseri'den Ayrılması

Baybars, Kayseri'de bir süre bekledikten sonra Anadolu'dan ayrılma kararı almıştır. Bu kararı almasında kendisine yardım sözü veren devlet adamlarının sözlerinde durmaması, Türkmen beyleri ve devlet adamlarının yardım etmedikleri gibi Moğollar aleyhinde de hiçbir girişimde bulunmamaları en önemli etken olmuştur. Baybars, bu durumun kendi için her geçen gün daha fazla tehlike oluşturduğunu düşünerek ayrılma kararı almıştır. Baybars'ın askeri gücünün zayıflaması, ekonomik sıkıntılarının, kıtlığın yanı sıra Kayseri'den ayrılmasında en önemli iki etken daha sayılmaktadır³¹⁰. Bunlardan ilki çok güvendiği yakın adamı Hatiroğlu Ziyaeddin'in savaş alanında ölmesi, ikincisi ise, Baybars'ın Anadolu'da hakim konuma gelmesiyle Selçuklu Devleti'nin ne Moğollara ne de Memlûlülere bağımlı olmasını istemeyen kesimler tarafından kendisinin Anadolu'da yerinin olmadığını duymuş olmasıdır. Baybars, Karamanoğlu Mehmed Bey'i yerine vekil olarak Kayseri'de bırakmış ve maddi manevi çöküntü içerisinde Abaka Han'a karşı koymayacağı düşüncesi ile zaman kaybetmeden Anadolu'dan ayrılmıştır³¹¹. İbn Şeddad tarafından daha önce Moğollar tarafına geçmiş olan Aybeyi Şeyhi'n de Baybars'ın yanında olduğu belirtilmektedir³¹². Baybars'ın Moğollara karşı başlattığı mücadeleye devam etmeden Anadolu'dan ayrılması, Müslümanların koruyucusu görevini üstlenmesine rağmen Anadolu halkı tarafından yabancı olarak görülmeye devam ettiğini, tam olarak güvenilmediğini göstermektedir.

Baybars'ın Kayseri'de bulunduğu süre ve ayrıldığı tarih konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbn Bibi, Baybars'ın Kayseri'de 5 gün kaldığını ve

³¹⁰ Anonim, *a.g.e.*, s.38; Küçük, *a.g.e.*, s.29; Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-din*, s.165-166.

³¹¹ M. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK. Yay., Ankara 1999, s.33; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.43; O. Turan tarafından Emir Seyfeddin Çalış'ın naip olarak bırakıldığı belirtilmektedir. Bkz. O. Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s.548.

³¹² İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.88.

Anadolu'ya gelmesinden önce Moğol hanının hâkimiyetinin daha iyi olduğunu “*adaletinden zulüm uyur hale gelmiş, kurt ve kuzu aynı yerde yatar olmuş*” ifadesiyle Anadolu'daki Moğol hâkimiyetini övmüştür. Baybars'ın da köle olduğunu vurgulamış “*hataya düşerek padişahlık vehmine kapılmış, hiçbir zaman padişahlığa layık biri değildir*” diyerek, Baybars'ı aşağılamıştır³¹³. Sonuç itibari ile Baybars, Moğolları mağlup ettikten sonra güven ortamının kalmadığı gerekçesi ile kısa bir süre kaldığı Kayseri şehrinden ayrılmıştır. Ayrıldığı tarih kaynaklarda farklılık göstermekle birlikte, nisan ayı sonu ile mayıs ayını ilk haftası Anadolu'dan ayrılır³¹⁴. Pervane Muinüddin, hâkimiyetine engel teşkil eden Moğol ve Memlûk gücünü ortadan kaldırma düşüncesi ile Baybars Anadolu'dan ayrılmadan Sivas civarında “*Kırlu*” denilen mevkide konakladığı sırada huzuruna elçi göndermiş ve Anadolu'dan ayrılması konusunda oyalamaya çalışmıştır³¹⁵. Pervane Muinüddin'in riyakârlığını, menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini anlayan Memlûk Sultanı Baybars, Pervane'nin elçisine oldukça sert bir tutum sergilemiştir. Elçiye;

biz sözumüzü tuttuk. Defalarca kendilerinin davetlerine icap ettik.

Buna karşılık onlar anlaşma şartlarını yerine getirmediler; aramızda geçen yazışmalara sadık kalmadılar. Harp sahasında bizim askerlerimizin sol kanadının karşısında yer aldılar. Tatarların egemenliği altına girdiklerinden beri fesat kumkuması insanlar

³¹³ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.192-194.

³¹⁴ Aksarayî ise, 10 gün kaldığını belirtmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.88; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114; İbn Bîbî ve Faruk Sümer tarafından ise, Baybars'ın 5-6 gün kalarak ayrıldığı, Anadolu'ya geldiği ve ayrıldığı tarihin toplam 35 gün sürdüğü belirtilmiştir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.196; Sümer, **a.g.e.**, s.61; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.43; Kayseri'ye girişinin 5. günü Selçuklu tahtına oturmasının 3. günü şehirden ayrıldığı belirtilmektedir. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.166; Cahen 28 Nisan da ayrılmaya başladığına yer vermiştir. Bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.282.

³¹⁵ Gönderilen elçinin adı da Zahirüddin Tercümani'dir. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.166. Kırlu adı ile anılan mevki, Sümer tarafından Kubarlı olarak zikredilmektedir. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s.89.

olmuşlardır...³¹⁶.

diyerek Selçuklu devlet adamlarına güvenmediğini belirtmiştir.

Ayrıca Pervane'ye deki biz Anadolu'nun durumunu, yollarını öğrenmiş ve kendisinin annesini, oğlunu ve kızının oğlunu esir etmiş bulunuyoruz. Bizim için bu kadarı zaten kâfidir. Saltanat tahtına oturduğumuz, tahtı kendimize mal edişimizden değildir. Sadece size bizim önümüzde hiçbir engel olmadığını göstermiş olmak için...³¹⁷.

dedikten sonra Anadolu'dan tamamen ayrılmak üzere harekete geçmiştir.

Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması sırasında takip ettiği güzergâh konusunda da farklı bilgiler yer almaktadır. Fakat genel itibari ile geldiği yol üzerinden ayrıldığı belirtilmektedir. Baybars, Kayseri'den ayrılmasının ardından Sivas üzerinden hareketle ilk olarak "*Sultanhanı Konağı'na daha sonra Kızılsu, Karacahisar, Zamantı ve Yabanlu pazarı*" istikametinde savaşın yapıldığı Elbistan ovasına ilerlemiştir. Baybars Elbistan ovasına ulaştığı vakit savaş alanında ne kadar Moğol askeri öldürüldüğüne bakmış ve ardından Moğolların arkalarından yetişerek aniden saldırmaları korkusu ile bir süre Akça Derbend'de Moğol askerlerini beklemiştir³¹⁸. Selçuklu dönemi kaynakları bu şekilde geldiği yol üzerinden Anadolu'dan ayrıldığını vurgularken C.Cahen diğerlerinden farklı olarak aynı yolu takip etmediğini, "M. 28 Nisan 1277" tarihinden itibaren Anadolu'dan çekilmeye başlayan Baybars'ın var olan yiyecek sıkıntısının daha da artmasını istemediği için böyle bir harekette bulunduğunu

³¹⁶ İbn Şeddad, a.g.e., s.89.

³¹⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.548; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.166-167.

³¹⁸ Elbistan ovasına ulaşan Baybars'ın El-Han ırmağı yakınlarında Eskerkis adlı kalede ve daha sonra Maraş yakınlarındaki Börklüce ve Sis civarında bir yerde mola verdiği belirtilmektedir. Bkz. Gökhan, a.g.m., s.213; Baybars bu bekleyiş sırasında ele geçirdiği hazineyi güvence altına alabilmek için Emir Bedreddin el-Hazinedar himayesinde ülkesine göndermiştir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.548-549.

belirtmiş, ancak tam olarak hangi güzergahtan ayrıldığı konusunda bilgi vermemiştir³¹⁹. Askeri gücünün ve maddi gücünün zayıf olduğu belirtilen Baybars'ın bu kadar sıkıntının yanında aynı güzergâhtan gitme ihtimali oldukça düşüktür. Ayrıca zayıf bir ordu ile Moğol Hanı Abaka'ya karşı koyması imkânsızdır. Bu nedenle Baybars bir süre beklediği Akça Derbend'de Moğol askerlerinin gözükmemesi üzerine Memlük ülkesine dönmek üzere hareket etmiştir. Genel itibari ile yer alan bilgilere göre; Baybars, Elbistan ovasından ayrıldıktan sonra “*Göksu denilen mevkide bir süre konakladıktan sonra Göynük, Maraş, Börklüce, Sis ve Meri istikametinde ilerlemiştir. Meri’de konaklayan Baybars, Derbesak ve Harim’e*” ulaşmıştır³²⁰.

Anadolu’da Selçuklu devlet adamlarının ve Türkmen beylerinin ilgisiz tutumlarına rağmen Karamanoğlu Mehmed Bey, Baybars'ın Harim’e ulaştığı sırada elçiler göndererek Anadolu’dan ayrılmamasını istemiş, emrinde 20 bin süvari ile 30 bin piyade Türkmenin olduğunu ve askeri sıkıntı çekmeyeceklerini belirtmiştir. Ancak Baybars, şartların ordusunu zorlaması üzerine bu isteklerini kabul etmeyerek bir ay konakladığı Harim’den ayrılarak Memlük ülkesine ulaşmıştır³²¹.

Baybars'ın Anadolu üzerine düzenlediği bu sefer ilerleyen zamanda Türkmen unsurların isyan hareketlenmelerini daha geniş çapta devam ettirmelerine yardımcı olacaktır. Baybars'ın bu seferi, Türkmenlerin de Baybars'a güvenerek başlattıkları bu hareketlenmelerini devam ettirmeleri ile Anadolu Selçuklu Devleti ve Moğol hâkimiyeti nezdinde oldukça olumsuz etki yapmıştır.

³¹⁹ Cahen, **a.g.e.**, s.282.

³²⁰ Sümer, **a.g.e.**, s.94-95; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.167-168; Gökhan tarafından aynı güzergahı takip ettiği vurgulanırken, el-Eskerkiş adlı kalede ardından Maraş yakınlarında olan Börklüce ve Sis civarında adı belirlenemeyen bir yerde mola verdiği ifade edilmektedir. Bkz. Gökhan, **a.g.m.**, s.213.

³²¹ Kurban Bayramı'nı Harim’de geçirdiği ve 10 Haziran 1277 (7 Muharrem 676) tarihinde Şam’a ulaştığı belirtilmektedir. bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, **a.g.e.**, s.168; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.89; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.549. Özbek tarafından da 9 Mayıs 1277 tarihinde Harim’e ulaştığı belirtilmektedir. Bkz. Özbek, **a.g.m.**, s.56.

Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması sırasında yanında esirlerin yanı sıra kalabalık bir Selçuklu ümerası da yer almıştır. Bunların büyük bir kısmı Moğol hanının kendilerini cezalandırmasından korkarak Baybars ile hareket etmiş olanlardır. Baybars'ın yanında “*Pervane Muiniüddin Süleyman'ın annesi, oğlu Mühezzibüddin, Germiyan Türkmen Beyi Alişiroğlu Şihabüddin Gazi, Cacaoğlu Nureddin, Atabey Mecdüddin'in kardeşi Kutbeddin Ahmed ve Sivas Subaşı Emir Nusretüddin*” yer almıştır. Bunların dışında Moğollar aleyhinde hareket etmiş olan Hatiroğlu Şerefeddin'in oğlu Nizamüddin Evhadi, Emir-i Dad Seyfeddin Çalış, Müşri Memalik, Zahirüddin Müteveç ve savaş sırasında esir alınan oldukça kalabalık bir grup da yer almaktadır³²².

10.4.2 Dönüş Yolunda Ermeniler Üzerine Gidilmesi

İbn Şeddad ve Abû'l Farac tarafından verilen bilgilere göre; Memlük Sultanı Baybars, Kayseri'den ayrıldıktan sonra Keykubat Hanı'nda bir süre konaklayarak askerlerini Remane adındaki mevkiye göndermiştir. Bu bölgeye gönderilen Memlük askerlerinin komutanı olarak da Alaüddin Taybars görevlendirilmiştir. Remane'de bulunan Ermeniler, Elbistan Savaşı'ndaki yapılan mücadeleler sırasında Moğol askerlerini sakladıkları ve Moğolların rahatça Suriye'ye geçmelerine yardımcı oldukları için cezalandırılmışlardır³²³. Baybars'ın Anadolu'dan tamamen çıkması ve Memlük ülkesine ulaşması ile Moğolları Anadolu'dan çıkarma girişimi sona ermiştir. Selçuklu devlet adamları, Müslüman olması sebebi ile Memlüklerin Anadolu'ya tamamen yerleşmesinden korkarak Baybars'ın yanında yer almamış olabilirler. Elbistan ovasında

³²² Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.167; Sümer, **a.g.e.**, s.91.

³²³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.89; Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.600; Sümer tarafından, Memlük askerlerinin 11 Zilkade 676 tarihinde Remane'ye geldiği belirtilmektedir. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s.75.

Moğollara karşı elde edilen başarı, Memlüklerin Ayn Calut'tan sonra bir kez daha Moğollara karşı üstün olduğunu göstermiştir.

10.4.3 Memlük Ülkesine Ulaşan Baybars'ın Ölümü ve Taht Değişiklikleri

Baybars'ın ölümü konusunda kaynaklarda farklı bilgilere yer verilmektedir. İbn Şeddad ve N. Kaymaz tarafından verilen bilgilere göre; Anadolu'dan ayrılarak “*M. 10 Haziran 1277 tarihinde (H. 7 Muharrem 676)*” Dimeşk'e ulaşan Baybars, köşkünde içtiği kımızdan hastalanmış ve ertesi gün ölmüştür³²⁴. Kopruman'a göre ise, “*M. 20 Haziran 1277*” tarihinde hastalanarak hayatını kaybetmiştir³²⁵. İbn Bîbî tarafından da hizmetkârları tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ifade edilmektedir³²⁶. Ebû'l Farac tarihinde ise, Baybars'ın Elbistan Ovası'nda Moğollara karşı yaptığı savaş sırasında bacağına ok isabet ettiği, okun günlerce bacağına kaldığı ve Memlük ülkesinde okun çıkarılmasının ardından öldüğü belirtilmektedir. Ayrıca, Sultan Baybars'ın ölümü, süryani Ebû'l Farac tarafından kötülüklerle dolu hayat yaşadığı, sonunda Allah'ın gazabına uğradığı şeklinde yorumlanmıştır. Baybars'ın ölümü ile kötülüklerin son bulduğu belirtilmiştir³²⁷.

Memlük Sultanı Baybars'ın ölümünden sonra yerine devlet adamlarının da onayı ile oğlu Berke Han getirilmiştir. Ancak Berke Han'ın saltanatı fazla uzun sürmemiş, devlet adamlarına karşı sert tutumu ve devlet adamları ile arasındaki yönetim konusundaki yaşadığı anlaşmazlık nedeni ile sultanlıktan azledilmiştir. Berke

³²⁴ Baybars fiziki özellikleri bakımından uzun boylu, esmer olarak tarif edilir. Ayrıca Kıpçak'ta yapılan bir saldırı sonucu esir edildiği Kahire'de Emir Alâeddin Aydeğ'in el-Bunduktar el-Salih'e satıldığı belirtilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.XII-XVII; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.168.

³²⁵ Kopruman, a.g.m., s.428.

³²⁶ Ş. Turan da İbn Bîbî tarafından verilen bilgiyi teyit etmektedir. Ş. Turan, **a.g.e.**, s.144; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.195.

³²⁷ Ebû'l Farac tarihinde, hizmetkârı tarafından kımızına zehir karıştırıldığı ve bu zehirli kımızı içip hastalanan Baybars'ın, bu kımızdan hizmetkârına da içirdiği ve ikisinin de öldüğü belirtilmektedir. Bkz. Gregory Abu'l Farac, **a.g.e.**, s.601.

Han'ın saltanatının 2 yıl sürdüğü belirtilmektedir. Berke Han'dan sonra tahta geçmek isteyen Memlük komutanı Kalavun, halkın Baybars'a olan bağlılığından korkarak Sultan Baybars'ın küçük oğlu Bedreddin Sülemiş'i sultan ilan etmiş ve sultan olacak yaşta olmaması sebebi ile devlet işlerini kendisi yürütmüştür. Kalavun, bu sayede devlet teşkilatını da kendisine itiraz etmelerine imkân vermeyecek şekilde tekrar düzenleme yoluna gitmiştir. Kalavun, sultanlığını ilan edecek uygun ortamı sağladıktan sonra, aklı başında birisi olmadan devlet işlerinin yürütülemeyeceğini ileri sürerek "26 Kasım 1279" tarihinde sultanlığını ilan etmiştir³²⁸.

11. KARAMANOĞLU MEHMED'İN İSYAN BAŞLATMASI VE KONYA ÜZERİNE HAREKET ETMESİ

Baybars'ın Anadolu üzerine düzenlediği sefer, Anadolu halkını ve devlet idarecilerini Moğol baskısından kurtarmak için yapılmışsa da, Selçuklu devlet adamları Moğollar aleyhinde hiçbir harekette bulunmamışlardır. Pek çoğu İran asıllı olan devlet adamlarının ikiyüzlü politikaları karşısında Baybars, Moğol zulmünden kurtulmak istemeyen Selçuklu devlet idarecilerine yardım etmeden Anadolu'dan ayrılmıştır. Baybars'ın bu seferi sadece Türkmen unsurların³²⁹ harekete geçmesi konusunda teşvik edici unsur olmuş ve Türkmenlerin harekete geçmesi için gerekli zemini hazırlamıştır.

Daha önce Hatiroğlu isyanı sırasında Moğollar karşısında Hatiroğlu'nun yanında yer alan Türkmenler, bu kez de Moğol zulmüne karşı duran Baybars'ın yanında yer

³²⁸ Kazım Yaşar Koprıman tarafından Berke Han'ın 17 Ağustos 1279 tarihinde tahttan indirildiği ve Bedreddin Sülemiş'in 7 yaşında olduğu belirtilmektedir. Bkz. Koprıman, a.g.m., s.428.

³²⁹ Türkmenler, Anadolu'ya Moğol baskısı ile gelmiş ve yine aynı şekilde Anadolu'da Selçuklu devlet adamlarının ve Moğol Hanlığı'nın baskısı ile uç bölgelere yığılmışlardır. O. Turan tarafından 13 yy. da 3 milyon Türkmen'in göçebe olarak Denizli, Kütahya, Karahisar ve Kastamonu çevresine yerleştiği ve ilerleyen zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'ni uğraştıran en büyük tehlike haline geldikleri belirtilmektedir. Bkz. O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.304.

almış ve onun Anadolu'dan ayrılmasından sonra da hareketlenmelerini devam ettirmişlerdir. Hatiroğlu isyanı sonrasında Karaman Türkmenleri³³⁰ her ne kadar ortadan kaldırılmak istenmişse de, Baybars'ın Anadolu'ya gelişi bu planın gerçekleşmesine imkân vermemiştir. Baybars'ın Anadolu'ya geldiğinin öğrenilmesi ile Fahreddin Ali'nin oğulları Taceddin Hüseyin, Nusretüddin Hasan ve Emineddin Mikail, Karamanoğlu Mehmed Bey üzerine yapılan seferden saltanat merkezi Konya'ya çekilmek zorunda kalmışlardı³³¹. Karamanoğlu Mehmed Bey, Elbistan galibiyetinden sonra da boş durmayarak yanında yer alan Eşref ve Mentеше Türkmenlerinden oluşan 10 bine yakın Türkmen ile Aksaray istikametinde ilerlemiş ve isyanın ilk işaretlerini göstermiştir. Karamanoğulları'nın Baybars'a güvenerek devam ettirdikleri bu isyan hareketlerinde, Baybars tarafından kendilerine daha önce verilen menşurlarla hareket etmişlerdir. Ancak bu sırada Baybars'ın Anadolu'dan ayrıldığı haberini alarak elçiler göndermişler ve daha önce değinildiği üzere Anadolu'da kalmasını istemişler, ancak Baybars elçilere hilat giydirerek tekrar Anadolu'ya göndermiştir³³².

Karaman Türkmenleri, Baybars'dan gelen olumsuz habere rağmen kendilerine verilen menşur ve sancaklarla Aksaray civarından itibaren isyanı başlatarak saltanat merkezi Konya üzerine hareket etmişlerdir. Bu ilerleyişleri sırasında Anadolu'da

³³⁰ Karaman Türkmenleri, Selçuklu Devleti ve Moğol kuvvetleri karşısında durabilen güçlü beyliklerdendir. Karaman Türkmenleri'nin hâkim olduğu Ermenek ve çevresi ilk defa I. Alâeddin Keykubat devrinde hizmetleri karşılığında Kemareddin Lala'ya verilmiş ve bu dönemden itibaren Ermenek dolaylarında Türkmen sayısı artmıştır. Ayrıca bu bölgede Ermenilere ait toprakları da ele geçirerek hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir. Karaman Türkmenlerinin devlet üzerindeki etkileri en çok II. İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki mücadelede görülmektedir. Moğollar aleyhinde olan Türkmenlerden, bu mücadelede II. Keykavus'un yanında yer alan Türkmen beyi Karaman öldürülmüş, II. Keykavus'un Bizans'a sığınması ile yakınları da Pervane tarafından Gavele Kalesi'ne hapsedilmiştir. Ancak IV. Kılıçarslan'ın tahta çıkışı ile Anadolu'da kargaşa ortamı oluşturmak isteyen Pervane tarafından serbest bırakılmışlardır. Bu şekilde 1266'dan itibaren ortaya çıkan Karamanoğlu Mehmed de Türkmenleri Moğol ve Selçuklu kuvvetleri aleyhinde hareket etme konusunda teşvik etmiştir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.519-520; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.203-204; Öden, **a.g.m.**, s.756.

³³¹ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.169; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.484-485.

³³² Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.169-170; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.560.

bulunan Moğol komutanları askerleri ile yakalanarak öldürülmüş ve mallarına el konulmuştur. Karamanoğlu Mehmed Bey, Baybars'ın Anadolu'dan yeni ayrılmış olmasından ve saltanat merkezinin boş olmasından istifade ederek Moğol taraftarlarına son vermek için böyle bir girişimde bulunmuştur. Saltanat merkezini ele geçirdiği takdirde, çıkarmış olduğu isyan oldukça geniş alana yayılacağı gibi Moğol varlığına da son verilmiş olacaktır. Konya önlerine gelen Karamanoğlu Mehmed Bey, Memlük Sultanı Baybars tarafından verilen sancak ve menşuru göstererek, Baybars'ın yanında yer aldığını, Kayseri'de tahta oturduğunu ve Moğolların mağlup edildiğini söyleyerek şehrin teslim edilmesini istemiştir. Ancak şehir halkı ve komutanları, Türkmenlere itimat etmeyerek onları şehre almamışlardır³³³. Bunun üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, ilk hareketinde başarısız olması karşısında gerekli hazırlıkları yaparak tekrar saldırmak amacıyla Konya önlerinden ayrılmıştır. Bu arada Baybars seferi nedeni ile saltanat merkezi boşalmış, devlet adamları Elbistan yenilgisi nedeni ile sorguya çekilmiştir.

11.1 Sahte Şehzade Cimri'nin Ortaya Çıkarılması, Konya'nın Alınması ve Cimri'nin Sultan İlan Edilmesi

Karamanoğlu Mehmed Bey, başlatmış olduğu isyan hareketinde Baybars'ın yardım etmeyeceğini hesap etmiş ve askeri gücüne güvenmesine rağmen bunu meşru bir zemine oturtmak için harekete geçmiştir. İlk etapta şehrin teslim edilmemesi üzerine birçok yeri yağmalayan Mehmed Bey, şehri ele geçirip Moğolların bir dediğini iki etmeyen genç sultanı tahttan indirerek isyan hareketi sırasında yanında yer alacak

³³³ Elbistan yenilgisi sonrasında Karamanoğlu Mehmed'in isyanı başlattığı sırada Pervane Muinüddin'in yargılandığı, daha sonra öldürüldüğü ve diğer devlet adamlarının Abaka Han'ın yanında buldukları, bu nedenle saltanat merkezinin boş olduğu belirtilmektedir. Bkz. Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", s.705; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.43; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.90.

Selçuklu şehzadesi arayışı içine girmiş ve bu fikrini Türkmen beyleri ile de paylaşmıştır. Mehmed Bey, Türkmen beyleri ile yaptığı görüşme sırasında³³⁴ *“Baybars’dan fayda gelmez. Eğer elimize bir Selçuklu sultanı geçirirsek amacımıza ulaşmakta kimse engel olamaz. Bizans Kralı Vasilyus’a elçi gönderir tevazu göstererek eski sultanın oğullarından birisini istersek isteğimizi kabul eder”* diyerek asıl niyetinin ne olduğunu açıklamıştır. İbn Bîbî tarafından verilen bilgiye göre; Karamanoğlu Mehmed Bey’in bu şekilde arayış içinde olduğu sırada bunu duyan bir kişi, daha sonra Cimri lakabı takılacak olan şahsı ortaya çıkarmış ve İzzeddin Keykavus’un torunu olduğunu öne sürmüştür. Sivaslı Taki adında yalancı bir şahsın şahitliği ile de bu şahıs, Kırım’da bulunan II. İzzeddin Keykavus’un oğlu Gıyaseddin Siyavuş olarak tanıtılmış ve Türkmen beyleri de buna inandırılmışlardır³³⁵.

Bu sahte şehzadenin gerçekte kim olduğu konusunda kaynaklar tarafından farklı bilgilere yer verilmektedir. İbn Bîbî³³⁶ tarafından verilen bilgilere göre; yalancı şahitlerle ortaya çıkarılmış, tarikat mensupları arasında yer edinmeye çalışmış, kendisini her yerde İzzeddin Keykavus’un oğlu olarak tanıtmış bir şahıstır³³⁷. Aksarayî ise, nesebi tam olarak belli olmayan şahsın Gıyaseddin Keyhüsrev’in oğlu ve Cimri lakabı ile ortaya çıkarıldığını belirtmektedir³³⁸. Müneccimbaşı’na göre ise, bu şahıs II. İzzeddin Keykavus’un oğlu Rükneddin Siyavuş’tur³³⁹. İbn Şeddad tarafından Karamanoğlu Mehmed Bey’in planı ile ortaya çıkarılmış, sahte bir şehzadedir. Mehmed Bey tarafından ayarlanan bir adam, yolda giderken daha önce ayarladıkları bir gencin

³³⁴ Kaymaz, **Pervane Mu’inü’-d-din**, s.170-171; O. Ferudun Sağlam, “Şimdiye Kadar Görülme-yen Cimri Sikkesi”, **Belleten**, C.IX, S.35, Ankara 1945, s.300; Köprülü, **a.g.e.**, s.35.

³³⁵ Kaynaklarda yalancı Taki olarak zikredilen kişinin yalanını ve İzzeddin Keykavus’un oğlu olduğu iddiasını desteklemek için Suğdakta bulunduğu süre içinde şehzadenin kendisine okuma yazma öğrettiğine yer verilmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.203-204; Aksarayî, Çev:M. Öztürk, **a.g.e.**, s.96; Aksarayî, Nşr:O. Turan, **a.g.e.**, s.123; Akdağ, **a.g.e.**, s.65.

³³⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.204.

³³⁷ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.204.

³³⁸ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.96; Aksarayî, Neş: O. Turan, **a.g.e.**, s.123.

³³⁹ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.119.

ayağına kapanacak ve bu genç beni nerden biliyorsun dediği zaman nasıl bilmeyeyim sen İzzeddin Keykavus oğlu Alaedin Keyhüsreva değilmişin diyecektir. İbn Şeddad tarafından verilen bu bilgiye göre; Mehmed Bey'in planı olduğu gibi gerçekleştirilir ve sahte şehzade sultan ilan edilir³⁴⁰. Ayrıca, Aksarayî tarafından verilen bilgilere göre; Cimri, Anadolu'da yaptığı yağma ve talan hareketleri nedeni ile “*Kınanmış Cimri ve Melun*” olarak da nitelendirilerek aşağılanmıştır³⁴¹.

Bu şahsın gerçekten Selçuklu şehzadesi olması ihtimali oldukça zayıf olup yalanlarla ortaya çıkarılmış bir şahıstır. İlerleyen konularda değinileceği üzere II. İzzeddin Keykavus'un oğullarının Anadolu'ya daha geç tarihte geldikleri kaynaklar tarafından teyit edilmekte ve bu da edindiğimiz fikri doğrular niteliktedir.

Karamanoğlu Mehmed Bey, yalancı şahitle sultanlığını ilan ettiği sahte şehzadeyi Türkmenlerden oluşan 10 bine yakın ordusu ile yanına alarak Konya yakınlarındaki Filobad/Filubad düzlüğüne ilerlemiş ve Konya şehri komutanı Eminateddin Mikail'e elçi göndermiştir. Eski sultanın oğlunun yanında yer aldığını, şehzadelikliğini doğrulamak için saray hocalarından ve güvenilir kimselerden heyet oluşturarak soruşturabileceğini de belirtmiştir. Ancak Eminateddin Mikail, Elbistan yenilgisi sonucu Moğol noyanlarının öldürülmesi ve Selçuklu devlet adamlarının Tokat'a kaçması nedeni ile devlet adamlarından habersiz anlaşma yapmak istememiş ve Melikü's-Sevahil Bahaüddin Mehmed, İğdişbaşı Fahrüddin, Ahi reisleri ve şehrin ileri gelenleri ile savunmaya geçmiştir³⁴². Bunun üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, yanında bulunan sahte şehzade Cimri ile Türkmen kuvvetlerini Konya önlerine yığarak şehri kuşatma altına almıştır. Kale Komutanı Eminüddin Mikail kaleyi ne kadar

³⁴⁰ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.90.

³⁴¹ Cimrinin ortaya çıkması konusu için bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.88-97; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.114-124.

³⁴² O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.560-561; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.172; Akdağ, **a.g.e.**, s.66.

savunmuşsa da Türkmenlerin “*Atpazarı ve Çaşniğir kapılarına*” yaklaşmalarına engel olamamış, surların gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. Türkmenler ise, Çaşniğir ve Atpazarı kapılarını yakarak kaleyi tamamen kuşatmışlardır. Bu kapıların yakılmasında kalede bulunan ahi ve runudlar etkili olmuş ve Moğol-Selçuklu savunmasına karşı Türkmenlere içeriden yardım etmişlerdir. Türkmenlerin kuşatmaya başlamasından önce -Elbistan ovasında alınan yenilgi üzerine- babalarının ve Selçuklu sultanının akıbetinden haberdar olmayan Fahreddin Ali oğulları, ıktaları Karahisar-ı Develi’ye kaçmışlardı. Kuşatmanın artması üzerine naip Eminüddin Mikail, Melikü’s-Sevahil Bahaeddin ile Pervane’nin yanına Tokat’a kaçmak istemişler, ancak Türkmenler tarafından “*Kaymaz Kervansarayı*” yakınlarında yakalanarak öldürülmüşlerdir³⁴³. Bir süre şehri savunmada kalan kale komutanı Eminüddin Mikail ve Melikü’s-Sevahil Bahaeddin, ölümlerine kadar mücadele etmelerine rağmen, Mehmed Bey’in hâkimiyetine engel olamamışlardır. Kapıları yakarak şehre giren Karamanoğlu Mehmed Bey, yanında bulunan Türkmenlerle beraber “*M. 12 Mayıs 1277 (H. 7 Zilhicce 675 Perşembe günü)*” tarihinde şehri tamamen ele geçirerek, iç kalenin alınmasında kendilerine zorluk çıkaran kişilerin evlerini, hanları, konakları ve tüm çarşıları yağmalamıştır³⁴⁴. Şehrin ele geçirilmesinin ardından Konya Kalesi komutanları, kale dışındaki yerlerin yağmalansının ardından kalenin de zarar görmesini istemedikleri ve Türkmenlere karşı koyacakları düşüncesi ile iç kaleyi belirli bir miktar para

³⁴³ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.52; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.16; Eminüddin Mikail, öldürülmeden önce işkencelere tabi tutularak servetinin yeri öğrenilmiştir. Emineddin Mikail’in servetinin oldukça fazla olduğu belirtilmektedir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, s.203-206; Cahen, **a.g.e.**, s.282; İbn Şeddad tarafından Çaşniğir kapısı, Fahrani kapısı olarak isimlendirilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.90; Aksarayî eserinde Emineddin Mikail’in her türlü işkence, hakaret ve darbin ardından çarşıya gerilerek öldürüldüğünü belirtir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.97; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.124.

³⁴⁴ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.204-205.

karşılığında teslim etmişlerdir³⁴⁵. Kalenin bu kadar kolay alınmasında maddi anlamda büyük yük olan Moğollardan bıkmış olan şehirde, esnafın ve ayak takımının büyük yardımı olmuştur.

Kaynaklarda farklı tarihler belirtilmiş olmakla birlikte İbn Bîbî'ye göre; “12 Mayıs 1277 (14 Zihicce 675)” tarihinde şehre giren Karamanoğlu Mehmed Bey, kalenin de teslim edilmesi ile “13 Mayıs 1277” tarihinde Filobad köşkünde bekleyen sahte şehzadeyi Selçuklu sultanı ilan ederek Selçuklu tahtına oturtmuştur. Selçuklu Hanedanlığı'na bağlılığı bilinen Konya halkı ve şehrin ileri gelenleri, II. İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğuna inandıkları sahte şehzadeye 1277 Mayıs ayında biat ederek sultanlığını kabul etmişlerdir. Ahi Şeyhi Ahmed Şah ve İğdişbaşı Fahreddin Bey ilk biat edenler arasında yer almıştır³⁴⁶.

11.1.1 Cimri'nin Saltanatı Sırasında Konya'da Yaptıkları

Karamanoğlu Mehmed Bey, hâkimiyetini meşru bir zemine oturtmak istemiş, bunda da başarılı olmuş ve Cimri adı ile anılacak olan sahte şehzadeyi Selçuklu sultanı ilan ederek devlet adamlarının biat etmesini sağlamıştır. Karamanoğlu Mehmed Bey, tahtı ele geçirdikten sonra hâkimiyetini sağlamlaştırmak adına Alâeddin Keykubat'ın sancağını ve çetresini almıştır. Bu şekilde sultanlığını ilan eden sahte şehzade ile hutbe

³⁴⁵ Sağlam, a.g.m., s.301; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.172; Anonim, **a.g.e.**, s.39; Nezihî Aykut, “Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri”, **Bellekten**, C.LII, S.203, Ankara Ağustos 1988, s.477; Ali Sevim tarafından ise Karamanoğlu Mehmed Bey, Selçuklu komutanları ile girdiği mücadele sonucunda 9 Zilhicce 677 (23 Mayıs 1277) tarihinde Konya'ya girdiği ve sahte şehzadeyi Selçuklu tahtına oturtturarak sultanlığını ilan ettiği belirtilmektedir. Bkz. Sevim, “Keyhüsrev III”, s.351; İbn Bîbî, kalenin 40 bin dirhem karşılığında teslim edildiğini belirtmiştir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.209; R.Turan ve O. Turan tarafından 70.000 dirhem karşılığı kalenin teslim edildiği belirtilmektedir. Bkz. R. Turan, **a.g.e.**, s.110-111; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.561-562.

³⁴⁶ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.209-210; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.173; Cimrinin tahta çıkış tarihi konusunda farklı bilgi bulunmaktadır. Nezihî Aykut'a göre; 19 Nisan 1277 tarihinde Selçuklu sultanı olarak tahta oturduğu ifade edilmektedir. Bkz. Aykut, a.g.m., s.477; İbn Şeddad'a göre; 9 Zilhicce 676 tarihinde şehre girmiştir. Bkz. İbn Şeddad, a.g.e., s.90.

okutma, para bastırma³⁴⁷ gibi saltanat geleneklerini yerine getirip cülus törenini tamamladıktan sonra Divan'ı toplamıştır. Divan toplantısında bazı kararlar alan Karamanoğlu Mehmed Bey ve Cimri, makam sahibi nüfuzlu kimselere de fermanlar göndererek onları sultana biat etmeye davet etmiştir. Divan toplantısı sırasında alınan kararla Karamanoğlu Mehmed Bey, sultana vezir tayin edilmiş ve tüm kararlar onun yönetimi altında alınmaya başlanmıştır. Mehmed Bey, teşkilatlanmayı kendisine göre yapmak için Selçuklu devlet adamlarını da ortadan kaldırarak devlet kadrolarına kendi adamlarını yerleştirmiştir³⁴⁸. Ayrıca, Selçuklu hanedanlığı ile akrabalık bağı kurarak, taht üzerindeki hâkimiyetini garanti altına almak için Cimri'yi IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın kızı ile evlendirmek üzere harekete geçmiştir. Kızın annesi Gazalya Hatun ise 4 ay mühlet isteyerek Türkmenleri oyalama yoluna gitmiştir. Daha sonra değineceğimiz üzere 4 aylık süre dolmadan Fahreddin Ali oğulları ile mücadele içerisine girilmiştir³⁴⁹.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in divanda aldığı kararlardan birisi de Türkçe'nin resmi dil ilan edilmesidir. 15 Mayıs 1277 tarihli fermanla “*Divanda, dergâhta, bargâhta ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır*” şeklinde emir yayarak kültürel hayatta da düzenleme yapmak istemiştir. Mehmed Bey, Türkçe'nin yaygın hale getirilmesi ile Anadolu'da yerleşen Moğol kültürüne, Arapça ve Farsça'ya son vermeyi amaçlamış³⁵⁰, fakat bu amacını yaşanan siyasi olaylardan dolayı devam ettirememiştir. İlerleyen zamanda Türkçe'nin yaygın hale gelmesinde gerekli zemini oluşturmuş olur.

³⁴⁷ Cimri tarafından bastırılan paralar üzerinde “Alaü'd-dünya ve'd-din Ebul Feth Siyavuş bin Keyhüsrev 675 Zilhicce Konya ve Minnet Allahındır” ibaresi yer almaktadır. Bastırılmış olan bu paralarla saltanat tarihi kesin olarak anlaşılmaktadır. Bkz. R. Turan, **a.g.e.**, s.111. Bastırılan para, dört yapraklı yonca şeklindedir. Cimri tarafından bastırılan paralar hakkında bilgi için bkz. Güldegül Parlar, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s.20-21,102-104.

³⁴⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.209; Anonim, **a.g.e.**, s.39.

³⁴⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.210; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.484-485.

³⁵⁰ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.210; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.562; Koca, “Anadolu Türk Beylikleri”, s.705.

Karamanoğlu Mehmed Bey, hâkimiyetini sağlamlaştırmasında halkın desteğinin sağlanmasının oldukça önemli olduğunu düşünerek, Moğolları Anadolu'dan atmak için Erzurum'da büyük bir ordu hazırladığı yönünde asılsız haber yaymıştır. Bu haberle Moğol baskı ve zulmünden bıkan halkın sahte şehzadeyi sultan olarak tanınması ve etrafında toplanması da kolay olmuştur. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Cimri'nin bu şekilde hâkimiyet kurduğu Konya şehri, Aksarayî tarafından fitne denizi üzerinde bulunan bir gemiye benzetilerek Türkmenlerin çıkardığı isyan dalgası ile parçalanmış olarak ifade edilmektedir³⁵¹.

11.2 Cimri ve Fahreddin Ali Oğulları Arasında Savaş

Türkmenlerin ilerleyişleri nedeni ile ıktaları Karahisar-ı Develi'ye kaçmış olan Fahreddin Ali oğulları, Türkmenlerin bu hareketi karşısında Konya'ya tekrar dönmek için askeri hazırlıklara başlamışlardır. Hazırlıkları sırasında buldukları bölgeden bir miktar asker toplamış ve Türkmenler ile yapılacak olan savaşta kendi saflarında yer almaları için Germiyan Türkleri'nden para ile asker tutmuşlardır. Bunların yanı sıra yanlarında yer alan az miktarda Selçuklu askeri ile saltanat merkezi Konya üzerine hareket etmişlerdir. Bu haberi alan Mehmed Bey ise, karşı harekete hazırlanmış ve Cimri ile çok sayıda Türkmen grubunu yanına alarak Akşehir istikametinde harekete geçmiştir. Fahreddin Ali oğulları “*Kozağaç mevkisinde konaklayıp ordugâh kurdukları sırada Türkmenler Altıntaş köyü*” yakınlarında bulunmuştur³⁵².

Bu iki bölge arasında yer alan “*Değirmen çayı mevkisinde H. 21 Zilhicce 675 (M. 26 Mayıs 1277)*” tarihinde karşılaşılan iki kuvvet arasında ciddi bir mücadele

³⁵¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.96-97; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.124; Akdağ, **a.g.e.**, s.66.

³⁵² O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.565; R.Turan, **a.g.e.**, s.111-112; İbn Bîbî ve Mustafa Akdağ tarafından Germiyan Türkmenleri ile 50 bin dirhem karşılığında anlaşıldığı belirtilmektedir. Savaş hakkında bilgi için bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.210-211; Akdağ, **a.g.e.**, s.66.

olmuştur³⁵³. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre; Mayıs-Haziran ayları arasında gerçekleşen savaş sırasında Fahreddin Ali'nin büyük oğlu olduğu belirtilen Tacü'd-din Hüseyin, girdiği mücadele sırasında Mehmed Bey tarafından atılan okla yaralanmış ve çaya düşmüş, daha sonra gelen Türkmen askerlerince de öldürülmüştür. Tacü'd-din Hüseyin'in öldürüldüğünü gören Germiyan Türkmenleri, daha önce anlaşmış olmalarına rağmen savaş alanından dağılmıştır. Germiyan Türkmenlerinin bu hareketi, savaşın seyrinin Türkmenler lehine değişmesine sebep olmuştur³⁵⁴. Tacü'd-din Hüseyin'in öldürülmesinden sonra diğer kardeşi Nusretü'd-din Hasan da yanında bulunan askerleri ile beraber öldürülmüştür. Karamanoğlu Mehmed Bey, kazanmış olduğu başarı sonrasında Moğol taraftarı ve savaş alanından kaçmış olan Antalya sahil beyi ve Muinüddin Pervane'nin dayısı olan Hoca Yunus'u aramaya başlamıştır. Hoca Yunus da diğerleri ile aynı akıbeti paylaşmış, Sivrihisar'da yakalanarak öldürülmüştür³⁵⁵. Kaymaz'ın verdiği bilgilere göre öldürülen devlet adamları arasında Şemsü'd-din Yavtaş-oğlu Celalü'd-din Hüsrev Bey'de yer almaktadır³⁵⁶.

Mehmed Bey, yapılan savaşla Fahrüddin Ali oğullarını ortadan kaldırdıktan sonra ıktaları olan Karahisar üzerine hareket etmişse de uzun süre muhasara etmesine rağmen Karahisar'ı alamamış ve 1277 Haziran ayının ilk günlerinde tekrar Konya'ya hareket etmiştir. Ancak ilerleyişleri sırasında Abaka Han'ın Anadolu'ya geldiğini ve Şehzade Kongurtay'ın isyan başlatmış olan Kızıl Hamit üzerine gönderildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine zaman kaybetmeden Konya'ya girerek Moğol ve Selçuklu

³⁵³ N. Kaymaz'ın eserinde ve Anonim Selçukname'de, savaşın 26 Mayıs 1277 (21 Zihicce 675 Cuma) tarihinde yapıldığı yer almasına rağmen, O. Turan tarafından 1277 Haziran ayı içerisinde yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.173; Anonim, **a.g.e.**, s.39; İbn Şeddad doğrudan Akşehir'de karşılaştıklarını ifade etmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.91; Sümer ise, konakladıkları Akşehir Kozagaç mevkinde savaştıklarını belirtmiştir. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.53.

³⁵⁴ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.210-211; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.95; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.122.

³⁵⁵ Sağlam, a.g.m., s.301; Sevim, "Cimri Olayı..." s.509; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.210-211.

³⁵⁶ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.174.

kuvvetlerine karşı hazırlık yapmaya başlamıştır³⁵⁷.

11.3 Abaka'nın İntikam Amacıyla Anadolu'ya Gelmesi

Daha önce değindiğimiz üzere Elbistan yenilgisinin ardından Pervane Muinüddin, Tokat'a kaçtığı zaman devlet adamları ile görüşerek Seyfeddin Erbey'i durumdan haberdar etmek üzere Tebriz'e göndermiştir. İbn Bîbî ve Aksarayî'ye göre; Pervane tarafından elçi aracılığı ile savaş alanında alınan yenilginin haber verildiği belirtilirken³⁵⁸, Anonim Selçuk-nâme'de Pervane ve Aybeyi Şeyhi'nin bizzat Abaka Han'ın huzuruna giderek Abaka Han'ı durumdan haberdar ettikleri ve han ile beraber Anadolu'ya geldikleri belirtilmektedir³⁵⁹. Pervane'nin yenilgiden sorumlu tutulmamak için zaman kaybetmeden elçi göndermesi akıllıca bir plandır. Seyfeddin Erbeyi'nin Tebriz'e ulaştığı sırada savaş alanından canını kurtarmış olan Tudavun'un nökeri Bukday tüm gelişmeleri Abaka Han'a bildirmiştir. Duydukları karşısında oldukça sinirlenen Abaka Han, zaman kaybetmeden hazırlıklarını tamamlayarak Anadolu'da Baybars ile karşılaşmak üzere harekete geçmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Abaka Han, 30 bin kişilik Moğol kuvveti ile Türkmenlerin Konya'da hâkimiyet kurduğu 1277 tarihi Haziran ayında Anadolu'ya ilerlemiştir. Anadolu'da olanlara ve değer verdiği noyanların öldürülmesine hiddetlenen Abaka Han, Erzincan istikametinde ilerlemiş ve Divriği yakınlarından geçtiği sırada halk tarafından hediyelerle karşılanmıştır³⁶⁰. İbn Bîbî tarafından verilen bilgiye göre; Erzincan-Divriği istikametinde ilerleyişi sırasında

³⁵⁷ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.174; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.117; Saltanatının 37 gün sürdüğü belirtilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.91.

³⁵⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.196-197; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.89; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.115.

³⁵⁹ Anonim, **a.g.e.**, s.38.

³⁶⁰ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.175; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.117; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.550; Ebu'l Farac İbn'ül İbri, **a.g.e.**, s.50-51.

Divriği halkı, hanın öfkesinden habersiz olarak İlhanlı kuvvetini karşılamış ve hediyelerini sunmalarından sonra Moğol Hanlığı aleyhinde hareket ettikleri gerekçesi ile öldürülmüşlerdir. Divriği halkının uğradığı felaket bununla da bitmemiş ve kaleden gelen bir kişinin ok ve yay ile hanın huzuruna çıkması küstahlık olarak nitelendirilerek Divriği Kalesi'nin kökten yıkılması emri verilmiştir. Divriği Kalesi'nin yıkılmasının ardından Elbistan ovası yönünde ilerleyişe devam edilmiştir. Bunu haber alan Pervane gizlendiği Tokat'tan Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i ve Fahreddin Ali'yi alarak Abaka Han'ı karşılamak için Elbistan istikametinde hareket etmiş ve İlhanlı hanını karşılamıştır³⁶¹.

Pervane, Elbistan ovasında karşıladığı Moğol hanına itaatini bildirerek ilerleyişi sırasında yanında yer almıştır. Savaşın yapıldığı Elbistan ovasına ulaşan Abaka Han savaş alanında değerli Moğol noyanlarının parçalanmış cesetlerini görünce büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Moğol Hanı Abaka, savaş alanında gördükleri karşısında Pervane'ye, neden Selçuklu askerlerine ait ceset bulunmadığını sormuştur. Anonim Selçuk-nâme'de verilen bilgiye göre; Pervane'nin sükûtu üzerine daha önce Baybars'ın hizmetinde bulunan Aybeyi Şeyhi, Pervane ve Baybars arasındaki yazışmaları Abaka Han'a göstererek, tüm olanları anlatmış ve Baybars'ı Anadolu seferine Pervane Muinüddin'in teşvik ettiğini söylemiştir. Abaka Han, savaş alanında gördükleri ve ünlü vezir hakkında duydukları karşısında Pervane'ye karşı daha da sert tutum sergilemiş ve gözetimi altında tutmuştur³⁶². İbn Şeddad tarafından verilen bilgiye göre; savaş alanında Selçuklu askerlerine ait cesede rastlanmaması ve elinde bulunan kopuzla yaptığı ölçümle Memlük askerlerinin sayısının fazla olması üzerine Moğol Hanı Abaka,

³⁶¹ Erzincan yakınlarında karşıladığına yer verilmiştir. Taceddin Zeyrek'in kölesi ve çocuklarını öldürmeye kalktıkları gerekçesi ile Abaka Han'ın emri ile öldürülmüşlerdir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.96-197; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.91.

³⁶² Anonim, **a.g.e.**, s.38; Cahen, **a.g.e.**, s.283; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.197.

kendisine doğru söylemediği gerekçesi ile Pervane Muinüddin'i suçlamıştır. Pervane, savaş alanında Selçuklu askerinin ölüsüne rastlanmaması ve bu suçlama karşısında kendisini savunmaya geçerek saldırıdan haberdar olmadığını her şeyin aniden gerçekleştiğini söylemesine rağmen Moğol hanını inandıramamıştır. Abaka Han “*Mısır hükümdarı ile senin birlik olduğunu söyleyenlerin sözleri doğru imiş*” diyerek itimadının kalmadığını göstermiştir³⁶³.

Abaka Han'ın Anadolu'ya geldiği ve Anadolu'da bulunduğu süreç kaynaklarda farklı zikredilmektedir. Sonuç olarak 1277 Nisan ayında Baybars'ın Anadolu'ya geldiği düşünülürse bir iki ay sonra Haziran ayı içinde gelme olasılığı fazladır. Elbistan yenilgisinin ardından gelmiş ve devlet adamlarını da yanında götürerek ayrılması sırasında Kongurtay'ı Türkmen hareketi için görevlendirdiği belirtilmektedir³⁶⁴.

11.3.1 Abaka Han'ın Anadolu'da Yaptıkları

Memlük Sultanı Baybars, Abaka Han'ın Anadolu'ya geldiği sıralarda Halep'e kadar ilerlemiştir. Baybars'ın Anadolu'dan uzaklaşmış olması Abaka Han'ın hiddetini daha da arttırmış, savaş alanında gördükleri karşısında Memlük askerleri arkasından bir kısım askerlerini göndermiştir. Ancak yaz mevsiminin ortalarında bulunulması, Memlûk askerinin sayıca fazla olduğunun anlaşılması ve Baybars'ın kendi topraklarında yenilemeyeceğine inanılması neticesinde Gönük'e kadar ilerlemiş olan askerlerini geri çekmiştir. Baybars'ın karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Abaka, sadece hakaret dolu mektup göndermekle yetinir ve bu seferi daha sonra gerçekleştirmek üzere

³⁶³ İbn Şeddad, a.g.e., s.91-92; Gökhan, a.g.m., s.213.

³⁶⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.551.

ertelemiştir³⁶⁵. Ebû'l Farac tarafından verilen bilgiye göre; Moğol askerlerinin, Memlüklerin arkasından gitmesi sırasında Hıristiyanlara dokunulmaması yönünde emir verilmesine rağmen, Hıristiyanlar da Moğolların katliamından kurtulamamış, Abaka'nın emri askerleri tarafından dikkate alınmamıştır³⁶⁶.

Memlük askerlerinden intikam alamayan Moğol hanı, savaş alanında gördükleri karşısında yanına aldığı Pervane Muinüddin ile Kayseri'ye doğru ilerleyerek Anadolu'da yağma ve talan hareketine başlamış, müslüman halkı kılıçtan geçirmiştir. Moğolların işkenceleri karşısında canlarını kurtarmak isteyen Türkmenler, Bizans'ın uç kısımlarına ve Memlük Sultanı Baybars'ın himayesine sığınmışlardır. Baybars'a sığınanların sayısı 40 bin hane olduğu ifade edilmektedir. Baybars, sığınan bu Türkmenleri Antakya, Gazze ve Sis hattı boyunca yerleştirmiştir. Baybars bu hareketiyle ilerde Memlüklüler için önemli bir güç teşkil edecek olan Türkmenleri herhangi bir Moğol saldırısına karşı sınır hattı boyunca yerleştirerek tampon bölge oluşturmaya çalışmıştır. Bu iskânla beraber bölgede Yüreğir, Kınık, Bayundur ve Salur Türkmen boyları hâkim konuma gelmiştir³⁶⁷.

Fahreddin Ali'nin yatıştırılmalarına rağmen, Anadolu'da özellikle Kayseri ve Elbistan çevresinde Baybars'a yardımcı olduğuna inanılan tüm müslüman halk katledilmiştir. Abaka, Anadolu'da âlim, fakih, çiftçi, asker demeden katliam yapmış ve katlettiği bu insanların sayısı, farklı zikredilmekle beraber 200 bin ile 500 bin arasında

³⁶⁵ Mektubun içeriğinde "Fındıktar sen her vakit haydutlar gibi ansızın bizim nöbetçilerimizin ve muhafızlarımızın üzerine baskın yapıp onları öldürüyorsun. Haber bize ulaştığı ve seni defetmek için harekete geçtiğimiz zaman ise, hırsız misali kaçıp gidiyorsun. Eğer bize karşı inkiyat etmeyerek düşmanlık gütmeye sevdasında isen meydana gel. Bizim hışım ateşimiz Suriye'ye ulaştığı vakit sizin yaşınızı kurunuzu tamamen yakacaktır...." yazılmıştır. Bilgi için bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.176; Ebu'l Farac tarafından ise, Akça Derbend'e kadar ilerledikleri belirtilmektedir. Bkz. Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.600.

³⁶⁶ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.600.

³⁶⁷ Cüneyt Kanat, "Memlükler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyum Bildirileri, 30 Kasım -2 Aralık 1998**, Adana, s.431-432.

değişmektedir³⁶⁸. Katliam sırasında Cüveyni tarafından satın alınan Sivas şehrinin bir kısmı kurtarılabilmiş, bunun dışında Anadolu'nun birçok şehri tahrip edilerek birçok âlim ve devlet adamı öldürülmüştür. Anadolu'da büyük bir katliama başlayan Abaka Han'ın kını karşısında “*Sivas Kadısı İzzeddin Hasan b. Mehmed Urmevi, Fahreddin Güçbeği, Kayseri Kadısı Celalü'd-din Habip, Karacaoğlu Nurü'd-din Hazneği*” de canlarını kurtaramamışlardır³⁶⁹.

Moğol Hanı Abaka, Anadolu'da yaptığı bu katliam hareketinde Pervane'yi yanına alarak İlhanlı Hanlığı'na hareket ettikten sonra kardeşi Şehzade Kongurtay'ı, Anadolu'da isyan başlatmış olan Mehmed Bey ve henüz yeni başlamış olan Kızıl Hamit ayaklanması üzerine göndermiştir. Anadolu hareketi sırasında yanında bulunan Cüveyni ise mali işleri düzeltmekle görevlendirilmiştir³⁷⁰.

11.3.2 Pervane Muinüddin Süleyman'ın Öldürülmesi

İlhanlı Hanı Abaka, Anadolu'dan dönüş yolunda şehzadeyi noyanlar ile isyanları bastırmakla görevlendirirken, kendisi de ihanetine inandığı Pervane Muinüddin'i yanına alarak Anadolu'dan ayrılmak üzere hareket etmiştir. Moğol Hanı Abaka, ilerleyişi sırasında yol üzerindeki tüm yerleşim yerlerini askerlerine yağmalatmaya devam etmiş, Pervane Muinüddin'in ıktası olduğu belirtilen Kögonya'ya

³⁶⁸ Kaynaklarda Kayseri'den Erzurum'a kadar tüm bölge halkının kılıçtan geçirildiği ve öldürülen insan sayısı ise 200 bin ile 500 bin arasında sayılmaktadır. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.89; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.115; İbn Bibî, **a.g.e.**, s.197; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.177; İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.91-93.

³⁶⁹ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.155; Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.177. Sümer tarafından Cüveyni'nin, satın aldığı şehirler sayesinde Anadolu'da 400 bin kişinin hayatını kurtardığını belirtilmektedir. Bkz. Sümer, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun ve Ahmedi Celayir”, **Bellekten**, C.LII, S.206, Ankara Nisan 1989, s.181.

³⁷⁰ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.177; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.551; Merçil, **a.g.e.**, s.160.

(Şebinkarahisar) kadar ilerlemiştir. Bu kalede³⁷¹ Pervane Muinüddin'in servetinin bir kısmı ile değerli malların olması sebebi ile Abaka Han, elçiler göndermiş ve kalenin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Ancak kalede bulunan “*Seyfeddin Babare*” kaleyi teslim etmemiştir³⁷². Kalenin teslim edilmemesi üzerine Pervane'ye karşı daha da hiddetlenen Moğol Hanı, onu düşmanlıkla suçlamış ve daha fazla gözaltında tutmaya başlamıştır. Pervane ise, canını kurtarma telaşı içinde izin isteyerek muhafızlar eşliğinde kale önüne gitmiş ve kale komutanına kaleyi zor günleri için hazırladığını belirtmişse de kale komutanı tarafından dikkate alınmayarak kaleyi verdiği sırada vezir olduğunu, şu anda ise esir olduğunu, kaleyi Baybars'ın elinde esir olan oğullarını kurtarmak için Baybars'a vereceğini belirtmiştir³⁷³. Pervane Muinüddin, Moğol Hanı'nın huzuruna gittiği zaman tüm olanları anlatmasına rağmen Abaka'yı inandıramamıştır. Daha önce yaptıklarından dolayı güveni sarsılmış olan Abaka Han, kalenin de alınamaması üzerine Pervane'yi öldürmek üzere kale önlerinden ayrılmıştır.

Yazlık karargâh olarak zikredilen Aladağ'a³⁷⁴ ulaşan Moğol hanını ve Pervane'yi, burada savaş alanında ölen Moğol noyanlarının eşleri görmüştür. Burada bulunan diğer Moğol noyanlarının ihanetle suçlaması ve ölen noyanların eşlerinin, kocalarının ölümünden Pervane'yi sorumlu tutmaları üzerine ihanetine inanılan Pervane sorguya çekilmiştir³⁷⁵. N. Kaymaz tarafından verilen bilgilere göre Pervane'nin

³⁷¹ İbn Şeddad tarafından verilen bilgiye göre; bu kalenin adı Kugarniya'dır. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.92.

³⁷² Şebinkarahisar ile Kemah arasında bir yer olduğu belirtilmektedir. Bkz. İbn Bibi, **a.g.e.**, s.198. Pervane, devletin tüm yönetimini elinde bulundurduğu için muazzam bir servete sahip olmuştur. Amasya, Tokat, Niksar ve Sinop'un da iktaları arasında yer aldığı belirtilmektedir. Ayrıca Pervane sahip olduğu bu serveti korumak için vakıflar ve medreseler inşa ettirmiş, maddi imkânlarını kullanarak her kesimle iyi ilişkiler içinde olmaya çalışmıştır. Bkz. Kaymaz, **13.yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.43.

³⁷³ İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.92; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.552.

³⁷⁴ Van Gölü'nün Kuzeyi, Murat suyunun çıktığı yer olarak tarif edilmektedir. Burası Moğol hanları tarafından daima yazlık olarak kullanılmıştır. Bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.178; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.552-553.

³⁷⁵ İbn Şeddad tarafından Pervane'nin adamlarından birisinin yaralı olarak kurtulduğu, yakalandığı zamanda kendisini öldürmekle görevli komutanın öldürüldüğü tüm mal varlığının da Seyfeddin'e verilerek serbest bırakıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Baybars Tarihi'nde tüm bu olayların 676 Muharrem ayının 10'undan sonra meydana geldiği belirtilmektedir. Bkz. İbn Şeddad, **a.g.e.**, s.93.

sorgulanmasında ve öldürülmesinde üç sebep sayılmaktadır. Bunlardan birincisi Memlûklerle yapılan savaş sırasında savaş alanından kaçması, ikinci Baybars'ın Anadolu'ya düzenlediği bu seferi derhal Moğol hanına bildirmemiş ve son olarak da kaçtığı zaman Abaka'nın huzuruna gelmemesidir³⁷⁶. Moğol hanının, Pervane'yi bu şekilde yargıladığı ve öldürülmesi kararını verdiği sırada Pervane'ye karşı oldukça kızgın olan Baybars tarafından Moğol Han'ına gönderilmiş olan mektuplar hana ulaştırılmıştır. Pervane Muinüddin, sorgulama boyunca bunları inkar etmiş, ancak Baybars ile aralarındaki ittifaka dair mektupların ortaya çıkarılması üzerine yaptıklarını kabullenmek zorunda kalmıştır³⁷⁷.

Aksarayî'de yer alan bilgilere göre; Pervane Muinüddin öldürülmeden önce bazı devlet adamları, kaçarak canını kurtarmasını istemiş ancak Pervane, bu teklife sıcak bakmayarak Moğolların kendisini ele geçirmek için uğraştıkları sırada Anadolu'da büyük bir katliam yapacağını, Anadolu halkının daha fazla zarar görmesini istemediğini belirtmiştir³⁷⁸. Hayatı boyunca sadece kendi menfaatini düşünmüş olan Pervane Muinüddin, ölmeden önce Anadolu halkını düşündüğünü göstermek istemiştir.

Baybars ile ittifak ettiği de mektuplar ile ispatlanan Pervane, Moğol Hanı'nın emri üzerine yanında bulunan yakın adamları ve 30 hizmetkari ile birlikte 100 Moğol komutanına teslim edilerek Ağustos ayında "H. 676 *Rebiülevvel'inin 1'inde (M. 2 Ağustos 1277) Aladağ*" civarında öldürülmüştür. Ebû'l Farac ise; Abaka Han'ın Pervane'yi ortadan kaldırma kararını verdiği zaman ona önce bir ziyafet çektiğini ve dışarı çıktığı anda silahlı adamlarına işaret edip arkasından yolladığını ve onu tıpkı

³⁷⁶ Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din**, s.178.

³⁷⁷ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.198. Sorgulama sırasında bazı devlet adamları tarafından Pervane'nin affedilmesi ve tekrar Anadolu'ya gönderilerek düzeni sağlaması, vergileri arttırması yönünde teklifte bulunulmuştur. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.553.

³⁷⁸ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.89; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.115.

kendisinin Sultan Rükneddin'i öldürdüğü tarzda öldürttüğünü ifade etmektedir³⁷⁹. Bu olay ile, Anadolu'da devlet yönetimi üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Pervane Muinüddin dönemi son bulmuştur. Bu dönemden itibaren de Anadolu'da düzen tamamen bozulmuş ve Müslüman halka güven azaldığı için Moğol baskısı oldukça artmıştır³⁸⁰.

³⁷⁹ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.600-601.

³⁸⁰ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.89; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.115; Pervane hakkında geniş bilgi için bkz. Kaymaz, **Pervane Mu'inü'd-din Süleyman**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970; Bünyamin Peker, **Pervaneoğulları Beyliği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2003; Münecimbaşı, **a.g.e.**, s.117; Neşri tarafından 1277 Haziran ortalarında öldürüldüğü belirtilmektedir. Bkz. Neşri, **a.g.e.**, s.43; Mevlânâ'nın Moğol taraftarı olduğu yönünde bilgiler verilmişse de Küçük'e göre Pervane Muinüddin'in, Müslüman Memlükler'e karşı Moğollar'la işbirliği yapmasının Mevlana ve müritleri tarafından eleştirildiği belirtilmektedir. Küçük, **a.g.e.**, s.56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1277'DEN SULTAN III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN ÖLÜMÜNE KADAR

ANADOLU'DA SİYASİ VE ASKERİ DURUM

1. ŞEHZADE KONGURTAY'IN TÜRKMENLER ÜZERİNE GİTMESİ

1.1 Kızıl Hamit Ayaklanmasının Çıkması ve Bastırılması

Moğol Hanı Abaka tarafından Karaman Türkmenleri'nin başlattığı isyanı bastırmakla görevlendirilen Kongurtay'ın, Anadolu'ya ilerleyişi sırasında, Türkmenler mevcut kargaşadan istifade ederek Kızıl Hamit İsyanı'nı ortaya çıkarmıştı. Kongurtay da Anadolu'ya girdiği ilk anda Karaman Türkmenleri ile mücadeleye başlamadan Kızıl Hamit İsyanı'nı bastırmak üzere hareket etmiştir³⁸¹. Kongurtay'ın Kızıl Hamit ve Türkmenler üzerine ilerleyişi sırasında yanında Gühergey (Göhürge) ve Erkasun noyanlar da bulunmaktadır. Kongurtay'ın Anadolu'da bulunan Karaman Türkmenleri üzerine gönderiliş tarihi Pervanenin öldürülmesinden sonra, 1277 Eylül ayı olarak verilmektedir³⁸².

Bu isyan, Aksaray ve çevresini idare edip gelirlerini toplamakla görevlendirilmiş olan Kızıl Hamit tarafından başlatılmıştır. Kızıl Hamit, Anadolu'nun içinde bulunduğu kargaşadan faydalanarak harekete geçmiş, Türkmenlerden ve Araplardan 4 bin kişilik süvari topluluğu oluşturarak başlattığı isyan hareketi ile Aksaray'a girmiştir. Kızıl Hamit'in, Aksaray'da halktan zorla para topladığı ve yağma hareketinde bulunduğu sırada Kongurtay tarafından gönderilen öncü birlikler, Hoca

³⁸¹ Sümer, “İlhanlı Hükümdarı...”, s.182; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.551-563.

³⁸² Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.45.

Mesud Kervansaray'ı ve “Aksaray yakınlarındaki Eyüphisar vilayetinde” ortaya çıkmıştır³⁸³. Moğol kuvvetleri önünden kaçan birkaç kişinin, Moğolların gelişini haber vermesine rağmen yanında bulunan ve vergisini toplayan Yorgancı Şengit-i Aksarayî³⁸⁴, gelenlerin Moğol kuvvetleri olmadığını “*Moğol kıyafeti altındaki Emir-i Şikâr Garsüddin'in*” topladığı sipahiler olduğunu söylemiştir. Kızıl Hamit, yakın adamının sözlerine inanarak hareketine devam etmiş ve Moğollara karşı ciddi bir hazırlık yapmamıştır. Ayrıca Kızıl Hamit, Moğolların gelişini haber veren kişiyi yalan söylediği gerekçesi ile cezalandırmak gibi büyük bir yanlış yapmıştır. Hamit, Moğolların gelişine inanmamış gözükmemesine karşın, tüm şehir halkını ve esnafını zor kullanıp yanına alarak Aksaray'dan ayrılmıştır. “*Hüsam Tuğraî çeşmesi civarında konaklayan Kızıl Hamit*”, Aksaray'dan topladığı insanlar ile ne kadar kuvveti olduğunu ve kendisine saldıracağını düşündüğü sahte şehzade Cimri'nin askerlerinden Emir-i Şikâr Garsüddin'in maiyetini hesaplamaya çalıştığı sırada, Moğol kuvvetlerinin Aksaray'a yaklaştığı haberini almıştır.

Kızıl Hamit'in her şeyin farkına varması oldukça geç olmuştur. Kongurtay ve maiyetinde bulunan askerler tarafından kuşatma altına alınan Kızıl Hamit, kurtulmaya çalışmışsa da Moğol askerlerinin kılıç darbeleri ile öldürülmüştür. Kızıl Hamit ile yapılan savaşın korkunç boyutu, Aksarayî tarafından “*kıyamet günü ve cehennem ateşinden iz olarak*” tarif edilmektedir³⁸⁵. Kongurtay, Kızıl Hamit'in basiretsiz davranışı nedeni ile ayrıldığı Aksaray'a girmiş ve şehri yağmalamıştır. Fahreddin Ali ise halkın canını kurtarmak amacıyla Kızıl Hamit'in mallarının sorumlusu Şengit-i

³⁸³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.564. Aksarayî tarafından Kızıl Hamit'in Aksaray'da üç gün kaldığını belirtmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.97; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.125; Müneccimbaşı'nda verilen bilgiye göre; Kızıl Hamit'in yanında yer alan kuvvetler sadece Türkmenler'den oluşmaktadır. Bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.120.

³⁸⁴ Merçil, **Meslekler**, s.80.

³⁸⁵ Kızıl Hamit gelenleri Cimri'nin askeri sanarken aynı şekilde Kongurtay'ın da onu Cimri taraftarı olduğunu sandığı belirtilmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.98-99; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.126-127.

Aksarayî'nin yakalanmasının gerektiğini öne sürmüştür. Fahreddin Ali'nin isteği üzerine yakalanan “*Şengit-i Aksarayî, hayatını kurtarmak amacıyla Moğol noyanlarına 1.500 dirhem ile çok değerli hediyeler sunarak*” hayatını kurtarmayı başarmıştır. Fakat Kızıl Hamit'in yanında olduğuna inanılan “*Burhaneddin Müderris ile Nasirüddin Abdülcebbar*” öldürülmüştür³⁸⁶.

Aksarayî, eserinde Kongurtay'ın Karaman Türkmenleri üzerine hareket etmeden önce şehrin hesabının tutulmasını buyurduğunu ve öldürülenlerin tespitinden sonra esirleri alma konusunda elçiye emir verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Şehirde “*âlim, cahil, çocuk, yabancı, erkek ve kadın olmak üzere 6 bin kişinin öldürüldüğünü bazıların da esir alındığında*” ifade etmiştir³⁸⁷. Kongurtay, Kızıl Hamit'i ortadan kaldırdıktan sonra Türkmenler üzerine harekete geçmiştir.

1.2 Kongurtay'ın Karamanoğlu Mehmed Bey ile Türkmenler Üzerine Gitmesi ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in Ortadan Kaldırılması

Akşehir'de Selçuklu kuvvetlerini mağlup eden, Karamanoğlu Mehmed Bey ve Cimri, Karahisar'ı alamadan Konya'ya dönmek üzere harekete geçmiş ve Moğol kuvvetlerine karşı hazırlık yapmak amacıyla Konya önlerine kadar ilerlemişlerdir. Ancak, o sırada Kongurtay'ın büyük bir ordu ile Kızıl Hamit İsyanı ile uğraştığı ve Mehmed Bey'in Akşehir Subaşı Çaylak ve Ilgın Subaşı Emir-i Candar'ı ele geçirerek öldürdüğü haberi Konya'da bulunanlara ulaşmıştır. Bu haber karşısında Türkmenlerin zarara uğrattığı ve Moğollardan korkan halk, savunmaya geçerek kaleyi elden güçlendirmiş ve Türkmen kuvvetlerinin kuşatmasına karşı koymaya hazır hale

³⁸⁶ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.564; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.100; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.128.

³⁸⁷ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.98-99; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.126-127.

getirmişlerdir. Sahte şehzade Cimri ve Mehmed Bey, hazırlıklarını tamamlamak amacıyla kaleye girmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır³⁸⁸. Kalede bulunan kadı Siraceddin Mahmud Urmevi, kalede bulunan halkı Türkmenler aleyhinde teşkilatlandırarak, Türkmenlere karşı koyulması konusunda fetva çıkarmış ve Türkmenlere karşı ilk oku atmıştır. Türkmenler uzun süre mücadele etmelerine rağmen, daha önce sağlamlaştırılmış olan kaleye girememişlerdir. Kale önlerinde buldukları sırada Moğol kuvvetlerinin Larende'ye ulaştığı ve birçok katliam yaptığı haberini almışlardır. Türkmenler, Moğolların hızlı ilerleyişi karşısında Konya'dan ayrılıp kale dışında bulunan bağ ve bahçeleri talan ederek Ermenek civarına çekilmişlerdir³⁸⁹.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkmenler ile Ermenek dolaylarına çekilmesi üzerine Kongurtay, çok sayıda Moğol kuvveti ile Türkmenleri takibe başlamıştır. Kongurtay'ın bu ilerleyişi karşısında tutunamayacağını anlayan Mehmed Bey ve Cimri, Ermenek'ten dağlık alanlara çekilmek zorunda kalmışlardır. Moğol ve Selçuklu kuvvetleri ise Türkmenlere yardımcı oldukları gerekçesi ile Ermenek ve çevresinde, çok sayıda mal, hayvan ve esir ele geçirerek Türkmenler üzerine ilerleyişe devam etmişlerdir. Ancak, bir süre sonra ağır kış şartları ve Moğol askeri gücünün zayıflaması nedeni ile Türkmenleri takibe kısa süre ara veren Kongurtay, kışı geçirmek için askerleri ile Kazova kışlağına çekilmiştir. Fahreddin Ali ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise, Moğol noyanlarından farklı olarak Karamanoğlu Mehmed Bey'in Cimri ile

³⁸⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.212-213; Müneccimbaşı tarafından Karamanoğlu Mehmed Bey ve Türkmenler üzerine gönderilen Moğol komutanının adı Uluğ Kutluğ İnanç olarak zikredilmektedir. Bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.120.

³⁸⁹ Anonim Selçuk-nâme'de Cimri ve taraftarlarının, Kongurtay hareketi nedeni ile Konya'dan ayrıldıkları, onların ayrılması ile Fahreddin Ali'nin sultan ile şehre girdiği belirtilmektedir. Daha sonra Selçuklu sultanının Kayseri'ye gitmek üzere ayrılması ile Türkmenler tekrar Konyaya girmek istemiş, fakat şehre alınmışlardır. Anonim Selçukname'ye göre; Türkmenler, 1279 (678) tarihinde yapılan üçüncü başarısız kuşatmanın ardından şehrin etrafı yağmalayarak Ermenek dolaylarına çekilmişlerdir. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.40; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.566.

ayrıldığı Konya'ya hareket etmişlerdir³⁹⁰.

Kış mevsimi tam olarak geçmeden III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Fahreddin Ali, Türkmenlerin toparlanmasına fırsat vermemek için Moğol hanından aldıkları destek ve Göhürge Noyan ile harekete geçmişler ve Mut ovasına kadar ilerlemişlerdir³⁹¹. Bu haberi alan Karamanoğlu Mehmed Bey, sultan ilan ettiği Cimri'yi korumak amacıyla geride bulunan kalelerden birisine göndermiş, kendisi de Moğollar hakkında bilgi edinebilmek amacıyla öncü birlikle hareket etmiştir. Moğollar da aynı şekilde Türkmenleri yakından takip edebilmek ve bilgi alabilmek amacıyla 50 Moğol ve 50 Selçuklu askerinden oluşan öncü birlik görevlendirmiştir. Her iki kuvvete ait öncü birlikler, beklenmedik bir zamanda dar bir geçitte karşılaşmışlardır³⁹². Karamanoğlu Mehmed Bey, yanında yer alan az sayıdaki kuvveti ile Moğollar tarafından uğradığı ani saldırı sonucu ağır bir şekilde yaralanmıştır. Yaralı halde fazla kaçamayan Karamanoğlu Mehmed Bey, “*Tanu ve Zekeriya adlı iki kardeşi ile Kurbağa Hisarı*” denilen mevkide yakalanarak öldürülmüştür³⁹³. Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesi üzerine Cimri, Moğolların kendisini de bulması korkusu ile savaş alanından kaçmıştır. Mehmed Bey'in ortadan kaldırılmasından sonra sahte şehzade Cimri'nin ortadan kaldırılması için harekete geçilmiştir. Karamanoğlu Mehmed'in Moğolları atıp Anadolu'da hâkimiyet kurma girişimi sonucsuz kalmış ve bu mücadele sonrasında hayatını da kaybetmiştir.

³⁹⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.567-568. Salim Koca tarafından verilen bilgiye göre; Türkmenlerin kaçışına engel olmak isteyen Kongurtay, Ermenek civarındaki ormanlık alanları yakmıştır. Ancak, Karamanoğlu Mehmed Bey, sarp kayalıklar sayesinde canını kurtarmıştır. Bkz. Koca, “Anadolu Türk Beylikleri”, s.706.

³⁹¹ Merçil, **a.g.e.**, s.162; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.54.

³⁹² Sevim, “Cimri Olayı...”, s.511-512; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.54; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.215.

³⁹³ Anonim, **a.g.e.**, s.40.

1.2.1 Cüveyni Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Türkmenlerin Anadolu'da başlatmış olduğu isyan ve kargaşa ortamı, genel anlamda zayıf olan ekonominin ve askeri durumun daha da zayıflamasına sebep olmuştur. Türkmen isyanları ile Anadolu'da askeri ve mali kontrolü kaybetmeye başlayan Abaka Han, Anadolu'da tüm kontrolü ele alabilmek için bir ferman hazırlamış ve Kongurtay ile beraber Ata Melik Cüveyni'yi Anadolu'da mali düzenlemeler yapmakla görevlendirmiştir. Cüveyni, Mehmed Bey'in öldürülmesinin ardından Anadolu'da yaptıkları zararları tespit etmekle, yakılan yıkılan yerleri yeniden imar etmekle ve mali anlamda Moğolları memnun edecek düzenlemeler yapmakla görevlendirilmiştir³⁹⁴. İlhanlı hanı, halk üzerinde baskı ve zorlama ile hakimiyet oluşturamayacağını anlamış ve zulmetmeden bu ortamı oluşturmak istemiş olmalıdır.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesinden sonra Niğde üzerinden Kazova kışlağına çekilen Moğol noyanları, askeri düzenlemeler ile meşgul olurken Moğol Hanı'nın görevlendirdiği Cüveyni mali düzenlemelere başlamıştır. Cüveyni, Kazova kışlağında bulunduğu süre içinde ilk olarak Kastamonu, Simre, Sinop ve uç bölgelerde bulunan Türkmen beylerine davetler göndererek, onları Moğol hanına itaate davet etmiştir. Ardından mali düzenlemeler yapmak için harekete geçen Cüveyni, Moğolların lehine düzenleme yapmışsa da halkın gözünde iyi bir izlenim bırakmak için sonradan eklenen, zorla alınan vergileri (müsadere usulünü) kaldırmıştır³⁹⁵. Cüveyni tarafından Anadolu'da Moğol vergi sistemi uygulanmaya başlamış ve bir kısım vergiler kaldırılırken, Moğollara özgü olan Tamga vergisini de ilk defa uygulamaya koymuştur. Cüveyni, vergiler konusunda iyi yönde ıslahatlar yapmış gibi gözükse de halkı

³⁹⁴ Cahen, **a.g.e.**, s.286; Akdağ, **a.g.e.**, s.66.

³⁹⁵ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.216-217; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.568; Erdem, "Selçuklu- İlhanlı İlişkileri", s.53.

yumuşak bir şekilde tamamen İlhanlı Hanlığı'na bağımlı hale getirmiş, Anadolu gelirinin büyük bir kısmı düzenli bir şekilde Moğol hazinesine aktarılmaya başlanmıştır. Bu durum devlet hazinesinden kendilerine pay alan Selçuklu devlet adamlarının büyük bir gelirden mahrum kalmasına sebep olmuştur. Cüveyni vergiler konusunda yaptığı değişikliklerle yetinmeyerek Selçuklu sikkelerini örnek alarak kendi adlarına Moğolca ve Arapça paralar bastırmıştır³⁹⁶.

Vergiler konusunda yapılan düzenlemelerin ardından Cüveyni, o zamana kadar Moğol hazinesinden alınan borçları tahsil etmek için harekete geçerken Fahreddin Ali ise Cimri meselesini halletmek üzere harekete geçmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nden borçların tahsil edilemeyecek kadar fazla olması üzerine Erzincan ve civarı Moğol Hanlığı toprakları arasına katılmıştır. Cüveyni tarafından Anadolu'da uygulamaya başlanan bu değişiklikler, Fahreddin Ali'nin ölümüne kadar devam etmiştir³⁹⁷. İbn Bîbî, Cüveyni'nin Erzincan'ı alması ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni büyük bir yükten kurtardığını, İlhanlı hazinesini ve Selçuklu hanedanının şerefini koruduğunu belirtmektedir. Cüveyni, Anadolu'da yaptığı mali düzenlemelerin ardından Hacı Harun'u, Göhürge Noyan ile Anadolu'da bırakarak, Anadolu'daki gelişmeler konusunda bilgi vermek amacıyla Abaka Han'ın huzuruna gitmek için hareket etmiştir. Cüveyni'nin Anadolu'dan ayrıldığı sırada, yanında Divan-ı İstifa makamında bulunan Celaleddin'in³⁹⁸ de bulunduğu belirtilmektedir. Cüveyni'nin yaptığı düzenlemeler ile Anadolu'da idari ve mali olarak Moğol boyunduruğu hâkim olmuş, Selçuklu sultanları etkilerini tamamen kaybetmiştir. Sükûnet ortamı oluşturma adı altında Selçuklu sultanı

³⁹⁶ Paraların Tokat, Amasya, Ahlât, Aksaray, Kayseri, Kırşehir, Sinop, Sivas, Malatya ve Ankara gibi Moğol varlığının yoğun olarak hissedildiği şehirlerde bastırıldığı belirtilmektedir. Bkz. Ahmet Altıntaş, "Selçuklu Türkiyesi'nde Para", **Türkler**, C.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.388; Togan, **a.g.e.**, s.236.

³⁹⁷ Erdem, "Selçuklu- İlhanlı İlişkileri", s.53.

³⁹⁸ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.233.

adına toplanan vergiler ve yürütülen işler, Moğol Hanlığı adına yürütülmeye başlanmıştır. Akdağ tarafından verilen bilgiye göre; Anadolu'da yapılan bu değişikliklerle Selçuklu vergileri ile ilgilenen makam olan Melikü'n-nüvap, ortadan kaldırılmış, Moğollar tarafından tayin edilen Müstevfi, hem sultan hem de divan adına topladığı vergileri Moğol hazinesine aktarmıştır³⁹⁹. Cüveyni'nin Anadolu'dan ayrılmak üzere hareket ettiği sırada Selçuklu ve Moğol kuvvetleri de Cimri üzerine harekete geçmiştir.

1.3 Cimri Üzerine Hareket Edilmesi

Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesinden sonra Moğol komutanları ve Selçuklu kuvvetleri, Cimri'yi ortadan kaldırmak amacıyla hazırlıklar için Konya'ya gitmek istemişlerdir. Ancak Fahreddin Ali, Anadolu'nun Moğol yağması ile daha da harap hale gelmemesi için III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile kendisinin bizzat bu sefere çıkacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Moğol noyanları, Cüveyni ile Amasya yakınlarındaki Kazova kışlağına çekilirken Fahreddin Ali gerekli hazırlıklar için ilk olarak Konya'ya gitmiştir⁴⁰⁰. Anadolu'nun daha harap hale gelmesi, Selçuklu devlet adamlarını uğraştıracak ve Türkmen hareketi sonrasında Anadolu'nun inşa edilmesi hayli zamanlarını alacaktır.

Fahreddin Ali, buradan topladığı kuvvetlerle Ankara istikametinde ilerlemiştir. Ankara ve civarında Türkmenlere karşı koyacak yeterli sayıda güç toplamaya çalışan Vezir Fahreddin Ali'nin, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile burada 1 ay kadar kaldığı belirtilmektedir. Fahreddin Ali, Ankara'da bulunduğu süre içinde Ankara'dan

³⁹⁹ Akdağ, **a.g.e.**, s.161-162.

⁴⁰⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.567.

Diyarbakır'a kadar tüm beyleri Türkmenlere karşı sultanın yanında yer almaları için davet etmiştir. Fahreddin Ali'nin bu davetine Germiyan Türkmenleri de dâhil olmak üzere tüm Türkmenler olumlu cevap vererek Selçuklu kuvvetleri yanında yer alacaklarına dair söz vermişlerdir⁴⁰¹. Fahreddin Ali'nin Ankara civarında askeri hazırlıklar içinde olduğu sırada Anadolu'da mali düzenlemeler yapan Cüveyni, Anadolu'daki düzenlemeleri ve gelişmeleri bildirmek üzere Moğol hanının huzuruna gitmiştir. Fahreddin Ali bir taraftan Türkmenlere karşı askerleri hazırlıkları tamamlamak ile uğraşmış, diğer taraftan da Türkmenlerin yakıp yıktığı Konya şehrini imar etmeye çalışmıştır. Cimri ise, Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesinden sonra bulunduğu yerden kaçarak Selçuklu kuvvetlerine karşı hazırlık içine girmiştir. 1277 yılının son aylarına kadar askeri hazırlıklarla uğraşan Cimri, kış mevsimini bu şekilde geçirmiştir. 1278 yılının bahar aylarında Fahreddin Ali, Cimri'nin yanına topladığı Türkmenlerle Karahisar-ı Develi denilen mevkide ve birçok yerde yağma ve talanlarda bulunduğu duymuştur⁴⁰². Cimri'nin harekete geçmesi karşısında Fahreddin Ali, Selçuklular'dan ve Moğollardan oluşturduğu kuvvetin yeterli olduğu düşüncesi ile Barçınlı istikametinde ilerlemiştir. Selçuklu kuvvetlerinin Yedikapı mevkisine ulaştığı sırada ise Cimri ve maiyetinde bulunanlar, yağma ve talan hareketlerine devam ederek Pınarbaşı mevkisine kadar ilerlemişler ve burada bir süre konaklamışlardır⁴⁰³. Fahreddin Ali ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Cimri ve yanında bulunan Türkmenlere aniden saldırmak istemişlerse de, tecrübeli devlet adamlarının ısrarı karşısında bir süre beklemişlerdir. Ancak, vezir ve sultan daha fazla beklemeyi gereksiz görerek, ordunun bir kısmını Bolvadin yönüne sevk ederek Sakarya nehrini geçmişlerdir. Bolvadin

⁴⁰¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.102; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.130.

⁴⁰² Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.121; Denizli ve Uluborlu civarında bulunan Türkmenler, Cimri isyanına destek vermedikleri gibi Germiyan Türkmenleri gibi isyanın bastırılmasında da yardımcı olmamışlardır. Bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.285.

⁴⁰³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.569-570.

yönünde sevk edilen Selçuklu kuvvetlerinin öncü birlikleri, Türkmenlerin bir kısım askerini yakalayıp Emir Seyfeddin Torumtay'ın yanına götürmüşlerdir⁴⁰⁴.

1.3.1 Cimri İle Savaşılması ve Ortadan Kaldırılması

Bir kısım Türkmenlerin yakalanmasından sonra, iki kuvvet karşılaşmış ve savaş Türkmenlerin saldırısı ile başlamıştır. Savaşın yapıldığı tarih konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. İbn Bîbî'ye göre; 18 Muharrem 676 (21 Haziran 1277) tarihinde⁴⁰⁵, Anonim Selçuk-nâme'ye ve onu doğru kabul eden O. Turan'a göre; 17 Muharrem 678 (30 Mayıs 1279) tarihinde⁴⁰⁶, Neşri tarihine göre ise; 10 Haziran 1278 (17 Muharrem 677)⁴⁰⁷ tarihinde meydana geldiği belirtilmektedir. F. Sümer tarafından 1277 yaz mevsiminde Pervane'nin öldürülmesinden sonra 1277 Eylül ayında Kongurtay'ın Türkmenler üzerine gönderildiği⁴⁰⁸ ve kış mevsiminin sonra yani 1278'de Cimri ile savaş yapıldığı ifade edilmektedir.

Türkmenlerin saldırısı ile Pınarbaşı yakınlarında başlayan savaşın ilerleyen safhalarında, “*Emir Alameddin Kayser, Hoteni oğlu Bedreddin İbrahim ve Tuğracı İzzeddin Mehmed'in*” saldırıları karşısında tutunamayan Türkmenlerin bir kısmı katledilmiş ve bir kısmı da savaş alanından kaçmayı başarmıştır. Savaş sonrasında Konya'ya girdikleri zaman, daha önce alınmış olan Alâeddin Keykubat'ın sancağı ve cetri Selçuklu kuvvetleri tarafından geri alınmış, Cimri'nin ordu komutanlarından Saru Ala savaş alanında esir edilmiştir. “*Saru Ala, canını kurtarabilmek için 100 bin dirhem*” vermeyi teklif etmişse de, Selçuklu devlet adamları tarafından kabul

⁴⁰⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.569-570; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.102; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.131.

⁴⁰⁵ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.236-237.

⁴⁰⁶ Anonim, **a.g.e.**, s.40; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.570.

⁴⁰⁷ Neşri, **a.g.e.**, s.49.

⁴⁰⁸ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.45.

edilmeyerek öldürülmüştür⁴⁰⁹.

Savaş alanından kaçanlar arasında yer alan Cimri, canını kurtarma telaşı ile Selçuklular'la anlaşıklarından habersiz olduğu Germiyan Türkmenlerine sığınmıştır. Ancak, giydiği kırmızı çizmelerinden tanınan Cimri, Germiyan Türkmenleri tarafından gözetim altında tutulmuş ve yakalandığı haberi zaman kaybedilmeden Selçuklu sultanına bildirilmiştir⁴¹⁰. Anonim Selçukname'de, Cimri'nin Türkmenler tarafından Borgulu/Burgulu'da yakalandığı belirtilmektedir. Cimrinin yakalandığı haberi üzerine sultan, Emir-i Meclis Karahisarlı Cemaleddin Ebu Bekir ve birkaç güvenilir adamını Cimri'yi huzuruna getirmekle görevlendirmiştir. Bu şekilde ele geçirilen Cimri, çeşitli hakaret ve işkencelerin ardından öldürülmüştür⁴¹¹. Aksarayî'de yer alan bilgiye göre; Cimri'nin ortadan kaldırılmasından sonra taraftarları bertaraf edildiği gibi Cimri'nin öldürüldüğüne dair Anadolu'da fetihname de dağıtılmıştır⁴¹².

Sahte Şehzade Cimri, Selçuklu tahtına hâkim olduğu süre içinde adına hutbe okutup, para bastırma geleneğini devam ettirmeyi ihmal etmemiştir. Cimri'nin lakapları konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almakla birlikte, “*Siyavuş, Melik Mesud, Keyhüsrev, Gıyaseddin, Alâeddin, Rükneddin*” gibi isimlerin kullanıldığı belirtilmektedir. Cimri tarafından bastırılan paralardan, ele geçirilmiş olanlarda kullandığı lakaplara rastlanmaktadır. Sikkeler üzerinde “*Ala al-Dünya vel-din, Abu al-fetih Siyavuş bin Keykavus, Sultan al-Azam*” gibi ünvanları kullandığı

⁴⁰⁹ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.236-237; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.570.

⁴¹⁰ Sevim, “Cimri Olayı Hakkında..”, s.511.

⁴¹¹ Cimri'nin Konya'da saltanatının 37 gün sürdüğü belirtilmektedir. 1277 Nisan ayında başlayan Cimri hadisesi 1278 yaz mevsiminde son bulmuştur. Saltanatı 37 gün süren Cimri, devleti 1 yıl uğraştırdıktan sonra ortadan kaldırılmıştır. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.40; C. Cahen tarafından, Cimrinin diri diri yakıldığı ve derisinin içine saman doldurularak ibret olması için Anadolu şehirlerinde dolaştırıldığı belirtilmektedir. Bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.285; Müneccimbaşı'na ve Aksarayî'ye göre; canlı canlı derisi yüzülmüş, içine saman doldurulmuş ve bir eşeğe ters bindirilerek Anadolu'nun tüm şehirlerinde ibret olması için dolaştırılmıştır. Bkz. Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.121.

⁴¹² Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.103; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.132; Paraları inceleyen araştırmacılar, 1276 ve 1277 tarihli paraların mevcudiyetinden bahsetmektedirler. Bkz. Parlar, **a.g.e.**, s.21.

belirlenmektedir⁴¹³. Ancak, bunların dışında genel itibari ile kullanılan Cimri lakabının, Sahte şehzadeyi aşışlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Osman Turan tarafından yayınlanan Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar adlı eserde, Anadolu Selçuklu Devleti'ni oldukça uğraştıran Cimri hadisesi hakkında yazılmış mektup ve beyitlere yer verilmiştir. Mektuplarda, Cimri hadisesinin doğrudan anlatılmadığı, peyklerin ellerinde kuran sayfeleri ile kale önlerine geldiği ve Allah'ın Selçuklu Devleti'ne yardım etmesi gibi konulara değinildiği belirtilmektedir. Ayrıca mektuplarda Allah'ın yardımı ile asi grubun dağıtıldığı, Müslümanların canına malına kast edenlerin helak edildiğine yer verilmiştir⁴¹⁴.

Ayrıca Fahreddin Ali ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Türkmenlerin bulunduğu bölgeleri dolaşarak Cimri taraftarlarını ortadan kaldırmış, bağılıklarını bildirmeyen uç bölgesi Türkmenleri de cezalandırılmış ve “*Karahisar, Lâdik, Honas, Sanduklu ve Şuhud bölgelerindeki*” Türkmenlerin itaati sağlanmıştır. Cimri'nin Fahreddin Ali ve Selçuklu kuvvetlerinin uğraşları sonucu ortadan kaldırılmasından sonra Abaka Han'ın yanında bulunan Selçuklu devlet adamı Celaleddin, Anadolu'ya gönderilmiştir⁴¹⁵. Moğol hanı tarafından Fahreddin Ali'ye hilat verilmiş, Kava'ül-Mülk yani “*Memleketin Dayanağı*” ünvanı ile Fahreddin Ali, Anadolu naibi olarak tayin edilmiştir. Pervane Muinüddin'in yeğeni olduğu söylenen İzzeddin Mehmed de, Abaka Han'a gösterdiği hürmetten dolayı Tuğrai makamından Beylerbeyilik makamına getirilmiştir. Anadolu'da isyanların bastırılmasından sonra bu şekilde değişiklikler yapılmış ve bu dönemden itibaren devlet adamlarının atamaları Moğol Hanlığı denetimi altında gerçekleşmiştir. Ayrıca sultan ve Selçuklu devlet adamlarının yetkileri kısıtlanmış ve

⁴¹³ Aykut, a.g.m., s.481; Sağlam, a.g.m., s.302.

⁴¹⁴ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.150-151.

⁴¹⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.570; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.103; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.132.

sultanın yetkileri sadece dini konularla sınırlı kalmıştır⁴¹⁶.

Müneccimbaşı'nın verdiği bilgiye göre; III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Türkmenleri cezalandırmak için ilerleyişi sırasında Sultanhöyüğü mevkinde Kayı Hanı Aşireti Reisi Ertuğrul bin Süleyman Şah, sultanın huzuruna çıkmış ve gösterdiği hürmetten dolayı bu kişiye Kâhta nahiyelerinden birisinin ıktâ olarak verildiği belirtilmektedir⁴¹⁷.

1.3.2 Cimri'nin Ortadan Kaldırılmasından Sonra Meydana Gelen Diğer Gelişmeler

Anadolu'da asayiş ortamının sağlanmaya çalışıldığı sırada Trabzon Rumları Sinop'u almak üzere saldırmıştır. Bu bölgede bulunan Çepni Türkmenleri, Selçuklu sultanının bölgeye gidişini beklemeden harekete geçerek, Trabzon Rumları'nı Sinop önlerinden uzaklaştırmışlardır. Sinop kale komutanı Taybuğa da, zaman kaybetmeden bizzat sultanın huzuruna giderek sultanı durumdan haberdar etmiş ve Çepni Türkmenlerinin başarısını anlatmıştır⁴¹⁸.

Karamanoğlu Mehmed Bey ve Cimri'nin ortadan kaldırılması ile Türkmenlerin hareketlerine son verilmek istenmiştir. Fakat Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelinin sarsılmasına sebep olan Türkmen hareketleri, uç bölgelerde yoğunlaşırken Moğolların varlığı ise doğu bölgelerinde artmıştır⁴¹⁹. Bu durum devletin her geçen gün yıkılmaya yaklaşmasına sebep olmuştur.

⁴¹⁶ R. Turan, **a.g.e.**, s.87; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.572; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.239-240; Cahen, **a.g.e.**, s.286.

⁴¹⁷ Münecimbaşı, **a.g.e.**, s.122.

⁴¹⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.570; İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.138; Çepni Türkmenleri sınır bölgelerinin güvenliği için ve fethi için Oğuz boylarından seçilerek yerleştirilmiştir. Bkz. O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.165; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.46.

⁴¹⁹ Kaymaz, **13.yy İşbirlikçi Emiri...**, s.78.

2. GIYASEDDİN MESUD'UN ORTAYA ÇIKIŞI VE MOĞOL HANLIĞI'NA GİTMESİ

Daha önce değindiğimiz üzere II. İzzeddin Keykavus, İlhanlı Hanlığı ile girdiği mücadele sonrasında önce Bizans İmparatorluğu'na ardından da Altınorda Hanlığı'na sığınmak zorunda kalmıştır. Altınorda Hanı tarafından kurtarılarak 1266 tarihinde Kırım'a götürülen II. İzzeddin Keykavus, 1262'de Bizans'a sığındığı tarihten 1280 tarihine kadar sıkıntılı bir hayat yaşamış ve Kırım'da hayatını kaybetmiştir.

İbn Bîbî'ye göre; II. İzzeddin Keykavus, ölümünden önce yanında bulunan yakın adamları, askerleri ve hizmetinde bulunan diğer kişileri huzuruna çağırarak, bu kişilerden büyük oğlu Gıyaseddin Mesud'a itaat edeceklerine dair söz almış ve Gıyaseddin Mesud'u veliaht tayin etmiştir. Ayrıca kendisinin başıbozuklar, reziller ve sefillerle yakınlık kurduğunu, kıdemli emirlerin hatırlarını gönüllerini kırdığını söylemiş ve *“az bir gelir için arını namusunu hiçe sayanları, maskaralığı meslek edinenleri kendisinden uzak tutmasını, doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamasını, dini vecibelerini yerine getirmesini ve Anadolu'ya geçerek atalarından miras kalan tahtı ele geçirmesini nasihat etmiştir”*. Ayrıca, öldüğü zaman miras olan memleketine ulaşip saltanata hâkim olursa naaşını Selçuklu sultanlarının türbesine kümbet-haneye defnetmesini istemiştir⁴²⁰. Gıyaseddin Mesud, babasının vasiyeti üzerine bir süre beklemiş, babasının yasını tutmuş ve daha fazla zaman kaybetmeden yanında bulunan ailesi ve maiyeti ile beraber Anadolu'ya hareket etmiştir. Kaynaklarda detaylı bilgiler yer almamakla beraber, Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya hareket etmesinden önce ortanca kardeşi Rükneddin Geyumers'in Anadolu'ya geldiği, Kastamonu ve çevresinde bulundu ve Amasya üzerinden uç bölgelere gitmek üzere hazırlık içinde olduğu

⁴²⁰ İbn Bîbî, a.g.e., s.244-246.

belirtilmektedir. Rükneddin Geyumers, Anadolu’da bulunduğu süre içinde Kastamonu Emiri Muzaffereddin Yavlak Arslan tarafından yakalanmış ve Kastamonu’da gözaltında tutulmuştur⁴²¹.

Anadolu’ya hareket eden Gıyaseddin Mesud, ilk olarak deniz yolu ile Sinop’a ulaşmıştır. Gıyaseddin Mesud’un buraya ulaştığı haberinin Kastamonu Emiri tarafından duyulmasından sonra gözaltında tutulan Geyumers, Yavlak Arslan tarafından serbest bırakılmıştır. Gıyaseddin Mesud, kardeşi Rükneddin Geyumers’i yanına alarak Moğol noyanının huzuruna gitmiştir⁴²². Gıyaseddin Mesud, Anadolu’da Moğol noyanından aldığı izinle babasının vasiyetini gerçekleştirmek üzere Sinop, Samsun ve Erzincan istikametinde Moğol Hanı Abaka’nın huzuruna hareket etmiştir. Gıyaseddin Mesud, Anadolu Selçuklu Devleti saltanatında yer edinebilmesinde kendisine yardımcı olacağını düşündüğü Abaka Han’ın huzuruna çıkmış ve burada oldukça itibar görmüştür. Gıyaseddin Mesud, Abaka Han’ı ikna etmiş, Sivas, Diyarbakır, Malatya ve Harput bölgeleri ile civardaki bağlı yerleri vergiden muaf tutularak, bu bölgelerin idaresine herhangi bir askeri ve siyasi müdahalede bulunmaması şartı ile kendisine verilmesini sağlamıştır. Mesud, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan bu toprakların verilmesine karşın kardeşi Rükneddin Geyumers ile bir süre daha Abaka Han’ın yanında kalmıştır. Gıyaseddin Mesud’un Anadolu’da bir takım topraklar verildikten sonra İlhanlı Hanlığı’nda kalmaya devam etmesi Moğol hanları nezdinde daha da

⁴²¹ II. İzzeddin Keykavus’un yanında Gıyaseddin Mesud, Alâeddin Siyavuş, Rükneddin Geyumers, Feramurz ve Rükneddin Kılıçarslan adında oğulları olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Bizans İmparatorluğunda kalan Melik Konstantin adında bir oğlundan daha bahsedilmektedir. Ayrıca ilk olarak Sinop’a ve Kayseri’ye gittiği yönünde bilgiler olmakla beraber, Kayseri’ye gittiği ve burada bulunan Abaka Han ile görüştüğü de belirtilmektedir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında....**, s.580-582; Sevim, “Keyhüsrev III”, s.352; Yılmaz Öztuna tarafından 1281 yılı 14 Ağustosunda Anadolu’ya hareket ettiği belirtilmektedir. Bkz. Öztuna, **a.g.e.**, s.159-160; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.108.

⁴²² İbn Bîbî ve Müneccimbaşı’nda verilen bilgiye göre; o sırada Anadolu’da Moğol noyanı olarak Samagar’ın bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.248-249; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.121; Cahen tarafından Rükneddin Geyumers yerine Alaeddin ismi zikredilmektedir. Ayrıca Gıyaseddin Mesud’un 1280 yaz mevsiminde Anadolu üzerine hareket ettiği belirtilmektedir. Bkz. Cahen, **a.g.e.**, s.287.

güven kazanmasını sağlamıştır. Selçuklu şehzadesi “*Gıyaseddin Mesud, Anadolu’daki topraklarının idaresi için Kastamonu Emiri Yavlak Arslan’ı kendisine naip*” olarak görevlendirmiştir⁴²³. Ebu’l Farac tarihinde bazı devlet adamlarının, Anadolu’da var olan kargaşanın artmasından korkarak Gıyaseddin Mesud’a toprak verilmesine karşı çıktıkları belirtilmektedir. Ancak, Anadolu’nun karışık ortamından istifade etmek isteyen Abaka Han’ın, Anadolu Selçuklu Devleti’nin çöküşünü ve parçalanmasını hızlandırmak için böyle bir girişimde bulunduğu sanılmaktadır⁴²⁴.

O.Turan tarafından verilen bilgiye göre; Gıyaseddin Mesud’un Abaka Han’ın yanında bulunduğu sırada II. İzzeddin Keykavus’un eşi Urbay/Orbay Hatun da Anadolu’ya gelmiş, Anadolu’ya ilerleyişi sırasında saldırıya uğramış ve mallarına el konulmuştur. Orbay Hatun, Amasya’da bulunan Seyfeddin Torumtay’ın eşi Gürcü Hatun tarafından misafir edilmiştir. Abaka Han, Orbay Hatun’un gelişini öğrendikten sonra Orbay Hatun’u yanına aldırması ve Gürcü Hatun’un bu yardımını, Memlûklerde esir olan oğlunu kurtararak ödüllendirmiştir. Gürcü Hatun’un oğlu Sinaneddin Musa, Samagar Noyan tarafından oluşturulan heyetin Memlûk Sultanı Kalavun ile görüşmesi ile serbest bırakıldığı bilgileri arasında yer almaktadır⁴²⁵.

Gıyaseddin Mesud’un, hanın yanında bulunduğu, Mengü Timur’un da Memlûkler ile mücadele ettiği sırada Moğol Hanı Abaka ölmüş ve yerine Ahmet Tekudar geçmiştir. Ahmet Tekudar’ın saltanatının başlangıcında III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tekudar’ın hanlığını tebrik için Moğol Hanlığı’na gittiği sırada Gıyaseddin

⁴²³ Neşri tarihinde, Sinop üzerinden Moğol Hanlığı’na ulaştığı zaman Moğol Hanı olarak Ahmed Tekudar’ın bulunduğu, Doğu Anadolu’da yer alan toprakların Ahmed Tekudar tarafından verildiği belirtilmektedir. Bkz. Neşri, **a.g.e.**, s.49; Aynı şekilde Müneccimbaşı ve Ebû’l Farac tarihinde de Moğol Hanlığı’nın başında Ahmed Tekudar olduğu, Gıyaseddin Mesud’un Kırım’dan kaçarak kendisine sığındığı belirtilmektedir. Bkz. Gregory Abû’l Farac, **a.g.e.**, s.605; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.121; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.105; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.134.

⁴²⁴ Gregory Abû’l Farac, **a.g.e.**, s.605; Akdağ, **a.g.e.**, s.68.

⁴²⁵ Urbay Hatun, II. İzzeddin Keykavus’un eşi. II. İzzeddin Keykavus, Altın Orda Hanlığı’na götürüldüğü zaman burada Berke Han’ın kızı Urbay Hatun ile evlendirilmiştir. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.582; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.57.

Mesud, Moğol Hanı Ahmed Tekudar'ın yanındaki yerini korumuştur⁴²⁶.

3. MENGÜ TİMUR'UN ANADOLU'YA HAREKET ETMESİ

Anadolu'ya hâkim olma yarışı, iki devlet arasında Abaka Han'dan sonra da devam etmiştir. Memlük Devleti, Sultan Kalavun'un idaresi altında bir takım iç karışıklılarla uğraştığı sırada Moğol Hanı Abaka, beklenen fırsatın geldiğini düşünerek harekete geçmiştir. Abaka Han'ın böyle bir sefere karar vermesinde Kalavun saltanatını tanımayan Sungur el-Aşkar'ın Kalavun'u ortadan kaldırmak adına İlhanlı Devletine mektuplar göndererek Memlük ülkesine sefer yapmaya teşvik etmesi de etkili olmuştur. Abaka Han, Gıyaseddin Keyhüsrev'e Anadolu'da bir takım toprakları verdikten sonra 1 Ağustos 1281 tarihinde Mengü Timur'u kalabalık bir ordu ile Memlükler üzerine göndermiştir. Abaka Han, Ayn Calut ve Elbistan ovasında aldığı yenilgilerin ardından Memlüklere darbe vurmaya ve intikam almak arzusu ile bu seferin yapılması emrini vermiştir⁴²⁷.

Mengü Timur idaresindeki Moğol ordusu, Selçuklu, Gürcü ve Ermeni kuvvetleri de dâhil edilerek oluşturulmuştur. Ayrıca Anadolu'da bulunan "*Samagar Noyan da yanında bulunan askerleri ile Elbistan, Ayıntap ve Derbsak yolunu izleyerek*" Mengü Timur'un ordusuna katılmıştır. Memlükler karşısında bir kez daha yenilgi almak istemeyen Abaka Han'ın kardeşi Mengü Timur, 50 bin kişilik kuvveti ile hareket etmiş, takviye kuvvetlerle de sayısını arttırmıştır. Mengü Timur'un, büyük bir ordu ile Memlükler üzerine hareket ettiği sırada, Memlük Sultanlığı'nda Melik Elfi ünvanı ile

⁴²⁶ Müneccimbaşı, a.g.e., s.123.

⁴²⁷ Abaka'nın bizzat bu sefere çıkmamasında, alınacak yenilgi karşısında canını kurtarabilme düşüncesi olmalıdır. Bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında...** s.574; Sümer, "İlhanlı Hükümdarları..." s.183; Gökhan, a.g.m., s.214.

Sultan Kalavun bulunmaktadır⁴²⁸. Moğol ordusu Ermeni, Gürcü ve Selçuklu kuvvetlerinden yardım alırken, Karaman Türkmenleri de Sultan Kalavun'a haber göndererek yanlarında yer aldıklarını bildirmişlerdir. Karaman Türkmenleri, Memlük kuvvetlerine yardım amacı ile ilerlediği sırada, Kilikya Ermenileri tarafından durdurulmuşlardır. Bunun üzerine Memlük sultanı, Karaman Türkmenlerine yardım amacıyla bir kısım askerini Kilikya yolunun açılması ile görevlendirmiştir. Kilikya bölgesindeki Ermeniler cezalandırıldığı gibi, Tell Hamdun'a kadar Moğol-Ermeni toprakları da Türkmenler ve Memlükler tarafından yağmalanmıştır⁴²⁹. Mengü Timur ise, 80 bini bulan ordusu ile Anadolu'da askeri hazırlıklarını tamamladıktan sonra Suriye'ye geçmek üzere Elbistan istikametinde ilerlemiştir. Sultan Kalavun da 50 bin kişilik ordusu ile hareket etmiştir. Mengü Timur'un, Suriye üzerine ilerleyişi sırasında Abaka Han da alınabilecek yenilgiye karşı kendini güvence altına alabilmek için Rahbe kalesini Mardin emirinden almış ve oraya gitmiştir⁴³⁰.

3.1 Memlüklerle Yapılan Savaş

Mengü Timur'un Elbistan istikametinde ilerleyişi sırasında Memlük Sultanı Kalavun, Moğolların askeri gücünü öğrenmek ve ilerleyişlerini kontrol altında tutabilmek için öncü bir birlik görevlendirmiştir. Memlük kuvvetleri, bu şekilde ilerleyişi sırasında Sahra-i Huni denilen mevkide Moğollara ait bir öncü birlik ile karşılaşmıştır. Yakalanan Moğol öncü birliğinin komutanı Emir-i Ahur Bahadır Çolbar, Memlük Sultanı Kalavun'un huzuruna götürülerek Moğolların asker sayısı ve askeri

⁴²⁸ Sümer, “İlhanlı Hükümdarları...”, s.183; Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.105; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.134; Moğol ordusunun takviye kuvvetlerle 80 bini bulduğu belirtilmektedir. Bkz. Sümer, “Anadolu da Moğollar”, s.56.

⁴²⁹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.574-575.

⁴³⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.575; Sümer, “Anadolu da Moğollar”, s.56; Gökhan, a.g.m., s.215.

düzeni hakkında bilgi vermiştir⁴³¹.

Yeterli hazırlık yaptıklarını düşünen her iki kuvvette son hazırlıklarını tamamladıktan sonra harekete geçmişlerdir. “*H. 14 Recep 680 (M. 29 Ekim 1281) tarihinde Hama ve Humus arasında*” bir bölgede karşı karşıya gelen iki kuvvetten Moğollar sayıca Memlûklerden fazla olmasına rağmen, Memlûkler karşısında başarı gösterememiştir. Memlûklerin saldırıları karşısında Moğolların ilk olarak “*Selçuklu kuvvetlerinin yer aldığı sol kanadı, ardından da Moğol, Ermeni ve Gürcülerin yer aldığı sağ kanadı dağıtılmıştır*”⁴³². Moğolların büyük bir kayıp verdiği savaşta, bazı Moğol askerleri kaçarak canını kurtarmak istemişse de Türkmenler tarafından yakalanmışlardır. Uzun süre mücadele etmesine rağmen Memlûkler karşısında tutunamayacağını anlayan Mengü Timur, canını kurtarma telaşı içerisinde Diyarbakır sınırına çekilmiştir. Mengü Timur’un tecrübesizliği nedeni ile Moğollar, bir kez daha mağlup olmuştur. Geri çekilen Mengü Timur, burada bir süre konaklayarak askeri gücünü tekrar toparlayıp Memlûkler üzerine bir kez daha saldırmayı planlamıştır. Ancak, Mengü Timur’un bu düşüncesini gerçekleştirmeye ömrü yetmemiş ve M. 26 Nisan 1282 tarihinde (H. 15 Muharrem 681) savaştan kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir⁴³³. Mengü Timur’un savaş sırasında ağır yaralandığı ve kaçan Moğolların geride bıraktıkları ile Memlûklerin muazzam bir ganimet elde ettikleri belirtilmektedir⁴³⁴.

Memlûkler ile yapılan savaş sonrasında Moğolların mağlup edilmesinden büyük

⁴³¹ Gökhan tarafından Moğollar’a ait öncü birliğin askerin ilerleyişi sırasında gerekli otlak ve mera araştırmakla görevlendirildiği belirtilmektedir. Bkz. Gökhan, a.g.m., s.215.

⁴³² 681 Birinci Teşrin’in sonuncu Perşembe günü yapıldığını belirtir. Bkz. Ebul Ferec İbnül İbri, a.g.e., s.52.

⁴³³ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, a.g.e., s.105-106; Aksarayî, Nşr: O. Turan, a.g.e., s.134-135; Sümer, “Anadolu da Moğollar”, s.56; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.575; Ebul Ferec İbnül İbri, a.g.e., s.52.

⁴³⁴ A.D.Erdem, a.g.t., s.106; Ebul Ferec İbn’ül İbri tarafından Mengü Timur’un savaş sonrasında şarapdarı tarafından zehirlenerek öldürüldüğü yazmaktadır. Bkz. Ebul Ferec İbnül İbri, a.g.e., s.52-53.

cesaret alan Suriye Türkmenleri, Ermeni toprakları üzerine harekete geçmişlerdir. Kilikya bölgesine giren Türkmenler, Ermenilere ait birçok şehri yağmalamış, halkını kılıçtan geçirmiş ve Ayas'a kadar ilerlemişlerdir. Türkmenlerin böyle bir harekette bulunmasında, savaş için ilerlenmesi sırasında Halep Camisi'nin yakılıp yıkılması ve minberinin götürülmesi sebep olarak gösterilmektedir⁴³⁵.

4. ABAKA HAN'IN ÖLÜMÜ VE AHMET TEKUDAR SALTANATININ BAŞLAMASI

Abaka Han, 1279 tarihinde kendisine sığınan Şehzade Gıyaseddin Mesud'u himayesine almış ve Memlüklerden intikamını almak amacıyla Mengü Timur'u görevlendirmişti. Mengü Timur ise tecrübesizliği sonucu Memlüklerden aldığı yenilgiden kısa bir süre sonra hayatını kaybetmişti⁴³⁶. Elbistan yenilgisinin ardından Humus'ta alınan yenilgi sonucunu Abaka Han da, Memlüklerden intikam alma sözü vermiş ve Bağdat'a ve oradan da Hemedan'a gitmiştir. Ebul Ferec, Tarihi Muhtasarüddüvel adlı eserinde Hemedan'da Hıristiyanların paskalyasını kutlamak amacıyla bir kiliseye gittiği de belirtilmektedir. Burada ziyafete katılan Abaka Han, ziyafet sonrasında hastalanarak ölmüştür. Abaka'nın zehirlenerek öldürüldüğü yönünde de bilgiler mevcuttur⁴³⁷.

Ayrıca Abaka Han'ın ölümünden sonra Moğol Hanlığı'na kimin geçeceği konusunda Moğol devlet adamları arasında ihtilaf yaşanmıştır. Kongurtay ve bazı devlet adamları Ahmet Tekudar'ın hanlığını kabul ederken, Olcay Hatun ve yanında

⁴³⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.576.

⁴³⁶ Aksarayî tarafından Mengü Timur'un Memlük seferi hazırlığı sırasında yakalandığı bir hastalık sonucu öldüğü belirtilmektedir. Bkz. Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.106; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.135; Abaka Han hakkında daha geniş bilgi için bkz. Togan, **a.g.e.**, s.225.

⁴³⁷ Ebul Ferec İbnül İbri, **a.g.e.**, s.52-53.

yer alanlar diğer kardeşi Mengü Timur'un hanlığını istemiş, diğer bir grup devlet adamları ise Argun'un Moğol hanı olmasını istemiştir. Devlet adamlarının bu şekilde ihtilaf içinde olduğu dönemde İlhanlı Devleti'nde bir süre Argun Han ile Ahmet Tekudar arasında taht mücadelesi yaşanmıştır⁴³⁸. Devletin içinde bulunduğu kargaşanın, hanlığın yıpranmasına sebep olduğunu gören devlet adamları Argun Han'ın saltanat iddiasından vaz geçerek Ahmet Tekudar'ın Moğol hanı olmasını kabul etmişlerdir. Ahmet Tekudar, devlet adamlarının itaatlerini bildirmesinin ardından 1282 Mayıs ayı içerisinde Moğol hanı ilan edilmiş, Argun Han'a da Horasan Valiliği verilerek, Culüs töreni tamamlanmıştır. Ahmet Tekudar'ın en büyük kardeş olması, han olmasında etkili olmuştur. Abû'l Farac tarafından 21 Haziran 1282 tarihinde⁴³⁹, Aksarayî tarafından da 1282 Mart ayı içinde (680 Zilhicce) han ilan edildiği belirtilmektedir⁴⁴⁰.

4.1 Tekudar'ın İlk Faaliyetleri ve Memlûklerle Temasa Geçmesi

Ahmet Tekudar, hanlığını ilan ettikten sonra ilk olarak daima yanında yer alan Kongurtay'ı ödüllendirerek Anadolu'ya vali tayin etmiş, ayrıca devlet makamlarında da bir takım değişiklikler yaparak bazı makamalara yakınlarını getirmiştir. Tekudar, diğer Moğol hanlarından farklı olarak İslam dinine girmiş ve Türkmen Şeyhi Abdurrahman ile dini konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumun devlet işlerinin aksamasına ve devlet adamlarının Argun Han etrafında toplanmasına sebep olduğu belirtilmektedir⁴⁴¹.

⁴³⁸ İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", **TAD.**, C.XXII, S.35, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s.104.

⁴³⁹ Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.610; Ebul Ferec İbnül İbri, **a.g.e.**, s.53.

⁴⁴⁰ Aksarayı, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.107; Aksarayı, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.136.

⁴⁴¹ Erdem, "Ahmed Tekudar Dönemi...", s.104; Hülagu'nun oğullarından olan Tekudar, annesi Kutuy Hatun tarafından yetiştirilmesine rağmen annesinin dinini kabul etmeyerek İslam dinine girmiş ve Ahmet adını almıştır. Ahmet Algar, "Ahmed Teküder", **TDVİA.**, C.2, İstanbul 1989, s.139.

Ahmet Tekudar'ın saltanatının ilk zamanlarında Moğol Hanlığı ve Anadolu'da, saltanat mücadelesi ve karışıklıklar yoğun olarak yaşanmıştır. Ahmet Tekudar'ın hanlığını ilan etmesinden sonra Moğol Hanlığı'nın ve Anadolu'nun içinde bulunduğu karışıklığa son vermek adına bir takım değişiklikler yapmıştır⁴⁴².

Ahmet Tekudar, İslam dinine geçmesiyle Anadolu üzerindeki düşünceleri değişmiş, Müslümanların zarar görmemesi için oldukça çaba sarf etmiştir. Bu amaçla ilk olarak o döneme kadar büyük gelir kaynaklarından olan vakıflar, Moğol emirlerine ve gayr-i Müslimlere verilerek gayr-i Müslimlere maaş bağlanırken bu düzen değiştirilmiştir. Ahmet Tekudar tarafından gönderilen yarlğ ile Moğollar lehine olan durum değişti, Müslümanlar tarafından kurulan vakıflar yine sadece Müslümanlara verilecekti ve Müslüman memurlar idaresinde bırakılacaktı⁴⁴³. Memlüklerle daima mücadele içinde olunması ve iki devlet arasındaki mücadelelerden en çok zararı Müslümanların görmesi sebebi ile Memlükler ile olan mücadelede yeni bir siyaset takip ederek barış yoluna gitmiştir. Ahmet Tekudar, bu amaçla dönemin âlimlerinden “*Kutbeddin Şirazi ve Bahaeddin Rudekerdi*'yi yazdığı bir mektup ile elçi olarak *Memlük Sultanı Kalavun'a*” göndermiştir. Tekudar, mektubunda kendilerinin de İslam dinine geçtiğini, hayır işleri yaptıklarını, camiler ve vakıflar inşa ederek hizmet ettiklerini, şayet kabul ederlerse İslam dinini beraber koruyabileceklerini ve düşmanlığa son vermeleri gerektiğini belirtmiştir⁴⁴⁴. Ayrıca, mektubunda iki devlet arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi için de çaba sarf etmiştir⁴⁴⁵. Tekudar'ın bu iyi niyetli mektubuna karşılık Sultan Kalavun, İslam dinine geçmesini tebrik ederken, beraber

⁴⁴² Cahen, **a.g.e.**, s.287.

⁴⁴³ Togan, **a.g.e.**, s.227.

⁴⁴⁴ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.107; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.136-137; Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.106; Mektubun sonunda Cemaziyel-evvelin 681 Tokat'ta yazıldığı belirtilmektedir. Mektup için bkz. Ebul Ferec İbnül İbri, **a.g.e.**, s.53-55.

⁴⁴⁵ Togan, **a.g.e.**, s.277.

hareket etme anlaşması konusunda oldukça sert tutum sergilemiş ve elçilere hakaretlerde bulunarak Tekudar'ı çok fazla dikkate almamıştır. Kalavun, İlhanlı Hanı'na gönderdiği mektubunda, Kongurtay'ın Anadolu'da Müslüman halka zulme devam ettiğini, bunun Müslümanlık'tan uzak bir hareket olduğunu “*şayet barış için samimi iseniz işgal ettiğiniz yerlerden geri çekilmeniz gerekir, ondan sonra sulh görüşmelerine başlarız*” demiştir⁴⁴⁶.

Tekudar, her ne kadar barış ortamı oluşturmak istemişse de Kalavun'un Moğol hanına güvenmemesi ve sert tutumu buna engel olmuştur. İki devlet arasında anlaşma sağlanamadığı gibi Anadolu'nun içinde bulunduğu kargaşa ortamı da son bulmamıştır.

4.2 Selçuklu Saltanatının İkiye Ayrılması

Gıyaseddin Mesud, Anadolu'ya geldiği andan itibaren İlhanlı Hanlığı'nın desteğini alarak saltanat mücadelesi içinde olduğunu göstermiştir. İlk olarak Abaka Han tarafından bir kısım topraklar verilmiş ve uzun süre hanlığın merkezinde kalarak belirli bir yer edinmiştir. Tekudar'ın hanlığını ilan etmesi ile de yeni hanın yanında yer alan Gıyaseddin Mesud, saltanat üzerinde hak iddiasını yenilemiştir. Ahmet Tekudar da Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışını hızlandırmak ve Anadolu'da hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla devletin idaresini ikiye ayırmak üzere harekete geçmiştir. Bu şekilde Anadolu'da oluşturulacak iki başlı yönetim ile devletin yıkılış sürecini oldukça hızlandıracaktır⁴⁴⁷. Saltanatın ikiye ayrıldığı sırada Gıyaseddin Mesud, Moğol hanlığında bulunurken, Gıyaseddin Keyhüsrev Anadolu'da bulunuyordu. Kısa bir süre sonra da III. Gıyaseddin Keyhüsrev, Fahreddin Ali ve Kongurtay ile Tekudar'ın

⁴⁴⁶ Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.106.

⁴⁴⁷ Akdağ, **a.g.e.**, s.93; Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.105.

hanlığını tebrik için Moğol Hanlığı'na hareket etmiştir. Bu sırada Argun Han ile saltanat mücadelesi yaşanmış ve Tekudar, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in onunla ittifak içerisinde olduğu yönünde haber almıştır⁴⁴⁸. İlhanlı Hanlığı'nda yaşanan kargaşa nedeni ile Erzurum'da bir süre konaklayan III. Gıyaseddin Keyhüsrev, maiyeti ile beraber Ahmet Tekudar saltanatını tebrik amacıyla Moğol Hanlığı'na gittiği sırada saltanatın ikiye ayrıldığını öğrenmiştir. Bunun üzerine III. Gıyaseddin Keyhüsrev, saltanatın kendisine sorulmadan ayrılması üzerine tepki göstermiş ve Tekudar'ın hanlığını tebrik etmeyerek hanın huzurundan habersiz olarak ayrılmış, Erzincan'a çekilmiştir⁴⁴⁹.

Gıyaseddin Mesud, saltanatın bu şekilde ikiye ayrılması üzerine amacına ulaşarak İlhanlı Hanı Ahmet Tekudar'dan aldığı yarlığ ile Anadolu'ya gelmiştir. Gıyaseddin Mesud'u Anadolu'daki topraklarının idaresini yapan Mucirüddin Emirşah, Erzincan civarında karşılaşmıştır. Gıyaseddin Mesud, saltanat üzerinde söz sahibi olması ile kendisine daha önce yardımları dokunan “*Muzaffereddin Yavlak'ı ödüllendirme yoluna gitmiş ve Malatya, Diyarbakır, Harput ve Sivas dolaylarını içine alan geniş alanı idaresine*” vermiştir⁴⁵⁰. Gıyaseddin Mesud, Fahreddin Ali'yi vezirlik makamında bırakırken Taceddin Mutez'i saltanat naipliğine getirmiştir. Gıyaseddin Mesud Anadolu'ya gelmeden önce III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i saf dışı ederek tahta tek başına hâkim olabilmek için girişimlerde bulunmuş ve Selçuklu devlet adamları ile anlaşmalar yaparak konumunu güçlendirmiştir⁴⁵¹.

Akdağ tarafından verilen bilgiye göre; idari olarak iki kısma ayrılmış olan devletin Konya merkezli kısmı Gıyaseddin Keyhüsrev'in idaresine, Sivas merkezli

⁴⁴⁸ O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.583.

⁴⁴⁹ Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.105; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.583; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.123; İbn Bîbî de Tekudar'ın hanlığını tebrik için Moğol Hanlığı'na gittiği sırada Tekudar'ın öldürüldüğü ve Argun Han'ın Moğol hanlığının başına geçtiğini belirtir. Ayrıca saltanatı Argun Han'ın ikiye ayırdığı, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de onun emri doğrultusunda öldürüldüğü belirtilmektedir. Bkz. İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.16.

⁴⁵⁰ Akdağ, **a.g.e.**, s.93.

⁴⁵¹ Aksarayî, Çev: M. Öztürk, **a.g.e.**, s.108; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.138.

kısmı ise kuzeye uzanan uç bölgelerde dâhil olmak üzere Gıyaseddin Mesud'a bırakılmıştır⁴⁵². Gıyaseddin Keyhüsrev'e bırakılmış olan alan, kaynaklarda Karaman sahası olarak da geçmektedir. Karaman Türkmenlerinin yoğun olarak bulunması sebebi ile Karaman sahası olarak adlandırılmıştır. Bu saha, “*Konya, Ermenek, Larende, Alaiye, Aksaray, Niğde, Kayseri ve daha sonra Ankara'nın*” da dâhil edildiği geniş bir alanı içermektedir⁴⁵³. Gıyaseddin Mesud'a bırakılan alan Sinop, Amasya, Malatya, Erzincan, Tokat, Niksar, Çorum ve Harput gibi yerleri kapsamaktadır. Sivas'ın merkezlik ettiği bu vilayete genellikle melikler ya da Selçuklu ailesine mensup beyler tayin edilmiştir. Ayrıca Akdağ tarafından bu sahanın Moğol saldırılarına fazla maruz kalmadığı ve ticari hareketlilik sayesinde gelişmiş bir saha olduğu belirtilmektedir⁴⁵⁴. Saltanatın taksimi konusunda dönem hakkında bilgi veren kaynaklarda iki türlü bilgiye yer verilmekte, Gıyaseddin Mesud'un hakim konumda olduğu göz önünde bulundurulursa Mesud'a Saltanat Merkezi Konya'nın verilmesi ihtimali oldukça yüksek olmalıdır.

4.2.1 Şehzade Alâeddin'in Sultanlığını İlan Etmesi ve Moğollar Karşısında

Kaçması

Saltanatın ikiye ayrılması sonrasında Anadolu'nun içinde bulunduğu karışık ortamdan faydalanmak isteyen Selçuklu şehzadeleri, saltanat iddiası ile ortaya çıkmaya

⁴⁵² Anonim, **a.g.e.**, s.41; Akdağ, **a.g.e.**, s.68,93; Vilayet konusunun ayrıntılı açıklaması için bkz. Tuncer Baykara, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004, s.123; Tuncer Baykara, “Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, **VD.**, S.XIX, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1985, s.53.

⁴⁵³ Akdağ, **a.g.e.**, s.75-77,93.

⁴⁵⁴ Akdağ tarafından Gıyaseddin Keyhüsrev'e bırakılan Konya'nın merkez olduğu alan Yunan Vilayeti olarak, Gıyaseddin Mesud'a bırakılan Sivas'ın merkez olduğu alan ise Danişmendiye Vilayeti olarak açıklanmıştır. Akdağ, **a.g.e.**, s.93,75; Koray Özcan, “Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdari Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdarî Birim Organizasyonları (ve Evrimi)”, **Bilig Dergisi**, S.36, Kış/2006, s.205; Erdem ve Sümer tarafından Konya merkezli olmak üzere memleketin batı bölgelerinin Gıyaseddin Mesud'a verildiği belirtilmektedir. Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.105; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.58

devam etmiştir. Vesikalarda Cimri İsyanı'nın bastırılması ve ortadan kaldırılması hadisesinin son olayı olarak İzzeddin Keykavus oğlu Alâeddin'in Kırım'dan kaçması ve Karaman Türkmenlerinin yardımı ile Larende'de adına hutbe okutarak sultanlığını ilan etmesi gösterilmektedir. O. Turan'a ait Türkiye Selçukluları'na Ait Resmi Vesikalar adlı eserde, 679 tarihinde meydana gelen bu olayda Türkmenlere güvenerek sultanlığını ilan eden Alâeddin'in Moğollar karşısında tutunamayarak Kilikya'ya kaçtığı ve Cimri hadisesinin son olayı olduğu zikredilmektedir⁴⁵⁵. Sultan Alâeddin'in Türkmenlerin desteği ile Larende'de başlayan saltanatı, Moğol ve Selçuklu kuvvetlerinin saldırısı ile Niğde'de son bulmuştur. Fahreddin Ali'nin kendisini yakalamak için harekete geçmesi üzerine Melik Alâeddin, Bizans Tekfuru'na sığınmıştır⁴⁵⁶.

5. TÜRKMENLERİN AYAKLANMASI VE KONGURTAY'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Saltanatın Ahmet Tekudar tarafından ikiye ayrılmasından sonra Gıyaseddin Keyhüsrev'in de Anadolu'dan kısa süre ayrılması ile Anadolu'da bir takım Türkmen hareketleri yaşanmıştır. Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları başta olmak üzere diğer Türkmen gruplar, saltanat merkezinin boş olmasından istifade ederek Akşehir ve Konya civarında yağma hareketlerinde bulunmuşlardır. Ahmet Tekudar, başlamış olan bu isyanı bastırmakla, Anadolu naibi tayin ettiği Kongurtay'ı görevlendirmiştir⁴⁵⁷. “*Erzincan'da olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile birleşen Kongurtay, Ermenek, Mut, Karaman ve Konya*” civarında yakaladığı bütün Türkmenleri kılıçtan geçirmiştir. Son olarak Karaman'ı kuşatan Kongurtay ve III. Gıyaseddin

⁴⁵⁵ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.11; Sadeddin Çelebi ve İzzeddin bin Muinüddin Pervane ile yaptığı mücadelede mağlup olarak kaçtığı belirtilmektedir. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.41.

⁴⁵⁶ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.57.

⁴⁵⁷ Merçil, **a.g.e.**, s.163; Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.107; Anonim, **a.g.e.**, s.42.

Keyhüsrev, yaptıkları katliamlara bir yenisini daha ekleyeceği sırada Moğol Hanı Ahmet Tekudar'dan gelen emir üzerine kuşatmayı kaldırmış ve Kayseri'ye ilerlemiştir. Kongurtay'ın Anadolu'da yaptıklarının hana iletilmesi ve Memlük Sultanı Kalavun'un söylediğinin gerçek olduğunun anlaşılması ile Türkmenlerin katledilmesine son verilmiş ve Kongurtay, Moğolların Anadolu Valiliği'nden alınmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in böyle bir katliamda yer almasında İlhanlı hanının nezdinde kaybettiği itibarını kazanmak istemesi etkili olmuştur⁴⁵⁸.

Kongurtay, Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Kayseri'den ayrılarak Erzurum'a ilerlemiştir. Ayrıca Kongurtay, Anadolu'da çıkan Türkmen İsyanı'nın bastırılmasının ardından Moğol Hanı Tekudar tarafından gözaltında tutulmuştur. Kongurtay'ın gözaltında tutulmasında, ileride tepkisini çekmemek adına Anadolu'dan topladığı paranın ve değerli hediyelerin bir kısmını Horasan Valisi Argun'a göndermesi ve sultan da dâhil olmak üzere aralarındaki yakınlaşmanın Moğol hanı Tekudar tarafından öğrenilmesi etkili olmuştur. Bu arada Kongurtay da Tekudar'ın baskısı karşısında, Ahmet Tekudar'ı ortadan kaldırmak için Argun Han ile anlaşmıştır. Sürekli takip edilen Kongurtay, bu planının öğrenilmesi ile Tekudar'ın damadı Alıncak Noyan tarafından hapsedilmiştir⁴⁵⁹. Bu şekilde yakalanan Kongurtay, Moğol Hanı Tekudar'ın huzuruna götürüldükten kısa bir süre sonra 1284 Ocak ayında öldürülmüştür. Anonim Selçukname'de Erzurum'da öldürüldüğü vurgulanmaktadır⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Anonim, **a.g.e.**, s.42.

⁴⁵⁹ Erdem, "Ahmed Tekudar Dönemi...", s.107-108.

⁴⁶⁰ Anonim Selçukname'de Erzurum'da Moğol Hanı Ahmet Tekudar'ın emri ile öldürüldüğü belirtilmektedir. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.42.

6. III. GYASEDDİN KEYHÜSREV'İN AZLEDİLMESİ

Gıyaseddin Mesud, saltanatın ikiye ayrılması ile geniş bir sahada hâkimiyetini ilan etmiş ve kısa süre Selçuklu devlet adamlarının da yanında yer almasını sağlamıştır. Kaynaklarda Gıyaseddin Mesud'un, henüz Anadolu'ya gelmeden önce Moğolların desteği ile Anadolu'da bulunan devlet adamları ile anlaştığı belirtilmektedir. Daha sonra saltanatın ikiye ayrılması ile Anadolu'ya gelen Gıyaseddin Mesud, Anadolu'da Moğol Hanlığı'nın desteğini alarak bir takım düzenlemeler yapmış ve bir süre sonra saltanata tek başına hâkim olma amacıyla harekete geçmiştir. Gıyaseddin Mesud, Moğol hanının isteği dışında hareket etmediği için han nezdinde oldukça güven sağlamıştır. Buna güvenen Gıyaseddin Mesud, Mucireddin Emir Şah'ı Moğol Hanlığı'na göndererek isteğini hana bildirmiş⁴⁶¹ ve Gıyaseddin Mesud'un bu talebi Moğol hanı tarafından hemen kabul edilmiştir. Moğol Hanı Ahmet Tekudar, aleyhinde işbirliği yaptığı gerekçesi ile Kongurtay ve Gıyaseddin Keyhüsrev'i gözaltında tutmuş ve Kongurtay'ı bu gerekçe ile öldürtmüştür. Moğol hanı, Gıyaseddin Keyhüsrev'e duyduğu kin ile onu ortadan kaldırmak için uygun zamanı beklemiştir. Son olarak saltanatın ikiye bölünmesi ile huzurundan habersiz olarak huzurundan ayrılmasını sebep göstererek Gıyaseddin Keyhüsrev'i saltanattan tamamen azletmiştir⁴⁶².

6.1 III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ölümü

III. Gıyaseddin Keyhüsrev de hanın huzurundan izinsiz ayrılmanın verdiği pişmanlık ile Erzincan'a çekilmiş ve bir süre hatasını telafi etmeye uğraşmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tasfiyesi ile 1284 Şubat ayında Anadolu Selçuklu Devleti'nin

⁴⁶¹ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.123.

⁴⁶² Erdem, "Ahmet Tekudar Dönemi...", s.108; Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.123.

idaresi tamamen Gıyaseddin Mesud'a bırakılmıştır. Gıyaseddin Keyhüsrev, pişmanlık içerisinde akıbetinin ne olacağını beklerken Gıyaseddin Mesud, Selçuklu sultanı olarak Moğol hanından yarlıg alarak yönetimi ele geçirmiştir. Gıyaseddin Mesud “*saltanat naipliğine Mucireddin Emir Şah'ı getirdiği gibi Müstevfilik makamına Hoca Nasireddin'i ve Pervanelik makamına da İmadeddin Zencani'yi*” getirmiştir⁴⁶³.

Anadolu Selçuklu Devleti'ne tek başına hâkim olan Gıyaseddin Mesud, yanında yer alan devlet adamları ile III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tamamen ortadan kaldırmak istemiş ve bu konuda Moğol hanından bir yarlıg alarak harekete geçmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm şekli ve öldüğü yer konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Kaynakların bir kısmı eceli ile öldüğünü bir kısmı da Argun Han tarafından görevlendirilen bir kişi tarafından öldürüldüğü belirtmektedir. Müneccimbaşı ve Aksarayî tarafından hanın huzurundan ayrılmanın verdiği pişmanlık ve üzüntü ile Erzincan'da hastalandığı daha sonra da öleceği sırada Moğol hanı tarafından görevlendirilen bir emir tarafından zehirlendiği⁴⁶⁴, Anonim Selçuk-nâme'de Moğol hanından gelen emir üzerine Erzurum'da Moğol Emiri tarafından zehirlenerek öldürüldüğü⁴⁶⁵, Ahmed b. Mahmud'a ait Selçukname'de 18 yıllık saltanatı sonrasında Tekudar'ın emri doğrultusunda Azerbaycan'da öldürüldüğü⁴⁶⁶, Abû'l Farac tarafından da yeğeni Gıyaseddin Mesud ile görüşmek üzere hareket edip Erzincan'a ulaştığı sırada şehirde bulunanlar tarafından bir ilaç verilerek öldürüldüğü belirtilmektedir. O. Turan tarafından, öldürüldüğü zaman Gıyaseddin Keyhüsrev'in 28 yaşında olduğuna da

⁴⁶³ Anonim Selçukname'de Kongurtay'ın Erzurum'da öldürüldüğü, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in de Erzurum'da bulunduğu sırada azledildiği ve Mesud'un tahta geçtiği belirtilmektedir. Bkz. Anonim, **a.g.e.**, s.42; Erdem, “Ahmed Tekudar Dönemi...”, s.108-109.

⁴⁶⁴ Müneccimbaşı, **a.g.e.**, s.123; Aksarayî, Çev: M.Öztürk, **a.g.e.**, s.109; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.140.

⁴⁶⁵ Anonim, **a.g.e.**, s.44.

⁴⁶⁶ Ahmed b. Mahmud, **a.g.e.**, s.156.

değnilmiştir⁴⁶⁷.

Çocuk yaşta tahta çıkan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hayatı, Selçuklu devlet adamları ile Moğolla'ra boyun eğmesi ve Moğolların yanında olmak adına yanlış kararlar almasıyla ve yine de Moğollar tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü ile var olan Moğol varlığı, daha baskın bir şekilde hissedilmeye başlanmış ve devletin yıkılış süreci bu dönemden itibaren daha hızlı işlemiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, son dönemdeki diğer Selçuklu sultanları gibi Moğolların gölgesinde hareket etmiş olmasına rağmen Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 tarihli vakfiyesinde III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e övgüler yağdırılmıştır. Günümüzde çevirisi yapılmış olan Arapça Moğolca vakfiyede;

O sultan Arap ve Acem hükümdarlarının sahibidir. Kavimler onun kölesidir. O Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesidir. Dünyadaki memleketleri idaresinde bulundurur... O Selçuk ailesinin tacı olup dünya ve dinin yardımına yetişir. Tüm bu vasıfları şahsında toplayan zat, kara ve denizlerin sultanı Ebul Feth Keyhüsrev geçmektedir. Tanrı onun hüküm sürdüğü günleri insaf ve adaletle süslesin, uzak memleketleri onun idaresinde toplansın kullarını ona boyun eğdiresin. Tanrı onun fütihat yapmasını kolaylaştırsın, Memleket ve ordusunu daimi kılsın. Yeryüzünün doğusunu ve batısını fetheylesin memleketlerin başkentlerini ele geçirsın⁴⁶⁸

denilmiş ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e oldukça övgüde bulunulmuştur.

⁴⁶⁷ Ebû'l Farac tarihinde öldürülme gerekçesi olarak, Moğollar karşısında tutunamaması ve idari kabiliyeti olmaması gösterilmektedir. Bkz. Gregory Abû'l Farac, **a.g.e.**, s.616.; III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm emrini veren Ahmet Tekudar, yeğeni Argun ile girdiği taht mücadelesinde merhametinin kurbanı olmuş ve tüm Moğol emirlerinin Argun Han yanında yer alması sebebi ile Tekudar 2 yıllık saltanatı sonucunda öldürülmüştür (1282/1284). Bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s.577; Erdem, "Ahmed Tekudar Dönemi...", s.109-110.

⁴⁶⁸ Temir, **a.g.e.**, s.103.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in kimlerle evlilik yaptığına dair Selçuklu dönemi kaynaklarında detaylı bilgiler bulunmamakla beraber V. Kılıçarslan'ın onun oğlu olduğu ve ölümünden sonra saltanatın onun iki oğlu ve Gıyaseddin Mesud arasında paylaştırıldığı yönünde bilgiler bulunmaktadır⁴⁶⁹.

⁴⁶⁹ Uyumaz, a.g.m., s.11.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. GİYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ'NDE ANADOLU SELÇUKLU

DEVLETİ'NİN İDARİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

1. DEVLET VE SARAY TEŞKİLATI

1.1 Hükümdar

Anadolu Selçuklu Devleti, Türk İslam Devletleri'nde ve Büyük Selçuklu Devleti'nde var olan yapılanmayı örnek almıştır. Sultan devletin yegâne temsilcisi olarak görülmüş ve devlet, sultan ile ailesinin ortak malı kabul edilmiştir. Ancak, genellikle sultan ölmeden önce oğullarından birisini veliaht tayin etmiş ve devletin parçalanmasını önlemeye çalışmıştır. Veraset uygulanmaya çalışılmışsa da devletin hanedanın ortak malı kabul edilmesi tüm kardeşlerin hak iddia etmesine sebep olmuştur⁴⁷⁰.

Anadolu Selçuklu Devleti ilk dönemlerden itibaren, Büyük Selçuklu sultanlarını örnek alarak bir yapılanma oluşturmuş, ancak III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden itibaren devlet yönetimini kontrol altında tutan İlhanlı Hanlığı, devlet yönetiminde olduğu gibi tahta geçecek sultanların belirlenmesinde de etkili olmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev de Moğol Hanlığı'nın desteği ile veraset kuralları çerçevesinde Selçuklu tahtına oturmuş ve sönük bir şahıs olarak sultanlığını devam ettirmiştir⁴⁷¹. Selçuklu sultanlarının tahta çıkışları sırasında bazı merasimler yapılmaktadır. İlk dönemlerden itibaren tahta çıkan sultana ilk olarak babasının ölüsü gösterilmiş ve tahta oturtulmuştur.

⁴⁷⁰ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.62; Taneri, a.g.m., s.122-123; Merçil, **a.g.e.**, s.169; Yılmaz Gülcan, **Türk Tarihi ve Kültürü**, Alfa Yay., İstanbul 2003, s.131.

⁴⁷¹ Bayram, "Devlet Yapısı...", s.173; Togan, **a.g.e.**, s.249; Taneri, a.g.m., s.126.

Tahta oturan sultan, atalarının mezarını ziyaret etmiş, sadaka dağıtmış ve ölen sultanın yasını tutmuştur. Ayrıca sultan, devlet adamlarını huzuruna kabul etmiş, hilatlar vermiş ve saltanat geleneklerine uyarak para dağıtmıştır⁴⁷².

Sultan, devletin yegane temsilcisi olarak çeşitli hâkimiyet alametlerine sahip olmuş, Selçuklu dönemi kaynaklarında Hükümdarın hâkimiyet alametleri genel olarak maddi ve manevi unsurlar olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Manevi unsurlardan en önemlisi unvan ve lakaplardır. Maddi unsurlar arasında ise; saray, taht, taç, çetr, hilat, tıraz, hutbe, tevkii, tuğra, ok, yay, kılıç, kemer, bayrak, nevbet, otağ ve gaşiya sayılmaktadır⁴⁷³.

1.1.1 Hükümdarlık Alametleri

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, kuruluş döneminden itibaren devletin idaresini elinde bulunduran hükümdar, sultan unvanını kullanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti dışında bu unvanı kullanan Türk devleti olmamıştır. Bunun yanı sıra sultanlar tarafından Melik, Atabey gibi unvanların da kullanıldığı olmuştur⁴⁷⁴. Selçuklu sultanları tarafından kullanılan unvanlar arasında

Abbasi halifeliği tarafından verilen Es-Sultanü'l-Kahir, Es-Sultanü'l-Galip, Es-Sultanü'l-Berr ve'l Bahreyn yani Karanın ve İki Denizin Sultanı, Es-Sultanü'l-Adil, Es-Sultanü'l-Sa'id, Es-Sultanü'l-Kerim, Es-Sultanü'l-Ümera, Es-Sultanü'l-Âlem, Sultan unvanının yanı sıra Rükneddin, İzzeddin, Gıyaseddin, Alaeddin, Rüknü'd-dünya ve'd-din (dinin ve dünyanın direği), İzzü'd-dünya ve'd-din (dinin ve dünyanın

⁴⁷² Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.64-65; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.508.

⁴⁷³ Taneri, a.g.m., s.128.

⁴⁷⁴ Sevim- Merçil, **a.g.e.**, s.499-500.

izzeti), Alaü'd-dünya ve'd-din gibi isimler sayılmaktadır⁴⁷⁵.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kullanılan unvanlar arasında “*Sultanü'l-Azam* (yani *En büyük Sultan*), *Es Sultanü'l-Muazzam* (*Büyük Sultan*), *Gıyasü'd -Dünya ve'd-din* (*Dinin ve dünyanın yardımcısı*) ve *Ebu'l-Feth*” yer almaktadır⁴⁷⁶. Sultanlar haricinde devlet adamlarına da lakaplar verilmiş, bu lakaplar verildiği şahsın konumunu ve rütbesini göstermesi bakımından önemli olup Selçuklu devlet adamları lakap konusuna oldukça dikkat etmiştir. “*Dinin savunucusu, Dinin direği*” anlamına gelen Muinü'd-din, genellikle din adamlarına ve kadınlara verilmiş olan lakaplardandır. Fakat III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde eski dönemlerden farklı olarak vezir Pervane Muinüddin tarafından kullanılmıştır. “*Hüsamü'd-devle, devletin kılıcı, Seyfü'd-devle, devletin kılıcı, Şemsü'd-devle, devletin güneşi anlamlarına gelenler de devlet adamlarına verilen çeşitli lakaplar arasında yer alanlardı*”. Bu lakapların dışında “Hacegan, Amid” ve diğer devlet görevlileri için farklı lakaplar kullanılmıştır. Bu lakaplar ise; “*Amidü'-mülk, saltanatın direği, Zahirü'l-mülk, saltanatın hamisi, Kıvamü'l-mülk, saltanatın desteği ve son olarak da Nizamü'l-mülk yani saltanatın düzeni*” lakapları kullanılmıştır⁴⁷⁷. “Mecdü'd-din”, dinin gücü anlamında kullanılmış olan lakaplardandı⁴⁷⁸.

Hâkimiyet alametleri arasında sayılan Saray, Selçuklu dönemi kaynaklarında dergâh, bargâh ve devlethâne olarak da zikredilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde saraylar, başta saltanat merkezi Konya olmak üzere, Kayseri, Sivas, Antalya, Tokat, Ankara, Amasya, Erzurum ve Malatya gibi şehirlerde inşa edilmiştir. Sarayların inşası

⁴⁷⁵ Gülcan, a.g.e., s.131; Salim Koca, “Hükümdarların Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri”, **3. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 20-22 Mayıs 1993**, S.Ü, Selçuklu Araştırma Merkezi, 1994, s.150-151.

⁴⁷⁶ Alptekin, a.g.m., s.362.

⁴⁷⁷ Nizamü'l-mülk, **Siyaset-name**, Haz: M. Altay Köymen, TTK. Yay, Ankara 1999, s.105.

⁴⁷⁸ Nizamü'l-mülk, a.g.e., s.112.

sirasında, tercih edilen yerlerin siyasi, askeri ya da idari özellikleri göz önünde bulundurulmuş ve ona göre saraylar inşa edilmiştir. Sultanlar, kendi isimlerine saraylar inşa ettikleri gibi kendilerinden önceki sultanların inşa ettirdikleri sarayları da kullanmışlardır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kullanılan Keykubadiye/ Kubadabad sarayı Alâeddin Keykûbat tarafından inşa edilmiş, ancak III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi açısından da siyasi-askeri önem taşımıştır⁴⁷⁹.

Para, Anadolu Selçuklu sultanları açısından maddi ve manevi önem taşımış, Selçuklu sultanı bastırdığı para ile hâkimiyetini ilan ettiği gibi dönemin içinde bulunduğu ekonomik gücü de göstermiştir. Bu önemi dolayısı ile ilk dönemlerden itibaren devlet bünyesinde para bastırılmasına önem verilmiştir. Paralar üzerine çeşitli motiflerin yanı sıra dönemin sultanının adı ve unvanı işlenerek hangi döneme ait olduğu belirtilmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, döneminde darp edilen paralar üzerine “*el-melikullah*” ibaresi yazılmıştır⁴⁸⁰.

Tevki ve tuğra; ferman, menşur, fetihname, anlaşma gibi resmi yazışmaların üst kısımlarında devletin ve sultanın alameti olarak lakap ve duaların yer aldığı mühre verilen isimdir. S. Koca, tuğralarda “*el-Mülkü li'l-lahi yani Mülk Allahındır ve El-Minnetü li'l-lahi yani Minnet Allahındır*” sözlerine yer verildiğini belirtmektedir⁴⁸¹.

Selçuklu tahtına çıkararak sultanlığını ilan eden Selçuklu sultanı, devlet adamlarının yaptığı cülus töreninin ardından tahta oturmuş ve sultan olduğuna dair taç giymiştir. Sultanlar, maddi önem arz eden hâkimiyet sembolleri arasında yer alan taht ve tacı resmi günlerde, yabancı elçileri kabul törenlerinde takmışlardır⁴⁸².

Çetr ve sancak, Anadolu Selçuklu Devleti'nde önemli hâkimiyet alametleri

⁴⁷⁹ Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.150; Pehlivanlı, a.g.m., s.53.

⁴⁸⁰ Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.151; Alptekin, a.g.m., s.360; Sevim- Merçil, **a.g.e.**, s.501.

⁴⁸¹ YAZICI, **a.g.e.**, s.297; Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.159.

⁴⁸² Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.155; Pehlivanlı, a.g.m., s.54-55.

arasında yer almaktadır. Çetr, Anadolu Selçuklu Devleti'nde sultanın bir yere gidişinde, başı üzerinde tutulan, sultanın başında çeşitli renklerde taşınan güneşlik ya da şemsiye olarak adlandırılmaktadır⁴⁸³. “Çetr-i Hüsvrev’i Seyyargan, Çetr Padişah, Ukab-ı Çetr’i Cihangir, Çetr Mahsur, Çetr-i Humayun ve Ukab-ı Çetr-i Hümayun” gibi isimlerle zikredilmektedir. Cimri İsyanı sırasında Karamanoğlu Mehmed, sahte şehzade Cimri’yi Selçuklu tahtına oturttuğu zaman, Konya’da Selçuklu sarayında Alâeddin Keykubat’ın türbesinde bulunan çetrini alarak kullanmıştır. Bu durum çetrin taşıdığı siyasi, askeri önemi göstermektedir. Cimri İsyanı’nın bastırılması ile bu çetr “Selçuklu beylerinden Alemüddin Kayser” tarafından ele geçirilerek sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’e teslim edilmiştir⁴⁸⁴. Çetr ile savaş ya da sefer sırasında sultanın bulunduğu yer kolaylıkla anlaşılabilmekte ve bu nedenle çetr ve sancak oldukça önem taşımaktadır. Ayrıca bir yerin ele geçirildiği ve teslim alındığı, sancağın kalenin ya da şehrin burcuna dikilmesi ile ilan edilirdi. Selçuklu sultanları tarafında kullanılan sancak için “Mahçe’i Sancak, Mahçe’i Rayat, Mahçe’i Liva ve Mahçe’i Alem” gibi ifadelerin kullanılması sancaklarda hilalin de yer aldığını göstermektedir. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti’nde kullanılan sancağın ne renk olduğu tam olarak bilinmemektedir.⁴⁸⁵

Selçuklu sultanlarına ait hâkimiyet alametleri arasında tıraz da yer almaktadır. Üzerinde sultanın isminin, lakaplarının ve özel işaretlerinin işlenmiş olduğu kumaş ve bundan yapılmış elbiseye tıraz denilmektedir. Bunların kumaşlarının ve elbiselerinin hazırlandığı atölyelere de aynı isim verilmiştir. Tırazın, sultanın izni olmadan yapılması yasaklanmış olup sultan tarafından tırazın devlet adamlarına verilmesi durumunda tıraza, hilat denilmiştir. Hilat çoğu zaman tek bir elbiseden oluşmamış bunun yanı sıra

⁴⁸³ Sevim- Merçil, a.g.e., s.502; Alptekin, a.g.m., s.362.

⁴⁸⁴ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.70-71; Pehlivanlı, a.g.m., s.56.

⁴⁸⁵ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.72; Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.156.

kılıç, kemer, külah, kös, bayrak ve para da yer almıştır⁴⁸⁶. Hilât, tabiiik-metbuluk ilişkisini göstermesi açısından oldukça önemli olup Selçuklu sultanları kendilerine tabi devlet adamlarını kontrol altında tutabilmek için davet ederek hilatlar vermişlerdir. Selçuklu sultanları, hizmetleri karşılığında devlet adamlarına hilatlar verdiği gibi Abbasi halifelerinden de kendilerine hilatlar gönderilmiştir⁴⁸⁷.

Bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nde de, hutbe okutma geleneği manevi semboller arasında yer almış ve devam ettirilmiştir. Sultanın hâkim olduğu yerlerde Cuma namazı öncesinde sultanın adını anmak dini öğütte bulunmak zamanla adet halini almış ve hükümdarlık alametlerinden sayılmıştır. Hutbe sırasında sultanın bütün adı unvanları lakapları ile beraber okunmuş ve sultan övülmüştür. Hutbeler çoğunlukla Cuma günleri olmak üzere, Bayram günleri ve güneş tutulması ile yağmur duası yapılacağı zamanlarda da okutulmuştur. Cuma günleri namazdan önce diğer zamanlarda ise namazdan sonra okutulmuştur⁴⁸⁸.

Yukarıda saydığımız sembollerin dışında ok, yay, kılıç, kemer, bayrak, nevbet ve otağ hâkimiyet sembolleri arasında yer almaktadır. Bunların dışında gaşiyenin de bu semboller arasında yer aldığı ifade eden kaynaklar vardır⁴⁸⁹. Gaşiye, “*eyerin altına konan keçe olarak tanımlanmak*”la birlikte bayram ve törenlerde sultanın önünde taşındığı da belirtilmektedir. Gaşiye sadece Selçuklu sultanları tarafından kullanılmamış, devlet adamları ve ilmiye sınıfına mensup olanlar tarafından da taşınmıştır⁴⁹⁰. Buradan da anlaşıldığı üzere sadece sultanlara mahsus bir durum olmayıp, hükümdarlık alametlerinden sayılmamaktadır.

⁴⁸⁶ Yazıcı, **a.g.e.**, s.297; Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.153-156.

⁴⁸⁷ Pehlivanlı, a.g.m., s.56.

⁴⁸⁸ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.500; Pehlivanlı, a.g.m., s.58.

⁴⁸⁹ Koca, **Hükümdarlık Sembolleri...**, s.160; Alptekin, a.g.m., s.363.

⁴⁹⁰ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.504.

1.2 Saray Teşkilatı

Daha önce belirttiğimiz üzere dergâh, bargâh olarak da zikredilen saray, sultanın doğrudan hayatını devam ettirdiği yer olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Saray teşkilatlanmasına ve saray görevlilerinin durumuna Büyük Selçuklu Devleti'nde ve onu örnek alan Anadolu Selçuklu Devleti'nde oldukça önem verilmiştir. Bu nedenle saray teşkilatlanması içinde yer alan görevliler, doğrudan sultana bağlı olarak hareket etmişlerdir. Saray teşkilatlanması içinde yer alan görevlileri şu şekilde sıralayabiliriz⁴⁹¹.

Sultanın maiyetinde yer alan görevliler:

Emir-i Hacıp, Emir-i Candar (Muhafız Komutanı), Emir-i Silah, Emir-i Meclis (Ziyafet ve meşrubat salonu görevlisi), Emir-i Şikâr (Av işlerinden sorumlu), Emir-i Ahur (Sultanın atları ile ilgilenir), Emir-i Alem (Sancağı taşıyan görevli), Emir-i Devat (Diviti taşıyan ve muhafaza eden), Emir-i Mâhfil (Dua eder, tefrişatçılık yapar), Üstadü'd-dar (Tüm işlerden ve mutfak işlerinden sorumlu), Çaşniğir (Sultanın sofracısı), Camedar (Giysileri muhafaza eder), Şarapdar, Taşt-dar (Su dökmekle görevli), Üstadü's-saltana, Çavuş ve serhenglerden (Sultana yol açan görevli) oluşmaktadır⁴⁹².

Bu kişilerin sultana yakın olmaları göz önünde bulundurularak güvenilir kişiler arasından seçilmelerine dikkat edilmiş olmalıdır. İ. Kafesoğlu bu kişilerin her birine ait özel birliklerin olduğunu belirtmektedir⁴⁹³.

Saray teşkilatlanmasında yer alan görevliler, dönem dönem menfaatleri doğrultusunda çeşitli olaylara katılmış ve devleti uğraştırmışlardır. III. Gıyaseddin

⁴⁹¹ Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.145.

⁴⁹² Taneri, a.g.m., s.131; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s.368.

⁴⁹³ Kafesoğlu, **Milli Kültür**, s.368.

Keyhüsrev döneminde, devleti oldukça uğraştıran Cimri hadisesinin bastırılmasında Hatiroğlu Şerefeddin cezalandırıldığı gibi, isyana katıldığı tespit edilen dönemin “*Emir-i Şikâr’ı (Av işlerinden sorumlu) Kılavuz oğlu Seyfeddin, Camedar olarak bulunan Sancar ve Hadim-i Has Kayıaba*” öldürülmüştür⁴⁹⁴.

1.3 Divan ve Divan Görevlileri

Sultan, devletin yegane temsilcisi olmasına rağmen devlet işlerinin düzenli olarak yürütülmesini sağlayan çeşitli divanlar da bulunmaktadır. Bu divanlar diğer teşkilatlanmalarda olduğu gibi Büyük Selçuklu Devleti ve Türk İslam devletleri örnek alınarak oluşturulmuştur. Kaynaklarda divanın üç görevi olduğu belirtilmektedir. Bunlar; sultanın müşaviri sıfatıyla devlet işlerini yönetmek, yabancı devlet elçilikleri ile görüşmeleri yapmak ve naip vasfı ile sultanın şahsi mallarının düzenlenmesinden sorumlu olmak şeklinde sıralanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nde bulunan divanlar; “*Büyük Divan, Niyabet’i Saltanat, Divan-ı İstifa, Divan-ı Arız, Divan-ı Tuğra, Divan-ı İşrâf*” olarak sayılmaktadır⁴⁹⁵.

Büyük Divan’da (Divan’ı Saltanat) yani sultanın bulunduğu yerde toplanan divanda devletin önemli işleri görülmüştür. Divanda sultanın yanında farklı dilleri bilen tercümanların da bulunduğu, bunların gerekli görüldüğü zamanlarda elçi olarak da görevlendirildiği belirtilmektedir⁴⁹⁶. Divan-ı Arz’da ordunun bütün işleri görüşülüp karara bağlanmıştır⁴⁹⁷. Divanı İstifa makamında devlet hazinesi, devletin gelir giderleri,

⁴⁹⁴ İbn Bîbî, **a.g.e.**, s.185; O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.28; Saray teşkilatında yer alan görevlilerin kim olduğuna dair bilgiyi, 1.bölümde devlet makamlarında meydana gelen değişiklikler konusunda verdik.

⁴⁹⁵ Akdağ, **a.g.e.**, s.213; Merçil, **a.g.e.**, s.171-172; Gülcan, **a.g.e.**, s.131-132.

⁴⁹⁶ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.19; Alptekin, a.g.m., s.368; daha geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.88-89.

⁴⁹⁷ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.509-511; Alptekin, a.g.m, s.369; R. Turan, **a.g.e.**, s.68.

mali durumu görüşülmüş ve başında bulunan kişiye Müstevfi denilmiştir⁴⁹⁸. Divanı İşraf, devletin mali idari işlerini kontrol etmekle görevlendirilmiş olup bu divan Müşri-i Memalik kontrolünde toplanmıştır. III Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında “*Zahirüddin İbn Abdurrahman ve İmadiiddin Zencani*” müşriflik makamında bulunmuştu. Divanı Tuğra (İnşa Divanı da denilmektedir) ise yazışmaları sağlamakla görevlendirilmiştir⁴⁹⁹. Divan’da Vezir -çoğu zaman Sahip unvanı ile-, Pervane, ordudan sorumlu Beylerbeyi (Melikü’l ümera) birinci dereceden etkili olmuş ve bunların haricinde naip, müstevfi, emir-i meclis (sahibi meclis), emir-i ahur, emir-i arız, zaim-ü’-d-dar, üstadü’-d-dar da divanda ikincil dereceden etkili konumda olmuşlardır⁵⁰⁰.

Merkezde bulunan divanın haricinde şehirlerde de divanlar kurulmuştu. Şehirlerde oluşturulan divanların görevlileri zamanla artmıştı. Bu divan üyeleri “*Naip, Vali, Müşrif, Nazır, Emir-i İğdiş’an, Kabız, Muhtesip, Hacegan ve fütüvvet ehl’den*” oluşmaktaydı. Ayrıca bunların dışında divanlarda kadı ve hatiplerin de yer aldığı belirtilmektedir⁵⁰¹.

Anadolu Selçuklu Devleti’nde divanda sultandan sonra ilk sırada vezir gelmiştir. Nizamü’l-mülk’ün ünlü eseri Siyasetname’de vezirlerin adaletli, işleri bilen ve düzene koyan becerikli kişiler arasından seçilmesi gerektiği vurgulanmış ve özet olarak “*padişah uyanık, vezirler akıllı olmalıdır*” sözü ile tarif edilmiştir⁵⁰². Selçuklu Türkiye’sinde Vezirler oldukça itibar görmüş ve geniş bir nüfuza sahip olmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin ünlü veziri Fahreddin Ali’nin emrinde çok sayıda kölesi olduğu belirtilmektedir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Veziri Fahreddin Ali’nin

⁴⁹⁸ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.94; Alptekin, a.g.m, s.369; R. Turan, **a.g.e.**, s.68; Kafesoğlu, **Selçuklular Tarihi**, s.145.

⁴⁹⁹ Alptekin, a.g.m., s.369; R. Turan, **a.g.e.**, s.72; Divan-ı İşraf görevlilerinin, müşriflerin seçilmesi hakkında bkz. Nizamülmülk, **a.g.e.**, s.45; O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.20-25.

⁵⁰⁰ Akdağ, **a.g.e.**, s.47; R. Turan, **a.g.e.**, s.55.

⁵⁰¹ Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s.72.

⁵⁰² Nizamül-mülk, **a.g.e.**, s.113.

vezirliği süresince “*Sahibü’l-Azamu’l-Veziru’l-Muazzam, Sahibu’l-Azamu’d-Düsturu’l-Muazzam*” ünvanlarını kullandığı belirtilmektedir. Pervane Muinüddin ise emir, “*Melik’ül-Ümera Ve’l-Hüccap, Melikü’l-Vüzera, Sahibu’l-Azam, Mürebbiü’l-mülk ve’l-Vüzera*” gibi ünvanları kullanmıştır⁵⁰³.

Devlet teşkilatı içinde vezirden sonra en önemli konumda Naib-i Sultan yer almıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nde tüm teşkilatlanma Büyük Selçuklu Devleti örnek alınarak oluşturulmuş olmasına rağmen, bu makam Eyyübiler örnek alınarak oluşturulmuştur. Naib-i sultan, geniş yetkilerle donatılmış, sultan ve vezirin olmadığı durumlarda onlara vekâleten devlet işlerini yürütmüştür. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde diğer devlet adamlarının olduğu gibi naib-i sultan da geniş yetkilerle donatılmış olmasına rağmen Moğollara tabi olarak hareket etmiştir⁵⁰⁴. Son dönemde Selçuklu sultanı ve vezirin sık sık İlhanlı Hanlığı’na gittiği göz önünde bulundurulursa, naib-i sultanlık makamı devlet yapılanmasında gerekli bir makamdır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, döneminde “*Eminüddin Mikail saltanat merkezi Konya’da naip olarak bulunmuş, daha sonra yerine Celaleddin isimli selçuklu devlet adamı getirilmiş, 1280 tarihinden itibaren de Moğol hanlığına bağlı olarak Mücireddin Emirşah*” bu makama getirilmiştir⁵⁰⁵.

Atabeylik makamı, Büyük Selçuklu Devleti’nde ve Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti’nde de olup Moğol hâkimiyeti altına girilmesi ile atabeylere “ici” yani agabey adı verilmiştir. Atabeyler, şehzadelerin eğitiminden sorumlu tutulmuş olmalarına rağmen, ilerleyen zamanda makamlarını yükseltmiş ve şehzadelerin sultan olması ile vezirlik makamına gelmişlerdir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Moğol Hanlığı’nın desteği ile “*Mecdüddin Mehmet ve*

⁵⁰³ Vezirler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. R.Turan, **a.g.e.**, s.88.

⁵⁰⁴ Taneri, a.g.m., s.145; Merçil, **a.g.e.**, s.172.

⁵⁰⁵ Cahen, **a.g.e.**, s.333; R.Turan, **a.g.e.**, s.57.

Bahaeddin Rudkardi/Rudekerdi” bu makama getirilmişlerdir⁵⁰⁶.

Devlet teşkilatı içinde *Emir-i Dâd* ve *Beylerbeyi (Melikü'l Ümera)* makamları da önemli yer tutmaktadır. Emir-i dâd, devlet teşkilatı içinde adli işlere bakmış, önemli devlet adamlarını tevkif etmekle görevlendirilmiştir. Beylerbeyi (Melikü'l Ümera) ise askeri işlerle ilgilenmiş, savaşta ve seferde orduyu idare etmekle görevlendirilmiştir⁵⁰⁷. Devlet teşkilatı içinde Pervane, zamanla oldukça önemli bir konuma gelmiş ve devlet idaresinde söz sahibi olmaya başlamıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, sultanın tahta çıkışında oldukça etkili olan Pervane Muinüddin zamanla vezir konumuna gelmiş ve devlet idaresinde tek söz sahibi olmuştur. Pervane Muinüddin'in asıl görevi ise bundan farklı olarak büyük divanda has ve iktalara ait arazilere ait menşurları ve kayıt defterlerini tutmaktır⁵⁰⁸.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde görevleri tam olarak bilinmemekle beraber bazı görevliler daha bulunmuştur. Selçuklu Türkiyesi'ne ait vesikalarda III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında “*Erzincanlı Zeyneddin Ahmed ve Zaireddin Mütevveç*” adlı şahısların “*nazırlık makamlarında*” yer almasına rağmen görevleri olduğu belirtilen nazırlığın ne olduğu konusu tam olarak belirtilmemiştir⁵⁰⁹.

2. ASKERİ TEŞKİLAT

Anadolu Selçuklu Devleti'nde diğer teşkilatlanmalarda olduğu gibi askerî teşkilat da Büyük Selçuklu Devleti örnek alınarak oluşturulmuş, ancak Türk-İslam devletlerinden farklı olarak deniz kuvveti meydana getirilmiştir. Genel itibari ile

⁵⁰⁶ Turan, **Resmi Vesikalar**, s.17; O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.314; Alptekin, a.g.m. s.370; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.118; Cahen, **a.g.e.**, s.333.

⁵⁰⁷ Alptekin, a.g.m., s.370; R. Turan, **a.g.e.**, s.61-66.

⁵⁰⁸ Alptekin, a.g.m., s.368; Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.95.

⁵⁰⁹ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.177-178; Alptekin, a.g.m., s.375.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde ordu Türkmenler, hassa kuvvetleri (Gulamlar), tımarlı sipahiler (İkta sahiplerinin verdiği kuvvetler), vasal devletlerden alınan kuvvetler ve ücretli askerlerden oluşmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecine kadar bu durum değişmemiş, ancak Moğolların baskısı karşısında ordunun asker sayısında azalma olmuştur⁵¹⁰. Hassa ordusu daima savaşa hazır durumda olan kuvvetlerden, gulamlar, ise saray terbiyesi ile yetiştirilmiş ve doğrudan sultana bağlı olan askerlerden oluşturulmuştur. Gulamhaneler'de yetiştirilen askerler arasında Türkmenlerin yanı sıra Ermeni, Gürcü ve Rumlar'ın da yer aldığı belirtilmektedir⁵¹¹. Ordu'da her ilde bulunan subaşılar (Serleşker), ordunun başında bulunan melikü'l-ümera'ya bağlı olarak düzen oluşturulmuş ve son döneme kadar bu düzen devam ettirilmiştir. Subaşılar, şehirlerde asayiş ve düzeni sağlamakla görevlendirilmiş, savaş zamanında buldukları bölgenin ikta askerleri ile savaşa katılmışlardır. Kaynaklarda “Serleşker ve Subaşı” zaman zaman farklı görevliler olarak tanımlansa da bu iki isim aynı görevli için kullanılmıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının başlangıcında Hatiroğlu Şerefeddin bu makama getirilmiş, Cimri İsyanı sonrasında da bu makama Moğol hanı tarafından yarlığ ile “Azizüddin Tuğrai” tayin edilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nde merkez ordunun Türklerden ve 46 bin kişiden oluştuğu belirtilmektedir. Bu sayı O. Turan tarafından Anadolu Selçuklu Devleti'nde 12 bin olarak gösterilmiştir⁵¹².

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, Moğol Hanı Abaka tarafından 1277 tarihinde Anadolu'ya “*Emir-i Leşker ve Umumi vali olarak Kongurtay*” tayin edilmiştir. Anadolu'da Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi ile evlenerek yetkilerini arttıran,

⁵¹⁰ Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s.513.

⁵¹¹ Kafesoğlu., **Selçuklular Tarihi**, s.147-148; Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.99,112; O. Turan, **Türk Cihân Hakimiyeti...I**, s.153.

⁵¹² O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.314; Serleşker ve subaşı ayrı olarak tarif edilirken, Sevim ve Merçil tarafından bunların aynı görevliler olduğu belirtilmektedir. Merçil-Sevim, **a.g.e.**, s.513.

askeri düzeni kontrol altında tutmuş olan Kongurtay, Anadolu’da yaptığı zulüm ve baskı ile merhametsiz bir komutan ve idareci olarak tarif edilmiştir. 1277 sonrasında Moğol Hanı Abaka tarafından Anadolu’ya birçok Moğol komutanı tayin edilmiş ve askeri düzen Moğollar lehinde düzenlenmiştir. Bunlar arasında “*Samagar Noyan, Köhürge Noyan, Diyarbakır Sunit Tümenine Durutay Noyan, Taycı ve Kurmuşı Kırat Noyanlar Celayır Tümenlerine komutan tayin edilir. Sulduz Tümenine Tudan Noyan, bey olarak, Bisuut Tümenine de Baycu oğlu Üvek, Kadan ve Tukay*” tayin edilmiş ve bu şekilde askeri ve idari olarak Anadolu’da hakimiyet güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ahmet Tekudar zamanında bu durumda her hangi bir değişme olmamış, “*Samagar Noyan emir’i Leşker Rum*” makamına getirilmiş, Aksaray’da Mulay Bulargu, Kayseri’de ise, Tuğrul Beyler Moğolların idaresini üstlenmiştir⁵¹³. Moğol noyanları bir döneme kadar sadece askeri kontrolü sağlamakla görevli iken, 1277 sonrasında yapılan düzenleme ile Anadolu’nun askeri, siyasi, idari tüm alanlarında etkili olmaya başlamışlardır. Anadolu’da yaşanan gelişmelerde bunu doğrular niteliktedir.

Zaman içinde devletin yıkılma sürecine girmesi ile Moğol Hanlığı, siyasi alanda olduğu gibi askeri alanda da Selçuklu ordusunun yerini almaya başlamıştır. Yıkılma sürecinde ekonominin zayıflaması ile Selçuklu ordusu da oldukça zayıflamıştır⁵¹⁴. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde de sultanın Moğol Hanlığı’na bağlı hale gelmesi ve hanın isteği üzerine asker sayısı daha da azaltılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nde zamanla Selçuklu askerlerinin yerini Moğol askerleri almıştır.

⁵¹³ Togan, **a.g.e.**, s.239.

⁵¹⁴ Cahen, **a.g.e.**, s.322.

3. ADLİ TEŞKİLAT

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, Türk İslam devletleri örnek alınarak adli sistem oluşturulmuştur. Adli teşkilat, örfî ve şerî yargı sistemi olmak üzere iki kısımdan meydana getirilmiştir.

Adli teşkilat içerisinde örfî sistem çerçevesinde devlet adamlarının yargılanması işlerine emir-i dâd bakmış⁵¹⁵, bunların dışında ki şer'î yargılamalarda hukuk işlerine ise kadılar bakmıştır. Muhakeme sırasında kadılar yargılama işlerine bakarken yanında katipler mahkeme tutanaklarını defterlerine kaydetmiştir⁵¹⁶. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kadılık makamında bulunan şahıslar, “*Konya’da Siraceddin Mahmud el-Urmevi, Aksaray’da Eminateddin Tebrizi, Kayseri’de Celaleddin Habib, Sivas’ta Kadı İzzeddin ve Tokat-Niksar’da Sadeddin ve Bedreddin Kazvini, Karahisar’da Taceddin Hoyi*” dir. Bunların yanı sıra Kadıaskerlik makamında Kadı Hüsamettin bulunmuştur⁵¹⁷. Adli teşkilat sisteminde kadınların başında baş kadı olarak Kadılıkuzatlar bulunmuştur.

4. İDARİ YAPILANMA

Anadolu Selçuklu Devleti'nde idari yapılanma konusunda kaynaklarda tam olarak birbirini doğrulayan bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca Selçuklu Türkiyesi'nin kaç bölgeye veyahut eyalete ayrıldığı konusunda da net bilgilere yer verilmemiştir. Genel itibari ile Tuncer Baykara tarafından hazırlanmış olan eserlerde Anadolu Selçuklu Devleti'nin idari yapılanması konusunda bilgiler mevcuttur.

İdari yapılanmada eyaletler önemli yer tutmakla beraber, şehirler de önem arz

⁵¹⁵ Merçil, Emir-i Dâd Müessesesi, s.330-331; Emir-i Dâd hakkında bilgi için bkz. Arık, a.g.m., s.51; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.149; Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.369.

⁵¹⁶ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.44.

⁵¹⁷ Aksarayî, Çev: M.Öztürk, **a.g.e.**, s.69; Aksarayî, Nşr: O. Turan, **a.g.e.**, s.95; Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.122.

etmektedir. Vilayetlerin idaresinden şehzade, emir ve sipehsaların, şehirlerin muhafaza ve düzeninden ise (serleşker) subaşların sorumlu olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sahil bölgelerinden emir-i sevâhilin sorumlu olduğu belirtilmektedir⁵¹⁸. İdari yapılanmada merkeze bağlı olarak hareket edilmiş ve subaşların belirli bir yerde uzun süre kalması engellenmiştir. Ayrıca idari yapılanmada askeri niteliklere sahip subaşlar arasından şahneler seçildiği belirtilmektedir⁵¹⁹. Anadolu Selçuklu Devleti'nde son döneme kadar önem taşıyan şehirler arasında “*Konya, Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Maraş, Ankara, Malatya, Erzurum ve Erzincan*” yer almıştır⁵²⁰. Bu şehirlerden Konya ve Kayseri kentlerinin bölgelerarası-milletlerarası ticaret potansiyeline dayalı olarak “*100.000 üzerinde nüfusa ulaştığı, Sivas'ın ise XIII. yüzyıl sonunda yaklaşık 120.000 nüfusa*” sahip olduğuna işaret edilmektedir⁵²¹. Ayrıca şehirlerde subaşların yanı sıra ticaretten sorumlu olan içdişler ve adli işlerden sorumlu olan kadılar da mevcuttur. Uç bölgelerde de düzenlemeler yapılmış olup, kontrol altında tutulmaları amacıyla uç bölgelerdeki Türkmenler uç beylerinin idaresine bırakılmıştır. Uç beyleri, 1275 tarihinden devletin yıkıldığı döneme kadar müstakil olarak hareket etmişlerdir⁵²².

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yapılan idari düzenlemelerle Diyarbakır'da Bahaeddin Bicar, Antalya'da 1275 tarihinde Sadeddin Yunus, 1280 tarihinde Borgulu'da Meliküs-Sevahil Bedreddin Ömer, Elbistan'da 1275 Seyfeddin Ebu Bekir Candar, Ermenistan'da serleşker olarak Bedreddin İbrahim, Erzincan'da 674'te Kutbeddin

⁵¹⁸ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.119-121; Vilayetlerin birkaç tane olabileceği, ancak şehrin bir tane olabileceği belirtilmektedir. Bkz. Baykara, **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, s.118-122.

⁵¹⁹ Koray Özcan, “Anadolu’da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdarî Birim Organizasyonları (ve Evrimi)”, **Bilig Dergisi**, S.36, Kış/2006, s.204-205; Baykara, **İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler**, s.54-55.

⁵²⁰ Ş. Turan, **a.g.e.**, s.160; Roux, **a.g.e.**, s.244.

⁵²¹ Koray Özcan, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i”, **Bilig Dergisi**, S.38, Yaz/2006, s.166; Sivas hakkında bilgi için bkz. Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yay., İstanbul 1980, s.197-214.

⁵²² Köprülü, **a.g.e.**, s.77; Akdağ, **a.g.e.**, s.84-85.

Mahmud, Karahisar'ı Develi'de Nasıreddin Hasan, Kayseri'de Taceddin Kuyu, 674 tarihinde Lâdik'te Taceddin Hüseyin ve Sinop'ta 675 tarihinde Taybuga⁵²³ sorumlu tutulmuştur.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Moğol baskısı idari yapılanmada da etkisini göstermeye başlamıştır. 1277 tarihinden itibaren Anadolu'da baş gösteren Türkmen isyanları ve Baybars'ın Anadolu seferi, Moğolların baskılarını eskisine nazaran daha da arttırmalarına sebep olmuştur. Bu dönemden itibaren Anadolu'da kurumsal yapılarıyla tamamen İlhanlı toprak kullanım ve vergi-bütçe düzenlemelerinin egemen olduğu, İlhanlıların atadığı valilerce idare edilen bir idare sistemi kurulmuştur⁵²⁴.

5. TOPRAK SİSTEMİ

Bütün Türk İslam devletlerinde ve Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti'nde de toprak devletin malı sayılmış, ancak bazı değişikliklerle Büyük Selçuklu Devleti'ne ait sistem uygulamaya alınmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde toprak sistemi ikta toprakları, vakıf toprakları ve mülk olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti, hâkimiyetlerini kurdukları sahalarda toprakları taksim etme işini ikta usulü olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca has ve ikta toprakları sultana, ailesine, vezir, emir ve sipahiler ile önemli devlet adamlarına ayrılan topraklar olarak tarif edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nde kullanılan ikta sistemi Anadolu Selçuklu Devleti'nde askeri ve idari amaçlara göre yeniden şekillendirilmiştir. Ikta usulü ile

⁵²³ Baykara, **İdari Birim İle İlgili Meseleler**, s.57-58.

⁵²⁴ Özcan, **Mekansal Örgütlenmeleri**, s.212; Akdağ, **a.g.e.**, s.13-17; İlyas Kamalov, "Moğol İstilas ve Anadolu Kültürüne Tesirleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.140, İstanbul Ekim 2002, s.176.

memleketin çeşitli yerlerine dağıtılmış olan topraklar vergilerine göre ayrılmıştır⁵²⁵. İktalar, ilk dönemlerde nüfuz sahibi ve hizmet etmiş devlet adamlarına verilmiştir. Ayrıca O. Turan tarafından vilayetler büyük iktalar olarak nitelendirilmiştir. Ikta usulü sadece devlete hizmet etmiş yüksek makamda bulunan şahıslara dağıtılmamış, toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla (uç bölgelere Türkmenler yerleştirildiği gibi) uç bölgelerdeki komutanlara da vilayetler büyüklüğünde topraklar (ıkta olarak) verilmiştir⁵²⁶. Topraklar karşılığında belirli miktarda asker besleme zorunluluğu uygulaması da devam ettirilmiş ve ıkta olarak verilen topraklar hizmet karşılığı verildiği için dilediği gibi tasarruf etme hakkı da verilmiştir. Örneğin III Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Beylerbeyi Hatiroğlu Ziyaeddin'e ıkta olarak Niğde verilmiş ve bu nedenle bölgenin idaresi onun emri altında bulunmuştur. Hatiroğlu, isyan çıkardığı zaman da yine sahip olduğu bu bölgeye sığınarak kurtulmayı istemiştir⁵²⁷. Bu toprakları devlet adamları çocuklarına bırakmak amacıyla vakfetme yoluna gitmişlerdir. Ikta sahipleri, sahip oldukları toprakların kanunlar çerçevesinde belirlenen vergileri dışında hâkim oldukları toprakların halkından ek vergi talep edememişlerdir. Belirlenen bu vergiler sayesinde devlet, maaş ödemedi büyük bir ordu meydana getirmiştir. Halk ve askerlerin bir kısmı bu toprağa ve devlete bağlı hale getirilmiş ayrıca ordunun beslenmesi sağlanmıştır. Devlet teşkilatı içerisinde hükümet ve halk arasında yeni bir askeri kadro oluşturulmuştur⁵²⁸. Bu usul Moğol varlığının yoğun olarak hissedildiği döneme kadar devam etmiştir.

Vakıf arazi ise, öşür ve diğer gelirleri ilmi ve ictimai müesseselerin masraflarını karşılamak amacıyla ayrılan arazidir. Vakıf arazilerden elde edilen gelirler daha

⁵²⁵ O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.312.

⁵²⁶ O. Turan, **Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi II**, s.18; O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.313.

⁵²⁷ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.113; Akdağ, **a.g.e.**, s.31-32.

⁵²⁸ O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.312.

önceden hazırlanmış olan vakfiyeler çerçevesinde masraflar için harcanmıştır. Mülk arazi ise önemli hizmetleri karşılığında bazı şahıslara verilmiş olan topraklardır. Ikta olarak verilen topraklar hizmetlerin bitmesinin ardından geri alınmışken mülk olarak verilmiş olan topraklar geri alınmamış, dilendiği gibi tasarruf etme, miras bırakma hakkı verilmiştir⁵²⁹.

Selçuklu Türkiyesi'nde, İlhanlı Hanlığı'nın hâkimiyetini güçlendirmesinin ardından, diğer alanlarda olduğu gibi toprak sistemine de el atılarak değişiklik yoluna gidilmiştir. Toprak sisteminde olduğu gibi vergilendirmesinde de değişiklikler yapılmıştır. Moğolların yaptığı düzenlemelerle toprak, arazi ve vergileri dikkate alınarak iki kısma ayrılmıştır. Bunlar dalay (Umumi) ve incü (Has) olarak zikredilmektedir. Dalay, halkın kullandığı ve vergilerini devlete ödediği topraklar, incü ise toprağın kendisi ve gelirin sultana ve ailesine ait olan topraklar haline getirilmiştir⁵³⁰. Selçuklu Türkiyesi'nde kargaşaların artması ve Moğolların hâkimiyetlerini güçlendirmesinin ardından taraftar kazanmak amacıyla devlete ait topraklar şahıslara dağıtılmış, ıktalar özel mülkiyetler haline getirilmiştir. Moğol noyanları da sahip oldukları bölgeleri kendilerine mülk haline getirmiş ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminden itibaren devletin sahip olduğu toprak ve buna bağlı olarak da toprağa bağlı asker sayısı azalmıştır⁵³¹.

6. SOSYAL YAPI

Anadolu Selçuklu Devleti, yapılanmasını her açıdan Büyük Selçuklu Devleti'ni

⁵²⁹ Uzunçarşılı, **Devlet Teşkilatı...**, s.114; Alptekin, a.g.m., s.375-376.

⁵³⁰ Togan, **a.g.e.**, s.238.

⁵³¹ Cahen, **a.g.e.**, s.320; Toprak sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", **Belleten**, 1948, C.XII, S.47, s.459-474; Yayınlandığı diğer yer Selçuklular ve İslamiyet, Nakışlar Yay., İstanbul 1980.

örnek olarak oluşturmuşsa da, toplumun yapılanması açısından Büyük Selçuklu Devleti'nden farklılık göstermektedir. Büyük Selçuklu Devleti'nde, İran menşesine dayanan halk, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Moğolların önünden kaçan Türkmen kitlelerine dayanmaktadır. Sosyal yapılanmada Türkmenler ilk sırada yer alırken, devlet yapılanmasında İran kökenli devlet adamları yer almıştır⁵³².

Selçuklu Devleti'nde toplumsal yapının en üst kesimini devlet teşkilatına mensup olan devlet adamlarının oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca toplumsal yapılanmada Selçuklu sultanlığı ile akrabalığı olanlar ilk sırada yer alırken, askeri, siyasi yetkililer ve şehirde yaşayan halk olarak sıralanmıştır⁵³³. Selçuklu Türkiyesi'nde hiçbir zaman halk belirgin bir şekilde gruplara ve sınıflara ayrılmamış, hiçbir dönemde sınıflaşma görülmemiştir. Ancak E. Merçil tarafından verilen bilgilere göre; Anadolu şehirlerinde yaşayan halk, sultanın ailesi, nüfuz sahibi aileler, zenginler, askeri sınıf mensupları, âlimler, din adamları, tüccar ve zanaatkârlar olarak ayrılmıştır. Genel anlamda Anadolu halkı ise şehir ve köylerde yaşayanlar olarak iki zümre halinde tarif edilmiştir. Ayrıca şehirlerde esnaf ve zanaatkârların kendi içlerinde loncalara ayrıldığı ve Ahilik teşkilatının oluştuğu belirtilmiştir⁵³⁴. Ahi teşkilatı toplum üzerinde ve ticari hayatta oldukça etkili olmuştur.

Sosyal yapılanmada halkın etnik durumu hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla beraber, eldeki bilgilerden halkın büyük bir çoğunluğunun Türkmenlerden, diğerlerinin de daha önceden bu bölgede yaşamış olan Ermeni ve Rumlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. İlerleyen zamanda Moğol istilası ile bu durum değişmiş ve Moğol varlığı daha yoğun olarak hissedilmeye başlanmıştır. Moğol istilası sırasında askeri amaçlarla Anadolu'ya gelen Moğollar, iskân hareketi sırasında aileleri

⁵³² R.Turan, **a.g.e.**, s.209.

⁵³³ Pehlivanlı, **a.g.m.**, s.85.

⁵³⁴ Merçil, **a.g.e.**, s.176.

ile beraber Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Sosyal yapı içerisinde Moğollar da bu şekilde yer almıştır⁵³⁵.

Anadolu'nun karmaşık etnik yapılanması içinde siyasi ve askeri üstünlük sağlayan Moğollar, gayr-i Müslimleri, Türkmenler aleyhinde daima desteklemiştir. Moğolların desteklemediği durumlarda da Anadolu'da hâkim olan hoşgörü ortamı ile gayr-i Müslimler varlıklarını rahatça devam ettirmişlerdir⁵³⁶. Ayrıca Moğolların Selçuklu Devleti üzerindeki baskıları sebebiyle Ermeniler, daha imtiyazlı konuma gelmiş ve sosyal yapıda daha önce gözetilmeyen ayrımcılık Anadolu'da kısmen baş göstermiştir. Sosyal yapılanmada önemli yer tutan Ermeniler, zamanla devlet teşkilatı içerisinde yer almaya başlamıştır. Örneğin “*Sinop donanmasının komutasına Ermeni Hayton adında bir reis*” getirilmiştir. Ayrıca Kayseri de “*Hajuk/Hacuk oğlu Hüsam*” adında bir şahsın iğdişbaşılığa getirildiği belirtilmektedir⁵³⁷. Anadolu'da gayr-i Müslim olarak bulunanların yoğun olarak saltanat merkezi Konya'da yaşadığı ifade edilmektedir. Gayr-i Müslim unsurların başta saltanat merkezi Konya ve diğer büyük şehirleri tercih etmesinde maddi imkânların fazla olması oldukça etkili olmuştur⁵³⁸. Sonuçta Türkmenler çoğunluğu teşkil etse de Moğol hâkimiyeti öncesinde veya sonrasında gayri Müslim unsurlar rahat bir ortama sahip olmuştur.

⁵³⁵ Cahen, **a.g.e.**, s.306.

⁵³⁶ Cahen, **a.g.e.**, s.317-338; Mustafa Demir, “Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı”, **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.330.

⁵³⁷ Mehmed Ersan, “Selçuklular Döneminde Türk Ermeni İlişkileri”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay, C.6, Ankara 2002, s.647.

⁵³⁸ XII yy.'ın son çeyreğinde Konya'da 1.000-1.500 arası Rum ve bir o kadar Müslüman yaşadığı belirtilmektedir. Baykara tarafından verilen bilgiye göre Köseadağ savaşında Rum ve Gürcüler'in Anadolu'da yoğun olarak bulunduğu vurgulanmış, ayrıca Konya'da bulunan Frenk, Rum ve Ermeniler Hıristiyan başlığı altında anlatılmıştır. Bkz. Tuncer Baykara, **Selçuklular Devrinde Konya**, s.134-136.

7. EKONOMİK VE TİCARİ HAYAT

7.1 Ticari Faaliyetler

Anadolu, sahip olduğu konum itibari ile ticari açıdan büyük önem taşımaktadır. Doğu-batı, kuzey-güney arasında köprü vazifesi gören Anadolu'nun, sahip olduğu konumun önemini anlayan Anadolu Selçuklu sultanları, Anadolu'nun ekonomik açıdan gelişmesini sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunun içinde denizlerde ve karada önem arz eden noktaları fethederek gelişimi başlatmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş aşamasında ticareti canlandırmak adına Danişmentliler, Artuklular, Erzincan Mengücekleri ve Ermeni Kontlukları ile mücadele edilmiştir. Selçuklu ülkesinde iktisadi gelişim, ilk olarak II. Kılıçarslan zamanında hız kazanmış, ancak bu hızlı gelişim 1270 sonrasında Moğol baskısı karşısında her geçen gün zayıflamıştır⁵³⁹.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi ekonomik durumu hakkında bilgiler, o dönemde kurulmuş olan vakıfların vakfiyelerinden de net bir şekil de anlaşılmaktadır. Bu dönemde inşa edilmiş 1272 tarihli Kırşehir Emir-i Cacaoğlu Nureddin vakfının, vakfiyesinde medrese mensuplarının aldıkları maaş miktarları detaylı şekilde belirtilmiştir. Bu dönemin Moğol istilasının yaşandığı bir süreç olmasına rağmen vakfiyeler, ekonomik gelişmenin kısmen de olsa devam ettiğini göstermektedir⁵⁴⁰.

Selçuklu sultanları, ilk zamanlarda Moğol ve Haçlı baskıları karşısında zayıflamış olan iktisadi hayatı geliştirici bir takım önlemler almışlar, büyük ticaret şehirlerine ve denizcilik açısından önem taşıyan liman şehirlerine kendileri tarafından

⁵³⁹ Salim Koca, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", **Erdem**, C.8, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996, s.466-467; Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları". **Bellekten**, C.X, S.39, 1946 Temmuz, s.472-473; İsmail Çiftçioğlu, "Türkiye Selçuklu Devleti İktisat Tarihine Genel Bir Bakış", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 1, Afyon 1998, s.137.

⁵⁴⁰ Mustafa Balaban, "Türkiye Selçuklu Devletinde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi", **C.XXVII, V.D.**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998, s.37-38.

desteklenen tüccarları yerleştirmişlerdir. Ayrıca, yabancı tüccarların da Anadolu’da ticari faaliyetlerde bulunması için bu tüccarlara çeşitli imtiyazlar vermişler, d şuk vergiler uygulamışlar ve zarar gördükleri takdirde zararlarını karşılamak amacıyla mallarını sigortalama yoluna gitmişlerdir. Yabancılara tanınan imtiyazlar konusunda fazla bilgi bulunmamakla beraber rahat bir ortam sağlandığı kolaylıkla anlaşılabilir. Ticari hayatı geliştirmek adına atılan en önemli adımlardan birisi de Kervansaray inşasına önem verilmesidir. Kervansarayların yapımına verilen önem artmış ve yollar kontrol altında tutularak tüccarların güven içerisinde ticaret yapmaları saėlanmıştır⁵⁴¹. Bu şekilde bir dizi önlemlerle ticari hayatı geliştirmeye çalışmışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti’nde ticari hayat, şehir içi, milletler arası ve kervan ticareti olarak üç gruba ayrılmıştır. şehirlerde ticari faaliyetler çoğunlukla meydanlarda, pazar yerlerinde ve hanlar da yapılmıştır. Hanlar, satılan ticaret mallarının cinsine göre inşa edilmiş ve satılan malların cinsine göre isimlendirilmiştir. şehirlerde yürütülen ticari faaliyetler, devlet tarafından görevlendirilmiş şahneler tarafından daima kontrol altında tutulmuřtur⁵⁴². Anadolu Selçuklu Devleti’nde kervan ticareti, devlet ekonomisine büyük gelir getirmesi sebebi ile büyük önem taşımıştır. Devlet için önem taşıyan Kervan ticareti doğu-batı ve kuzey-güney g zerg hında yoğun olarak yapılmıştır⁵⁴³. Doğu-batı kervan ticareti yolu “*Antalya’dan başlamış, Burdur, Isparta, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas istikametinde ilerledikten sonra kuzey-güney yolu ile birleştirilmiştir*”. Bu yol, Erzurum  zerinden Tebriz’e ulaşmıştır. Bu yoldan Irak, Azerbaycan ve Gürcü tüccarlarının faydalandıkları belirtilmiştir. Kuzey-güney yolu ise, önemli liman şehirleri arasında yer alan “*Sinop şehrinden başlamış, Tokat, Malatya istikametinde ilerlemiştir. Halep’e ulaşan bu yol çoğunlukla Arap tüccarlar*” tarafından

⁵⁴¹ O. Turan, “Selçuklu Kervansarayları”, s.473; iftioğlu, a.g.m. s.141; Sümer, a.g.e., s.1-3.

⁵⁴² Akdağ, a.g.e., s.27-28.

⁵⁴³ Akdağ, a.g.e., s.30.

kullanılmıştır⁵⁴⁴. Kervan ticaretinin geçtiği bu yol güzergâhları üzerinde askeri ve ekonomik açıdan önem taşıyan birçok kervansaray inşa edilmiş ve ekonomik gelişme hızlandırılmaya çalışılmıştır. Ticaret yollarının geçiş noktaları üzerindeki kervansaraylar ticari hayatın hemen hemen bütün Anadolu'ya yayıldığını göstermektedir.

Memleket dışında ticaret, genellikle Arap, Ceneviz, Rusya, Ermenistan, Trabzon Rum İmparatorluğu, Kıbrıs ve Bizans İmparatorluğu ile yapılmıştır. Bu açıdan Arap memleketleri arasında Memlûkler, Irak, Mısır ve Suriye önemli bir yere sahiptir⁵⁴⁵.

Şehirlerde ticaretin yapıldığı pazar yerleri oldukça önemlidir. Pazar yerlerine gelen tüccarlar şehirlerin ekonomik ve nüfus bakımından gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Ticari hayat ve şehirler, pazar yerlerinin gelişimi ile paralel olarak gelişmiş diyebiliriz. Anadolu'da kurulan bu pazarlara, memleket içinden tüccarlar geldiği gibi memleket dışından yabancı tüccarlar da gelmiştir. Bu durum, pazar yerlerinin milletler arası önem taşımalarını sağlamıştır. Kaynaklarda Yabanlu Pazarı olarak tanımlanan pazar yerleri, Ağustos-Eylül aylarında Orta Anadolu'da ticari açıdan önem taşıyan şehirlere yakın yerlerde kurulmuştur⁵⁴⁶. Pazar yerleri arasında "Mardin'in güney kesiminde kurulan Koçhisar/Kızıltepe (Dunaysar) pazarı ve Kayseri-Kırşehir arasındaki "Ziyaret Pazarı" önem taşımaktadır⁵⁴⁷. Pazar yerleri farklı isimlerle anılmaktadır. Bu isimler "Aşçılar, At pazarı, Bıçakçılar, Buğday Pazarı, Kasaplar, Helvacı, Koyun Pazarı, Kuyumcular, Odun, Saraçlar, Terzi, Tuz vb.." olarak sıralanmaktadır. Ticari hayatın önemli bir parçası olan pazar yerleri, daima kontrol altında tutulmuş ve pazar yerine getirilen mallardan vergiler alınmıştır. Yerli ve yabancı milletlere mensup tüccarlardan

⁵⁴⁴ Sümer, a.g.e., s.4-5.

⁵⁴⁵ Akdağ, a.g.e., s.29; Çiftçioğlu, a.g.m., s.142.

⁵⁴⁶ Bayram, "Devlet Yapısı...", s.174.

⁵⁴⁷ Ş. Turan, a.g.e., s.153.

alınan bu vergiler devlet ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Moğollar tarafından bu vergiye Tamga adı verilmiştir. Pazar yerleri, 1277 tarihinden itibaren önemini kaybederek Moğol baskısı karşısında zarar görmüştür⁵⁴⁸. Bu tarih, yaşanan kargaşaların ardından Moğol baskısının tüm Anadolu’da, her alanda yoğun olarak hissedilmeye başlandığı süreçtir.

Milletler arası ticaret ise, yoğun olarak Venedik, Ceneviz ve İtalyan tüccarlarla yapılmış olup bunlar zamanla ticari açıdan önem taşıyan büyük şehirlere yerleşmiştir. Selçuklu dönemi kaynaklarında 1276 tarihinde Sivas’ta Cenevizler tarafından Ceneviz Konsoloslugu kurulduğu belirtilmektedir. Bu bilgi ile yabancı tüccarlar içerisinde Cenevizler’in büyük kısmı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca İtalyan tüccarların Anadolu’da önemli ticari faaliyetlerinin olduğu ve Anadolu’dan Suriye kıyılarına kadar topraklar olarak yerleştikleri de belirtilmektedir⁵⁴⁹.

Gelişmiş bir ticari hayata sahip olan Anadolu’dan, yünlü ve ipekli kumaşlar, halı, deri, meyve, kereste ve hayvanlar ihraç edilmiş, karşılığında da az bulunan ya da hiç bulunmayan çeşitli ürünler “(elbise, kürkler, şeker, sabun, kağıt ve bazı silahlar), altın, gümüş ve değerli taşlar ithal” edilmiştir⁵⁵⁰.

Selçuklu Türkiyesi’nde yaşanan bu gelişmeler, şehirlerdeki gelişmeyi oldukça hızlandırmıştır. Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir, Antalya, Alanya, Sinop, Erzurum, Malatya ve Akşehir, bu gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı şehirler arasında yer almaktadır⁵⁵¹. Sivas sadece Selçuklu hâkimiyetinin yaşandığı süreçte değil, Moğol hâkimiyetinin yoğun olarak hissedildiği dönemde de önem taşımış, ticaret yollarının

⁵⁴⁸ Baykara, **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, s.418; Yabanlu Pazarı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, TDAV.Yay., İstanbul 1985.

⁵⁴⁹ Kamalov, **a.g.e.**, s.178; Gordlevsky, **a.g.e.**, s.75, 222; Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C.I, İstanbul 1931, s.17; Cahen, **a.g.e.**, s.314.

⁵⁵⁰ Çiftçioğlu, **a.g.m.**, s.142.

⁵⁵¹ O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.361.

geçiş noktasında olması şehre ayrı bir önem katmıştır. Kaynaklarda Sivas şehrinin yabancı tüccarlarla beraber nüfusunun 120 bine ulaştığı belirtilmektedir⁵⁵². Ticari hayatta, limanlar her dönemde büyük öneme sahip olmuştur. Kilikya’da “*Ayas (yumurtalık limanı), Karadeniz Trabzon limanı, Sinop ve Antalya’da*” bulunan limanlar Anadolu Selçuklu Devleti’nin gelişmesi ve gelişmişliğini koruması açısından oldukça önemlidir⁵⁵³.

Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarında gelişme gösteren ticari hayat, Moğol hâkimiyetinin daha da yoğunlaşması ile zayıflamaya başlamıştır. Bunda, elde edilen kazancın Moğol hazinesine aktarılması ve Moğol komutanlarının ihtiyaçlarının devlet hazinesinden karşılanması oldukça etkili olmuştur⁵⁵⁴. Moğollar Anadolu’nun gelişmişliğini kullanarak Anadolu’dan topladığı vergileri arttırma yoluna gitmiş ve bir takım değişiklikler yapmıştır.

7.1.1 Vergiler

Moğol Hanlığı, Anadolu’da hâkimiyetini güçlendirdikten sonra idari düzenlemenin yanı sıra mali düzenlemelerde bulunmak üzere harekete geçmiş ve Moğol hanından gelen emir doğrultusunda Anadolu’da uygulanan vergi sistemi tekrar ele alınmıştır. Togan tarafından verilen bilgilere göre; daha öncesinde dağınık şekilde toplanan vergiler, 1277 tarihinde Moğol Veziri Şemseddin Cüveyni tarafından Moğol çıkarlarına göre tekrar düzenlenmiştir⁵⁵⁵.

Cüveyni tarafından yapılan değişikliklerle Anadolu’da düzenlenen vergi sistemi, ile yerleşik halktan “*kılan (üretilen malın yüzde onunun alınması), göçebelerden*

⁵⁵² Köprülü, a.g.e., s.54-60.

⁵⁵³ Cahen, a.g.e., s.313-314.

⁵⁵⁴ Cahen, a.g.e., s.309.

⁵⁵⁵ Togan, a.g.m., s.15.

hayvanları oranında kopçur/kupçur ve şehirde bulunan esnaftan bac ve tamga” adı altında vergiler toplanmaya başlanmıştır. Ayrıca, Anadolu’da kendi paralarını bastırarak tek bir para sistemi uygulamaya çalışmışlardır. Mali alanda yapılan değişikliklerle Anadolu halkı Moğol Hanlığı karşısında büyük bir mali külfet altında kalmış, iktisadi hayat daha zor şartlarda sürdürülmüştür⁵⁵⁶. A. Yuvalı tarafından verilen bilgiye göre; Anadolu’dan alınan vergilere ek olarak 4 ayrı vergi daha alınmaktadır. Bu vergiler “*Yivit, nal parası yani savaş tazminatı, mal-ı yam (posta vergisi) ve emlak vergisi*” olarak sıralanmıştır⁵⁵⁷. Anadolu Selçuklu Devleti’nde alınan vergiler arasında “*Bedraqa ve Yasama*” da sayılmaktadır. Bedraqa, yolların güvenliği karşılığında alınan vergi iken, yasama vergisi konusunda ise Ankara kalesinde bulunan kitabede yer alan bilgidan fazlasına ulaşılamamaktadır. Bu verginin sadece XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu’dan alındığı belirtilmiştir⁵⁵⁸. Cüveyni tarafından yapılan düzenleme ile belirlenen vergilerin dışında vergi toplanması yasaklanarak suiistimallerin önüne geçilmiştir. Niğde’de bulunan kitabede Moğollar tarafından uygulanan vergi sistemine dair kayıtların bulunduğu belirtilmektedir⁵⁵⁹.

Moğolların Anadolu’da yaptığı son vergi düzenlemeleri ile alınan vergi miktarı da oldukça artmıştır. Togan tarafından verilen bilgiye göre; Anadolu’dan alınan toplam vergi miktarı 3.300.000 dinar olmuştur⁵⁶⁰.

⁵⁵⁶ Gordlevsky, **a.g.e.**, s.74; Togan, **a.g.m.**, s.18-19; Yuvalı, **a.g.e.**, s.156-157; Togan, **a.g.e.**, s.302; Kamalov, **a.g.e.**, s.177.

⁵⁵⁷ Yuvalı, **a.g.e.**, s.157; Togan, **a.g.e.**, s.303; Cahen, **a.g.e.**, s.324; Kamalov, **a.g.e.**, s.177.

⁵⁵⁸ Baykara, “Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair”, **Türk Tarih Kongresi [9. 1981. Ankara]**, TTK. Yay., Ankara 1989, s.688-692; Pehlivanlı, **a.g.m.**, s.80.

⁵⁵⁹ Togan, **a.g.m.**, s.20-21.

⁵⁶⁰ Togan, **a.g.m.**, s.25.

7.1.2 Para

Hakimiyet alametleri arasında yer alan para, ticari hayatın en önemli parçasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti, kuruluş aşamasında kuruldukları bölgede bulunan yerli halkın paralarını kullanmıştır. Ancak ilerleyen zamanda para, devletin iktisadi gelişimine paralel olarak şekillenmiş ve devlet kendi parasını basmaya başlamıştır. Bu şekilde darp edilmeye başlanan para basımı, daima devlet kontrolünde olmuştur⁵⁶¹. Devlet kontrolü altında basılan altın paralar dinar, gümüş paralar dirhem, bakır paralar da pul/fels olarak adlandırılmıştır. Başta Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Malatya gibi şehirlerde basılmış olan bu paraların dışında ticari gelişmeye bağlı olarak yabancı milletlere ait paralar da Anadolu’da bulunmuştur.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde basılmış olan paralar da, tüm sultanlar döneminde olduğu gibi sultanın adı, unvanı ve basım tarihi yer almıştır. Ayrıca Abbasi Halifeliği’nin ortadan kaldırılmasına rağmen, son Abbasi halifesinin adına da yer verilmiştir⁵⁶². III. Gıyaseddin tarafından bastırılan paralar üzerinde “*Es Sultaniü’l-Azam Gıyased-dünya ved-din Keyhürev bin Kılıçarslan, Emir’ül Mü’minin ve Ebul Feth*” gibi unvanlar kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin son dönemlerinde artan Moğol baskısı karşısında zayıflayan ekonomi ile beraber para basımı da zayıflamıştır. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu’da kargaşaya sebep olan Cimri lakaplı sahte şehzade de kendi adına para bastırma geleneğini devam ettirmiştir⁵⁶³. Anadolu Selçuklu Devleti’nin son dönemlerine ait paralardan bazıları günümüze ulaşmış olup, bu paralardan dönemin para sistemi hakkında bilgi edinilmektedir.

⁵⁶¹ Çiftçioğlu, a.g.m., s.141; Baykara, **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, s.293.

⁵⁶² Baykara, **Selçuklular Devrinde Konya**, s.116-117; Anadolu Selçuklu Devletinde para hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Altıntaş, “Selçuklu Türkiyesi’nde Para”, **Türkler**, C.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.386-390; Güldegül Parlar, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

⁵⁶³ Parlar, **a.g.e.**, s.20-21.

7.1.3 Kervansaraylar

Ticari hayatın temel taşları arasında yer alan kervansaraylar, büyük önem taşımaktadır. Ticari hayatta taşıdığı önem dolayısı ile kervansaray inşasına ilk defa II. Kılıç Arslan zamanında başlanmış ve devamında gelen sultanlar tarafından da aynı şekilde önem verilmiştir. Önemli kavşak noktalarına inşa edilen kervansaraylar, ticari hayatı kolaylaştırmasının yanı sıra gösterişli ile de dikkati çekmiş ve böylece toplum için bir şeyler yapıldığı gösterilmek istenmiştir. Kervansaraylar, aynı zamanda kargaşanın yaşandığı dönemlerde kale görevi görmüştür. Kervansaraylar sayesinde ticari hayat kolaylaştırılıp güvence altına alındığı gibi, devlet kontrolü de düzenli bir şekilde sağlanmıştır⁵⁶⁴.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Pervane Muinüddin Süleyman, 1266 tarihinden itibaren ıktası olan Tokat ve Karadeniz taraflarında kervansaray yapımına başlamıştır⁵⁶⁵. Bu şekilde yapımına başlanan kervansaraylar, insanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde inşa edilmiştir. Mimari anlamda en görkemli yapılar olan kervansaraylar, genel itibari ile vakıflar olarak düzenlendiği için buralardan faydalanmak ücretsiz olmuştur. Kervansaraylarda zengin, fakir, din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın tüm halka eşit muamele yapılarak hizmet verilmiştir. Kervansaraylara ait vakfiyelerde, kervansaraylarda verilecek hizmet ve çalışanlara verilecek maaş miktarları önceden belirlenmiştir⁵⁶⁶. Bu şekilde inşa edilmiş olan kervansaraylar içinde Karatay Kervansarayı sosyal ve siyasi açıdan her dönemde büyük önem taşımıştır.

Selçuklu Türkiyesi'nde bulunan kervansaray sayısı hakkında kaynaklar tam bilgi vermemektedir. Ancak muhtelif kaynaklarda Sivas'ta bulunan kervansaray sayısının 18

⁵⁶⁴ Koca, "...Ekonomik Politika", s.469; Çiftçioğlu, a.g.m., s.140; O. Turan, "Selçuklu Kervansarayları", s.477-489.

⁵⁶⁵ Cahen, a.g.e., s.315.

⁵⁶⁶ Sümer, a.g.e., s.3; O.Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti... I**, s.109; O.Turan, "Selçuklu Kervansarayları", s.479-483.

olduğu belirtilmektedir⁵⁶⁷.

1277 tarihinde Moğolların Anadolu'ya tamamen hâkim olduğu süreye kadar Kervansaray yapımı ve işleyişi devam etmiş ancak bu tarihten itibaren kısmen işleyişi yavaşlamıştır. Moğol noyanları Anadolu'da Kervansaray yapımına ve işleyişine fazla müdahale etmemiştir. Ancak Selçuklu Kervansarayları, Osmanlı döneminde önemini kaybetmiştir. Bu duruma milletler arası ticaret yollarının değişmesi en büyük etken olarak gösterilmektedir⁵⁶⁸.

7.1.4 Ticari Hayatta Rol Oynayan Unsurlar

Selçuklu dönemi kaynaklarında ekonomik hayatta rol oynayan unsurlar, üç isim altında sıralanmıştır. Bunlar şehirliler, köylüler ve göçebeler olarak zikredilmektedir. Daha önce belirtildiği üzere şehirlerde subaşilar vasıtası ile huzur ve asayişin sağlanmış, şehirlerde sağlanan huzura bağlı olarak da şehir hayatında ticari faaliyet oldukça gelişmiş ve bu gelişim diğer alanlara da yansımıştır. Şehirlerde han, çarşı, pazar yerleri ile tüccar, esnaf ve zanaatkârlar grubu oluşmuş ve ticari hayat hızla gelişmiştir. Şehirlerde asayiş ve huzurun sağlanmasından subaşilar sorumlu tutulurken, ticari faaliyetlerin kontrol edilmesinden de Muhtesiplerin sorumlu tutulduğu belirtilmektedir. Ayrıca kalelerde kurulan şehirlerde de güvenlikten kütüval (dizdar) yani kale komutanları sorumlu tutulmuştur⁵⁶⁹. Şehirlerde ticari hayatta, kalabalık bir zümreyi teşkil eden esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu Ahilik teşkilatı önem taşımaktadır.

Ticari hayatta rol oynayan köylüler, devlete ait toprakları işleyerek toprağın boş kalmamasını sağladıkları gibi hayvancılığı da devam ettirmiş ve bu sayede ticari hayatta

⁵⁶⁷ O. Turan, "Selçuklu Kervansarayları", s.496.

⁵⁶⁸ Akdağ, **a.g.e.**, s.413-415.

⁵⁶⁹ Koca, "...Ekonomik Politika", s.476-477.

büyük yer tutan tarım ve hayvancılık sekteye uğramadan devam etmiştir. Türkmenler ise, ilk etapta Anadolu nüfusunun büyük bir kısmını teşkil etmiştir. Yaylak ile kışlak arasında hayatını devam ettiren Türkmenler, çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmıştır. Büyük hayvan sürülerine sahip olan Türkmenler, zaman zaman halı, kilim ve kereste ticareti yapmıştır. Bu şekilde Türkmenler de ticari hayatın bir parçası olmuştur⁵⁷⁰.

7.1.5 Esnaf Teşkilatı

Anadolu Selçuklu Devleti'nde, şehirleşmede ve ticari hayatta en önemli faktörlerden biri de değindiğimiz üzere esnaf teşkilatıdır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre; Anadolu Selçuklu Devleti'nde ticari hayatta esnaf teşkilatı iğdişlik ve ahilik dönemi olarak iki kısma ayrılmıştır. İlk dönemlerde ticari hayatta iğdişler faal durumda iken, ilerleyen zamanda iğdişliğin yerini Ahiler almış, ticari hayatı düzene koyan ve ticari hayattan sorumlu olan teşkilat olarak ahiler zikredilmiştir. İlk dönemlerde ticari faaliyetleri denetleyen, malları kontrol eden kişilere iğdiş, bunların başında olan şahsa da iğdişbaşı denilmiştir. Fakat 1277 tarihinde sahte şehzade Cimri'nin Konya'yı istilası ve Konya'da bulunan iğdişbaşını öldürmesi ile iğdişbaşılığın son bulduğu belirtilmektedir⁵⁷¹. Bu durumda Cüveyni tarafından yapılan değişiklikler ve bu konunun onun tarafından ortadan kaldırılması etkili olmuş olabilir.

Bu dönemden sonra Ahilik ön plana çıkmış ve zamanla teşkilatlanarak tüm Anadolu'da etkin konuma gelmiştir. Ahilik teşkilatı, farklı meslek gruplarının bir araya gelmesi ile oluşmuş bir yapıdır. Ahi teşkilatı, ticari hayatı düzene sokmasının yanı sıra

⁵⁷⁰ Koca, "...Ekonomik Politika", s.481.

⁵⁷¹ Baykara, **Selçuklular Devrinde Konya**, s.99-104; İğdişler hakkında bilgi için bkz. Akdağ, **a.g.e.**, s.20-21; Baykara, **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, s.309-319.

iğdişlerden farklı olarak esnafın hükümetle olan ilişkilerini de düzenlemiştir⁵⁷². Ahi teşkilatına mensup olanlara “*İhvan, ikinci reis olarak zikredilenlere Yiğitbaşı ve işçi kuvveti olarak zikredilenlere de Fityan*” denilmiştir. Ticari hayatı düzenleyen ahi reisi, fityanlar aracılığı ile toplumsal olayların yatıştırılmasında etkili olmuştur. Usta-çırak ilişkisi içinde yapılanmasını oluşturan Ahi teşkilatı, sahip olduğu nüfuz ile şehirlerde oldukça etkili konuma gelmiştir. Ticari hayatta Müslümanlar kadar gayr-i Müslimler de etkin konumdadır. Ancak Ahi teşkilatı bünyesinde gayr-i Müslim unsurlara yer verilmemiştir. Bu durumda imtiyaz elde etmek isteyen gayr-i Müslimler, İslam dinine geçmiştir⁵⁷³.

Ahi teşkilatında, kendi bünyesinde teşkilatlanmalarının ve esaslarının yer aldığı Fütüvvetnameler oluşturulmuştur. Fütüvvetname’de Ahi teşkilatına mensup olanların uyması gereken şartlara yer verilmiştir⁵⁷⁴. Anadolu ticari ve sosyal hayatı üzerinde oldukça etkili olan Ahi teşkilatı, Anadolu’da birlik ve beraberliği, huzur ortamını sağlayarak varlığını devam ettirmiştir.

7.2 Sanayi ve Madenler

Selçuklu Türkiyesi’nde sanayinin hammaddesi olarak kullanılan madenler, genel itibari ile Anadolu’da bulunan maden ocaklarından çıkarılmıştır. Anadolu, sahip olduğu coğrafi konum itibari ile oldukça zengin yeraltı madenlerine sahip olmuştur.

Bu şekilde çıkarılan madenleri çıkarıldıkları yerlerle beraber belirtecek olursak “*Bayburt, Gümüş Hacı-köy, Kütahya, Şebinkarahisar çevresinde şap ve gümüş*

⁵⁷² Yazıcı, a.g.e., s.322-323.

⁵⁷³ Akdağ, a.g.e., s.16; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.156-157.

⁵⁷⁴ Sadi Bayram, “Ahiliğe Genel Bir Bakış, Ahlak ve Hoşgörü”, **Erdem**, C.VIII, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996, s.584-585; Ahilik Hakkında bilgi için bkz. Mehmet Şeker, “Ahiliğin Anadolu’nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, **Erdem**, C.VIII, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996, s.608.

*madenleri; Kastamonu, Diyarbakır çevresinde bakır madenleri, Ulukışla'da demir madenleri vardır. Ayrıca bunların yanı sıra Aksaray, Sivas çevresinde şap, tuz, demir ve gümüş madenlerinin mevcut olduğu belirtilmektedir*⁵⁷⁵. Şap madeni, Anadolu'da çoğunluğu oluşturan Venedik ve Ceneviz gibi yabancı tüccarların tekelinde olup, ihraç ürünleri arasında yer almıştır.

Anadolu halkı, sahip oldukları hammadde nisbetince her türlü ihtiyacını kendisi yapmaya çalışmıştır. Gerekli hammaddelerin temin edilmesinin ardından imalathaneler de kurarak gelişmişliği hızlandırmışlardır. Anadolu şehirlerinden

Malatya, Mardin ve Muş'ta kumaş dokumaları, Antalya'da ipek dokumaları, Karaman'da renkli kumaşlar, hamam takımları, Denizli altın işlemeli bezleri, Ankara-Sivas yünlü kumaşları ile tanınmış ve bu ürünler memleket dışına ihraç edilmiştir. Sivas, Konya, Kırşehir'de boyahaneler, Konya, Antalya ve Mardin de şaraphaneler ile memlekette yer edinmiştir⁵⁷⁶.

Aynı zamanda Sivas, halı dokuması ile tanındığı, Malatya'da da 12 bine yakın dokuma tezgahının olduğu verilen bilgiler arasında yer almaktadır. Hayvancılığın yaygın olduğu Anadolu'da dericilik de gelişmiştir. Daha önce değindiğimiz üzere sanayi faaliyetleri, ticari hayatın yoğun olarak yaşandığı Sivas, Malatya, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kastamonu, Diyarbakır ve Erzincan gibi şehirlerde gelişme göstermiştir⁵⁷⁷.

⁵⁷⁵ Koca, "...Ekonomik Politika", s.474; Pehlivanlı, a.g.m., s.84; Sümer, **a.g.e.**, s.5; O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.363.

⁵⁷⁶ O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s.364; Koca, "...Ekonomik Politika", s.473.

⁵⁷⁷ Çiftçioğlu, a.g.m, s.283-284.

7.3 Ziraat ve Hayvancılık

Ticari faaliyetlerin yanı sıra ziraat ve hayvancılığa da gereken önem verilmiştir. Ticari hayatı geliştirmek amacıyla yapılan çalışmaların yanı sıra tarım ve hayvancılığı geliştirmek içinde bir takım önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında sahip olunan toprakların boş bırakılmaması ana önlem olarak nitelendirilmektedir. Toprakları boş bırakmamak amacıyla mevcut topraklar, halkın yerleşmesi ve tarım alanı olarak kullanması için düzenlenmiştir. Yerleşik düzene geçen halkın toprakları boş bırakmaması için devlet tarafından tohum dağıtılmış ve halk bir süre vergiden muaf tutulmuştur⁵⁷⁸. Ayrıca, ziraat aletleri ve tarla işlerinde kullanmak amacıyla hayvanlar da verilerek tarım faaliyetleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde devlet desteği ile Anadolu'da çok geniş sahada tarım faaliyeti yürütülmüş ve ilerleyen zamanda ihtiyaç fazlası ürünler, ticari hayat içinde ihraç ürünü olarak memleket dışına satılmıştır. Bu sayede devlet büyük gelir elde etmiştir.

Moğolların hâkimiyetlerini güçlendirmesi ile beraber Anadolu'da halktan topladıkları vergi miktarı da her geçen gün artmıştır. Bu durum ağır vergiler altında ezilen halkın tarım arazilerini boşaltmasına, buna paralel olarak da tarımsal üretimin düşmesine sebep olmuştur⁵⁷⁹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ekonomik hayatında tarım faaliyetinin yanı sıra hayvancılığın da önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştik. Anadolu nüfusunun büyük kısmını oluşturan konar-göçer Türkmenler, geçimlerini hayvanlar ve bu hayvanlardan elde ettikleri ürünlerle sağlamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti sınırları içinde yetiştirilen hayvanlar arasında koyun ve keçi ilk sırada olmak üzere at, inek vb.. hayvanlar da yetiştirilmiştir. Yününden, kılından, derisinden, sütünden ve etinden

⁵⁷⁸ Ş. Turan, **a.g.e.**, s.137.

⁵⁷⁹ Koca, "...Ekonomik Politika", s.471-472; Pehlivanlı, a.g.m., s.82.

faydalandıkları bu hayvanların yününden, kılından, derisinden çadır, çuval, ip ve heybe vs.. eşyalar üretmişlerdir. Tarım faaliyetlerinin öncelik kazanmasına kadar, oldukça önemli olan hayvancılık, tarım faaliyeti sonrasında da önemini korumuş ve zaman zaman Selçuklu sultanları, devlet adamlarına hediye olarak hayvan vermişlerdir. Ayrıca Moğollara verilen vergiler arasında at, katır ve koyunun bulunduğu ve bazılarının ihraç edilen ürünler arasında yer aldığı kaynaklarda yer almaktadır⁵⁸⁰.

8. KÜLTÜREL VE DİNİ YAPI

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerden itibaren sağladığı iktisadi gelişim, Anadolu'da ilmi ve sanat hareketlerinin de gelişmesini sağlamıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kısmen de olsa sağlanmış olan asayiş ve huzur ortamına paralel olarak kültürel seviyede gelişme yaşanmıştır. Anadolu Selçuklu sultanları, yaşanan gelişimle beraber medrese inşa edilmesine de önem vermiş, çok sayıda medrese inşa ederek astronomi, tıp vb. birçok alanda gelişmeler yaşanmasını sağlamışlardır⁵⁸¹.

Selçuklu Türkiye'sinde eserler Arapça ve Farsça olarak meydana getirilmiştir. Moğol baskısının arttığı döneme kadar eserler Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu aydınlatıcı mahiyette olmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde özellikle Moğol hâkimiyetinin artması ile ortaya konan eserler, Moğol idaresini destekleyici mahiyette olmuştur⁵⁸². III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde de âlimler ve ilmi çalışmalar desteklenmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait 1276 tarihinde Kayseri'de astroloji alanında eser verildiği ve sultana sunulduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu dönemde eserin adı belirtilmemiş olmakla beraber "*Diyarbakırlı Dunaysırlı Muhammed*

⁵⁸⁰ Koca, "...Ekonomik Politika", s.472-473.

⁵⁸¹ Merçil, **a.g.e.**, s.174-175.

⁵⁸² M. Fuat Köprülü, , "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", **Bellekten**, S.27, C.VII, 1943, s.385-386; Kaymaz, **13. yy. İşbirlikçi Emiri...**, s.54.

İbn Eyüp” tarafından hazırlandığı ve Karahisar emirine bir eser sunulduğu, daha sonra “*Farsça bir Ansiklopedi*” hazırlandığı ve Mevlana’nın Mesnevilerini sunduğu Selçuklu dönemi kaynaklarında belirtilmektedir⁵⁸³. Bu dönemde hazırlanmış ve sunulmuş eserler arasında “*İbn Bîbî’nin El-Evâmirül Alâ’iyye Fî’l Umûri’l Alâ’iyye, İranlı tarihçi Muhammed Bin Ali Ravendi’nin Rahatü’s-Sudur ve Ayetü’s-Sürur, Aksarayî’nin Müsâmeretü’l-Ahbâr*” önemli bir yer tutmaktadır. Bunların yanı sıra 1274 tarihinde Konya’da hayatını kaybetmiş olan Sadreddin Konevi, Selçuklu döneminin önemli düşünürlerindedir.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ilmi faaliyetlerde bulunan âlimler arasında Celaleddin Rumi, Fahreddin Iraki, İbn Teymiye, 1209–1271 tarihlerinde Anadolu’da yaşamış Bektaşiliğin kurucusu Hacı Bektaşî Veli, Vahdeti vücud felsefesinin Anadolu’da yayılmasını sağlayan Muhyiddin Arabî, Envarü’t-Tenzil adlı eseri ortaya koyan ve 1291 tarihinde hayatını kaybeden Kaadi el-Beyzavi, Abdülmümin Tokati, Sadüddin Fergani, Kutbeddin Şirazi, Sadreddin Konevi (Pervane tarafından himaye edilen) sayılmıştır⁵⁸⁴.

Kutbeddin Şirazi, 680 tarihinde Sivas kadılığına tayin edilmiş ve tayin edildiğine dair vesika günümüze kadar gelmiştir. Bu âlimlerin her biri oldukça itibar görmüş, ayrıca Mevlana Celaleddin, Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının yanı sıra Moğollar tarafından da himaye edilmiştir⁵⁸⁵. 1273 tarihinde hayatını kaybeden Mevlana Celaleddin “*Fihî Ma Fih, Divan-ı Kebir, Mesnevi, Mevaiz Mecalis-i Seb’a, Mektubat*”

⁵⁸³ Cahen, a.g.e., s.340.

⁵⁸⁴ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.43.

⁵⁸⁵ Kültürel hayatta Mevlana’nın etkisi ve yeri konusunda bilgi için bkz. Hekimoğlu İsmail, **İslam Tarihi**, Feza Gazetecilik A.Ş. Yay., İstanbul 2001, s.165-166; Gülcan, a.g.e., s.134; Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s.380; Mevlana, Hıristiyanlar üzerinde de etkili olmuş ve onun dergahına giden 18 bin gayri Müslim’in Müslüman olduğu belirtilmektedir. O. Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti... II**, s.168.

gibi önemli eserler vermiştir⁵⁸⁶. Uzunçarşılı tarafından III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde eserler vermiş önemli âlimlerden Konya doğumlu Bedreddin Yahya olup Mevlana'nın arkadaşı olduğu ve “*Al-Tarassul ve Ravzat ul- Küttab*”⁵⁸⁷ adlı eseri verdiği, Kemalüddin Kamyar'ın şiir, felsefe, fıkıh alanlarında eserler vermesinin yanı sıra komutanlık görevinde de bulunduğu, Kadı Siracüddin'in de Konya'da Kadı'l Kuzatlık yapmasının yanı sıra *Metaliü'l-Envar* adlı eseri verdiği belirtilmektedir⁵⁸⁸.

Moğol taraftarı devlet adamlarının etkisi ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde eserler çoğunlukla Farsça olarak ortaya konmuştur. Günlük dilde Farsça ve Arapça birlikte kullanılmaya devam etmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde ortaya çıkan Gıyaseddin Siyavuş ve Karamanoğlu Mehmed ayaklanması sonrasında Türkçe Resmi dil ilan edilerek Türkçe ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sayede III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Türkçe'nin devlet içerisinde kullanılması yönünde ilk adım atılmıştır⁵⁸⁹. O. Turan tarafından Selçuklu ülkesinde beş dil konuşulduğu, bunların da “*Türkçe, Rumca, Ermenice, Farsça ve Süryanice*” olduğu belirtilmektedir. Anadolu'nun çok farklı unsurlardan oluştuğu düşünüldüğü zaman bu dillerin konuşulmuş olma ihtimali büyük bir olasılıktır. Farsça'nın Anadolu'da yaygın hale gelmesinde Moğol hâkimiyetinin yoğun olması oldukça etkili olmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde geçici olarak Türkçe'nin resmi dil ilan edilmesiyle önemli bir adım atılmış ve zamanla Türkçe diğer dillerin yerini almaya başlamıştır⁵⁹⁰.

Selçuklu sultanları Anadolu'ya hâkim oldukları sürece mimari eserler yapmaya önem vermiş, Anadolu'nun muhtelif yerlerine Selçuklu mimarisinin özelliklerini yansıtan camii, kervansaray, türbe, han, hamam, köprü ve medreseler inşa ettirmişlerdir.

⁵⁸⁶ Yazıcı, **a.g.e.**, s.331.

⁵⁸⁷ O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.148-150.

⁵⁸⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.26.

⁵⁸⁹ Kafesoğlu, **Selçuklular Tarihi**, s.179.

⁵⁹⁰ O. Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti...II**, s.185.

Bu yapılardan cami, türbe, mescit, zaviye, darüşşifa ve bimaristan genel anlamda imaret olarak tanımlanmıştır. Bu yapılar Anadolu'nun sosyal ve iktisadi anlamda gelişmişlik seviyesini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca imaretler ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılaması bakımından önemli sosyal müesseseler arasında yer almaktadır⁵⁹¹. Selçuklu dönemi kaynaklarında hastaneler; Bimaristan, Darüssıhâ, Darüş-şifâ ve Darü-l âfiye olarak da adlandırılmıştır. Moğol komutanı Torumtay tarafından 1266 tarihinde Amasya'da, Pervane Muinüddin tarafından 1275 tarihinde Tokat'ta ve Pervane oğlu Ali tarafından da Kastamonu'da birer hastane yaptırılmıştır⁵⁹².

Selçuklu mimarisini en güzel şekilde yansıtan mimari eserler başta merkez Konya olmak üzere, Sivas, Kayseri ve Tokat gibi Selçuklular açısından önem arz eden büyük şehirlerde yoğun olarak görülmektedir⁵⁹³. Kaynaklarda Ebu'l-Hayrât olarak zikredilen vezir Fahreddin Ali, “*Sivas'ta Gök Medrese, Kayseri'de Sâhibiye Mescidi ve Çeşmesi, gömülü olduğu Türbesi, Nalıncı Baba Türbesi, Sultan Hanı, Buzhâne*” gibi yapıları inşa ettirmiştir. Moğol Hanlığı tarafından Anadolu'da düzeni sağlamakla görevlendirilen Şemseddin Cüveyni de mimari gelişime katkıda bulunmuş ve Sivas'ta medrese inşa ettirmiştir⁵⁹⁴. 1272 tarihinde Kırşehir Emiri Nureddin Cacaoğlu tarafından inşa ettirilmiş olan külliyyeden de günümüze iki mescit kalmıştır. Buranın vakfiyesinde külliyyenin genel yapısı hakkında bilgi bulunmaktadır. İnşa edilmiş olan bu vakıftan başka, Selçuklu devlet adamları tarafından inşa ettirilmiş olan vakıf eserler de mevcuttur⁵⁹⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kervansaray yapımına dikkat edilmiş ve ülkenin

⁵⁹¹ Mustafa Demir, “Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumları ve Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**, C.XXVII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998, s.43.

⁵⁹² O. Turan, **Resmi Vesikalar**, s.52.

⁵⁹³ Merçil, **a.g.e.**, s.185.

⁵⁹⁴ Kaymaz, **13. yy İşbirlikçi Emiri...**, s.47; Şapolyo, **a.g.e.**, s.202.

⁵⁹⁵ Kaymaz, **13. yy İşbirlikçi Emiri...**, s.49.

içinde bulunduğu ekonomik gelişmeyi yansıtması açısından her dönemde kervansaraylar önem taşımıştır. Karatay Kervansaray'ı, Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan önemli kervansaraylar arasında yer almaktadır. Bu eser, önemini III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde de korumuştur⁵⁹⁶.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaptırılmış olan camiler arasında Moğol komutanlarından Torumtay'ın Amasya'da yaptırdığı Gök Medrese içinde bir camii (1266-1267) yer almaktadır. Ayrıca, Selçuklu döneminin önemli şehirleri arasında yer alan Kayseri'de yaptırılan Kayseri Develi Ulu Camisi'nin (1281) Selçuklu dönemine ait en son cami olduğu rivayet edilmektedir⁵⁹⁷. Gordlevsky, Konya'da Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1275 tarihinde yaptırılan Faslılar Camisi olduğunu belirtmektedir⁵⁹⁸.

1277 tarihi yani Pervane Muinüddin dönemine kadar devam eden süreçte bir çok eser inşa edilmiş, ancak bu dönemden sonra artan Moğol baskısı karşısında gelişmeler yavaşlamıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde Hanefi mezhebinin, Sünni inancına bağlı olarak hareket edilmiş, kararlar bu mezhebe göre alınmıştır. Selçuklu Türkiyesi'nde Hanefi mezhebi ve Sünni inancının esas alınmasında, Türk-İslam gelenek ve göreneklerine uygun olması etkili olmuştur. Anadolu'da daima hoşgörü ortamı hakim olduğu için Hanefi mezhebi ön planda tutulmuş, ancak diğer mezheplere de müsamahakar davranılmıştır⁵⁹⁹. Sünni inancını yaymak amacıyla medreseler inşa edilmiş ve halkın bilinçlenmesi adına din adamları halk arasında görevlendirilerek din adamlarının halk ile devlet arasında köprü vazifesi görmeleri sağlanmıştır. Bu nedenle din adamları

⁵⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. O. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri Celaleddin Karatay Vakfı", **Bellekten**, C.XII, S.45, 1948.

⁵⁹⁷ Yazıcı, **a.g.e.**, s.343.

⁵⁹⁸ Gordlevsky, **a.g.e.**, s.311.

⁵⁹⁹ Merçil, **a.g.e.**, s.174-175; Akdağ, **a.g.e.**, s.39-40.

devlet adamları tarafından daima desteklenmiştir. Din adamları da kimi zaman maddi kimi zamanda manevi yardımlar talep ederek imtiyazlı konumlarını kullanmışlardır⁶⁰⁰.

M. Akdağ tarafından III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde şeyh ve dervişlerin etkili olduğu, ancak artan Moğol baskısı karşısında hoşgörü ortamının kaybolduğu ve sıkıntıların baş gösterdiği, Anadolu'da yaşanan kargaşa sebebi ile gençlerin din adamları etrafında toplandığı belirtilmektedir⁶⁰¹. Artan Moğol baskısı, Türkmenleri ve baskıdan kurtulmak isteyen halkı bu yönde hareket etmeye sevk etmiştir. Yaşanan kargaşa ortamı ve ekonomik sıkıntılar da halkın din adamları etrafında toplanmasına etki etmiştir.

Ayrıca F. Köprülü “ Prof. Babinger’in Anadolu Selçukluları’nın Şiiliği, resmi mezhep kabul ettikleri görüşünü reddederek, Anadolu Selçuklu Devleti’nin Abbasi Halifeliği’ne ve Sünni inancına bağlı olduğunu ifade ederek, devlet işlerinde Hanefi mezhebine bağlı hareket edildiğini belirtmiştir⁶⁰².

⁶⁰⁰ Ahmed Altıntaş, “Türkiye Selçuklularında Sultanların ve Devlet Adamlarının Dini Otoritelerle Münasebetleri”, **Türkoloji ve Türk Tarihi III**, Yeni Türkiye Yay., S.45, Ankara 2002, s.67-68.

⁶⁰¹ Akdağ, **a.g.e.**, s.43.

⁶⁰² Köprülü, **a.g.e.**, s.95; Anadolu Selçuklu Devleti iktisadi, sosyal ve askeri teşkilatlanması konusunda çeşitli dönemlerde hazırlanmış müstakil eserler ve tezler bulunup, bu konularda sadece III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi teşkilatlanması hakkında bilgi verilmeye çalışıldı.

SONUÇ

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, çocuk yaşta olmasını fırsat bilen Selçuklu devlet adamları, onu Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtına oturtmuşlardır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Selçuklu sultanı ilan edildiği bu dönemde, devlet tamamen Moğol tahakkümü altında olup yıkılma sürecine girmiştir. III. Gıyasedin Keyhüsrev'in çocuk yaşta tahta çıkmasında devletin idaresini tamamen ele geçirmek isteyen ve bu amaçla Moğol taraftarı gibi gözükten Selçuklu devlet adamı Pervane Muinüddin Süleyman oldukça etkili olmuştur. Bu yüzden III. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıktığı zaman tecrübesizliğinin de etkisi ile bir sultan olarak devlet idaresinde çok fazla etkili olamamış, İlhanlı devletinin Anadolu'da görevlendirdiği noyanlar ile Moğol taraftarı Selçuklu devlet adamlarının etkisinde kalmıştır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk zamanlarından itibaren Moğol Hanlığı'nın desteğini almış olan Pervane Muinüddin, devlet idaresinde tek söz sahibi olmuştur. Pervane Muinüddin, sultanı saf dışı ederek devleti kendi menfaatlerine göre yönetmiş, Moğolların bütün taleplerini yerine getirmiş ve saltanatın başlangıcında devlet teşkilatında kendine göre düzenleme yoluna gitmiştir. Pervane Muinüddin, Moğolların sadık bir adamı olarak Anadolu'nun yağmalanıp talan edilmesine, Moğolların Anadolu'da hâkim konuma gelmesine müsaade etmiştir. Pervane Muinüddin, 1277'ye yani ölümüne kadar menfaatine göre gel gitlerle devlet idaresini elinde tutmuştur. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu toprakları, Moğol ve Memlüklerin yoğun olarak mücadelelerinin yaşandığı saha haline gelmiş, Memlük taraftarı ortam oluşmasını engellemek isteyen Moğol hanlığı da, devlet yönetimi üzerinde her geçen gün baskılarını artırma yoluna gitmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, Moğol baskısını azaltmak amacıyla Selçuk Hatun, Moğol şehzadesine eş

olarak götürülmüş ve bu durum Anadolu'da ciddi isyanlar çıkmasına sebep olmuştur.

İlk olarak, Müslüman olan Selçuk Hatun'un gayri Müslim Moğol şehzadesine götürülmesi gerekçe gösterilmiş ve Hatiroğlu Şerefeddin tarafından isyan başlatılmıştır. Hatiroğlu Şerefeddin, başlattığı bu isyanı ile Anadolu'da Moğol taraftarlığını ve Moğol baskısına son vermeyi amaçlamıştır. Ancak kendisinden yardım istediği Memlük Sultanı Baybars'ın gecikmesi ve Selçuklu devlet adamlarının Moğol korkusu nedeni ile yanında yer almaması üzerine Hatiroğlu'nun başlattığı bu isyan sonuçsuz kalmış ve kısa bir süre sonra Moğol askerleri tarafından bastırılmıştır.

Pervane Muinüddin'in ikiyüzlü siyaseti, devlet adamlarının kışkırtması, Hatiroğlunun Moğollar karşısında yenilgiye uğraması ve Moğol baskısının artması karşısında Memlük Sultanı Baybars, Anadolu üzerine büyük bir sefer düzenlemiştir. Baybars, Anadolu'da Moğol kuvvetleri ile savaşıp başarılı olmuşsa da, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Moğol taraftarı devlet adamlarının etkisinden ve Moğol Hanlığı'nın bakışından kurtaramamıştır. Anlaşıldığı kadarı ile Selçuklu devlet adamları menfaatlerini göz önünde bulundurarak Anadolu'da ne baskı uygulayan Moğol hanlığını nede tam bir hâkimiyet kurabilecek gücü olan Baybars'ı istemişlerdir. Böylece menfaat çatışması sonucu Memlük Sultanı Baybars'ın, Anadolu'da bulunan Müslüman halkı Moğol zulmünden kurtarma girişimleri de sonuçsuz kalmış ve Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması ile Anadolu Selçuklu Devleti her yönüyle Moğol boyunduruğu altına girmiştir.

III. Gıyaseddin Keyhüsev döneminin önemli gelişmeleri arasında yer alan diğer bir olayda Hatiroğlu Şerefeddin ve Memlük sultanı Baybars'dan destek alan Karamanoğlu Mehmed'in sahte şehzade olarak bilinen ve Cimri lakabı takılmış olan şahsın ortaya çıkarılması, Selçuklu tahtını ele geçirmesidir. Sahte şehzade etrafından

başlatılan ve Türkmenlerin desteği ile kısa sürede geniş bir alana yayılan Cimri isyanı olarak bilinen hareketlenme, Moğol noyanlarını uğraştırmış olmakla beraber, Selçuklu kuvvetlerinin Moğollara yardımı ile bir süre sonra bastırılmıştır. Moğol kuvvetleri, Cimri hadisesinin bastırılması ile aynı zamanda başlamış olan Kızıl Hamit isyanı ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kısacası devlet yönetimindeki kişiler, menfaatine uygun gördüğü İlhanlı Devleti yanında yer alırken, Türkmenler daima Moğolları Anadolu'dan atma çabası içinde olmuştur.

Baybars'ın seferi sonrasında, Anadolu'daki baskısını arttıran Moğol Hanı Abaka, Anadolu'da tamamen hâkimiyet kurmak adına Moğollar lehine düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Pervane Muinüddin'in 1277 tarihinde ölmesinin ardından III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı tamamen sarsılmış ve Moğol Hanlığı devlet yönetiminde daha da etkili olmuştur. Devlet idaresini kontrol altında tutan Moğol Hanlığı, devlet teşkilatlanmasını da kendi çıkarlarına göre tekrar düzenleyerek devletin yıkılma sürecini hızlandırmıştır. Anadolu'da yaşanan tüm bu gelişmeler sırasında Kırım'da bulunan İzzeddin Keykavus hayatını kaybetmiş ve oğulları babalarının vasiyeti üzerine Anadolu'ya gelerek taht üzerinde hak iddia etmişlerdir. Moğol Hanı Abaka'nın da desteğini sağlayan İzzeddin Keykavus'un oğlu Gıyaseddin Mesud, Anadolu'dan bir kısım toprakları almayı başarmıştır. Anadolu'da oluşacak iki başlı yönetimin devletin çöküşünü hızlandıracağını anlayan Moğol Hanlığı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimini III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Gıyaseddin Mesud arasında ikiye ayırmıştır. Bu durumu kabullenemeyen III. Gıyaseddin Keyhüsrev bir süre sonra itaatsizlik ve Türkmen taraftarı olmakla suçlanarak sultanlıktan azledilmiş.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında sosyal, kültürel ve ekonomik yapı korunmuş, devlet adamlarının da desteği ile bu alanlarda gelişme

gösterilmiştir. Ancak artan kargaşa ve Moğol baskısı ile yaşanan gelişmeler durma noktasına gelmiş, ilerleyen zamanda da çöküş içine girmiştir. III. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıktığı zaman çocuk yaşta olması, tecrübesizliği, devlet adamlarının etkisi ve Moğol baskısının her geçen gün artması neticesinde basiretsiz bir sultan olarak yaşamış ve azledildikten bir süre sonra ilhanlı hanlığından gelen emir ile öldürülmüştür.

Neticede, Anadolu Selçuklu Devleti kuruluşta sahip olduğu ihtişamı 1243 tarihinde Köse dağ mevkinde Moğollar karşısında aldığı mağlubiyetle kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren de tahta geçen Selçuklu sultanları, Moğol boyunduruğu altında devleti yıkılış sürecine sokmuştur. Tezimizin konusunu teşkil eden III. Gıyaseddin Keyhüsrev değindiğimiz faktörler neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkılma sürecinden kurtaramamış. Selçuklu devlet adamlarının etkisinde kalması ve Moğolların desteğini sağlamak amacıyla yanlış kararlar alması genç sultanın sonunu hazırlamış, Moğol boyunduruğu altındaki hayatı yine Moğollar tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur. Ölümü ile devlet tamamen Moğol idaresi altında hızla yıkılma sürecine girmiştir.

Mevcut bilgiler dâhilinde dönem hakkında bilgi içeren doğrudan yada dolaylı eserler değerlendirilmeye, aktarılmaya ve son dönem sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Bu tez çalışması ile III. Keyhüsrev dönemini aydınlatmayı ve yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçladık fakat çalışmamız sırasında temin etme imkânı bulamadığımız bir takım eserler olup, daha sonra yapılacak olan araştırmalarda kullanılmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme II**, Haz: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1975.
- ALGAR, Ahmet “Ahmed Teküder”, **TDVİA.**, C.2, İstanbul 1989.
- EFLAKİ, Ahmet, **Ariflerin Menkıbeleri**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I**, Barış Basımevi, Ankara 1999.
- Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, Çev: Hrand D. Andreasyan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- _____, **Müsâmeret'ül - Ahbâr**, Nşr: Osman Turan, TTK. Yay., Ankara 1999.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Türkiye Selçukluları”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.VIII, Çağ Yay., İstanbul 1992.
- ALTINTAŞ, Ahmed, “Türkiye Selçuklularında Sultanların ve Devlet adamlarının Dini Otoritelerle Münasebetleri”, **Türkoloji ve Türk Tarihi III**, Yeni Türkiye Yay., S.45, Ankara 2002.
- _____, “Selçuklu Türkiye'sinde Para”, **Türkler**, C.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ANONİM, **Anadolu Selçukluları Devleti Târîhi III**, Haz: F.Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- ARIK, Feda Şamil, “Türkiye Selçuklu Devletinde Müsadere”, **5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985 Tebliğler III. Türk Tarihi**, C.I, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986.

AYKUT, Nezihi, “Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)’un Sikkeleri”, **Bellekten**, C.LII, S.203, Ankara Ağustos 1988.

BAL, M. Suat, “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlükleri ve Altın Orda Devleti’nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, **TAD.**, S.17, Bahar 2005.

_____, **II. İzzeddin Keykavus Dönemi (1246–1266)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

BALABAN, Mustafa, “Türkiye Selçuklu Devletinde Fiyatlar ve Ücretlerin Karşılıklı Mukayesesi”, C.XXVII, **Vakıflar Dergisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998.

BAYKARA, Tuncer, “Türkiye Selçuklularında Bazı Vergilere Dair”, **Türk Tarih Kongresi [9. 1981. Ankara]**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.

_____, “Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler”, **Vakıflar Dergisi**, S.XIX, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1985.

_____, **I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164–1211) Gazi Şehit**, TTK. Basımevi, Ankara 2003.

_____, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

_____, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004.

BAYRAM, Mikail, “Babailer İsyanı”, **Hareket Dergisi**, Mart 1981.

_____, “Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi”, **Türkler**, C.7, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

BAYRAM, Sadi, “Ahiliğe Genel Bir Bakış, Ahlâk ve Hoşgörü”, **Erdem**, C.VIII, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996.

- BEZER, Gülay Ögün, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da ve Civar Bölgelerde Kıtık”,
Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs
Bildirileri, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2001.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, Çev:Yıldız Moran, e
 Yay., İstanbul 1994.
- CÜVEYNÎ, **Târih-i Cihangüşâ**, C.1, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yay.,
 Ankara 1999.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Türkiye Selçuklu Devleti İktisat Tarihine Genel Bir Bakış”,
Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, Afyon 1998.
- DEMİR, Mustafa, “Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumları ve Vakıflar”,
Vakıflar Dergisi, C.XXVII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1998.
- _____, “Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı”, **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye
 Yay., Ankara 2002.
- DEMİRKENT, Işın, **Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK. Basımevi, Ankara 1996.
- Ebul Ferec İbnül İbri, **Tarihi Muhtasarü’-d-düvel**, Maarif Matbaası, Trk.Terc.
 Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1941.
- EKİCİ, Kansu, **Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246–1266)**,
 Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış
 Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005.
- ERDEM, Ayşe Dudu, **İlhanlı-Memlûk Münasebetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal
 Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- _____, “İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular”, **TAD.**, C.XXII,
 S.35, Ankara Üni. Basımevi, Ankara 2004.
- _____, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi İlişkileri ve Sonuçları”, **TAD.**, S.33,

C.XXI, Ankara 2003.

ERSAN, Mehmet, "Selçuklular Döneminde Türk Ermeni İlişkileri", **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., C.6, Ankara 2002.

_____, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme I", **TİD**, XV, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000.

_____, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995.

GORDLEVSKY, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, Çev: Azer Yaran, Onur Yay., Ankara 1988.

GÖKHAN, İlyas, "13 yy. da Maraş ve Çevresi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.13, Temmuz 2005.

Gregory Abu'l Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, C.II, Süryaniceden İngilizceye Çev: Sad A. Wallis Budge, Trk Terc. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara 1999.

GÜLCAN, Yılmaz, **Türk Tarihi ve Kültürü**, Alfa Yay., İstanbul 2003.

GÜRÜN, Kamuran, **Türk Devletleri Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984.

HEKİMOĞLU, İsmail, **İslam Tarihi**, Feza Gazetecilik A.Ş. Yay., İstanbul 2001.

İBN BÎBÎ, **El-Evâmirül Alâ'iyye Fî'l Umûri'l Alâ'iyye**, c.II, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

İBN ŞEDDAD, **Siretü'z-zâhir-i Baybars (Baybars Tarihi II)**, Trk Terc. Şerefeddin Yaltkaya, TTK. Yay., Ankara 2000.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

_____, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

KAMALOV, İlyas, "Moğol İstilas ve Anadolu Kültürüne Tesirleri", **Türk Dünyası**

Araştırmaları, S.140, İstanbul Ekim 2002.

KANAT, Cüneyt, “Memlûkler’in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova’nın Türkleşmesindeki Rolü”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyum Bildirileri, 30 Kasım -2 Aralık 1998**, Adana.

KAYA, Selim, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192–1211)**, TTK. Basımevi, Ankara 2006.

KAYALIOĞLU, Filiz, **II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

KAYMAZ, Nejat, “Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü”, **TAD.**, C.II, S.2-3, Ankara Üni. Basımevi 1966.

_____, “Malazgirt Savaşı ile Anadolu’nun Fethi”, **Malazgirt Armağanı**, TTK. Yay., Ankara 1972.

_____, **13 yy. İşbirlikçi Emiri Pervane Muinüddin Süleyman**, Kaynak Yay, İstanbul 2007.

_____, **Pervane Mu’înü’-d-din Süleyman**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.

KESİK, Muharrem, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi**, TTK. Basımevi, Ankara 2003.

KOCA, Salim, “Anadolu’da Türk Beylikleri”, **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002.

_____, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, **Erdem**, C.8, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996.

- _____, “Hükümdarların Aldıkları ve Kullanılan Hâkimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri”, **3. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, 20 – 22 Mayıs 1993, S.Ü, Selçuklu Araştırma Merkezi, 1994.
- _____, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211–1220)**, TTK. Basımevi, Ankara 1997.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250–1517)”, **Genel Türk Tarihi**, C.3, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, S.27, C.VII, 1943.
- _____, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK. Yay., Ankara 1999.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- KÜÇÜK, Osman Nuri, **Mevlana ve İktidar Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları**, Rumi Yay. Konya 2007.
- MERÇİL, Erdoğan, “Selçuklularda Emir-i Dad Müessesesi”, **Belleten**, C.LIX, S.225, Ağustos 1995.
- _____, “Türkiye Selçukluları”, **Genel Türk Tarihi**, C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- _____, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, TTK. Yay., Ankara 1991.
- _____, **Türkiye Selçukluların'da Meslekler**, TTK. Basımevi, Ankara 2000.
- Müneccimbaşı Ahmet bin Lütfullah, **Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, Haz: Ali Öngül, Akademi Kitabevi İzmir 2001.
- Neşrî, **Kitab'ı Cihanûmâ Neşrî Tarihi**, C.1, Haz:Faik Reşit Unat-M. Altay Köymen, TTK. Yay., Ankara 1995.

- Nizamü'l -Mülk, **Siyâset-nâme**, Haz: M. Altay Köymen, TTK. Yay., Ankara 1999.
- OCAK, Ahmet Yaşar, **Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü**, TTK. Basımevi, Ankara 2002.
- ÖDEN, Zerrin Günal, "Karamanoğulları Beyliği", **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- ÖZBEK, Süleyman, "Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250–1277)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, no.2, Mayıs 1999.
- ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdari Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdarî Birim Organizasyonları (ve Evrimi)", **Bilig Dergisi**, S.36, Kış/2006.
- _____, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", **Bilig Dergisi**, S.38, Yaz / 2006.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Türkiye Tarihi**, C.II, İstanbul 1964.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, MEB. Yay., İstanbul 2004.
- PARLAR, Güldegül, **Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- PEHLİVANLI, Hamit, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000–1300)", **Tarih Selçuklulardan Bugüne El Kitabı**, ed.Ahmed Nezihi Turan, Grafiker Yay. Ankara 2004.
- PEKER, Bünyamin, **Pervâneoğulları Beyliği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2003.
- ROUX, Jean – Paul, **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, Çev:Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

- SAĞLAM, O. Feridun, “Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkesi”, **Bellekten**, C.IX, S.35, Ankara 1945.
- SEVİM, Ali -Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyâset Teşkilât ve Kültür**, TTK. Yay., Ankara 2002.
- SEVİM, Ali, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, **Bellekten**, C.XXV, S.97, Ankara 1961.
- _____, “Keyhüsrev III”, **TDVİA.**, TDV. Yay, C.25, Ankara 2002.
- _____, **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK. Basımevi, Ankara 2000.
- SÜMER, FARUK, “Abaka”, **TDVİA.**, C.1, İstanbul 1989.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, **SAD.**, I, 1969, TTK. Basımevi, Ankara 1970.
- _____, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmedî Celayir”, **Bellekten**, C.LII, S.206, Ankara Nisan 1989.
- _____, **Yabancı Pazarı**, TDAV. Yay., İstanbul 1985.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara 1972.
- ŞEKER, Mehmet, “Ahiliğin Anadolu’nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, **Erdem**, C.VIII, S.23, TTK. Basımevi, Ankara 1996.
- TANERİ, Aydın, “Müsâmeretü’l-Ahbâr’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri”, **Makaleler I**, Yay., Haz:E. Semih Yalçın, Saadet Lüleci, Berikan Yayınevi, Ankara 2004.
- TEMİR, Ahmet, **Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur’el-din’in 1272 Arapça-Moğolca Vakfiyesi**, TTK. Basımevi, Ankara 1989.
- TOGAN, Zeki Velidî, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, C.I, İstanbul 1931.

- _____, **Umûmî Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TURAN, Osman, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, **Belleten**, C.IX/35, Ankara 1945.
- _____, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakfı ve Vakfiyeleri”, **Belleten**, C.XII, S.45, 1948.
- _____, “Selçuklu Kervansarayları”. **Belleten**, C.X, S.39, 1946 Temmuz.
- _____, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, **Belleten**, 1948, C.XII, S.47.
- Yayınlandığı diğer bir yer **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- _____, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay, İstanbul 1999.
- _____, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- _____, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984.
- _____, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998.
- _____, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, TTK. Yay., Ankara 1988.
- TURAN, Refik, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, MEB., Yay., İstanbul 2005.
- TURAN, Şerafettin, **Türkiye İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri”, www.tarihforumu.org.

- _____, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220–1237)**, TTK. Basımevi, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK. Yay., Ankara 1988.
- _____, **Osmanlı Tarihi**, C.I, TTK. Yay., Ankara 2003.
- WITTEK, Paul, “Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları”, Çev: Mihin Eren, **SAD.**, I, 1969, TTK. Basımevi, Ankara 1970.
- YAZICI, Nesimi, **İlk Türk İslam - Devletleri Tarihi**, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2005.
- YILDIRIM, Mahmut, **II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 1998.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Anadolu Selçuklu Devleti”, **Türk Dünyası El Kitabı**, C.I, Ankara Üni. Basımevi, Ankara 2001.
- YUVALI, Abdülkadir, **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Erciyes Üni. Yay. Kayseri 1994.

ÖZGEÇMİŞ

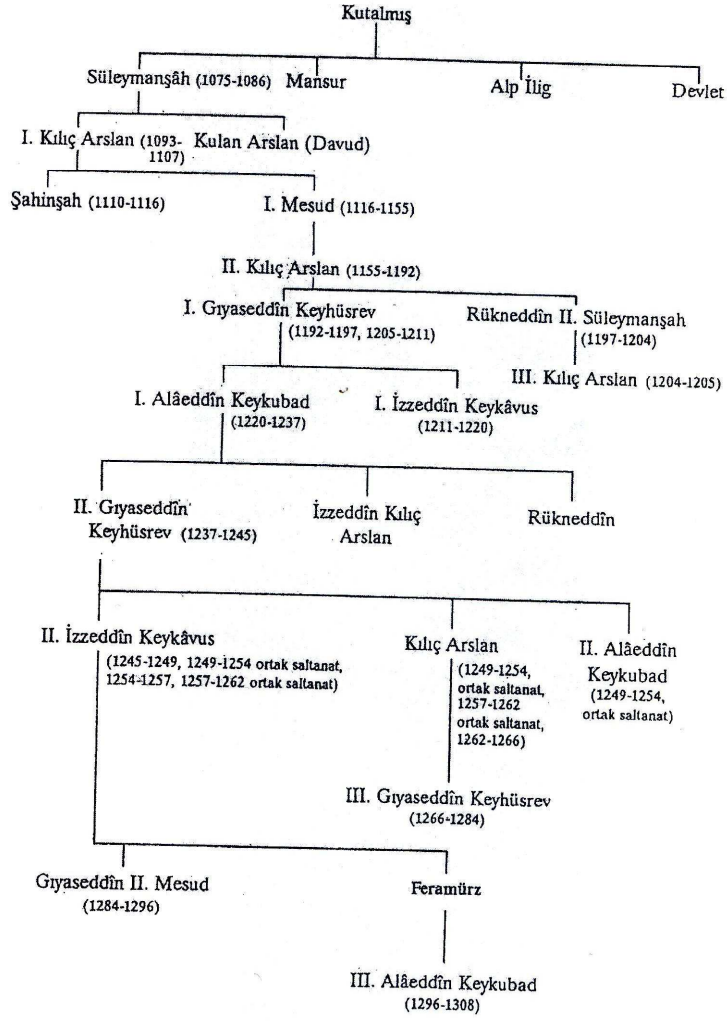
1983 yılında Çorum'da doğdu. 2000 yılında aynı şehirde liseyi bitirdi. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazanarak lisans eğitimine başladı ve 2005 yılında mezun oldu. Aynı yıl Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı.

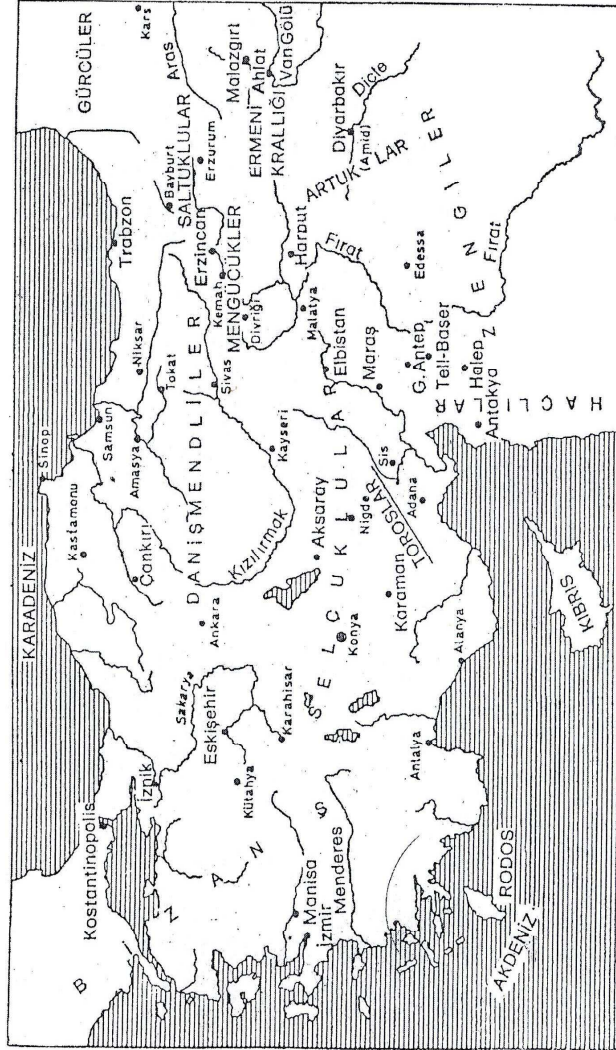
Yasemin ÇATAL

EKLER

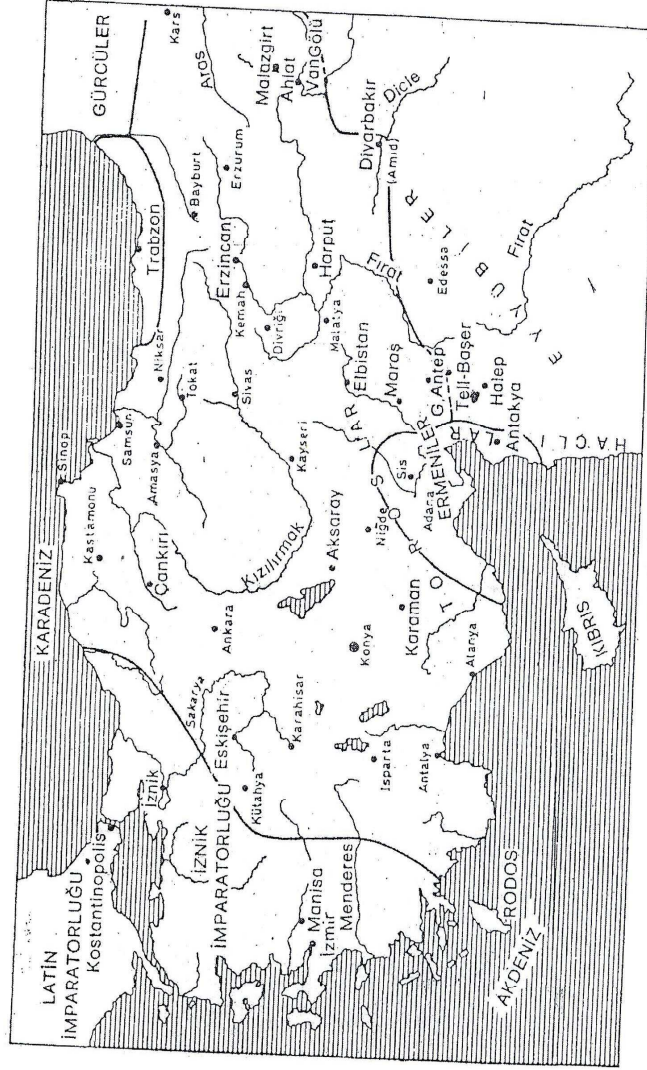
Ek-1

Türkiye Selçukluları Soy Kütüğü

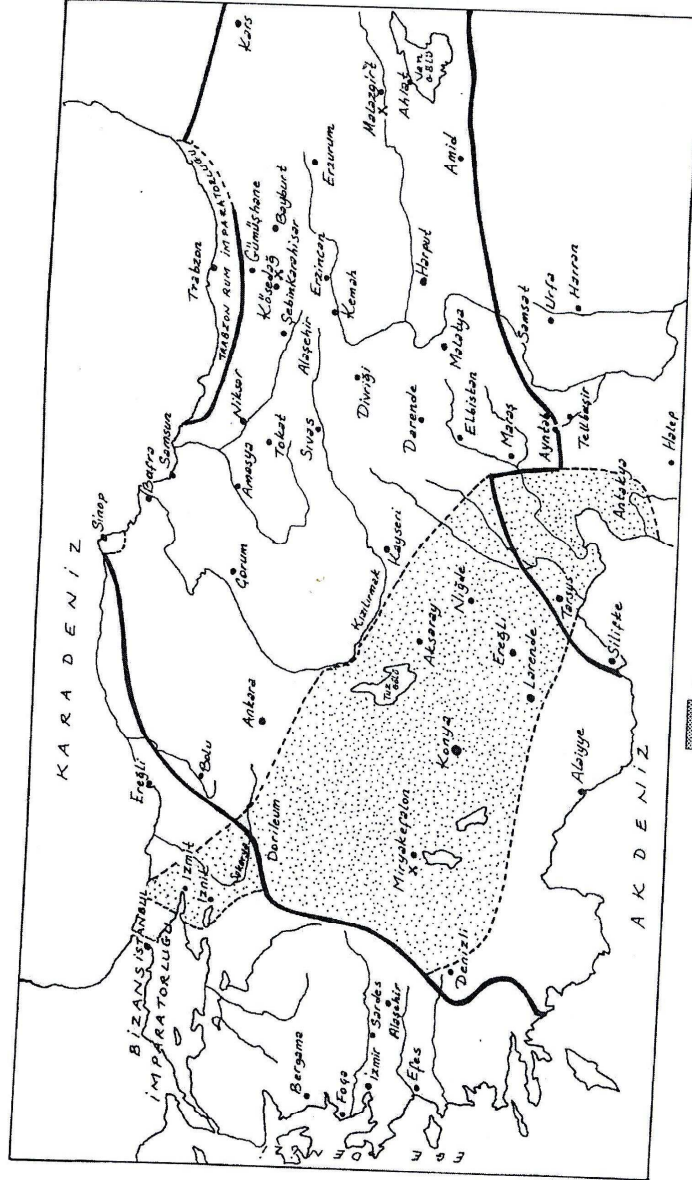

12. Yüzyılda Anadolu

Mağol sınırları öncesi Anadolu

Ek- 5

Ön

Ön

III. Gıyaseddin Keyhüsrev adına H. 670 tarihinde Erzincan Madenşehir de bastırılmış olan paradır. 22 mm 3gr olarak bastırılan Dirhem (Gümüş) ön yüzü bitkisel motiflerle, arka yüzü yazı motifi olacak şekilde dövme tekniği ile darp edilmiş. Yazılarda darp yeri ve darp tarihi belirtilmiş, yazı da “ Erzincan da basıldı” ibaresine yer verilmiştir. Güldegül Parlar, Anadolu Selçuklu Sultanlarında Yazı Dışı Figüratif Öğeler, Ankara 2001, s. 104.

Ek- 6

Ön

Arka

Ön

Arka

Siyavuş bin Keykavus adına h. 675 tarihine Konya'da bastırılan 28 mm, 8. 65 gr boyutlarında bastırılan para ön ve arka yüzleri bitkisel ve yazı motifleri ile süslenmiştir. Ön yüz de bordüründe " Minnet Allah'ındır" ibaresi ve dört yapraklı yonca ya yer verilmiştir. Güldegül Parlar, Anadolu Selçuklu Sultanlarında Yazı Dışı Figüratif Ögeler, Ankara 2001, s. 104.

Ek - 7

Ön

Arka

Ön

Arka

Siyavuş Bin Keykavus (Cimri) adına H. 675 / 1276- 1277 tarihinde Konya'da kesilen (Altın) Dinar dır. 27 mm 8.90 gr olarak basılan paranın Ön yüz ortasında " En büyük Sultan, Din ve Dünyanın yücesi Fatihlerin Babası" yazılmıştır. Arka Yüzde yazı motifi, rûmi motifi bulunur. Güldegül Parlar, Anadolu Selçuklu Sultanlarında Yazı Dışı Figüratif Öğeler, Ankara 2001, s. 104.